

శ్రీ రస్తు.
క రో ప ని ప త్తు

అనుభూతిప్రకాశ, ఆత్మపురాణ సహిత

కృష్ణయజుర్వేదాంతర్గతము.

శ్రీమచ్ఛంకరభగవద్దాదభ్యాష్టముననుసరించి

శ్రీ కనుపత్తి మార్కండేయశ్రరూపిణి

ప్రాయః బడిన

సాంధ్రటికాతాత్పర్యము.

చెన్నై పురం:

వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు ఆండ్ సన్స్ వారిచే

ప్రకటితము.

ఉ పో ధ్వా తము.

వేదములు ఋక్, యజుస్, సామ, అథర్వము లనుపేరు
 లతో ౪ అని వ్యవహరింపబడుచున్నవి. వేదైకదేశములగు
 ఉపనిషత్తులు వేదములకు శిరోభూతములగుటచేత వేదాంతము
 లని చెప్పబడుచున్నవి. ప్రకృతమయిన ఈతోపనిషత్తు యజు
 ర్వేదమునకుసంబంధించినది. యజుర్వేదముమఱల కృష్ణమనియు,
 శుక్లమనియు రెండుగా విభజింపబడియున్నది. కృష్ణ శుక్లాత్మక
 మగు యజుర్వేదమంతయు కలసి ౮౬ శాఖలని కొందఱుచూ,
 ౧౦౧ శాఖలని కొందఱుచూ తలంచుచున్నారు. ౮౬శాఖ
 లనువారిమతమునందు కృష్ణయజుస్సునకు ౭౧ శాఖలు, శుక్ల
 యజుస్సుకు ౧౫ శాఖలు అనియు, ౧౦౧ శాఖలనువారిమతము
 నందు కృష్ణయజుర్వేదమునకు ౮౬ శాఖలనియు, శుక్లయజుర్వే
 దమునకు ౧౫ శాఖలనియు నెఱుంగవలయును. కృష్ణయజుర్వే
 దముయొక్కశాఖలలో దాదాపు ౨౭ శాఖలయొక్కపేరులు
 మాత్రమే తెలియవచ్చుచున్నవి. వానిలో చరకశాఖలు ౧౨,
 మైత్రాయణీయశాఖలు ౭, తైత్తిరీయశాఖలు ౮ మొత్తము
 ౨౭ శాఖలయొక్కనామములే చరణపూర్వహాది గ్రంథములందు
 గలవు. ప్రకృతమయిన కతోపనిషత్తు చరకశాఖలయొక్క ౧౨
 శాఖలలో నొకటియగు కతశాఖకుచేరినదని గ్రహించవల
 యును.

దీనిని కఠోపనిషత్తనియు, కాఠకోపనిషత్తనియు వ్యవహరించెదరు. సుప్రసిద్ధములగు దశోపనిషత్తులలో నీకఠోపనిషత్తు మూడవది. ఇందు రెండధ్యాయములుగలవు. ఒక్కొక్క అధ్యాయమునకు మూడేసి వల్లులుచొప్పున మొత్తము ౬ వల్లులుగా గ్రంథము విభక్తము. ముద్రితాముద్రితగ్రంథములందు వల్లులు వేర్వేరుగ పరిగణింపబడియున్నను శ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పాదాచార్యులవారీ కాఠకోపనిషద్భాష్యమునందు “సంసార కార్యవృక్షావధారణేన తన్మూలస్య బ్రహ్మణః స్వరూపావదిధారయిషయేయం షష్ఠీ వల్ల్యారభ్యతే” అని చెప్పియుండుటచేత ప్రథమాదిపరిగణనమే భాష్యకారునకు అభిప్రేతమని తెలియవచ్చుచున్నది.

కఠోపనిషత్తు—భగవద్గీతలు—బ్రహ్మగీతలు.

బ్రహ్మసూత్రములందు ఉపనిషత్తులకు శ్రుతియనియు, భగవద్గీతలకు స్మృతియనియు తఱచుగ వ్యవహరింపబడియున్నది. శ్రుతిప్రతిపాదితమయినవిషయమునే స్మృతియు ప్రతిపాదించునని శాస్త్రజ్ఞుల సిద్ధాంతము. భగవద్గీతయందు ఇతరోపనిషత్తులందు ప్రతిపాదింపబడినవిషయము లనేకములు చెప్పబడియున్నను కఠోపనిషత్తునందుగలవిషయములు చాలవఱకు సంగ్రహింపబడినవి. కొన్ని మంత్రములుకూడ అట్లే భగవద్గీతయందును బ్రహ్మగీతయందును గైకొనబడినవి చూడుడు:—

ఇంద్రియేభ్యః పరాహ్మార్థా అర్థేభ్యశ్చ పరం మనః,
మనసస్తా పరాబుద్ధి ర్బుద్ధి ర్నాత్మా మహా స్వరః.

కఠ. ౧-౩-౧౦.

ఇంద్రియాణి పరాన్యాహు రింద్రియేభ్యః పరం మనః,
 మనసస్తు పరాబుద్ధి ర్భౌ బుద్ధేః పరతస్తు సః. భగవద్గీత. 3-౪-౨.
 ఊర్ధ్వమూలౌఽవాక్ శాఖ ఏహౌఽశ్వత్థస్స నాతనః,
 తదేవ శుక్రం తద్భ్రష్ట తదేవామృతముచ్యతే,
 తస్మిన్ లోకాః క్రితా స్సర్వే తదు నాత్యేతికశ్చన. కథ. ౨-3-౧.
 చిత్రైశ్చతత్.

ఊర్ధ్వమూల మథశ్శాఖ మశ్వత్థం ప్రాహు రవ్యయం,
 ఛందాసి యస్య పర్వాసి యస్తం వేద స వేదవత్. భగవద్గీత. ౧౫-౧.
 స జాయతే మ్రియతే వా విపశ్చిన్నాయం తతశ్చి స్తు బభూవ కశ్చిత్,
 ఆజో నిత్య శ్శాశ్వతో ఽయం పురాణో న హన్యతే హన్యమానే శరీరే.
 కథ. ౧-౨-౧౮.

స జాయతే మ్రియతే వా కదాచి
 న్నాయం భూత్వా భవితా వా న భూయః,
 ఆజో నిత్య శ్శాశ్వతో ఽయం పురాణో
 న హన్యతే హన్యమానే శరీరే. భగవద్గీత. ౨-౨౦.
 హంతాచే న్నన్యతే హంతుగ్ం హతశ్చే న్నన్యతే హతం,
 ఉధౌ తా న విజాసీతో నాయం హంతి న హన్యతే. కథ. ౧-౨-౧౯.
 య ఏనం వేత్తి హంతారం యశ్చైవనం మన్యతే హతం,
 ఉధౌ తా న విజాసీతః నాయం హంతి న హన్యతే. భగవద్గీత. ౧-౧౯.

ఇట్లనేకమంత్రము లీయుపనిషత్తునుండి భగవద్గీతల
 యందు పరిగ్రహింపబడియున్నవి. గ్రంథవిస్తరభీతిచేత బ్రహ్మ
 గీతలనుండి యుద్ధరింపలేదు.

కఠోపనిషత్తు—బ్రహ్మసూత్రములు.

ఈయుపనిషత్తులలో కొన్నిమంత్రములు బ్రహ్మ
 సూత్రములందు విషయవాక్యములుగా పరిగ్రహింపబడినవి.

మఱిగొన్ని సూత్రార్థవిమర్శయందు ప్రమాణార్థము గైకొనఁబడినవి. వానిని పాఠకులయుపయోగార్థ మిట ప్రదర్శించుచున్నాఁడను:—

౧. మం. యస్య బ్రహ్మచక్షత్రంచ, కఠ. ౨-౨౦ మంత్రమును,
సూ. అత్తా చరాచరగ్రహణాత్. ౧-౨-౯ సూత్రమునందును,

౨. మం. ఋశం పిబంతౌ ౩-౧ మంత్రమును,
సూ. గుహం ప్రవీష్టా వాత్సనా హి తద్దర్శనాత్. ౧-౨-౧౧ సూత్రమునందును,

౩. మం. ఇంద్రియేభ్యః పరావ్యర్థాః. ౩-౧౦ మంత్రమును,
సూ. ఆధ్యానాయ ప్రయోజనాత్. ౩ సూత్రమునందును,

౪. మం. మహతః పరమవ్యక్తం. ౩-౧౧ మంత్రమును,
సూ. ఆనుమానిక మప్యేకేషామితిచేన్న శరీరరూపకవిస్యస్త గృహితే ద్దర్శయతిచ. ౧-౪-౧ సూత్రమునందును,

౫. మం. న తత్ర సూర్యోభాతి, ౫-౧౫ మంత్రమును,
సూ. ఆశుకృతేస్తభ్యచ. ౧-౩-౨౨ సూత్రమునందును,

౬. మం. ఆంగుష్ఠమాత్రః పురుషః, ౪-౧౨ మంత్రమును,
సూ. శబ్దాదేవప్రమితిః. ౧-౩-౨౪ సూత్రమునందును,

౭. మం. యదిదం కించ. ౬-౨ మంత్రమును,
సూ. కంపనాత్ ౧-౩-౩౯ సూత్రమునందును,

౮. మం. ఆశబ్ద మస్పర్శ మరూపమవ్యయం. ౬-౧౫ మంత్రమును,
సూ. పదతీతిచేన్న ప్రాజ్ఞోహి తత్ప్రకరణాత్. ౧-౪-౫

సూ. ఆరూపపదేవహి తత్ప్రధానత్వాత్. ౩-౨-౫ ఆను సూత్రములందున్నా

౯. మం. ౧. సత్త్వమగ్నిం స్వర్గ్యమధ్యేషి మృతోఽగ్ని. కఠ. ౧-౧౩;

౨. యే యం ప్రేతే విచికిత్సామనుష్యే ౧-౨౦;

3. ఆన్యత్ర ధర్మా దన్యత్రాధర్మాత్ ౨-౧౪;

౪. లోకాదిమగ్నింతమువాచ తస్మై ౧-౧౫;

౫. న జాయతే మ్రియతే వా ౨-౧౮;

౬. హంతత ఇదం ప్రవక్ష్యేమి ౫-౬;

౭. యోనిమన్యే ప్రపద్యంతే ౫-౭;

౮. స్వప్నాంతం జాగరితాంతం ౪-౪;

౯. యదేవేహ తదముత్ర ౪-౧౦;

౧౦. తం దుర్దర్శం గూఢమనుప్రవిష్టం. ౨-౧౨. ఆను మంత్రములను,

సూ. త్రయాణా మేవ చైవ ముపన్యాసః ప్రశ్నశ్చ ౧-౪-౬ ఆనుసూత్రమునందును,

౧౦. మం. ౧. బుద్ధే రాత్నా మహాస్వరః కత. 3-౧౦;

౨. మహంతం విభుమాత్తానం. కత. ౨-౨౨. ఆనుమంత్రములను,

సూ. మహద్వచ్చ. ౧-౪-౭ ఆనుసూత్రమునందును,

౧౧. మం. బుద్ధింతు సారథిం విద్ధి. కత. 3-3 మంత్రమును,

సూ. అంతరాదిక్షానమనసీక్రమేణ తల్లింగాదిలిచేన్నా విశేషాత్. ౨-3-౧౫ ఆనుసూత్రమునందును,

౧౨. మం. ఏకస్తథా సర్వభూతాంతరాత్నా. ౫-౧౧ మంత్రమును,

సూ. స్మరంతిచ ౨-3-౪౭ సూత్రమునందును,

౧౩. మం. న సాంపరాయః ప్రతిభాతిబాలం. కత. ౨-౬ మంత్రమును,

సూ. సంయమనే త్వనుభూయైతరేషా మారోహాపరోహా తద్గతిదర్శనాత్.

3-౧-౧౩ సూత్రమునందును,

ధీర. మం. ౧. య ఏషసుప్తేషు జాగర్తి. ౫-౮;

౨. శతాయుషః పుత్రపౌత్రాః. ౧-౨౩;

3. కామానాం త్వాకామభాజం. ౧-౨౪ మంత్రములను,

సూ. నిర్మాతారం చైకే పుత్రాదయశ్చ. 3-2-2 సూత్రమునందును,

౧౧. మం. మనసే వేదమాత్తవ్యం. ౪-౧౧ మంత్రమును,

సూ. ఆపిచైవ మేకే. 3-2-౧3 సూత్రమునందును,

౧౬. మం. పరాంచీ ఖాని వ్యతృణత్స్వయంభూః. ౪-౧ మంత్రమును,

సూ. అపిచ సంరాధనే ప్రత్యక్షానుమానాభ్యామ్. 3-2-౨౪ సూత్రమునందును,

౧2. మం. ౧. సర్వేవేదా యత్సద మామనంతి. కత. 2-౧౧.

౨. మహాద్యయం వజ్రముద్యతం ౬-౨ మంత్రములను,

సూ. దర్శయతి చ 3-3-౪ సూత్రమునందును,

౧౮. మం. ౧. ఏష సుప్తేషు భూలేషు. కత. 3-౧౨;

౨. యచ్చే ద్వాబ్జనసీ ప్రాజ్ఞః 3-౧3 మంత్రములను,

సూ. ఆత్మశబ్దాచ్చ. 3-3-౧౧ సూత్రమునందును,

౧౯. మం. ౧. ఋతం పిబంతో సుకృతస్య. కత. 3-౧.

౨. ఆన్యత్ర ధర్మా దన్యత్రాధర్మాత్. 2-౧౪.

3. యస్మేకు రీజానానాం. 3-౨ మంత్రములను,

సూ. ఇయ దామననాత్. 3-3-3౪ సూత్రమునందును,

౨౦. మం. శ్రవణాయాపి బహుభిర్వీలభ్యః. కత. 2-2 మంత్రమును,

సూ. విహిక మమృప్రస్తుకప్రతిబాధే తద్దర్శనాత్. 3-౪-౧౧ సూత్రమునందును,

౨౧. మం. యోనిమన్యే ప్రపద్యంతే. కత. ౧-2 మంత్రమును,

సూ. తదాఽపీలే స్సంసారవ్యపదేశాత్. ౪-౨-౮ సూత్రమునందును,

౨౨. మం. యథోదకం శుద్ధే శుద్ధం. కత. ౪-౧౧ మంత్రమును,

సూ. అవిభాగేన దృష్టత్వాత్ ౪-౪-౪ సూత్రమునందును,

౨3. మం. స తత్ర సూర్యోభాతి ౧-౧౧ మంత్రమును,

సూ. దర్శయతతై చినం ప్రత్యక్షానుమానే ౪-౪-౨౦ సూత్రమునందును,

౨౪. మం, ౧. తయోర్ధ్వమాయన్నమృతత్వమేతి. కత. ౬-౧౬ మంత్రమును,

సూ. అనావృత్తి శృబ్దాదనావృత్తిశృబ్దాత్. ౪-౪-౨౨ సూత్రమునందును చర్చించియున్నారు.

ఈమంత్రములన్నియు ఆయాసూత్రములందు చక్కఁగా నిరూపింపబడియున్నవి.

నచికేతుఁడు—ప్రాచీనగ్రంథములు.

ఈయుపనిషత్తునందు బ్రహ్మజిజ్ఞాసతో సదాచార్యుని ఆశ్రయించి కృతార్థుఁడయిన నచికేతునియొక్క చరిత్రము చెప్పఁబడినది. కృష్ణయజుర్వేదమునందును ఇతనిచరిత్ర మిట్లు చెప్పఁబడినది:—

ఉశ్కోహవై వాజశ్రవస స్సర్వవేదసం దదౌ । తస్యహ నచికేతా నామ పుత్ర ఆస । తగ్ంహవై కుమారగ్ంసన్తం । దక్షిణాసు నీయమానాసు శ్రద్ధా వివేశ । సహోవాచ । తత కస్తైమాందాస్యసీతి । ద్వితీయం తృతీయం । తం హ పరీత ఉవాచ । మృత్యవేత్వా దదామితి । తగ్ంహ స్తోతికం వాగ భివదతి. ౪౨. గౌతమకుమార మితి । సహోవాచ । పరేహి మృత్యోర్లహాన్ । మృత్యవేదై త్వాదా మితి । తం వై ప్రవసన్తం గంతానీతిహోవాచ । తస్యస్థిస్తోరాత్రీ రనాశ్వాన్ గృహే వసతాత్ । స యదిత్వాపృచ్ఛేత్ । కుమార కతిరాత్రీ రవాక్సీరితి । తిస్ర ఇతి ప్రతిబ్రూతాత్ । కిం ప్రథమాగ్ం రాత్రీ మాశ్నా ఇతి. ౪౩. ప్రజాంత ఇతి । కింద్వితీయామితి । పశూగ్ స్త ఇతి । కిం తృతీయామితి । సాధుకృత్యాం త ఇతి । తం వై ప్రవసన్తం జగామ । తస్య హతిస్తోరాత్రీ రనాశ్వాన్ స్తహ ఉవాస । తమాగత్య పప్రచ్ఛ । కుమార

కతిరాత్రీ రవాణీ రితి । తివ్రఇతి ప్రత్యువాచ. ౪౪. కింప్రథమాగ్ం రాత్రి
 మాక్షాఇతి । ప్రజాం తఇతి । కిం ద్వితీయామితి । వశూగ్ స్తఇతి । కిం
 తృతీయామితి । సాధుకృత్యాంత ఇతి । నమస్తే ఆస్తు భగవఇతిహోవాచ ।
 వరం పృణీష్యేతి । వితరమేవ జీవన్మయానీతి । ద్వితీయం పృణీష్యేతి. ౪౫.
 ఇష్టాపూర్తయార్తే క్షీలిం బ్రూహీతిహోవాచ । తస్మిహైతమగ్నిం నాచికేత
 మువాచ । తతోవైతస్యేష్టాపూర్తే నాక్షీయేతే । నాస్యేష్టా పూర్తక్షీయేతే ।
 యోఽగ్నిం నాచికేతం చినుతే । య ఉచైనమేవం వేద । తృతీయం పృణీ
 ష్యేతి । పునర్వృత్యోర్తే ఒపజిలిం బ్రూహీతి హోవాచ । తస్మి హైతమగ్నిం
 నాచికేత మువాచ । తతోవై సోఽపపునర్వృత్యుమజయత్. ౪౬. అపపున
 ర్వృత్యుంజయతి । యోఽగ్నిం నాచికేతంచినుతే । య ఉచైన మేవం వేద.

తై. బ్ర. 3 ఆష్ట. ౧౧ ప్రశ్న. ౮. అనువాకము.

౧. తా. వాజశ్రవసుఁడు విశ్వజిద్వాగ్ముచేసెను అతనికి
 నచికేతుఁ డనువుత్తఁ డుండెను. తండ్రి యాగదక్షిణను ఋత్వి
 గాదుల కిచ్చునప్పుడు నాయనా! నన్ను ఎవ్వరికిచ్చెదవు? అని
 రెండుమూఁడుపర్యాయములు అడిగెను. ఆమాటవిని తండ్రి
 కోపముగలవాఁడై మృత్యుదేవత కిచ్చెదనని చెప్పెను. కుమారుఁడు
 సరియని మృత్యుదేవతదగ్గఱకు పోవుటకు బయలు
 చేరగా ఆకాశవాణి యిట్లు పలికినది. నీవు యవధర్మరాజు
 డొల్లో లేనపుడు అతనియింటికిపోయి ౩ రోజులు అతనియింట
 పస్తుపడియుండుము. అతఁ డింటికివచ్చినతర్వాత నాయింటికివచ్చి
 ఎన్నాళ్లు అయినది అని యమఁడు నిన్ను అడుగును. అప్పుడు 3
 రోజులు అయినది అని నీవు బదులుచెప్పుము. మోదటిరోజున
 ఆహారమేమి? యని యడుగును. నీప్రజలను భక్షించితివని
 చెప్పుము. రెండవరోజునయేమి భుజించితివని యడుగును. నీపశు.

పులను భక్షించితిని చెప్పము. మూడవరోజునయేమితిన్నావని యడుగును నీవొనర్చిన సత్కార్యమును భక్షించితిని చెప్పము. అంతట నచికేతుడు అట్లే యమధర్మరాజు గ్రామములో లేనప్పుడు అతనియింటికిపోయి ఆకాశవాణి చెప్పిన ప్రకారమేచేసి యముఁ డువచ్చియడుగగా ఆకాశవాణి చెప్పమనినట్లే యమునకు సమాధానము చెప్పెను. అంతట యముఁడు వినయపూర్వకముగా నచికేతునకు నమస్కరించి మూడువరము లొసంగుచున్నాను. వలయువానిని కోరుకొనుము అని చెప్పెను. అంతట ౧ ఈశరీరముతోడనే నేను తిరిగి నాతండ్రికడకు పోవునటులను, ౨ ఇష్టాపూర్తకర్తల నెల్లప్పుడు నేను చేయుచుండునట్లును, ౩ మృత్యుజయమును అనుగ్రహింపవలయును అని కోరెను. యముఁడట్లే యొసంగెను. కనుక నాచికేతాగ్నిచయనమొనర్చిన వాడు ఇష్టాపూర్తకర్తలతో సర్వదా ప్రకాశించుచు మృత్యువును జయించి అమృతత్వమునందును, ఈవిషయము నెఱింగిన వానికికూడ ఇట్టిఫలము లభించును.

౨. మహాభారతము అనుశాసనపర్వము ౧౦౬-వ అధ్యాయమంతయు ఈనచికేతునిగూర్చియే చెప్పబడినది. ఈనచికేతుఁడున్నా ఔద్ధాలకియే. కాని అచ్చట కథ మఱొకవిధముగ నున్నది. తండ్రి దీక్షావంతుఁడయి నదీతీరమునందు జపాదిక మొనర్చి యింటికివచ్చెను. ఇంటికివచ్చినతర్వాత తనకమండలువు, ఇడ్డలు, దర్భలు, పుష్పములు మొదలయినవానిని నదీతీరము నందేఁబెట్టి మరిచివచ్చినసంగతిని గ్రహించినవాఁడయి వానిని తీసికొనిరమ్మని కుమారుఁడగు నచికేతుని పంపెను. నచికేతుఁడు నదీతీరమునకు పోవులోపలనే నదీప్రవాహమువచ్చుటచేత ఆ

కమండలువు మున్నగునవి నదిలో కొట్టుకొనిపోయెను. కుమారుఁ
డింటికి తిరిగివచ్చి తండ్రితో యీసంగతి చెప్పఁగా ఆకలితో
మండుచున్న బౌద్ధులకి మృత్యులోకమునకుపొమ్మని కొడు
కును తిట్టెను. ఆమాట అనఁగానే నచికేతుఁడు మూర్ఛితుఁ
డయి క్రిందపడిపోయెను. నచికేతునియాత్మ యమలోకమునకు
పోగానే దివ్యదృష్టిగలయముఁడు నచికేతుని గౌరవించిన
వాఁడయి మీతండ్రి కోపముతో చెప్పినమాట ప్రకారము
నిన్నిచ్చుటికి రప్పించితిని. నీకింకా ఆయుస్సు ఉన్నది కనుక
మఱల భూలోకమునకుపొమ్ము అని నచికేతునితో చెప్పెను.
అంతట పుణ్యకర్తలనొసర్చి స్వర్గలోకసౌఖ్యము ననుభవించు
చున్న మహాత్ములను చూడవలయుననుకోరిక నాకు కలదని నచి
కేతుఁడు చెప్పఁగా అట్లే యని యముఁడు చూపించును. ఒక
చోట మహావైభవముతో సౌఖ్యము ననుభవించుచున్న వారిని
గాంచి వీ రెవ్వరని యడుగగా గోదానమునొసంగినవారని చెప్పి
యతనికి గోదానమాహాత్మ్యమును బోధించును. తర్వాత నచి
కేతుఁడు యమునిచేత అనుజ్ఞాతుఁడయి మఱల స్వగృహాభి
ముఖుఁడయినవెంటనే గృహమునందు విసంజ్ఞమయిపడియున్న
నచికేతునిశరీరము చైతన్యముకలిగి లేచికూర్చుండెను. తండ్రి
ఆశ్చర్యముగలవాఁడయి పుత్రునియడుగగా పుత్రుఁడు తాను
యమలోకమునకు పోయినది మొదలుకొని తిరిగి యింటికివచ్చిన
వఱకుగల సమాచారమును తండ్రి కెఱిగించెను.

3. ఈయువనిషత్తునందు చెప్పఁబడినకథ సుప్రసిద్ధమగుట
చేత మఱల దాని నిచట వివరింపలేదు. తైత్తిరీయబ్రాహ్మణము

నందలికథ ఉపనిషత్ప్రతిపాదితమయినకథకు చాలవఱకు అన్ని విషయములందును సరిపోవుచున్నది. భారతోక్తము కొన్ని విషయములందుమాత్రము సరిపోవును.

కతోపనిషత్తు—ఇతర గ్రంథములు.

ఈకతోపనిషద్గ్రంథము ఆత్మపురాణము-వ అధ్యాయము. నందున్నా, అనుభూతిప్రకాశమునందు ౧౧-వ అధ్యాయము. నందున్నా వివరింపఁబడియున్నది. ఈగ్రంథాంతమునందు పై రెండధ్యాయములను చేర్చి ముద్రించియున్నారము. సూతసంహితయందుగల బ్రహ్మగీతయందు ఈకతోపనిషద్వివరణము ౧౦-వ అధ్యాయమునందు గలదు. ఈకతోపనిషద్గ్రంథములు చాలవఱకు యథాప్రకారము గైకొనఁబడినవి.

పరమేశ్వరునియనుగ్రహతిశయమువలన ఈశ, కేన, కఠ, ప్రశ్న, ముండక, మాండూక్య, తైత్తిరీయోపనిషత్తు లీవిధముగ ఆంధ్రజీకాసహితముగ ప్రకటింపఁబడినవి. శ్వేతాశ్వతరము ముద్రింపఁబడుచున్నది. ఛాందోగ్య, బృహదారణ్యకోపనిషత్తులుకూడ త్వరలో ముద్రింపఁబడును. గుణదోషజ్ఞులగు విద్వాంసులు ప్రమాదాజ్ఞానసంభవములగుదోషములను తెలిపినయెడల కృతజ్ఞతాపూర్వముగ గ్రహించి ధన్యవాదపురస్కరముగ ద్వితీయముద్రణమునందు సంస్కరించుకొందుము. ఇట్టియౌద్ధ్యగ్రంథములను సర్వాంగసౌష్ఠ్యముగ ముద్రించి ప్రకటించుచున్న శ్రీ వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రిలు అందుసన్న

సంఘకు అధిపతులును, శ్రీ వావిళ్ల రామస్వామి శాస్త్రులవారి పుత్రులును మామిత్రులును అగు శ్రీవావిళ్ల వేంకటేశ్వరశాస్త్రి గారికి సత్కార్యప్రోత్సాహకుడగు పరమేశ్వరుడు ఇతోఽప్యధికముగ విశ్వరాధ్యద్యభివృద్ధుల నొసంగి పరిపూర్ణాయుః కారోగ్యముల నొసంగుఁగాక.

అ-౩-౧౨-౩౨ }
కీలుపాకు, మదరాసు.

కనుపర్తి మార్కండేయశర్మ,
స్వధర్మప్రకాశినీసంపాదకుడు.

విషయసూచిక.

ప్రథమాధ్యాయము. ప్రథమవల్లి. పుట. ౧-౪౪.

మంత్రము.

విషయము.

పుట.

పూర్వకాంతిపాఠమంత్రము.

౧, ౨

శంకరకృతకతోపనిషద్భాష్యసీతికావివరణము.

౩-౫

౧ వాజశ్రవసుడు విశ్వజిద్యాగమునొనర్చుట.

౬, ౭

౨, ౩ విశ్వజిద్యాగదక్షిణాకాలమునందు వాజశ్రవసునిపుత్రుడగు

నచికేతుడనువాడు తనతండ్రి ధ్వానార్థమిచ్చుచున్న గోవులు

చిక్కిపోయి శల్యావశిష్టము లయియుండుటచేత ఇట్టిదానము

చేయుటవలన తనతండ్రికి నరకము ప్రాప్తించునని చింతించుట. ౭-౯

౪ నన్నెవ్వరికి దక్షిణగా విచ్చెదవని నచికేతుడు తండ్రియగు వాజ

శ్రవసునియడుగగా మృత్యువున కిచ్చెదనని వాజశ్రవసుడు

బదులుపలుకుట.

౯, ౧౦

౫ తండ్రి చెప్పినమాటను విని నచికేతుఁ డాలోచించుట, ముఖ్య,

మధ్యమ, అధమశిష్యుల లక్షణము.

౧౦-౧౨

౬ నచికేతుడు తండ్రి కోపముతో చెప్పిన ఆమాటనువిని 'మన

పూర్వులందఱు ఆడినమాటను ఆచరించినవారు కావున

నీవన్నట్లు నన్ను యమునికడకుపంపుము' అని తండ్రికిబోధించి

తండ్రియొక్కమాట ప్రకారము మృత్యుదేవతదగ్గఱకు నచికే

తుడు పోవుట.

౧౨-౧౩

౭ తండ్రిమాట ప్రకారము నచికేతుడు యమునిగృహమునకుపోగా

ఆయముని యమాత్యులు మనగృహమునకు అతిథిగావచ్చిన

నచికేతుని పూజించుమని యముని కెఱింగించుట.

౧౩-౧౫

మంత్రము.

విషయము.

పుట.

౮ అతిథిపూజ చేయనియెడల వచ్చెడి దోషము.

౧౫, ౧౬

౯ యముఁడు నచికేతుని సత్కరించి నీకు జేను ౩ వరములనిచ్చె

దను. కోరుకొనుమని నచికేతునితో వల్కుట.

౧౬-౧౮

౧౦, ౧౧ నాతండ్రి నేను యమలోకమునకుపోతి నని చింతలుడిగి

యుండుగాక. నీదగ్గర అనుజ్ఞగైకొని గృహమునకువెళ్లి న

నన్నుచూచి నాతండ్రి వెనుకటివలెనే ఇంకమీదకూడ దయ

కలిగియుండునటుల అనుగ్రహింపుము. ఇది నేనుకోరెడి

మొదటివరము అనియడుగుట.

౧౮-౨౧

౧౨ నచికేతుఁడడిగిన మొదటివరమును యముఁ డొసంగుట.

౨౧, ౨౨

౧౩ స్వర్గసాధనమగు అగ్నివిజ్ఞానము నుపదేశింపుమని రెండవవరము

నడుగుట.

౨౨, ౨౩

౧౪, ౧౫ నచికేతుఁడడిగిన రెండవవరమును యముఁ డొసంగుట.

౨౩-౨౫

౧౬ యముఁడు అగ్నిచయనవిధిని నచికేతునకు బోధించి సంతృప్తుఁ

డయి నేటినుండి యీ అగ్నిచయనము “నాచికేతచయనమని

నీపేరుతో వెలయుగాక. యని క్రొత్తవరమునొసంగి రత్న

హారము నొసంగుట.

౨౬, ౨౭

౧౭-౧౯ నాచికేతాగ్నిచయనస్తుతి.

౨౭-౩౧

౨౦ దేహపాతానంతరము దేహేంద్రియవిభిన్నముగ “అత్మ” యను

వాఁ డొకడున్నాఁడా లేడా యనువిషయమును బోధింపుము.

అని మూడవవరముగా నడుగుట.

౩౧-౩౩

౨౧ నీవడిగినవిషయము అలెసూక్ష్మమయినది. దేవతలుకూడా ఈవిష

యము నెఱుంగజాలక విచారించియుండిరి. కనుక ఈవరమును

విడిచి మఱొకవరమును కోరుకొనుమని యముఁడు నచికేతునకు

బోధించుట.

౩౩-౪

మంత్రము.

విషయము.

పుట.

౨౨ దేవతలుకూడ ఇట్టివిషయమునెఱుంగక ఆలోచించిరనిచెప్పితిని
కావున నాకీవరమే కావలయును గాని ఇతరవర మక్కర
లేదని నచికేతుఁడు పలుకుట.

౩౪, ౩౫

౨౩-౨౪ పుత్రపౌత్రాద్యఖలసౌభాగ్యములను, చిరజీవిత్యమును,
సార్వభౌమత్వమును, స్వర్గ, మర్త్యాది సకలసౌఖ్యసంపదను నీకు
కాశ్వతముగ మూడవవరముగా నొసంగెదను. మరణానంతర
మునగల ఆత్మయొక్కజ్ఞానము శోరవలదని యముఁడు నచి
కేతుని ప్రలోభన మొనర్చుట.

౩౬-౩౯

౨౬-౨౮ నీవుచెప్పిన సకలసంపదలు అనిత్యములు కావున అట్టివాని
యందు నాకు ఆశలేదు. కనుక నాకు అవి అక్కరలేదని
నచికేతుఁడు నిరాకరించుట.

౩౯-౪౩

౨౯ మరణానంతరము దేహమునకు భిన్నముగగల ఆత్మనుగూర్చి
తెలుపవలయునని మూడవవరముగా నచికేతుఁ డడుగుట. ౪౩, ౪౪

ప్రథమాధ్యాయము. ద్వితీయవల్లి. పుట. ౪౫-౫౨.

౧ యముఁడు నచికేతుఁడు బ్రహ్మవిద్యోపదేశమునకు అర్హుఁడని
నిశ్చయించుకొన్నవాఁడయి శ్రేయస్సు, ప్రేయస్సులను వివ
రించుచు ఆరెంటిలో శ్రేయస్సునునది శ్రేష్ఠమయినదని నిరూ
పించుట.

౪౫-౪౭

౨ శ్రేయఃప్రేయస్సులలో శ్రేష్ఠమయినదానినే అందఱు ఆచరించ
వచ్చునగదా. నికృష్టమయినప్రేయస్సును విల ఆచరించు
చున్నారని సంశయముకలుగును కావున మందఱుద్ధిగలవారికి
శ్రేయస్సిది, ప్రేయస్సిది అని గ్రహించుట అశక్యమని తెలు
పుట.

౪౭-౪౯

కథ—2

మంత్రము.

విషయము.

పుట.

3, ౪ నీవు శ్రేష్ఠమయిన శ్రేయస్సునే కోరుచున్నాడవు కావున

జ్ఞానోపదేశార్హుడవని యముడు పలుకుట.

౪౯-౫౨

౫ అజ్ఞానులయొక్కస్థితి.

౫౨, ౫౩

౬ అజ్ఞానులకు పరలోకసుఖములేదు.

౫౩, ౫౪

సాంబరాయశబ్దవృత్తుతి.

౫౪, ౫౫

౭ అనేకజన్మాంతసుకృతవిశేషముచేత ఆత్మజ్ఞానకలుగును. అట్టి సుకృ

తముచేతనే తగిన ఆచార్యుడు లభించును.

౫౫-౫౭

౮ ఆత్మతత్త్వమును సామాన్యులయిన ఆచార్యు లుపదేశించుటకు

తగదు. ప్రాకృతబుద్ధి శబ్దార్థము.

౫౮, ౫౯

౯ ఆత్మతత్త్వము స్వబుద్ధినిమాత్రము ననుసరించు తర్కముచేత

గ్రహింప శక్యముకాదు.

౬౦, ౬౧

౧౦ యముడు తాను నాచికేతాగ్నిచయనమునొనర్చి యాయమాధి

కారపదనిని పొందితినిని నచికేతునితో చెప్పుట.

౬౧, ౬౨

౧౧ యముడు నచికేతుని నీవునిష్కాముడవని కొనియాడుట.

౬౩, ౬౪

౧౨ అతిసూక్ష్ముడయిన ఆత్మను అధ్యాత్మయోగముచేత పొందవచ్చు

నని తెలుపుట. దుర్దర్శ గహ్వరేష్ఠశబ్దముల వృత్తుతి.

౬౪, ౬౫

౧౩ యముడు నచికేతుని విద్యోపదేశమునకు అర్హుడని నిర్ణ

యించుట.

౬౫, ౬౬

౧౪ నచికేతుడు యముని ధర్మాధర్మముల నలెక్రమించిన ఆత్మ

తత్త్వము నుపదేశింపుమని కోరుట

౬౭, ౬౮

౧౫ యముడు ఆత్మతత్త్వమును మందాధికారు లగు వారినిమిత్రము

ప్రథమమున నవిశేషముగ నుపదేశించుట.

౬౮, ౬౯

౧౬, ౧౭ యముడు పరాపరబ్రహ్మలు చెంటికిన్నీ ప్రణవము ఆలం

బన మని నచికేతునకు నుపదేశించుట.

౬౯-౭౦

చంద్రము.

విషయము.

పుట.

౧౮-౨౦ యముఁడు నచికేతునకు బ్రహ్మస్వరూపమును ఉపాస

నార్థము వివరించుట.

2౧-2౬

౨౧ ఆత్మ ప్రాకృతబుద్ధులకు దుర్విజ్ఞేయఁడని నిర్ణయించుట.

2౬-2౮

౨౨ ఆత్మ విజ్ఞానమువలన సర్వభోకములు నశించునని నిర్ణయించుట. 2౮, 2౯

౨3 ఆత్మ దుర్విజ్ఞేయఁడయినను ఉపాయముచేత నెఱుంగశక్యమని

నిర్ణయించుట.

2౯, ౩౦

౨౪ ఉపనిషద్విచారణాదికముచేత ఆత్మ నెఱుంగవచ్చునని నిర్ణయం

చుట.

౩౦, ౩౧

౨5 సకలసాధన సంపత్తిగలవాడే ఆత్మ నెఱుంగఁజాలును.

౩౧, ౩౨

ప్రథమాధ్యాయము-తృతీయవల్లి, పుట. ౩౨-౧౦౪.

౧౨2 విన్యావిద్యుల నిరూపణార్థము జీవేశ్వరులవిలక్షణ భర్త నిరూ

పణము.

౩౨-౩౬

3-౫ శరీర రథనిరూపణము

౩౬-౩౯

౬-౯ శరీరరథమువలన వివేకియు, అవివేకియు పొందెడి పరస్పరవిల

క్షణ ఫలప్రతిపాదనము.

౪౦-౪3

౧౧-౧౨ ఆత్మ తత్త్వగ్రహణార్థము ఇంద్రియ, తద్విషయాది మాత్మ

తారతమ్య క్రమనిరూపణము.

౪3-౪౬

౧3-౧౫ ఆత్మ ప్రాప్త్యుపాయము.

౪౮-౧౦౨

౧౬, ౧2 ఆత్మ విజ్ఞానస్తుతి.

౧౦౪

ద్వితీయాధ్యాయము-౧౦౫-౧2౧. పుటలు.

ప్రథమ (చతుర్థ) వల్లి-౧౦౫-౧౨3.

౧ ఆత్మ తత్త్వదర్శన ప్రతిబంధకారణ నిరూపణము.

౧౦౫-౧౦౭

మంత్రము.

విషయము.

పుట.

౨ పామరులు తత్ప్రతిబంధమునకు లోబడుదురనియు, ధీరులే దానిని

ఆతిక్రమింపగలరనియు నిరూపించుట.

౧౦౭, ౧౦౮

౩ విద్వాంసులు పొందునట్టి ఆత్మ తత్త్వముయొక్క నిరూప

ణము.

౧౦౮-౧౧౦

౪-౯ ఆత్మ తత్త్వము దుర్విశ్లేయము కావున ప్రకారాంతరములుగా

మఱల మఱల నిరూపించుట.

౧౧౧-౧౧౬

౧౦, ౧౧ జీవేశ్వరుల కభేదప్రతిపాదనము.

౧౧౭-౧౧౯

౧౨, ౧౩ భంగ్యంతరముగ పరమాత్మను నిర్దేశించుట.

౧౧౯-౧౨౧

౧౪ బ్రహ్మము భేదదర్శనమునకు విరుద్ధము.

౧౨౧, ౧౨౨

౧౫ జ్ఞానిపొందునట్టి ఆత్మ తత్త్వము.

౧౨౨, ౧౨౩

ద్వితీయాధ్యాయమునందు ద్వితీయ (పంచమ) వల్లి,

పుట. ౧౨౪-౧౪౪.

౧ భంగ్యంతరముగ బ్రహ్మ తత్త్వప్రతిపాదనము

౧౨౪-౧౨౭

౨ ఆత్మ సర్వవ్యాపియని నిరూపించుట.

౧౨౭-౧౨౯

౩-౬ ఆత్మ స్వరూపప్రాప్తికి తగినసాధనము.

౧౨౯-౧౩౩

౭ పుణ్యపాప కర్మానుసారము ప్రాణులజన్మమని నిరూపణము.

౧౩౩, ౧౩౪

౮ బ్రహ్మనిరూపణము.

౧౩౪, ౧౩౫

౯, ౧౦ కుతార్థిక్ యుక్త్యాభాస ఖండనము.

౧౩౫-౧౩౭

౧౧, ౧౪ ఆత్మకు సంసారదుఃఖ స్పర్శలేదని నిర్ణయించుట.

౧౩౭-౧౪౩

౧౫ 'భాతివిభాతి' యని యడిగిన ప్రశ్నమునకు సమాధానము.

౧౪౩-౧౪౪

ద్వితీయాధ్యాయము-తృతీయ (షష్ఠ) వల్లి, పుట. ౧౪౫-౧౭౧.

౧ సంసారప్పుడ నిరూపణము.

౧౪౫-౧౫౦

మంత్రిము.

విషయము.

పుట.

౨, ౩ పరమేశ్వరుని యాజ్ఞకు భయంపడి సర్వము జరుగుచున్నదని

నిరూపించుట.

౧౫౦-౧౫౨

౪ బ్రహ్మవేత్త కానివానికి కలిగెడిదుష్ఫలము.

౧౫౨, ౧౫౩

౫ బ్రహ్మప్రాప్తి భూలోకమునందున్నవానికే సులభముగాని పితృ

గంధర్వాది లోకములందున్నవారికి లభింపదనుట.

౧౫౩-౧౫౫

౬ ఆత్మజ్ఞానమువలన కలిగెడిప్రయోజనము.

౧౫౫-౧౫౬

౭-౯ ఆత్మజ్ఞాన ప్రాప్త్యప్రాయము.

౧౫౬-౧౫౯

౧౦, ౧౧ ఆత్మజిజ్ఞాసోపయుక్త యోగప్రతిపాదనము.

౧౫౯-౧౬౦

౧౨-౧౫ ఆత్మప్రాప్తి.

౧౬౦-౧౬౫

౧౬ సగుణోపాసకుఁడు అవసానకాలమునందు చేయవలసినవిధా

నము.

౧౬౫-౧౬౮

౧౭ ఉపనిషత్ప్రతిపాదితార్థోపసంహారము.

౧౬౮, ౧౬౯

౧౮ ఆఖ్యాయికోపసంహారపూర్వకముగ ఫలశ్రుతి.

౧౬౯-౧౭౦

అనుభూతిప్రకాశము—కథవల్లభునిష్ ద్వివరణరూపమగు వీకాదకా

ధ్యాయము—

౧౭౨-౧౮౦

ఆత్మపురాణము.

,,

,,

నవమాధ్యాయము. ౧౮౦-౨౩౮

అకారాదివర్ణానుక్రమేణ మంత్రప్రతీకసూచికా.

మంత్రప్రతీకాని.

అధ్యాయ. పర్వ. మంత్ర. పుట.

అ

అగ్నిర్మయైకోభువనం	అ	అ	౯	౧౩౬
అంగుష్ఠమాత్రః పురుషః	అ	౧	౧౨	౧౧౯
"	అ	౧	౧౩	౧౨౦
"	అ	౩	౧౭	౧౬౮
అజీర్ణతామమృతానాం	౧	౧	౨౮	౪౨
అజోరణీయాన్ మహతో	౧	అ	౨౦	౭౪
అనువశ్య యథాపూర్వే	౧	౧	౬	౧౨
అన్యచ్ఛ్రేయోఽన్యత్	౧	అ	౧	౪౫
అన్యత్రైథర్వాదన్యత్ర	౧	అ	౧౪	౬౭
అరణ్యోన్నిహితః	అ	౧	౮	౧౧౪
అవిద్యాయా మస్తరే	౧	అ	౫	౫౨
అవ్యక్తాత్మపరః	అ	౩	౮	౧౫౭
ఆశబ్దమస్పర్శం	౧	౩	౧౫	౧౦౧
ఆశరీరగ్ంశరీరేషు	౧	అ	౨౨	౭౮

మంత్రప్రతీకాని.

అస్తీత్యేవోపలబ్ధవ్యః

అన్యవిప్రంసమానస్య

అధ్యాయ. వర్గ.

మంత్ర.

పుట.

౨ ౩ ౧౩ ౧౬౩

౨ ౨ ౪ ౧౩౦

ఆ

అత్తానం రథినం విద్ధి

అకాప్రతీక్షేసంగతగ్ం

అసీన్ దూరం ప్రజతి

౧ ౩ ౩ ౮౭

౧ ౧ ౮ ౧౫

౧ ౨ ౨౧ ౭౬

ఇ

ఇంద్రియాణాం పృథగ్భవం

ఇంద్రియాణి హయానాహుః

ఇంద్రియేభ్యఃపరంనునః

ఇంద్రియేభ్యఃపరాః

ఇహచే దశకద్యోధుం

౨ ౩ ౬ ౧౫౫

౧ ౩ ౪ ౮౮

౨ ౩ ౭ ౧౫౬

౧ ౩ ౧౦ ౯౩

౨ ౩ ౪ ౧౫౨

ఉ

ఉత్తిష్ఠతకాగ్రత

ఉశస్తావైవాజక్రవనః

౧ ౩ ౧౪ ౯౯

౧ ౧ ౧ ౬

ఊ

ఊర్ధ్వములోహ్యవాక్చాఖః

ఊర్ధ్వం ప్రాణమున్నయతి

౨ ౩ ౧ ౧౪౫

౨ ౨ ౩ ౧౨౯

ఋ

ఋతం పిబంతోమకృతం

౧ ౩ ౧ ౮౩

మంత్ర ప్రతీకాని.

అధ్యాయ. వర్గ. మంత్ర. పుట.

ఏ

ఏకోవశీసర్వభూతాన్తరాత్మా

౨ ౨ ౧౨ ౧౩౯

ఏకచ్ఛృత్వాసంపరిగృహ్య

౧ ౨ ౧౩ ౯౫

ఏకత్తుల్యం యదిమన్యసే

౧ ౧ ౨౪ ౩౭

ఏకదాలంబనంక్రేష్టం

౧ ౨ ౧౭ ౭౧

ఏకధ్యేవాక్షరం

౧ ౨ ౧౬ ౬౬

ఏష తేఽస్మిన్నుచికేతః

౧ ౧ ౧౯ ౩౦

ఏష సర్వేషుభూతేషు

౧ ౨ ౧౨ ౯౫

క

కామస్యాప్తిం జగతః

౧ ౨ ౧౧ ౬౩

జ

జానామ్యహగ్ంశేషధిః

౧ ౨ ౧౦ ౬౧

త

తగ్ంహకుమారగ్ంసంతం

౧ ౧ ౨ ౭

తదేకదిమన్యంలే

౨ ౨ ౧౪ ౧౪౨

తమబ్రవీత్ప్రియమాణః

౧ ౧ ౧౬ ౨౬

తందుర్ధ్వంసూధం

౧ ౨ ౧౨ ౬౪

తాం యోగమిలిమన్యంలే

౨ ౩ ౧౧ ౧౬౦

తస్మాద్రాత్రీర్మదవాత్మీః

౧ ౧ ౯ ౧౬

త్రైకాచికేతస్త్రయం

౧ ౧ ౧౮ ౨౮

త్రైకాచికేతస్త్రీభిః

౧ ౧ ౧౭ ౨౭

ద

దూరమేలే విపరీతే

౧ ౨ ౪ ౫౦

మంత్రి, ప్రతివాది	అధ్యాయ.	వర్గ.	మంత్రి.	పుట.
చేవైరత్తాది నిడికిస్థితం	౧	౧	౨౦	౩౩
	౧	౧	౨౨	౩౪

న

నకాయలే ప్రయలేనా	౧	౨	౧౮	౭౨
న కత్త నూర్లో భాతి	౨	౨	౧౫	౧౪౩
న సరేనాపరే	౧	౨	౮	౫౭
న ప్రాణేన గాపానేన	౨	౨	౫	౧౩౧
న విద్యేన బిర్బిణ్యేయః	౧	౧	౨౭	౮౦
న సంస్కృతే తిష్ఠతి	౨	౩	౯	౧౫౮
న సాంపర్యాయః ప్రతిభాతి	౧	౨	౭	౫౩
నాదికేతన పాఖ్యానం	౧	౩	౧౬	౧౦౨
నాయమాత్మా ప్రవచనేన	౧	౨	౨౩	౭౯
నానిరతో దుశ్చూతాత్	౧	౨	౨౪	౮౦
నిత్యోనిత్యానం	౨	౨	౧౩	౧౪౧
నైవ వాచా న మనసా	౨	౩	౧౨	౧౬౧
నైవా కర్మేన నుచిరానాయకా	౧	౨	౯	౬౦
పరాదః కామానయయగి	౨	౧	౨	౧౦౭
పరాంచి ఖాని వ్యభిచాత్	౨	౧	౧	౧౦౫
పీతోదకాగ్నకృణాః	౧	౧	౩	౮
పురమేకాదశకర్మణం	౨	౨	౧	౧౨౪
ప్రలేప్రవీమితమ	౧	౧	౧౪	౨౩

బ

బహునా మేమి ప్రథమః	౧	౧	౫	౧౦
-------------------	---	---	---	----

మంత్రప్రతీకాని.

అధ్యాయ. పద్ద. మంత్ర. పుట.

భ

భయాదస్యాగ్నిస్తపతి

అ 3 3 ౧౫౧

మ

మననైవేదమాస్తవ్యం

అ ౧ ౧౧ ౧౧౮

మహాతః పరమవ్యక్తం

౧ 3 ౧౧ ౯౪

మృత్యుస్త్రాంతం నచిక్షేతః

అ 3 ౧౮ ౧౭౦

య

య ఇమం పరమం

౧ 3 ౧౭ ౧౦3

య ఇమం మద్భదం

అ ౧ ౫ ౧౧౨

యవిషమస్తేషుకాగర్తి

అ అ ౮ ౧3౪

యచ్ఛేద్వాస్తనసీప్రాజ్ఞః

౧ 3 ౧3 ౯3

యతస్పృశేతిహార్యః

అ ౧ ౯ ౧౧౬

యథాఽఽదర్శేతథా

అ 3 ౫ ౧౫3

యథా పురస్తాద్భవితా

౧ ౧ ౧౧ ౧౯

యథోదకం దుగ్ధేవృష్టం

అ ౧ ౧౪ ౧౨౨

యథోదకం శుద్ధేశుద్ధం

అ ౧ ౧౫ ౧౨౧

యదా పంచావతిష్ఠంతే

అ 3 ౧౦ ౧౫౯

యదా సర్వే ప్రభిద్యంతే

అ 3 ౧౫ ౧౧౪

యదా సర్వే ప్రముచ్యంతే

అ 3 ౧౪ ౧౬3

యదిదం కించ జగత్సర్వం

అ 3 అ ౧౫౦

యదేవేహ తదముత్ర

అ ౧ ౧౦ ౧౫౭

యస్తువిజ్ఞానవాక్

అ 3 ౬ ౯౧

మంత్రప్రతీకాని.

యస్తస్త్విజ్ఞానవాక్

॥

యస్మిన్నిదం విచిత్సంతి

యస్యబ్రహ్మ చక్షత్రంచ

యః పూర్వం తపసః

యస్సేతురీజానానాం

యకాప్రాణేన సంభవతి

యేనరూపం రసంగంధం

యేయంప్రేతే విచిత్రాన్

యేయే కామాః దుర్లభాః

యోనిమగ్న్యే ప్రపద్యంతే

ల

లోకాదిమగ్నిం

వ

వాయుర్మధైర్మోభువనం

విజ్ఞానసారధిర్మస్తు

వైశ్వానరః ప్రవిశతి

శ

శతంచై కా చ మృదయస్య

శత్రాయుషః పుత్రపౌత్రాన్

కాంతసంకల్పస్సమనాః

శ్రవణాయాసి బహుభిః

అధ్యాయ. వర్గ.

మంత్ర. పుట.

౧ ౩ ౫ ౮౯

౧ ౩ ౭ ౯౧

౨ ౧ ౨౮ ౪౩

౧ ౨ ౨౫ ౮౧

౨ ౧ ౬ ౧౧౩

౨ ౩ ౨ ౮౬

౨ ౧ ౭ ౧౧౪

౨ ౧ ౩ ౧౦౮

౧ ౧ ౨౦ ౩౧

౧ ౧ ౨౫ ౩౮

౨ ౨ ౭ ౧౩౩

౧ ౧ ౧౫ ౨౪

౨ ౨ ౧౦ ౧౩౭

౨ ౩ ౯ ౯౨

౧ ౧ ౭ ౧౩

౨ ౩ ౧౬ ౧౬౬

౧ ౧ ౨౩ ౩౬

౧ ౧ ౧౦ ౧౮

౧ ౨ ౭ ౫౫

మంత్రప్రతీకాని.	అథాయ.	వర్గ.	మంత్ర.	పుట.
శ్రీయశ్చప్రేయశ్చ	౧	౨	౨	౪౮
శ్లోభావామర్త్యస్య	౧	౧	౨౬	౩౯

స

సత్త్వమగ్నిం స్వర్గమధ్యేషి	౧	౧	౧౩	౨౨
సత్త్వంప్రియాన్వియరూపాన్	౧	౨	౩	౪౯
సర్వే వేదాయత్పదం	౧	౨	౧౫	౬౮
సహనావవతు	౧	౧	౧	౧

”

సహనాచసికరం	౨	౩	౧౯	౧౭౧౧
స్వప్నాంతం జాగరితాంతం	౧	౧	౪	౯
స్వర్గేలోకే న భయం	౨	౧	౪	౧౧౧
	౧	౧	౧౨	౨౧

హ

హాగ్ంసశ్శుచిషద్వసుః	౨	౨	౨	౧౨౭
హంతత ఇదం ప్రవక్ష్యామి	౨	౨	౬	౧౩౨
హంతాచేన్ద్రస్యతేహంతుగ్ం	౧	౨	౧౯	౭౩

మంత్రప్రతీకానాం అకారాదివర్ణానుక్రమణి

స మాప్తా.

శ్రీ రస్తు.

క రో ప ని ష త్తు

[కృష్ణయజుర్వేదాంతర్గతము]

అంధ్ర టీకాతాత్పర్యవివరణసమన్వితము.

పూర్వశాంతిపాఠమంత్రము.

ఓం. సహ నా వతతు, సహ నౌ భునక్తు, సహ వీర్యం
కరవావహై, లేజస్వి నావధీత మస్తు, మా విద్విషావహై.

ఓం శాంతి శాంతి శాంతి.

పద. సహ నౌ అవతు, సహ నౌ భునక్తు, సహ వీర్యం కరవావహై,
లేజస్వి నౌ అధీతం అస్తు, మా విద్విషావహై, ఓం శాంతిః శాంతిః శాంతిః.

టీక. నౌ = శిష్యాచార్యులమగు మమ్ములనిద్దఱును, సహ = కూడా,
అవతు = (బ్రహ్మము) సంరక్షించుచుండుగాక. నౌ = శిష్యాచార్యులమగు
మమ్ములనిద్దఱును, సహ = కూడా, భునక్తు = (బ్రహ్మము) పరిపాలించుచుండుగాక.
వీర్యం = విద్యానిమిత్తమగు సామర్థ్యమును, సహ = కూడా, కరవావహై =
మేమిద్దఱము చేసెదముగాక. నౌ - శిష్యాచార్యులమగు మాయద్దఱియొక్క,
అధీతం = అధ్యయనముచేయుటచేసెన ఉపనిషద్విద్య, లేజస్వి = లేజోపనిషత్తునది,
అస్తు = అగుచుండుగాక. మావిద్విషావహై = (ప్రమాదకృతా పరాధాదికమువలన)
మాయద్దఱు దేవముకలుగకయుండుచుండుగాక.

ఓం = ప్రణవప్రతిపాదితమగు బ్రహ్మము మాయం దనుగ్రహముండు
గాక.

శాంతిః=ఆధ్యాత్మిక తాపశాంతి యగుఁగాక.

శాంతిః=ఆధిభౌతిక తాపశాంతి యగుఁగాక.

శాంతిః=ఆధిదైవిక తాపశాంతి యగుఁగాక.

తా. శిష్యాచార్యులమగు మమ్ములనిద్దఱును పరబ్రహ్మము సంరక్షించుఁగాక. శిష్యాచార్యులమగు మాకు ఆత్మనుఖానుభవము కలుగుఁగాక. శిష్యాచార్యులమగు మాకిద్దఱుకు విద్యాసంబంధమయినసామర్థ్యము చక్కగా నుండుఁగాక. మేము అధ్యయనమొనర్చిన బ్రహ్మవిద్య తేజోవంతమయి వెలయుఁగాక. ప్రమాదకృతాపరాధాదికమువలన శిష్యాచార్యుల మగు మాఁగో మాకు పరస్పరము ద్వేషములేక యుండుఁగాక. మాయందు ప్రణవప్రతిపాదితబ్రహ్మము అనుగ్రహము కలిగియుండుఁగాక. ఆధ్యాత్మిక, ఆధిభౌతిక, ఆధిదైవికములను త్రినిధితాపములు మాకు శమించుఁగాక.

వివరణము:—శాంతియొక్క ప్రయోజన మేమనఁగా, చెప్పబోవు నట్టి నిర్గుణసగుణరూపబ్రహ్మవిద్యోపదేశనమయమునందు విఘ్నములు కలంగ కుండుటయే యగుచున్నది. బ్రహ్మవిద్యయన్నను ఆత్మవిద్యయన్నను ఒక్కటియే, ఆత్మవిద్యాప్రాప్తియే మోక్షము. అట్టి ఆత్మవిద్య నిర్విఘ్నముగ లభించుటకు శాంతిపాతము అత్యవశ్యకమని శిష్టులు తలంచుచున్నారు.

“సహ నౌ భువన్తు భోజయతు” అని భాష్యమునం దుండుటచేతను, వ్యాఖ్యాతలు ‘పాలయత్విత్కర్థః’ అని వ్రాయుటచేతను ‘పరిపాలించుఁగాక’ యని అర్థమును వ్రాసిరాడను “గురు వేదిధముగా ఆలస్యములేక యుంపదే శించునో, ఆయుంపదేశించిన విషయమును నేను అజ్ఞానముచేత గ్రహింపలేక పోవుటగాని లేక విపరీతజ్ఞానముచేత వేఱుగా గ్రహించుటగాని లేక ఉన్నది ఉన్నట్టుగా. గ్రహించునటుల చేసి మమ్ములను పరిపాలించుఁగాక” యని మఱొకవ్యాఖ్యాత వివరించెను.

వీర్యమనఁగా విద్యానిమిత్తమయిన సామర్థ్యము—అనఁగా ఊహాపోహాదికము, విషయపరిగ్రహణసామర్థ్యము మున్నగునవి యనిగ్రహించునది.

శంకరకృత కాతకోపనిషద్భాష్యపీఠిక

వద్దుడైశ్వర్య సంపన్నుడగుటచేత భగవానుడని వ్యవహరింపఁబడుచున్నవాఁడును, వైవస్వతుఁడును, బ్రహ్మవిద్యాచార్యుఁడును అగు యమునకు— మృత్యుదేవతకు, నచికేతనునకును సమస్కారము.

కతోపనిషత్తుయొక్క భావార్థము సులభముగా తెలియుటకుఁగాను అపగ్రంథమగుపృత్తిని రచించుచున్నాము.

ఉపనిషచ్ఛబ్దార్థము.

౧. ఉపనిషత్పదము 'ఉప్' విశరణః కృతసాదనేషు, అనుభాతువునకు ఉప, ని, అను ఉపసర్గలుచేరగా క్విప్ ప్రత్యయాంతమయినప్పుడేర్పడును. ఉపనిషత్పదము చేత వ్యాఖ్యానముచేయఁదలచిన గ్రంథమునందు చెప్పఁబడినట్టియు, తెలిసికొనవలసినవస్తువునకు సంబంధించినట్టియు, విద్య, చెప్పఁబడుచున్నది. ఉపనిషత్తనగా బ్రహ్మవిద్యయని మీరెట్లు చెప్పచున్నారనునెడల అందులకు సమాధానము నాలకింపుడు. మోక్షేచ్ఛులయిన మహానుభావులు ఇహపరలోకస్థులవిముఖులయినవారలయి ఉపనిషచ్ఛబ్దవాద్యమయినట్టియు, పక్ష్యమాణలక్షణమయినట్టియు, బ్రహ్మవిద్యను ఆచార్యోపదేశముచేత పొంది తన్నిష్ఠులయి నిశ్చయముగా పరిశీలించినయెడల అట్టిపరిశీలనముగలవారియొక్క సంసారబీజమగు అవిద్యాదికమును సమూలముగ నశింపఁజేయుచున్నదను అర్థ సంబంధమువలన బ్రహ్మవిద్య ఉపనిషత్తని వ్యవహరింపఁబడుచున్నది. ఇదేవిషయమియుపనిషత్తునందే ముందు.—

“నిచాయ్య తం మృత్యుముఖా త్ప్రీముచ్యతే.”

కత. ౧ ఆధ్య. 3 పల్లీ. ౧౫ మం.

అనునంత్రముచేత చెప్పఁబడుచున్నది.

౨. పూర్వోక్తవిశేషణముచేత ముముక్షువులగువారిని పరబ్రహ్మమును పొందింపుచున్నది కావున బ్రహ్మమును పొందింపుచున్నదనుసంబంధముచేత

బ్రహ్మవిద్య ఉపనిషత్తుని వ్యవహరించబడుచున్నది. ఈవిషయం గురించి యీ యువ నివత్తునందే ముందు ఇట్లు చెప్పబడినది:—

“బ్రహ్మప్రాప్తి విరజోఽభూ ద్విద్యుత్తుః”

కత. అధ్యాయం. ౨. శ్లో. ౩. మం. ౮.

౩. భూరాదిలోకములకు ఆదియును—అనగా ప్రాణజాతును, హిరణ్యగర్భునివలన జన్మించినవాడును అగు అగ్నియొక్క విషయకముగా నట్టి యు, నదికేతనునిచేత రెండవవరముగా ప్రాణింపబడినట్టియు అగ్నివిద్యస్వర్గ లోకఫలప్రాప్తికి హేతుభూతమయి అకాంతరములందు తలుచుగా పొందఁ బడుచున్న గర్భవాస, జన్మ, జరామృతవద్రవములను సడలించి నాశనమునర్చు చున్నదికావున ధాత్వర్థసంబంధముచేత అగ్నివిద్యనైకము ఉపనిషత్తుని వ్యవ హరింప నర్హమగుచున్నది. అగ్నివిద్య ఇట్టి యమృతత్వము నొనంగుచున్నదని యీయువనివత్తునందే చెప్పబడుచున్నది:—

స్వర్గలోకా అమృతత్వం భజంతే”

కత. అధ్యాయం. ౧. శ్లో. ౧. మం. ౧౩.

పూర్వ:—బ్రహ్మవిద్యాధ్యేషలు ఉపనిషత్పదమును గ్రంథిపముగా వ్యవహరించుచున్నారు. “ఉపనిషత్తులను చదువుచున్నాము. ఉపనిషత్తులను బోధించుచున్నారము” అని లోకవ్యవహారము సర్వత్రనుప్రసిద్ధము.

సమా:—ఇదొకదోషము కాఁజాలదు. అవిద్యాది మోహారోమునాశన రూపమగు పదిధాత్వర్థము గ్రంథమాత్రమునం దసంభవము కావునను, బ్రహ్మ విద్యయందే అట్టియర్థము సంభవమగుటచేతను ముఖ్యముగా బ్రహ్మవిద్యయే ఉపనిషత్పబ్ధవాచ్యమయినను గ్రంథమునం దట్టివిషయమే సిరూపింపబడి యుండుటచేత “అయన్తైస్సమృతం” అనుచోటవలె గ్రంథమునందు ఉప నిషత్పబ్ధము ప్రయోగింపబడినది. కావున బ్రహ్మవిద్యయందు ముఖ్య

వృత్తిగను, గ్రంథమునందు గౌణవృత్తిగను ఉపనిషచ్చబ్ధము ప్రయుక్తమగు చున్నది.

ఉపనిషచ్చబ్ధ నిర్వచనము చేతనే ఉపనిషచ్చద్వ్యాధికారి యిట్టివాడని నిర్ణయింపబడినది. ప్రత్యగ్భూతభూతమయిన పరబ్రహ్మమే బ్రహ్మవిద్యకు విషయమనియు, ప్రయోజనము ఆత్మసంసారనివృత్తిరూపమగు బ్రహ్మ ప్రాప్తి మనియు, సంసారనివృత్త్యాని ప్రయోజనమే బ్రహ్మవిద్యకు సంబంధ మనియు ఎఱుంగవలయును. కావున యశోక్తలక్షణముగల అధికారి, విషయ, ప్రయోజన సంబంధములగు బ్రహ్మవిద్యను కరతలామలకమువలె ప్రకాశించుకొనుటచేత నీకళాసరిషత్తునందు గల పట్టులన్నియు యశోక్త అధికారి, పుష్యు, ప్రయోజన సంబంధములు గలవియే కావున వానిని మాత్రం తెలిసికొనఁగల వ్యాఖ్యానము నొనర్చుచున్నారము.

క. ఉపనిషచ్చబ్ధము “షడ్గౌ విశరణ గణ్యవసాదనేషు” అను ధాతుననుపాది పుట్టినది. ఆధాతువునకు.—

౧. విశరణము=హింసిండుట, నశింపఁజేయుటయు,

౨. గణింపవలయు, పొందించుట.

౩. ఉపసాదనము=సడలింపఁజేయుట.

అనునూడర్థములు గలవు. వైదివిధములగు అర్థములకు సంబంధించు నటుల, విధముయినవృత్తవృత్తిని భాష్యకారులచే రొనర్చిరని ఎఱుంగునది.

క రో ప ని ష త్తు

ప్రథమాధ్యాయము—ప్రథమపల్లీ.

౧-ప మంత్రము.

మూ. ఓం. ఉశస్త్వ వైవాజశ్రవస సర్వవేదసం దదౌ,
తస్య హ నచికేతానామ పుత్ర ఆస. ౧

పద. ఉశక్ హ వై వాజశ్రవసః సర్వవేదసమ్ దదౌ, తస్య హ నచి
కేతానామ పుత్రః ఆస. ౧

టీక. వాజశ్రవసః=వాజశ్రవునిపుత్రుడగు వాజశ్రవసుఁడు, ఉశక్= (విశ్వజిద్యాగాచరణమువలన లభించెడిఫలమును) అభిలషించినవాడై (విశ్వ జిద్యాగమునొనర్చెను. ఆయాగమునం దతఁడు) సర్వవేదసం = తనయొక్క సర్వస్వమున్ను, దదౌ=(యాగదక్షిణగా) ఇచ్చెను. తస్య=ఆవాజశ్రవసునకు, నచికేతానామ=నచికేతుఁడను పేరుగల, పుత్రః=పుత్రుఁడు, ఆస=ఉండెను.

తా. ఉపనిషదారంభమునందుఁ బ్రవృద్ధులఁ దనవిషయమును ప్రథమమున తెలుపక వాజశ్రవసుఁడను ఒకమహర్షి యుండెను. అతనికి నచికేతుఁడనుపుత్రుఁ డొకఁ డుండెనని ఆఖ్యాయికను ప్రారంభించిచెప్పట ప్రతిపాదింపఁ బోవు నట్టి విద్యయొక్క స్తుత్యర్థమని యెఱుంగవలయును.—వాజశ్రవుఁడను ఒక మహర్షి యుండెను. అతఁడు విశ్వజిద్యాగఫలము నభిలషించిన వాడయి విశ్వ జిద్యాగము నొనర్చెను. ఆవిశ్వజిద్యాగము నొనర్చిన వాజశ్రవసుఁడు విశ్వ జిద్యాగమునకు విహితమయిన సర్వస్వదక్షిణను ఋత్విష్క్రులొసంగెను. ఆవిశ్వ జిద్యాగము ననుష్ఠించిన యజమానుఁడగు వాజశ్రవసునకు నచికేతుఁడను పుత్రుఁ డొకఁ డుండెను.

వివరణము.—వాజశ్రవణశబ్ద నిర్వచనము.—

వాజం=అన్నం, తద్దానాదినిమిత్తం శ్రవణం = యశః యస్య సః వాజశ్రవణః, రూఢితోవా, వాజశ్రవణః అవత్యం, వాజశ్రవణః.

అర్థ. వాజమనఁగా అన్నము. అట్టి అన్నముయొక్క దానాదికముచేత లభించిన శ్రవణము—అనఁగా కీర్తిగలవాఁడు. వాజశ్రవుఁడు (ఇది యోగి కార్థము) లేక, వాజశ్రవుఁడను రూఢినామముగలవాఁడు. వాజశ్రవుని పుత్రుఁడు వాజశ్రవః డనంబడును.

విశ్వబిద్యుగము.—ఈయూగము నాచరించినయజమానుఁడు తన దగ్గఱ ఆప్తుడు నిల్వయున్న ధనమునంతయు ఋత్విక్కులకు యాగదక్షిణగా నిచ్చి తీరవలయునని విధిగలదు.

౨-వ మంత్రము.

మూ తగ్ంహ కుమారగ్ంసస్తా దక్షిణాసు నీయమా నాసు శ్రద్ధాఽఽవివేశ సోఽమన్యత. ౨

పద. తం హ కుమారం సంకం దక్షిణాసు నీయమానాసు శ్రద్ధా ఆవివేశ సః అమన్యత. ౨

టీక. దక్షిణాసు=(ఋత్విక్కులకును, సదస్యులకును విడివిడిగా విభజించి యిచ్చిన) దక్షిణలు, నీయమానాసు=తీసికొనిపోవడుచున్నవగుచుండఁగా, కుమారంసంకం=బాలుఁడుగానున్న, తంహ = ఆచరికేతముని, శ్రద్ధా=ఆ స్తిక్యబుద్ధి, ఆవివేశ = ప్ర వేశించెను. (ఇటుల ఆ స్తిక్యబుద్ధికులుగటచేత) సః = ఆనచికేతనుఁడు, అమన్యత=(ఈయెప్పటివారీగా) ఆహించెను.

తా. తండ్రియగువాజశ్రవఁడు విశ్వబిద్యుగమునకు సంబంధించిన ఋత్విక్కులకున్న సదస్యులకున్న వేఱువేఱుగా విభజించి దక్షిణార్థమిచ్చిన గోవులను వారు తీసికొనిపోవుచుండఁగా ఆవాజశ్రవఁడునిపుత్రుఁడగు నచికేతనుఁడు ప్రజననసామర్థ్యములేని బాల్యవయసునం దున్నను తండ్రికి వేఱు

చేయవలయు ననుకలంపుతో శ్రద్ధ—అనగా ఆస్తికృమిద్ధి అననీ కలిగెను. ఇటుల ఆస్తికృమిద్ధిగలవాడైన నచికేతనుఁ డీచెప్పఁబోవునీతిగా ఆలోచించెను.

వివరణము:—మంత్రమునందుఁ గల కుమారం, అను పదమునకు “కుమారం ప్రథమవయసం అస్తాప్రప్రజననశక్తిం బాలం ఏష” అని భాష్య కారులవారు వివరణమొనర్చిరి. అనగా యౌవనమురాలి బాలుడని కద్యానము.

3-వ శాంత్రము.

మూ. పీతోదకా జగ్ధతృణా దుగ్ధదోహః నిరింద్రియాః,

అనందా నామ తే లోకాస్తాన్సగచ్ఛతి తా దదత్ 3

పద. పీతోదకాః జగ్ధతృణాః దుగ్ధదోహః నిరింద్రియాః అనందాః నామతే లోకాః తాన్ సగచ్ఛతి తా దదత్. 3

టీక. పీతోదకాః = త్రాగఁబడిన ఉదకములుకలిగినట్టియా, జగ్ధతృణాః = తినఁబడినగడ్డికలిగినట్టియు, దుగ్ధదోహః = పితుకఁబడినపాలుకలిగినట్టియు, నిరింద్రియాః=ఈనెడిశక్తినశించినట్టియు, (వియావులు గలవో) తాః = అట్టి గోవులను, దదత్ =దానముగా నేయజమానుడిచ్చునో, సః=వాఁడు, అనందాః నామ = సుఖములేకట్టి పగుటచేత ‘అనందము’ లని పిలువఁబడుచున్న, తే = ఆప్రసిద్ధములగు, లోకాః=నిలోకములుగలవో, తాన్=ఆ అనందలోకములను అనగా అసౌఖ్యప్రదములగునరకములను, సగచ్ఛతి=పొందుచున్నాఁడు.

తా. నచికేతనుఁడు చింతించినవిధము చెప్పఁబడుచున్నది:—వాఁడు శ్రవనుఁడు యజ్ఞదక్షిణగా నిచ్చినగోవు లెట్టివో చెప్పఁబడుచున్నవి. త్రాగఁ బడిన యుదకములుగలగోవులు పీతోదకములని చెప్పఁబడుచున్నవి. తినఁబడిన తృణములుగలగోవులు జగ్ధతృణములని చెప్పఁబడుచున్నవి. పిండఁబడినపాలు గలగోవులు దుగ్ధదోహములనిచెప్పఁబడును. చూలు అగుటకు తగినదేహదార్ఢ్యములేనిగోవులు నిరింద్రియములని చెప్పఁబడును. ఇట్టి యావులను దక్షిణార్థ

ముగా శనకండ్రి ఋత్విక్కుల కిచ్చినాడు. ఇట్టిగోవులను దానమొసంగిన యజమానుఁడు నిరంతరము దుఃఖముననుభవించుటకయి యేర్పడిన నరకలోకములకుపొందును. (అని చాల విచారించెను.)

నివరణము:—‘పీతోదకాః’=నీతముదకం ప్రాగేవ, నోత్తర కాలం పానశక్తి రహ్యస్తీశ్యర్థః. ఏవం దానోత్తరకాలే తృణభక్షణే దోహదే వత్స ప్రసవేచ న శక్తి రిత్యర్థో ద్రష్టవ్యః.

అర్థము. త్రాగదగినయుదకముల నిదివఱకే ఆగోవులు త్రాగును. ఇంక మీదట స్తీర్ణత్రాగుటకుమాడ ఆయావులకు శక్తిలేదని భావము.

ఇదేవిధముగ దానోత్తరకాలమునందు గడ్డినమలుటకుఁగాని, పాలు పిండుటకుగాని యీనుటకుగాని శక్తిలేనివని భావము.

౪-వ మంత్రము.

మూ. సహోవాచ పితరం తత కన్తై మాం దాస్యసీతి ద్వితీయం తృతీయం తగ్ంహోవాచ మృత్యవే త్వా దదామీతి.

౪

పద. సః హ ఉవాచ పితరం తత కన్తై మాం దాస్యసి ఇతి ద్వితీయం తృతీయం తం హ ఉవాచ మృత్యవే త్వా దదామి ఇతి.

టీక. తాత=నాయనా!, మాం=నన్ను, కన్తై=ఎవరికొఱకు, దాస్యసి=ఇవ్వగలవు. ఇతి=ఇట్లునీ, సః=అనచి కేతనుఁడు, పితరం = తండ్రినిగూర్చి, ఉవాచహ= పలికెనుగదా. (ఈవిధముగా తండ్రినినంబోధించి అనచి కేతుఁడు అడిగినను తండ్రియగువాజ్రవసుఁడు కుమారునిమాటను వినియు విననివానివలె ఉపేక్షించి ఉపకయింపఁడఁగా మఱల) ద్వితీయం=రెండవపర్యాయము, తృతీయం=మూడవపర్యాయము, ఉవాచహ=(తండ్రినిగూర్చి) పలికెను. (ఇట్లు రెండు మూడుసారులు కుమారుఁడు పలికినమాటలకు వాజ్రవసుఁడు కోపముగలవాఁ

డై.) త్యా=నిన్ను, మృత్యువే = మృత్యుజేవతకొఱకు. దదామి ఇతి = ఇచ్చుచున్నానని, ఉచార=వలికెను.

తా. తండ్రియగు వాజశ్రవసుఁడు విశ్వజిద్వాగదక్షిణార్థము శల్య మౌత్రావశిష్టములగు గోవులనొంగుటచేత తనతండ్రి నేసినయూగము సంపూర్తి కాలేదనియు, అందువలన తనతండ్రికి నరకముప్రాప్తించుననియు, తండ్రిని నరకమునుండి తరింపఁజేయఁటచేత పుత్రుఁడనుపేరు సంభవించుచున్నదనియు ఎఱిగినవాఁడు కావున పుత్రుఁడగుతాను ఆత్మప్రదానమొనర్చియయినను తండ్రియొక్కయూగమును పరిపూర్తిచేయవలయు ననుసత్సంకల్పము నచికేతుఁడుగలవాఁడై తండ్రికడకుఁబోయి 'నాయనా! నన్ను ఏఱుబుట్టిక్కునకు యాగదక్షిణగా నిచ్చెదవు' అని యడిగెను. పుత్రుఁడగు నచికేతుః డడిగిన యామాటను తండ్రియగువాజశ్రవసుఁడు వినయు విననివానివలె బదులుచెప్పక ఉపేక్షించియుండఁగా నచికేతుఁ డూరకుండక 'నాయనా! నన్నేఱుబుట్టిక్కునకు యాగదక్షిణగా నిచ్చెదవు' అని రెండుమూడుసారు లడిగెను. అడిగిన మాటకు బదులుచెప్పనియెడల డోరకుండుట బాలస్వభావము. వీఁ డిట్లూరకుండక తనకు సంబంధములేని ఇట్టివిషయములో నాకు సభలో బుద్ధిచెప్పటకువచ్చి నాఁడని వాజశ్రవసుఁడు కోపముగలవాఁడై నిన్ను మృత్యువుకొఱకు— అనఁగా వైవస్వతునికొఱకు ఇచ్చుచున్నానని పుత్రునకు బదులుచెప్పెను.

వివరణము:— 'తాత' యనుటకు 'తత' యని వ్రాస్తముగా చెప్పట భాందసము.

గీ-ప మంత్రము.

అవ. ఈవిధముగా తండ్రి కోపముగలవాఁడై 'మృత్యువునకు నిన్నిచ్చుచున్నానని' వలికినమాటకు నచికేతుఁడు దుఃఖించుచున్నాఁడు.—

మూ. బహూనా మేమి ప్రథమో బహూనా మేమి మధ్యమః,
కిగ్నేస్వి ద్యమస్య కర్తవ్యం య స్తయా ౭ద్య కరిష్యతి.

పద. బహునాం ఏమి ప్రథమః బహునాం ఏమి మధ్యమః, కిం స్విత్ యమస్య కర్తవ్యం యత్ మయా ఆద్య కరిష్యతి.

టీక. (అహం = నేను) బహునాం = అనేకులయిన శిష్యులలోపల లేక పుత్రులలోపల, ప్రథమః = మొదటివాడనుగా, ఏమి = వచ్చుచున్నాను. బహునాం = అనేకులయిన శిష్యులలోపల లేక పుత్రులలోపల, మధ్యమః = మధ్యముడనుగా, ఏమి = వచ్చుచున్నాడను. యమస్య = యమునకు, కర్తవ్యం = నాచేత చేయఁదగినది? కింస్విత్ = ఏమియున్నది? మయా = దానముగా నివ్వఁబడిన నాచేత, ఆద్య = ఇప్పుడు, (అయముడు) కింకరిష్యతి = ఏమిచేయఁ గలఁడు?

తా. ఆనచి కేతుఁడు దుఃఖించినవిధాన మెట్లనఁగా. — నేను నా తండ్రికడనున్న శిష్యులలోపల శిష్యుచితవృత్తి మున్నగువాని నాచరించుట యందు అందఱికంటె మొదటివాఁడుగనే ఉంటున్నాడనీ. కొన్నివిషయములందు, అనేకులయినవారిలోపల మధ్యముడనైన మధ్యమవృత్తితో చరించుచున్నానుగాని అధమవృత్తిగా నేనెప్పుడు చరించలేదే. ఇట్టి సద్గుణవంతుడను పుత్రుడను అగునన్ను నిన్ను మృత్యువున కిచ్చెదనని నాకండ్రిపల్కినదక్షిణగా నొసంగఁబడిననేను యమున కేమి చేయవలయును? యముఁడు నన్నెందుల కుపయోగించుకొనును? విచారించిచూడగా నాయం దేదోషము లేదు. నాకండ్రినేను ౨-3 పర్యాయము లడిగినదానికి అగ్రహముగలవాడై యిట్లుపలికినాడు అని నిర్ణయించుకొన్నవాడయి అయినప్పటికిన్ని తనకండ్రి పలికినమాట అబద్ధముకాకూడదు అని నిశ్చయించుకొని, నాయనా! నేనేమి పలికిరినని దుఃఖముతో తండ్రి నడిగెను.

వివరణము. — శిష్యుల ప్రవర్తనము, ముఖ్య, మధ్యమ, అధమ భేదములతో ప్రవిధము.

౧. ముఖ్యవృత్తి = యథావసరం జ్ఞాత్వా శుశ్రూషణే ప్రవృత్తిరూపా

అర్థ. ఏయేసమయమునం దేవని యశనమో యని తా నీ స్వయముగా నెఱింగి ఆయాపనుల నాచరించుచుండుట ముఖ్యమృతి.

౨. మధ్యమవృత్తి=ఆజ్ఞాదివశేన శుక్రాదులే ప్రసృతిం.

అర్థము. గుర్వాదుల యాజ్ఞననుసరించి పాదుచెప్పినపనుల నాచరించుట మధ్యమవృత్తి.

౩. ఆధమవృత్తి=గుర్వాదిభిః కోపితస్య శుక్రాదులే ప్రసృతి రూపా.

అర్థ. గుర్వాదులు కోపించెప్పుడూ పాదుచెప్పినపనుల నాచరించుట ఆధమవృత్తి.

౬వ మంత్రము.

మూ. అనుపశ్య యథాపూర్వే ప్రతిపశ్య తథాఽపరే,
సస్య మివ మర్త్యః పచ్యతే సస్య మివాఽఽజాయతేపునః.

పద. అనుపశ్య యథా పూర్వే ప్రతిపశ్య తథా అపరే, సస్యం ఇవ మర్త్యః పచ్యతే సస్యం ఇవ ఆజాయతే పునః.

టీక. పూర్వే = మనపూర్వులగు తాతముత్రాతలు మున్నగువారలు, యథా=వివిధముగా ప్రవర్తించిరో, (దానిని) అనుపశ్య=దీర్ఘముగా ఆలోచించుకొనుము. తథా = అదేవిధముగా, అపరే = ఇతరులు (అనగా ఈకాలమునందున్న పెద్దలు ప్రవర్తించుచున్నారో, దానిని) ప్రతిపశ్య = ఆలోచించుకొనుము. మర్త్యః=మరణమే స్వభావముగాఁగలిగిన ముమక్షుఁడు, సస్యంఇవ = వైరువలె, పచ్యతే = జీర్ణుఁడయి మరణించుచున్నాఁడు. పునః=మఱిల, సస్యం ఇవ=వైరువలెనే, జాయతే=పుట్టుచున్నాఁడు.

. తా. నచికేతనుఁడు తనతండ్రియగు వాజశ్రవనుఁడు తన్ను (అనగా నచికేతనుని) మృత్యువున కిచ్చెదనని పలికినమాట ప్రయోజనము నుజ్జేకించి కాదనియు, అగ్రహముతో పలికినాఁడనియు నిశ్చయించుకొన్నవాఁడై

అగ్రహముతో చెప్పి పుట్టిగిన్నీ తనతండ్రియొక్క మాట అసత్యముకాకూడ
దనుకలంపుతో అతఁ డన్నమాటను నెరవేర్చవలసినదిగా అతనికి ప్రబోధము
నొసర్చుచున్నాఁడు. — ఓతండ్రి! ఏదిధముగా నీతండ్రి తాత మున్నగు
పూర్వుల తాము పలికినపలుకులు నశ్యములుగా నొసర్చినవారై ఇహలోక
యాత్రను సంపూర్తిచేసికొని ఇహలోకమునుండి తరలిపోయిరో. ఆదిషయ
మును బాగుగా ఆలోచించుకొని వారిసిచూచి నీవున్నా ఆదేవిధముగా సంచరిం
చుటయుక్తము. అప్పుడేగాక ఈకాలమునందున్నా గలపెద్దలు సంచరించు
చున్న రీతినికూడ గమనించిచూడుము. గతించిన మనపూర్వులందుగాని
ఇప్పుడున్న పెద్దలందుగాని అసత్యవచన మనునది లేనేలేదు. అడినమాటను
తప్పట యనునది దుష్టాత్మలకృత్యము. అడినమాటను ఐముచేసినంతమాత్రమున
నెవ్వఁడున్న జరామరణవిరహితుఁడయి కాశ్యతుఁడుగా నుండఁబోవునదిలేదు
గదా. వీలయినగా, మర్త్యుఁడనుమాటకు మరణమే ధర్మముగాఁ గలవాఁడని
అర్థము. అట్టిచుర్త్యుఁడు—అనఁగా మనుష్యుఁడు వైరు పండివాడబారి
యేవిధముగా నశించిపోవుచున్నదో అట్లే జరాశర్థ దేహుఁడయి చచ్చిపోవుట
తప్పనిసరి. రాలిపోయినగింజలు మఱిల వైరిగునటుల మరణించిన మనుష్యుఁడు
మరల నీ యసిక్యమయిన ప్రాణిలోకమునందే పుట్టుచున్నాఁడు. జన్మమరణము
లిట్లుదఱుకు తప్పని సరిగా ఉండఁగా వృద్ధముగా అసత్యమాడుటవలన కలిగెడి
లాభ మెమి? నివర్ణమాటను కాపాడుము. అనఁగా నన్ను యమునకిచ్చెదనని
పలికితివి కావున నన్ను యమునికడకుఁ బంపుము.

2-వ మంత్రము.

మూ. వైశ్వానరః ప్రవిశత్యతిథి బ్రాహ్మణో గృహాః,
తస్మై తాగ్ం శాంతిం కుర్వంతి హర వైవస్వతోదకమ్.
పద. వైశ్వానరః ప్రవిశతి అతిథిః బ్రాహ్మణః గృహాః, తస్య ఏతాం
శాంతిం కుర్వంతి హర వైవస్వత ఉదకమ్.

టీక. వైశ్వానరః = అగ్నిహోత్రుఁడు, బ్రాహ్మణః = బ్రాహ్మణుఁడగు, ఆతిథిః = ఆతిథిరూపముగలవాఁడై, ప్రవిశతి = అనుగృహస్థులగువారియొక్క గృహములను) ప్రవేశించుచున్నాఁడు. తస్య = ఆబ్రాహ్మణాతిథిరూపియగు అగ్నిహోత్రునకు, ఏతాం = ఈ, శాంతిం = (పాస్య, ఆసన దానాదిరూపముగ) శాంతిని, కుర్వంతి = (గృహస్థులగువారలు చేయుచున్నారు. (కావున) వైవస్వతః = పైవైవస్వతుఁడా! ఉదకిం = పాద్యార్థముజలమును, హరః = తీసికొనిరమ్ము. (అని వైవస్వతునిభార్యయో అమాత్యులొ వైవస్వతునితో పలికిరి.)

తా. పుత్రుఁడగు నచికేతనుఁడు చెప్పినమాటను తండ్రియగు నాజత్రవసుఁ డాలకించినవాఁడయి తనసత్యభాషణమును కాపాడుకొనుటకయి పుత్రుఁడగు నచికేతనుని యమునికడకు పంపించెను. నచికేతనుఁడు తన గృహమునుండి బయలుపెడలి యమునిగృహమునకుఁబోయెను. నచికేతనుఁడు యమునియింటికిఁబోయిననమయమునను యము డెప్పుటికిఁ బోయియుండెను. 3 దినములకు తర్వాత యముఁడు యింటికి మరలివచ్చెను. నచికేతనుఁడు ఆమాడురోజులు యమునియింటనే యుండెను. ఇంటికివచ్చిన యమునితో ఆతని అమాత్యులొ భార్యయో ఇట్లనిపలికిరి:—బ్రాహ్మణుఁడగు ఆతిథి యింటికి వచ్చుచున్నాఁడనఁగా సాక్షాత్తుగ అగ్నిహోత్రుఁడే యింటికవచ్చుచున్నాఁడని తలంచవలయును. సాక్షాత్తుగ అగ్నిస్వరూపుఁడగు నతనివల్లముండి తమగృహాది కమునకు నేవిధమగు కీడుకలుగకుండుటకయి శాంతిని చేయువారిపలెనే. తత్తద్గృహాధీశులగు యజమానులు ఛాద్యము, ఆసన దానము మున్నగు ప్రకారములుగల శాంతిని చేయుచున్నారు కావున పైవైవస్వతుఁడా! మనయింటికి ఆతిథిగావచ్చిన యాబ్రాహ్మణబాలునకు— నచికేతనునకు పాదప్రక్షాళనార్థముదక మొసంగి యథోచితముగ సత్కరింపుము. లేనియెడల ప్రత్యవాయముకూడ కలుగుచున్నదని శ్రుతియే చెప్పుచున్నదిగదా.

వివరణము.—గృహగతుఁడగు ఆతిథిని యథోచితముగ సత్కరించుట శిష్టాచారప్రాప్తముమాత్రమే కాదనియు, శ్రుతివిహితమనియు నెఱుంగునది.

“యస్యాగ్నిహోత్ర, మదర్భ, మపౌర్ణమాస మచాతుర్దాశ్య మనాగ్ర, యణ, మతిథివర్జితంచ అహుకమవై శ్వదేవ మవిధినామత మాసప్రమాం ప్రస్య లోకాన్ హి నస్తి” అని శ్రుతి.

ముండకోపనిషత్. ౧ ముండకము. ౨ వ ఖండము. ౩ మంత్రం.

వైశ్రుతి అతిథిపూజారహితునకు సద్గతులు నశించుచున్నవని ఆర్థము. యెఱుంగవలయును.

౮-వ మంత్రము.

మా. ఆశాప్రతీక్షే సంగతం సూన్యతాం
చేష్టాపూర్తే పుత్రవశూగ్ంశ్చసర్వాః,
ఏత ద్వృంతే పురుషస్యాల్పమేధసో
యస్యానశ్నో వసతి బ్రాహ్మణో గృహే. ౮

పద. ఆశాప్రతీక్షే సంగతం సూన్యతాం చ ఇష్టాపూర్తే పుత్రవశూగ్ం
చ సర్వాః, ఏతత్ వృంతే పురుషస్య ఆల్పమేధసః యస్య అనశ్నో వసతి
బ్రాహ్మణః గృహే.

టీక. యస్య=ఏ, ఆల్పమేధసః=అల్పవ్రజ్ఞగల, పురుషస్య = పురుషుని.
యొక్క, గృహే = గృహమునందు, బ్రాహ్మణః = బ్రాహ్మణుడు, అనశ్నో =
భుజింపక, వసతి = నివసించుచున్నాడో, ఏతత్ = ఈవిధముగా బ్రాహ్మణుఁ
డొకనియంట భుజింపకయుండుట యనునది (తస్య = ఆగృహయజమానియగు
పురుషునియొక్క), ఆశాప్రతీక్షే = ఆశాప్రతీక్షలను, సంగతం=సత్పురుషుల
సహవాసమువలన అంతకుముందువాఁడు సంపాదించియుంచినసత్ఫలమును,
సూన్యతాం = సత్యవాఁజ్ఞియమజస్యఫలమును, ఇష్టాపూర్తే = ఇష్టాపూర్తముల.
నాచరించుటవలన కలిగినఫలమును, పుత్రవశూగ్ంచ = పుత్రవశువులను,
సర్వాః=అంతయు, వృంతే=నాశనమొనర్చుచున్నది.

తా. అతిథిని స్కరింపనందువలన కలిగెడి ప్రశ్ననాయము చెప్పబడుచున్నది. — విమలభాగ్యునియొక్క గృహమునందు ప్రాప్తబుడగు భుజింపక నిలిచియుండునో అట్టిదొర్భాగ్యుఁ డీవిధముగా నువ్వము. — అతని యొక్క ఆకాప్రతీక్షలు నశించును. (ఆశ మునఁగా అనకేడు గుఱు తెలియని గొప్పపదవు తనకు లభింపవలయుననియెడి ఇచ్ఛ. అఁగా బుగ నుండి తనకు దొరకవలయునని తలంచుట మున్నగునవి ప్రతీక్ష యులగు. ప్రశ్నయముగా తాను చూచుచున్న గొప్పపదవి తనకు లభించవలయునని కోరుట. అనగా తనకు రాజ్యము రావలయునని కోరుట మున్నవి) సంగతి మనఁగా నత్తు రుషల సహవాసవశమువలన లభించినపుణ్యము, అది ము నశించును. సత్యవచనప్రియసంభాషణమువలన కలిగిన సుకృతము నశించును. ఇష్టములఁగా యజ్ఞయాగాదుల నాచరించుట. పూర్త మనఁగా వాపియింపటా కాదుల త్రవ్వించుట, సత్రములు మున్నగునవి కట్టించుట. ఇట్టి ఇష్టాపూర్తములవలన ఇవివలకు కలిగియున్న సుకృతము నశించును. పశుపుత్రపాత్రాదికములగు ఐహిక సౌఖ్యము నశించును. వేయేల వానికిసంబంధించిన శ్రేయస్సులయు నశించును.

వివరణము. — ౧. ఆకాలక్షణము = అనిర్ఘాతప్రాప్త్యైష్ట్యార్థప్రార్థనా ఆకా అనిభాష్యము. అనిర్ఘాతః = అత్యంతమజ్ఞాతః, ప్రాప్త్యః = ప్రాప్తిం గొనఁగ్యుకనకా చలాది, తస్యప్రార్థనా = మమభూయాదితీచ్ఛా. అని గోపాలేంద్రయతితీక. ప్రతీక్షాలక్షణము = నిర్ఘాతప్రాప్త్యైష్ట్యార్థప్రతీక్షణం ప్రతీక్షా, అని భాష్యము.

నికరాం ప్రత్యక్షాదిరా జ్ఞాతః ప్రాప్యైర్థః రాజ్యాదిః యస్యాస్మా ప్రతీక్షా. అని గోపాలేంద్రయతి తీక.

౯-వ మంత్రము.

మూ. తిస్తో రాత్రీ ర్యదవాత్సీ ద్దృహే మే
ఽనశ్న స్మిహ్నా స్మతిథి ర్నమస్యః,

నమః సేస్తు బ్రహ్మ స్వస్తి మేస్తు

తసా శ్రీప్రతి శ్రీ వ్యా స్వస్తివ్య.

౯

పద. తిస్రః రాత్రీః యత్ అవాప్నోత్ గృహే మే అనశ్నత్
బ్రహ్మ అగ్రా నమస్కృతి, నమః తే అస్తు బ్రహ్మ స్వస్తి మే అస్తు తస్మాత్
ప్రతి శ్రీ వ్యా స్వస్తివ్య.

౯

టీక. బ్రహ్మ = ఓ బ్రహ్మణో త్తమః డా! యత్ = ఏకారణముచేత,
మే = నాయొక్క, గృహే = గృహమునందు, నమస్కృతి = నమస్కరించుదగిన,
అతిథిః = అతిథివిగానచ్చినవాడవై, అనశ్నత్ = భుజింపకయే, తిస్రః రాత్రీః =
మూడుదినములు. అవాప్నోత్ = నివసించియున్నాడవో, తత్ = ఆకారణము
వలన, తే = నీకు, అస్తు = మహారము, అస్తు = అగుగాక. బ్రహ్మ = ఓసచి
శేతమఁడా! మే = నాకు, స్వస్తి = ముగళము, అస్తు = అగుగాక. తస్మాత్ = అందు
వలన (అనగా నమస్కరించుములు నాయొంటభుజింపకయున్నందువలన) ప్రతి =
అందులకుబడిగా బ్రహ్మ రాత్రి = మూడువరములను, స్వస్తివ్య = నానష్ట
మండి కోరుకొనుదు.

తా. వైవస్వతునియింటియందున్న ఆమాత్యులు అతని (వైవస్వ
తుని)యింటికి నచికేతుఁడు అతిథిగావచ్చి మూడురోజులుగా నిరాహారుడై
యున్నవివరమును, అతిథిభూత నాచరించనియెడల కలిగెడికిడును వైవస్వతు
నకు విన్నవించగా వైవస్వతుఁడు అర్హ్యపాద్యాదిభూతాద్రవ్యపురస్కరముగ
నచికేతనుని నమింపించి ఓ బ్రహ్మణో త్తమా! నచికేతా! నీవు నమస్కారా
ర్హుడవను అతిథిని. అట్టి నీవు నాయొంటికి విచ్చేసి మూడునాళ్లు నిరాహా
రుడవైయుంటివి. నీకు నమస్కారముచేయుచున్నాడను. ఓ బ్రహ్మణో త్త
మఁడా! యోగ్యుడగు నీవు అహారములేక నాయొంటియం దుండుటచేత
తద్గృహస్వామియైన నాకు సంభవించెడికిడును నానమస్కారముచేత సుప్రీతుఁ
డవై నాకు కలసియుండ ననుగ్రహింపుము. నీవనుగ్రహభూర్వకముగ నుండుట.

చేతనే నాకు క్షేమము నిరాటంకముగ కలిగినను నిన్ను మఱింత సంతోష పెట్టుటకయి నాయంట ఆహారములేక నివసించియున్న మూడురోజులకుఁ గాను నీకిష్టములయిన మూడువరములను నీకిచ్చెదను. నీకభిరుతములయినవానిని తోద్రుకొనుము.

౧౦-వ మంత్రము.

మూ. శాంతసంకల్ప స్తుమనా యథాస్యాత్
 ద్వీతమన్యై ర్గౌతమో మాఽభిమృత్యోః!,
 త్వత్ప్రృప్తం మాఽభివదేత్ప్రతీత
 ఏత త్రయాణాం ప్రథమం వరం వృణే. ౧౦

పద. శాంతసంకల్పః స్తుమనాః యథాస్యాత్ ద్వీతమన్యైః గౌతమః
 మాఽభిమృత్యోః త్వత్ప్రృప్తం మాఽభివదేత్ ప్రతీతః ఏతత్ త్రయా
 ణాం ప్రథమం వరం వృణే. ౧౦

టీక. మృత్యోః=ఓమృత్యుదేవా! గౌతమః = గౌతమగోత్రోత్పన్నుఁ
 డగు నాతండ్రి, మాఽభి = నన్నుఁగూర్చి, శాంతసంకల్పః = నాకుమారుని
 యమునిదగ్గఱకు పంపితినిగదా వాఁడక్కడ యేమిచేయుచుండును? అను
 మున్నగుతలంపులులేనివాఁడయి, స్తుమనాః = ప్రసన్నహృదయుఁడయి, మా
 అభి=నన్నుఁగూర్చి, ద్వీతమన్యైః = పోయినరోషముగలవాఁడు, యథాస్యాత్ =
 వివిధముగానగునో, త్వత్ప్రృప్తం = నీచేత విడువఁబడి యింటికిఁపంపఁబడిన,
 మా = నన్నుఁగూర్చి, ప్రతీతః = పొందఁబడిన స్మృతిగలవాఁడయి. (అనఁగా
 ఈవచ్చినబాలుఁడు ఇదివఱకు నాచేత యమునియింటికి పంపఁబడిన నచికేళ
 నుండే సుమీ యని తలంచుటయే ఇచట స్మృతియని చెప్పఁబడినది.) అభివ
 దేత్=పలుకునో, ఏతత్=ఇదియే, త్రయాణాం=నీవు ఇచ్చెదనన్న మూడువర
 ములలో, ప్రథమంవరం=మొదటివరమునుగా, వృణే=వరించుచున్నాఁడను.

తా. (అర్హుని పాద్యానిన తాత్పరములూ నర్హుని వైవస్వతుఁడు మూడు వరములను నీకిచ్చెదను కోరుకొనుమని నచికేతసునితో అనియున్నాడు కావున) నచికేతసుఁ డడుగుచున్నాఁడు. ఓవైవస్వతా ! నీవు వరములను నాకివ్వఁడలఁ చినయెడల మాతండ్రియగు గౌతముఁడు “కోపముతో పుత్రుని యమునియింటికి పంపితి నేనాఁడు యమునియింటికిపోయి ఏమి చేయుచున్నాఁడో” అని పలువిధ ములుగా తలంచుచుండును. కావున నాతండ్రి అట్టి చింతలేక సుతుష్టుఁడయి యుండుఁగాక. నాయందు అతనికి కోపము లేకపోవుఁగాక. నీచేత ముఱల యింటికి పంపబడిన నన్ను చూచి ఈవచ్చిన బాలకుఁడు నాపుత్రుఁడగు నచికేత సుఁడే సుమీయని అతనికి బాగుగ జ్ఞాపకశక్తి కలిగియుండునటుల అనుగ్రహిం పుము. దీనిని నీవు నాకిచ్చిన రి వరములలో ప్రథమవరమునుగా నేను నన్ను కోరుచున్నాఁడను. నాతండ్రిని సంతోషపెట్టుటయే నాకు మొదటివరము.

వివరణము.—యమలోకి మునకుఁ బోయి తిరిగి వచ్చినవానిని జూచుట పాపము కావున వీనిని చూడఁగూడదని మాతండ్రి భీష్మించుకొని యుండక నన్నుఁగూర్చి కోపములేక సంతోషముతో నుండునటుల చేయుటయే అనఁగా తండ్రిని సంతోషపెట్టుటయే వరములలో మొదటివరము.

౧౧-వ మంత్రము.

మూ. యథా పురస్తా భవితా ప్రతీత
 ఔద్ధాలకి రారుణి ర్నత్ప్రసృష్టః,
 సుఖిగ్ం రాత్రీశ్చయితా వీతమన్యు
 స్త్వాం దదృశివా న్మృత్యుముఖా త్పముక్తమ్. ౧౧
 ఐద. యథా పురస్తాత్ భవితా ప్రతీతః ఔద్ధాలకిః ఆరుణిః మత్ప్ర
 సృష్టః, సుఖం రాత్రీః శయితా వీతమన్యుః త్వాం దదృశివాన్ మృత్యుము
 ఖాత్ ప్రముక్తమ్. ౧౧

టీక. (మృత్యుదేవతచెప్పదున్నవాక్యమిది) బౌద్ధాలకి = బౌద్ధాలకి యనియు, ఆరుణికి = ఆరుణియనియు పేరుగలవాజశ్రవసుఁడు, సుత్సృష్టః = నాశిత ననశ్శాతుఁడై, ప్రతీతిః = ప్రతీతిగలవాఁడై, యథాప్రాస్తాన్ = ఇదివఱకు వివిధముగా నీయందు ప్రతీతికలిగియున్నాఁడో, తథా = అదివిధముగా నీయందు ప్రతీతిగలవాఁడు, భవితా = కాఁగలఁడు. సుఖం = సుఖముగా, రాత్రి = రాత్రి లను, శయితా = నిద్రించగలఁడు. మృత్యుముఖాత్ = మృత్యుముఖమునుండి, ప్రముక్తం = వదలఁబడిన, త్వం = చిన్న, దదృశివాక్ = చూచినవాఁడై, నీత మన్యః = (నిన్నుఁగాంచి) కోపములేనివాఁడు, భవితా = కాఁగలఁడు.

తా. నచికేతనుఁ డడిగిన ప్రశ్నమవరమునకు అంగీకరించును మృత్యుదేవత యొనంగుచున్నది. నీవు నన్నుకోరిన ప్రశ్నారము నీయం వినినఁగు నీతఁడై ఎట్టి ప్రేమకలిగియుండెనో అట్టిప్రేమయే ఇకమిఁదఁకాడ నీతఁడై నీయందు కలిగి యుండుఁగాక. నాయనుగ్రహమువలన మనస్సునం దేనాకలములులేక సుఖ ముగా రాత్రిల్ల నీతఁడై నిద్రపట్టుఁగాక. మృత్యుముఖమునుండి విడువఁబడి తిరిగి యింటికి వచ్చిన నిన్నుఁ గాంచి ప్రాధములేక ప్రీతిపూర్వకముగా నుండుఁగాక.

వివరణము.—మూలమునందుఁగల బౌద్ధాలకిశబ్దము, ద్వివిధముగా భాష్యమునందు వ్యాఖ్యాతము.

౧. ఉద్ధాలక ఏవ బౌద్ధాలకిః. స్వాధీ. ఉద్ధాలకుడే బౌద్ధాలకి యనఁబడును.

౨. ఉద్ధాలకస్యాపత్యం పుమాన్ బౌద్ధాలకిః ఇది తద్ధితాంగము. ఉద్ధాలకుని పుత్రుఁడని యర్థము.

ఆరుణికి = ఆరుణస్యాపత్యం ఆరుణికి, ఆరుణునిపుత్రుఁడు ఆరుణి.

వాజశ్రవసుని బౌద్ధాలకియనియు, అనఁగా ఉద్ధాలకునిపుత్రుఁడనియు, ఆరుణి అనియు—అనఁగా ఆరుణునిపుత్రుఁడనియు చెప్పుట అయంక్షముగదా

యని తలంచి తన్ని వారభారము ద్వావ్యముష్టయనుఁడు, అని భావ్యకారుల వారు సమర్థించిరి. ద్వావ్యముష్టయనుఁడనఁగా కన్యాదానకాలమునం దపుత్రుఁడయినవాఁడు తనపుత్రికను కన్యాదానము చేయునప్పుడు అట్లునితో ఈకన్యకకు జన్మించునట్టిపుత్రుఁడు నాకున్నా పుత్రునివలె పారలౌకిక క్రియల నాచరించవలయునను మరతును విర్పాటు చేసికొని అతని యంగీకారమును లభింపఁజేయఁగల అపిల్లకు పుష్కలపుత్రుఁడు భయములకు పుత్రుఁడగు చున్నాఁడు. ఇట్టివానిని ద్వావ్యముష్టయనుఁడనందురు.

౧౨-వ మంత్రము.

మూ. స్వర్గే లోకే న భయం కించనాస్తి
న తత్ర త్వం న జరయా బిభేతి,
ఉభే తీర్త్వా ఆశనాయాపిపాసే
శోకాతిగో మోదతే స్వర్గలోకే.

౧౨

పద. స్వర్గే లోకే న భయం కించన అస్తి న తత్ర త్వం న జరయా బిభేతి, ఉభే తీర్త్వా ఆశనాయాపిపాసే శోకాతిగః మోదతేస్వర్గలోకే. ౧౨

టీక. (న బిభేతనుఁడు చెందవలయు నడుగఁదలచి స్వర్గలోకస్థితిని వర్ణించుచున్నాఁడు. —) స్వర్గే లోకే = స్వర్గలోకమునందు, భయం = రోగాది నిమిత్తమయిన భయము, కించన = కొంచెమైనను, నాస్తి = లేదు. తత్ర = ఆస్వర్గ లోకమునందు, త్వం = నీవు, న = 'లేదు. జరయా = ముదిమిచేతను, న బిభేతి = భయంపడుటలేదు. ఆశనాయాపిపాసే = ఆకలిదప్పికలను, ఉభే = రెంటిని, తీర్త్వా = దాటి, శోకాతిగః = బాహ్యమానస శోకవిరహితుఁడై, స్వర్గలోకే = స్వర్గ లోకమునందు, (ఉన్నవాఁడు) మోదతే = సంతోషించుచున్నాఁడు.

తా. (న బిభేతనుఁడడుగుచున్నాఁడు. —) స్వర్గలోకమునందు రోగాదినిమిత్తములవలన కలుగఁదగిన భయమేమియు కలుగఁజాలదు, భూ లోకమునందు జరాదులచేత ఆత్రమింపఁబడినవారలు నిన్నుఁగాంచి యెటుల కల—

భయంపడుదురో అవిధముగా స్వర్గలోకమునం దెవ్వరివల్లనుండియు భయ మెవ్వరికిని కలుగఁజాలదు. స్వర్గలోకమునందుండువారికి అఁకలిగాని దప్పికగాని విమియ నుండఁజాలవు. వారికి బాహ్యమానసికములగు శోకము లేమియు కలుగఁజాలవు.

వివరణము.— మొదటిపరము తనతండ్రికి తనయందు తోపములేక యుండుట. ఆపరము నొసంగినతరువాత స్వర్గసాధనమగు అగ్నివిజ్ఞానమును రెండవ పరముగా అడుగఁదలంచి ప్రథమమున స్వర్గవర్ణన మీమంత్రమునందు చెప్పబడినది.

౧౩-వ మంత్రము.

మూ. స త్వ మగ్నిం స్వర్గ్య మధ్యేషి మృత్యో
ప్రబ్రూహి త్వగ్ం శ్రద్ధధానాయ మహ్యం,
స్వర్గలోకా అమృతత్వం భజంతే
ఏత ద్ద్వితీయేన వృణే వరేణ.

౧౩

పద. సః త్వం అగ్నిం స్వర్గ్యం అధ్యేషి మృత్యో ప్రబ్రూహి త్వం శ్రద్ధధానాయ మహ్యం, స్వర్గలోకాః అమృతత్వం. భజంతే ఏతత్ ద్వితీయేన వృణే వరేణ.

౧౩

టీక. మృత్యో = పీమృత్యుడేవా! సః = ఆ, త్వం=నీవు, స్వర్గ్యం = స్వర్గసాధనభూతమయిన, అగ్నిం=అగ్నివిజ్ఞానమును, అధ్యేషి=గు రైఱుంగుదువు. శ్రద్ధధానాయ=శ్రద్ధగల, మహ్యం=నాశోఱుకు, ప్రబ్రూహి=బోధింపుము(యేన= విఅగ్నిచయనమనాచరించుటచేత యజమానులయినవారలు) స్వర్గలోకాః = స్వర్గలోకమును పొందినవారలయి, అమృతత్వం=మరణరాహిత్యమును-దేవత్వమును, భజంతే=పొందుచున్నారో, ఏతత్=అట్టి అగ్నివిజ్ఞానమును, ద్వితీయేన =రెండవదియగు, వరేణ=వరముచేత. వృణే=వరించుచున్నాడను.

తా. పూర్వమంత్రోక్తములగు జరా మరణ, అశనాయా పిపాసాది బాధలులేక నిత్యసంతోషముగా నుండుటయే, స్వభావముగాఁగల స్వర్గలోక ప్రాప్తికి సాధనభూతమగు అగ్నిచయనమునుగూర్చి నీవు బాగుగా నెఱింగి యున్నాడవు కావున ఆయగ్నివిజ్ఞానమును అశుభగా అగ్నిచయనమును శ్రద్ధావంతుడనయి ప్రార్థించుచున్న నాకు ఉపదేశింపుము. ఏయగ్నిచయన మొనర్చిన యజమానులయినవారల జరామరణవిరహీతులయి దేవత్వమును పొందుచున్నారో అట్టి అగ్నిచయనమును నాకుపదేశింపమని రెండవవరముగా నడుగుచున్నాడను.

౧౪-వ మంత్రము.

మూ. ప్రతే బ్రవీమి తత్ మే నిబోధ
స్వర్గ్య మగ్నిం నాచికేతః ప్రజానన్,
అనంతలోకాప్తి మథో ప్రతిష్ఠాం

విద్ధి త్వమేతం నిహితం గుహాయామ్.

౧౪

పద. ప్రతే బ్రవీమి తత్ ఉ మే నిబోధ స్వర్గ్యం అగ్నిం నాచికేతః ప్రజానన్, అనంతలోకాప్తిం అథో ప్రతిష్ఠాం విద్ధి త్వం ఏతం నిహితం గుహాయామ్.

టీక. నాచికేతః = ఓనచికేతనుఁడా! స్వర్గ్యం=స్వర్గప్రాప్తికి సాధన భూతమగు, అగ్నిం=అగ్నిచయనమును, ప్రజానన్ = బాగుగా నెఱింగిన నేను, లే=నీకు, తత్ ఉ = ఆయగ్నిచయనవిజ్ఞానమును, ప్రబ్రవీమి = ఉపదేశించుచున్నాడను. మే = నాయొక్క ఉపదేశమువలన, నిబోధ = తెలిసికొనుము. ఏతం = ఈయగ్నిని, అనంతలోకాప్తిం = అంతములేనిలోకముయొక్క ప్రాప్తికి సాధనభూత మయినదానినిగను, అథో = మఱియు, ప్రతిష్ఠాం = ఇగత్తుయొక్కస్థితికి ఆశ్రయభూత మయినదానిగను, గుహాయాం = విధ్వాం

సులయొక్క బుద్ధిగుహయందు, నిహితం = ఉన్నదానిగను, త్వం = నీవు, విధి = తెలిసికొనుము.

తా. సచికేతనుడడిగిన రెండవవరమును మృత్యు వొసంగుట.—
ఓసచికేతనుడా! నీవు నన్నుప్రార్థించిన రెండవవరమునుకూడ నేను నీకిచ్చుచున్నాడను. అనగా నీవడిగిన అగ్నివిజ్ఞానమునుగూర్చి నీకు బోధించుచున్నాడను. నీవేకాగ్రమయిన మనస్సుగలవాడవై గ్రహింపుము. స్వర్గసాధనభూతమయిన అగ్నిచయనవిజ్ఞానమును నేను బాగుగానెఱింగి నీకువదేశించుచున్నాడను. “నేనువదేశించుచున్నాను. సావధానముగా గ్రహింపు” మనిచెప్పట శిష్యబుద్ధి సమాధానార్థము. ఈయగ్నివిజ్ఞానము స్వర్గలోకప్రాప్తికి సాధనభూతము. మఱియు విరాడ్రూపమున జగత్తునకు ఆశ్రయభూతము. అట్టి యగ్నినిగూర్చియే నేనువదేశించుచున్నాడను కావున నీవు ఆయగ్నిని ఎఱుంగుము. ఈయగ్ని మఱియు విద్వాంసులగువారియొక్క బుద్ధిగుహయందుండునది.

వివరణము.—‘సలే’ధా౭౭త్తానం వ్యాకురులే’ అనుశ్రుతివలన నమష్టి రూపుడగు విరాట్పురుషుడే అగ్ని, వాయు, ఆదిత్యరూపములచేత వెలయుచున్నాడని శ్రుతియే చెప్పచున్నది కావున విరాడ్రూపమయిన అగ్ని జగత్తునకు ప్రతిష్ఠయని తెలియవచ్చుచున్నది.

౧౫-వ మంత్రము.

మూ. లోకాది మగ్నిం తే మువాచ తేనై

యా ఇష్టకా యావతీర్వా యథా వా,

సచాపి తత్ప్రేత్యవద ద్యథోక్త

మథాస్య మృత్యుః పునరేవాహ తుష్టః.

౧౫

పద. లోకాదిం అగ్నిం తం ఉవాచ తస్మై యాః ఇష్టకాః యావతీః వాయథా వా, సః చ అపి తత్ ప్రత్యవదత్ యథోక్తం అథ, అన్య మృత్యుః పునః వివ ఆహ తుష్టః.

౧౫

టీక. (యమః=యముఁడు,) లోకాదిం=విరాడ్రూపమున ప్రపంచము నకు ఆవిపురుషుఁడును, తం=నచికేతసునిచేతప్రాధిభుఁడయినట్టివాఁడును (అగు), అగ్నిం=అగ్నినిగూర్చి-అనఁగా అగ్నిచయనవిజ్ఞానమునుగూర్చి, తస్యై=ఆనచికేతసునికొఱకు, ఉవాచ=పలికెను-ఉపదేశించెను. యాః ఇష్టకాః=విస్వరూపముగల ఇష్టకలుకావలయునో, యావతీః=ఎన్నిసంఖ్యకలవికావలయునో, యథావా=వివిధముగా ఆయష్టకలను చయనముచేయవలయునో, (దీనిని ఆనచికేతసునకుపదేశించెను) సఃచఅపి=ఆనచికేతసుఁడుఱ్ఱ, యథోక్తం=యముఁడుపదేశించినదానిని ఉపదేశించినవిధముగా, ప్రత్యవదిత్ = మఱల ఒప్పుచెప్పెను. అథ=తరువాత, అస్య=తనచికేతసునియొక్క (ప్రత్యుచ్చారణముచేత), తువ్యః=సంతుష్టుఁడయిన, మృత్యుః=యముఁడు, పునః వివ=మఱల, ఆహా=(నచికేతసునిగూర్చి యాచెప్పబోవురీతిగ) పలికెను.

తా. (వేదపురుషనివాక్యము) అగ్నిహోత్రుఁడు విరాట్పురుషస్వరూపుఁడు కావున అతఁడు లోకాది యనంబడుచున్నాఁడు. అట్టి అగ్నినిగూర్చి అనఁగా అగ్నిచయనవిజ్ఞానమునుగూర్చి నచికేతసునిచేత ప్రాధిభుఁడయినవైవస్వతుఁడు-యముడు నచికేతసునకుపదేశించెను. మఱియు ఆయగ్నిచయనమునందేయేస్వరూపముగలఇష్టకలను, ఎన్నిసంఖ్యగలవానిని వివిధముగా చయనము-పేర్చుట-చేయవలయునో ఆవిషయమునుగూడ బాగుగా బోధించెను. శ్రద్ధాభక్తులుగల ఆనచికేతసుఁడు యముఁడు తనకుబోధించిన అగ్నిచయనవిజ్ఞానమును యముఁడుబోధించినదంతయు మనస్సునందవగాహనముచేసుకొని తనకు బాగుగా తెలిసినదనువిషయమును, ఆచార్యుఁడగు యమునకు తెలుపుటకుగాను మఱల యమునకు ఆయగ్నిచయనమును ఒప్పుపించెను. సకృచ్ఛ్చరణముచేతనే ఇటుల చక్కఁగా గ్రహించి మఱల చక్కఁగాచెప్పినందులకు యముఁడు సంతుష్టుఁడయి నచికేతసుఁడడిగిన మూడుపరములకంటె వేఱయిన మఱొకపరమునివ్వఁడలచినవాఁడై ఇట్లని పలికెను.

౧౬-వ మంత్రము.

మూ. త మబ్రవీ త్ప్రియమాణో మహాత్మా

వరం తవేహాద్య దదామి భూయః,

తవైవ నామ్నా భవితామ్య మగ్నిః

స్పృశాం చేమా మనేకరూపాం గృహాణ.

౧౬

పద. తం అబ్రవీత్ ప్రీయమాణః మహాత్మా వరం తవ ఇహ అద్య దదామి భూయః, తవ ఏవ నామ్నా భవితా అయం అగ్నిః స్పృశాం చ ఇహం అనేకరూపాం గృహాణ.

౧౬

టీక. మహాత్మా=మహాత్ముడగుఆయముడు, ప్రీయమాణః=నచికేతనుని యందు ప్రీతిగలవాడయి, తవ = నీకు, ఇహ=ఇక్కడ, అద్య=ఇప్పుడే, భూయః=తిరిగి, వరం=(మఱొక్కొక్క) వరమును, దదామి=ఇచ్చుచున్నాను. అని, తం=ఆనచికేతనునిగూర్చి, అబ్రవీత్=కలికెను. ఆయంఅగ్నిః=ఈ చయనాగ్ని, తవనామ్నా ఏవ=నీయొక్క పేరుచేతనే, భవితా=కాగలదు. అనేకరూపాం= అనేకరూపములగుల-అనగా విచిత్రమయిన, ఇహం = ఈ, స్పృశాం=రత్న మాలను, గృహాణ=గ్రహింపుము.

తా. ఆమృత్యుదేవత సంతుష్టుడయిపలికినవిధము చెప్పబడుచున్నది:- ఆనచికేతనునియందు శిష్యుడగువానికి ఉండవలసిన సుగుణములన్నియు సమగ్రముగ నున్నందులకు యముడు సంతుష్టుడై ఉదారబుద్ధిగల మహానుభావుడు కావున శిష్యుడగు నచికేతనుడడిగిన తి వరములకంటె అధికముగ నాల్గవవరమును తనయొక్కప్రీతికి నూచకముగా నివ్వఁదలచినవాడై నీవడిగినవరము కాక మఱొకవరమును నీకిచ్చుచున్నాను అని ఇట్లనిచెప్పెను. నేను నీకుబోధించిన అగ్నిచయనము నీపేరుతోడనే లోకమునందువెలయుంగాక. అనగా నాచికేతచయనమని లోకమునందు ప్రసిద్ధి నందుగాక. చిత్రవిచిత్రమయినవట్టియు, శబ్దించుచున్నట్టియు, రత్నభరితమును అగు నీసృకను - అనగా

రత్నమాలనుగూడ స్వీకరింపుము. లేక సృంకమనఁగా అకుత్స్థితమయిన కర్త సరిబంధమయిన విజ్ఞానమనియు నర్థము. దానినిగూడ గ్రహింపుము. అనేక ఫల హేతుభూతమయిన కర్త విజ్ఞానమునుగూడ గ్రహింపుమని భావము.

౧౭-వ మంత్రము.

మూ. త్రిణాచికేత స్త్రిభిరేత్య సంధిం
త్రికర్తృకృత్తరతి జన్తమృత్యూ,
బ్రహ్మజజ్ఞం దేవమీద్యం విదిత్వా
నిచాయ్యేమాగ్ం శాంతిమత్యంత మేతి. ౧౭

పద. త్రిణాచికేతః త్రిభిః నిత్య సంధిం త్రికర్తృకృత్ తరతి జన్త మృత్యూ, బ్రహ్మజజ్ఞం దేవం ఈద్యం విదిత్వా నిచాయ్య ఇమాం శాంతిం ఆత్యంతం ఏతి.

టీక. (మఱల అగ్నిచయనకర్తృస్తుతి శిష్టబ్రదుచున్నది.) త్రిణాచికేతః = మూడుపర్యాయములు నాచికేతాగ్నిచయనమొనర్చినవాడు, లేక నాచికేతాగ్నిచయనవిధిసెఱింగి తన్వంత్రాధ్యయనమొనర్చి ఆచయనవిధి ననుష్ఠించినవాడు. త్రిభిః = తల్లి తండ్రి ఆచార్యుడు అనుముగ్ధురీచేత, సంధిం = సంబంధమును, విత్యం = పొంది, త్రికర్తృకృత్ = యాగము స్వాధ్యాయము దానము అనుమూడుకర్తృలనొనర్చుచున్న (యెడల) వాడు, జన్తమృత్యూ = జన్మమరణములను, తరతి = అతిక్రమించుచున్నాడు. బ్రహ్మజజ్ఞం = పీఠజ్ఞగర్భనివల్లనండి పుట్టినవాడును సర్వజ్ఞుడును, ఈద్యం = కొనియాడదగినవాడును అగు, దేవం = దేవుని, విదిత్వా = తెలిసికొని, నిచాయ్య = కాస్తప్రమాణముతో చూచి, ఇమాం = ఈ, శాంతిం = శాంతిని, అత్యంతం = మిక్కిలి, ఏతి = పొందుచున్నాడు.

తా. మఱల నీమంత్రమునందు కర్తృస్తుతిచేయఁబడుచున్నది. - త్రిణాచికేతుడు అనఁగా మూడుపర్యాయములు నాచికేతాగ్నిచయనమొనర్చిన

వాడు లేక నాచికేతాగ్నిచయనవిజ్ఞానమెరింగి, తన్మంత్రముల సభ్యయన మొనర్చి, ఆచయనము ననుష్ఠించినవాడు. ముగ్ధుడేతను అనఁగా తల్లి, తండ్రి, ఆచార్యుడు అనుముగ్ధురేతను అనుకాననమును యథావిధిగాపొంది, ఈవిషయమునే “మాతృమా నిప్తృమా నాచార్యవాన్భూనూత్,” (బృహ ౬-౧-౨) అనుశ్రుతి సూచించుచున్నది. లేక వేద, స్మృతి, శిష్టలచేతను లేక ప్రత్యక్షమనూనాగమములచేతను బోధింపఁబడినూదుకర్తలను అనఁగా ఇత్యాధ్యయనదానములనొనర్చువాడు జన్మమృత్యువులను అతిక్రమించుచున్నాడు. మఱియు బ్రహ్మజ్ఞాఁడును, (బ్రహ్మజ్ఞాఁడనఁగా హిరణ్యగర్భునివల్లనండి పుట్టిన వాడు, జ్ఞాఁడనఁగా సర్వజ్ఞాఁడును,) ప్రకాశించుచున్న జ్ఞానాదిగుణములుగల వాడగుటచేత దేవశబ్దవాప్యుఁడును, కొనియాడఁదగినవాఁడును అగువానిని కాస్త్రప్రమాణముచేత నెఱింగి ఆత్మభావముచేత స్వబుద్ధిప్రత్యక్షమైనయీ కాంతిని-అనఁగా ఉపరతిని ఆత్మంతము పొందుచున్నాడు. జ్ఞానకర్త సముచ్చయూనుష్ఠానమువలన వైరాజవదమును పొందుచున్నాడని భావము.

వివరణము.—నాచికేతాగ్నిచయనమునకు ఇష్టకలు, ౭౨౦ సంఖ్య గలవి. సంవత్సరమునకు సాయంప్రాతఃకాలములందు చేయఁబడుచున్న అగ్ని హోత్రములుకూడ ౭౨౦ సంఖ్యగలవి యగుచున్నవి. ఇట్టి సంఖ్యగలసంవత్సరాత్మకుండ నగునేనున్నా అగ్నియున్నా ఒక్కటేయనుభావము కలిగియుండుటయే ఆత్మభావమని యెఱుంగవలయును.

౧౮-వమంత్రము.

మూ. త్రిణాచికేత స్త్రయ మేత ద్విదిత్వా
యవవం విద్వాం శ్చినుతే నాచికేతం,
సమృత్తుసాశా న్పురతః ప్రణోద్య
శోకాలిగో మోదతే స్వర్గలోకే.

పద. త్రిణాచికేతః శ్రయం వీతత్ విదిత్వా యః ఏవం విద్వాక్ చినుతే నాచికేతం, సః మృత్యుపాశాక్ పురతః ప్రణోద్య శోకాతిగః మోదతే స్వర్గలోకే.

టీక. త్రిణాచికేతః = త్రిణాచికేతుడగు, యః విద్వాక్ = నివిద్వాం నుండయినవాడు, వీతత్ శ్రయం = ఈచెప్పబడినమూడింటిని, విదిత్వా = తెలుసుకొని, నాచికేతం = నాచికేతాన్ని, చినుతే = చయనము నొనర్చుచున్నాడో, సః = వాడు, మృత్యుపాశాక్ = మృత్యుపాశములను, (అధర్మ, అజ్ఞాన, రాగ, ద్వేషాదిగుణస్వరూపములగువానిని) పురతః = ముందుగా, ప్రణోద్య = తనశరీరమునుండి దూరముగా తీసివేసుకొన్నవాడై, శోకాతిగః = మననదుఃఖరహితుడై, స్వర్గలోకే = వైరాజమగు స్వర్గలోకమునందు విరాడాత్ స్వరూపమును బొందుటచేతను, మోదతే = ఆనందించుచున్నాడు.

తా. త్రిణాచికేతుడగు నివిద్వాంనుడు ఈనాచికేతాన్నిచయనమునకు ఎన్నియిష్టకలా, అయిష్టకలు వివిధముగానుండవలయునో, వానిని ఎటులచయనమొనర్పవలయునో చక్కగా నెఱింగి నాచికేతాన్నిచయనమొనర్చినయెడల వాడు అధర్మ, అజ్ఞానరాగద్వేషాదిలక్షణములగు మృత్యుపాశములను ఈదేహముండగనే తీసివేసికొని శోకవిరహితుడై విరాడాత్ స్వరూపముగలవాడయి వైరాజమను స్వర్గలోకమునందు ఆనందించుచున్నాడు.

వివరణము.—త్రిణాచికేతుడనగా రి పర్యాయములు నాచికేతాన్నిచయనమొనర్చినవాడు లేక అనాచికేతాన్నిచయన విధి నెఱింగి, తన్నంత్రములనధ్యయనమొనర్చి తత్కృతువునొనర్చినవాడు. నాచికేతాన్నిచయనమున కుపయోగించు ఇష్టక (ఇటుకరాయి) లెట్టియాకారముగలవిగా నుండునో, ఎన్నిసంఖ్యలుగల ఎన్ని ఇష్టకలు కావలయునో, వానిని యెటుల క్రతువునందుపయోగించవలయునో ఆవిషయముల నెఱుంగవలయుననిభావము. అధర్మ, అజ్ఞానాదులను మృత్యుపాశములనుగా నిరూపించుట బాధకత్వగుణసంబంధముభయత్ర తుల్యమగుటచేతనని యెఱుంగవలయును.

౧౯-వ మంత్రము.

మూ. ఏష తే ఽగ్ని ర్నచికేతః స్వర్గోఽ
యమవృణీథా ద్వితీయేన వరేణ,
ఏతమగ్నిం తవైవ ప్రవక్ష్యంతి జనాసః
తృతీయం వరం నచికేతో వృణీష్య.

౧౯

పద. ఏషః తే అగ్నిః నచికేతః స్వర్గ్యః యం అవృణీథాః ద్వితీయేన
వరేణ, ఏతం అగ్నిం తవ ఏవ ప్రవక్ష్యంతి జనాసః తృతీయం వరం నచికేతః
వృణీష్య.

౧౯

టీక. నచికేతాః=ఓనచికేతకుడా! ద్వితీయేన వరేణ=రెండవదియగు
వరముచేత, యం = నాచికేతాగ్ని చయనరూపమగు వియగ్నివిజ్ఞానమును,
అవృణీథాః = వరమునుగా పరించితివో, స్వర్గ్యః=స్వర్గప్రాప్తకమగు, ఏషః=ఈ,
అగ్నిః = నాచికేతాగ్ని, లే=నీకు సంబంధించినది యగుగాక. జనాసః =
జనులందఱు, ఏతం అగ్నిం=ఈయగ్నిచయనమును, తవఏవ=నీకు సంబంధించిన
దానినిగానే, (అనగా నాచికేతాగ్నియని) ప్రవక్ష్యంతి = పలుకగలరు.
నచికేత = ఓనచికేతుడా! తృతీయం వరం=మూడవవరమును, వృణీష్య =
పరింపుము.

తా. ఓనచికేతుడా రెండవవరముచేత స్వర్గప్రాప్తకమగు వినాచి
కేతాగ్నిచయన విజ్ఞానరూపమగు వరమును నాపలన నీవు పొందియున్నా
డవో అట్టి స్వర్గప్రాప్తిసాధనభూతమగు నాచికేతాగ్నిచయనవిజ్ఞానము నీకు
సంబంధించినదే. ఇది మొదలుకొని జనులందఱు ఈ నాచికేతాగ్నిచయనవిజ్ఞాన
మును నీకు సంబంధించిన దానినిగానే (నాచికేతాగ్నిచయనమని) చెప్పుచుం
దురు. నీకు నేను ఇచ్చెదనన్న మూడవవరమునకూడ నీవునన్ను తోరుకొనుము.
అమూడవ వరమును నేను నీకిచ్చువఱకు నేను నీకు ఋణపడియుండునని
భావము.

వివరణము.—లోకమునందు విద్యోపదేశమును ప్రార్థితుడయి చేయవలయునుగాని స్వయముగా ప్రేరణమొనర్చి యుపదేశించుట అనుచితమయినను యముఁడు స్వయముగా అతనికి ఏ పరముల నిష్పవలసినవాఁడు అగుట చేత నచికేతనునకు ఋణపడియున్నాఁడు కావున నచికేతనుఁడు త్వరపడి యడుగకపోయినను యముఁడు శీలాను ఋణపడియున్నదానిని తీర్పుకొనుటకు, నచికేతుఁడు ఉపదేశమునకు అర్హుడని యెఱింగి ప్రేరణ మొనర్చుట ఉచితమే యగుచున్నది.

౨౦-వ మంత్రము.

అవ. ఇంతవఱకుచెప్పఁబడిన మంత్రబ్రహ్మరూపమయిన దానిచేత తెలియుచున్న విషయమేమనఁగా నచికేతునకు యముఁడొసంగిన రెండువరములకు సంబంధించినవిషయము ఆత్మతత్త్వవస్తుమాధాత్మగ్రాహణమునకు సంబంధించినదికాదని తెలిసినది. విధిప్రతిషేధరూపముతో శ్రీనూకారక ఫలాధ్యారోపలక్షణములతో ఆత్మయం దారోపితమయిన అజ్ఞానరూప సంసారబీజముయొక్క నిష్పత్తిగ్రాహకు శ్రీనూకారక ఫలాధ్యారోప లక్షణ, శూన్యమును ఆత్మంతిక నిశ్చేయసప్రయోజనమును అగు ఆత్మతత్త్వమును బోధించుటకు ఉత్తరగ్రంథము ప్రారంభింపఁబడుచున్నది. అట్టియాత్మతత్త్వము నచికేతుఁడడిగిన రెండవవరముయొక్క ప్రాప్తిచేతకూడ పూర్తికాలేదనియు, తదర్థము మూఁడవవరముచేత ఆత్మజ్ఞానమును ప్రత్యేకముగా అడుగుచున్నాఁడనియు సీతఖ్యాయికచేత స్పష్టికరింపఁబడుచున్నది.—

మూ. యేయం ప్రేతే విచికిత్సా మనుష్యే
 ౨స్తీ త్యేకే నాయ మస్తీ తి చైకే,
 ఏత ద్విద్యా మనుశిష్ట స్త్వయా౨హం
 వరాణా మేష వరస్త్పతీయః.

౨౦.

పద. యా ఇయం ప్రేతే విచికిత్సా మనుష్యే అస్తి ఇతి వికే శ

అయం అస్తి ఇతి చ ఏకే, ఏతత్ విద్యాం అనుశిష్టః శ్వయా అహం పరా
ణాం విషః పరః తృతీయః. ౨౦

టీక. మనుష్యే=మనుష్యుడు, ప్రేలే=మరణించినవాఁడగుచుండఁగా,
అయం అస్తి ఇతి ఏకే = దేహేంద్రియములకు భిన్నముగ ఆత్మయనువాఁ
డొకఁడు ఉన్నాడని కొందఱున్నా, అయం స అస్తి ఇతి చ ఏకే=ఆత్మయను
వాఁడు దేహేంద్రియములకు భిన్నముగ లేడని కొందఱున్నా (పలుకు
చున్నారు.) శ్వయా = సీచేక, అనుశిష్టః = కాసింపఁబడిన, అహం = నేను,
ఏతత్=దీనిని, విద్యాం=తెలిసికొనియెదను. పరాణాం = మీరు నాకిచ్చెదనని
పలికిన మూఁడుపరములలో, ఏవ పరః = ఈపరము, తృతీయః = మూఁడవది
యగుగాక.

తా. కర్తృగోచరమయినట్టియు, సాధ్యసాధనలక్షణ మయినట్టియు,
అనిత్యమయినట్టియు సంసారమునుండి విరక్తిని పొందినవానికే ఆత్మజ్ఞానము
నందు అధికారమగువిషయమును తెలుపుటకయి సంసారముయొక్కనిందను
వ్యక్తీకరించుటకయి ఆసంసారనుభముయొక్క ప్రలోభనము, తదుపరి తన్నింద
మన్నగునవి ప్రథమవర్ణియొక్క చివరపఱు క్రమముగ వ్యక్తీకరింపఁబడు
చున్నది.—మూఁడవపరమును కొరుకొనుము|అని యమునిచేత నాచిత్రేతుఁడు
చెప్పఁబడినవాఁడయి ఇట్లని మూఁడవపరమును అడిగెను—మనుష్యుఁడు మర
ణించినతరువాత శరీరేంద్రియమనోబుద్ధులకు న్యలిరిక్తముగ నీదేహమునుండి
మఱొక దేహాంకరమును పొందునట్టి ఆత్మయనువాఁడొకఁడున్నాడని కొంద
ఱున్నా లేడని కొందఱున్నా పలుకుచున్నారుగదా! ఈరెండుపక్షములలో
నెయ్యది న్యాయమో అవిషయమును ప్రత్యక్షప్రమాణముచేతగాని అను
మానప్రమాణముచేతగాని ఎఱుంగుటకు వీలులేకయున్నది. ఈవిషయము
నెఱింగినగాని తక్కినవిషయములనుగూర్చి చర్చించుటకే అవకాశములేదు.
సర్వజ్ఞుఁడవగు సీవలన నాకీసంశయము నివర్తింపవలయును. నీవిచ్చెదనన్న
మూఁడుపరములలో మిగిలియున్న మూఁడవపరముగా సీవిషయమును నాకు
బోధింపుము.

వివరణము.—ఇదివఱకు ఇచ్చిన రెండువరములలో మొదటి వరము తండ్రికి తనయందు మంచికలంపు కలుగవలయుననియు, రెండవవరము, స్వర్గ లోకమునుపొందుటకు తగినసాధనమును నిరూపించుటయు అగుచున్నది. ఈ రెండువరములున్నా సంసారమునకు సంబంధించినవిగాని, సంసారమును అతిక్రమించినది కావు. 3-వ వరము మాత్రము అత్తతత్త్వవిషయము అని గ్రహించవలయును. ఇది మొదలుకొని యావల్లియొక్క అంతమువఱకు అత్తతత్త్వమును గూర్చి తెలిసికొనుట దుశ్శకము కావున మఱొకవరమును కోరుకొనుము అని యముడు క్రొత్తక్రొత్త ప్రలాభనములను చెప్పటయు, నచికేతనుడు అప్రలాభనములకు లోబడక అత్తతత్త్వమునే తనకు 3-వ వరముగా బోధించుచుని చివరవఱకు దృఢముగానుండి యడిగినటుల వల్లి నమాప్తమగుచున్నది. ౨-వ వల్లియొక్క ఆరంభమునుండి యముడు అత్తతత్త్వము నుపదేశించును.

౨౧-వ మంత్రము.

అవ. ఈనచికేతుడు నిశ్చేయనమునకు సాధనభూతమగు అత్తజ్ఞానమునకు అర్హుడగునా కాఁడా యను పరీక్షణార్థము యముఁ డిట్లు పలుకుచున్నాడు:—

మూ. దేవై రత్రాసి విచికిత్సితం పురా
న హి సుజ్ఞేయ మణురేష ధర్మః,
అన్యం వరం నచికేతో వృణీష్య
మా మోషరోతీన్ రతిమాస్పజైనమ్.

౨౧.

పద. దేవైః అత్ర అసి విచికిత్సితం పురా న హి సుజ్ఞేయం అణుః
ఏషః ధర్మః, అన్యం వరం నచికేతః వృణీష్య మా మా ఉషరోతీః అతి మా
స్పజ ఏనమ్.

౨౧

టీక. ఓనచికేతుడా! అత్ర = ఈయాత్మతత్త్వముయొక్క విషయము.
నందు, పురా = పూర్వకాలమునందు, దేవైః అసి = దేవతలచేతనున్నా, విచి.

కెల్పికం=సంశయించబడినది, సుజ్ఞేయం=సుఖముగా తెలిసికొనఁదగినది, నహి = కాదు. ఏషః ధర్మః=ఈ యాత్మధర్మము, అణం = మిక్కిలిసూక్ష్మమయినది. (కావున) నచికేతః = ఓనచికేతుఁడా ! ఆస్యం = వేఱయిన, వరం=వరమును, వృణీష్య=వరింపుము. మా=నన్ను, మా ఉపరోత్సేః = నిర్బంధింపవలదు. మా=నన్నుఁగూర్చి, వినం=ఈవరమును, అతిస్పృజ=వదలుము.

తా. పూర్వకాలమునందు దేవతలుకూడా ఈయాత్మతత్త్వవస్తువును గూర్చి సంశయముగలవారలయి విచారించిరి. ఈవిషయము సులభముగా తెలియునదికాదు. ఈయాత్మధర్మము మిక్కిలిసూక్ష్మమయినది కావున ప్రాకృతులగుజనులకు గోచరించునదికాదు. కనుక చెప్పినను తెలుసునో తెలియదో యను సందేహముగల యీవిషయమునువదలి ఆసందిగ్ధఫలముగల మతొకవరమును నీవు కోరుకొనుము. ఋణగ్రస్తుని ఉత్తమర్థుఁడు (అప్పుయిచ్చినవాఁడు) నిర్బంధించునటుల నీవు నన్నీవరము నిమిత్తము బాధింపకుము. ఈవరమును వదలి మతొకవరమును నన్ను అడుగుము.

వివరణము:—దేవతలు అప్రతిహతజ్ఞానులుగదా. వారికిఁగూడా ఈ విషయమునుగూర్చి సంశయముగలదా యను అక్షేపనిరాసార్థము 'పురా' యని చెప్పబడినది. అనఁగా సృష్టికాలమునందు దేవతల కిట్టిసంశయము కలిగి యుండెను. తరువాత ప్రబోధితులయి వారీవిషయము నెఱింగిరి.

ఆత్మధర్మము 'అణం' అని చెప్పబడినదిగదా. అణంపరమాణి మని శబ్దముకాదు. అణంపరంగా సూక్ష్మమని యిచట గ్రహించవలయును.

అ-వ మంత్రము.

అవ. యముఁడు చెప్పినదానికి నచికేతునియొక్క ప్రత్యుత్తరము:—

మూ. దేవైరత్రాపి విచికిత్సితం కిల

త్వం చ మృత్యో య న్న సుజ్ఞేయమాత్మ,

వక్తా చాస్య త్వాదృగ్ గన్యో న లభ్యో

నాన్యో వర స్తుల్య ఏతస్య కశ్చిత్.

౨౨

పద. దేవైః అత్ర అసి విచిత్రితం కిల త్వం చ మృత్యో యత్ న సుజ్ఞేయం అత్థ, వక్తా చ అస్య త్వాదృక్ అన్యః న లభ్యః న అన్యః వరః తుల్యః ఏతస్య కః చిత్.”

౨౩

టీక. అత్ర = ఈయాత్మవస్తువునుగూర్చి, దేవైః అసి = దేవతలచేత కూడా, విచిత్రితం కిల = సంశయించబడినదిగదా. మృత్యో = ఓయమధర్మ రాణా! యత్ = ఏకారణమువలన త్వంద = నీవున్నా, న సుజ్ఞేయం = సుఖముగా తెలిసికొనుటకు శక్యముకానిదని, అత్థ = పరికియన్నావుగదా. అస్య = ఈ ఆత్మ తత్త్వముయొక్క, వక్తా = చెప్పనట్టివాడు, త్వాదృక్ = నీవంటి, అన్యః = మఱొకడు, నలభ్యః = లభించడు. ఏతస్య = ఈవరమునకు, తుల్యః = సమానముగ, అన్యః = మఱొక, వరః = వరము, నకశ్చిత్ = ఒకటియులేదు.

తా. ఈయాత్మధర్మమునుగూర్చి దేవతలుకూడా సంశయిగ్రస్తులయి విచారణ నలిపియుండిరని నీవే చెప్పుచున్నావుగదా. ఈయాత్మ తత్త్వము సులభముగా తెలియునట్టిదికాదనియు నీవే చెప్పియున్నావు. గొప్పగొప్ప పండితులకుగూడా యావిషయము అనఁగా ఆత్మ తత్త్వము సులభముగా తెలియునది కాదు. ఈయాత్మ తత్త్వమును బోధించుటకు నీకంటె భిన్నుడగు మఱొక ప్రచ్ఛ వేత్త లభించఁజాలఁడు. నిశ్చేయసప్రాప్తికి హేతుభూతముగ నీవరమునకు సమానమయిన మఱొకవరముకూడ లేదు. ఏలయనఁగా నిశ్చేయసప్రాప్తికంటె భిన్నమయిన సకలవరములు అనిత్యఫలప్రదములు కావున ఇతరవరములు నా కక్కరలేదని భావము.

౨౩-వ మంత్రము.

అవ. నచికేతుః డిట్లుచెప్పినను యముడు మఱల ఇట్లు 3 మంత్రములతో ప్రలాభించుచున్నాడు:—

మూ. శతాయుషః పుత్రపౌత్రస్వణీష్వ
 బహూ నృహ స్తస్తిహిరణ్య మశ్వాః,
 భూమే ర్తహదాయతనం వృణీష్వ
 స్వయంచ జీవ శరదో యావ దిచ్ఛసి. ౨౩

పద. శతాయుషః పుత్రపౌత్రాః పృణీష్వ బహూః పశూః
 హస్తీహిరణ్యం అశ్వాః, భూమేః మహత్ ఆయతనం వృణీష్వ స్వయం చ
 జీవ శరదః యావత్ ఇచ్ఛసి. ౨౩

టీక. శతాయుషః = నూరుసంవత్సరములు ఆయుస్సుగల, పుత్ర
 పౌత్రాః=పుత్రులను పౌత్రులను, పృణీష్వ = పరింపుము. బహూః=అనేక
 ములగు, పశూః = గవాదిలక్షణములగుపశువులను, హస్తీహిరణ్యం=వీనుఁగు
 లను బంగారమును, అశ్వాః = అశ్వములను, భూమేః = భూమియొక్క,
 మహత్=గొప్పదయిన, ఆయతనం=ఆశ్రయమగుచుండలమును లేక సామ్రాజ్య
 మును, వృణీష్వ=పరింపుము. స్వయం చ = స్వయముగా నీవున్నా, యావత్
 శరదః=ఎన్ని సంవత్సరములు, ఇచ్ఛసి=జీవించియుండుటకు ఇచ్ఛయించుచున్నాఁ
 దవో (అంతకాలము) జీవ=జీవించియుండుము.

తా. (యముఁడు నచికేతనుని ప్రలోభించుటకు మఱిల నిట్లుపలుకు
 చున్నాఁడు:—నూరుసంవత్సరములు జీవించియుండునట్టి పుత్ర పౌత్రులు.
 శలిగియుండవలయు ననుపరమును కోరుకొనుము. అసంఖ్యాకమగు గవాది
 లక్షణమగు పశుసంపదను కోరుకొనుము. వీనుఁగులు, గుఱ్ఱములు, బంగారము
 మున్నగువానిని కోరుకొనుము. మఱియు నీభూతలముకంటె విస్తారమయిన
 రాజ్యము కావలయునని కోరుకొనుము. ఇన్నియున్నను నేను అల్పాయుస్సు
 కలిగియుండునేని వీనివలన నాకు కలుగఁబోవు ప్రయోజనమేమియని నీవు
 తలంచునెడల నీవెంతకాలము నకలేంద్రియసామర్థ్యవహితుఁడవయి జీవించి
 యుండవలయునని తలంచెదవో అంతకాలము నుఖముగా జీవించియుండు.
 పటుల పరమును కోరుకొనుము.

వివరణము:—ఆయతన మనఁగా మండలమని చెప్పబడుచున్నది. ౪౦ యోజనముల పరిమాణముగల భూభాగము మండలము. సామ్రాజ్య మనఁగా జనపదసంరక్షణమని భావము.

౨౪ -వ మంత్రము.

మూ. ఏత త్తుల్యం యది మన్యసే వరం
వృణీష్వ విత్తం చిరజీవికాం చ,
మహాభూమా నాచికేత స్త్వమేధి

కామానాం త్వా కామ భాజం కరోమి.

౨౪

పద. ఏకత్తుల్యం యది మన్యసే వరం వృణీష్వ విత్తం చిరజీవికాం చ, మహాభూమా నాచికేతః క్త్వం ఏధి కామానాం త్వా కామభాజం కరోమి.

టీక. ఏతత్తుల్యం = నేనిదివఱకుచెప్పినవానితో సమానమయిన, వరం = మఱొకవరమును, మన్యసేయది=నీవుతలంచినయెడల, వృణీష్వ = వరింపుము. విత్తం=విస్తారమయిన హిరణ్యరత్నాద్రవ్యమును, చిరజీవికాంచ = చిరజీవిత్యమునున్న, వృణీష్వ=వరింపుము. నాచికేతః=ఓనచికేతుఁడా! మహాభూమా = విశాలమయిన యీభూలోకమునందు, త్వం= నీవు, ఏధి=రాజుగానుండుము. త్వాం=నిన్ను, కామానాం = దివ్యమానుషకామములలో, కామభాజం=కోరిక లన్నిటిని పొందినవానినిగా, కరోమి=చేయుచున్నాఁడను.

తా. నేనిదివఱకు నీ కొనంగెదననిచెప్పిన వరములుమాత్ర మేగాక ఆ వరములతో సమానమయిన మఱొకవరమునుగూడ నీవు కొరుకొనుము. మఱియు విస్తారమగు బంగారము రత్నములు మున్నగుధనమున్నూ, అట్టి సంపదతోఁగూడిన చిరజీవిత్యమునున్నూ నీవు వరముగా నడుగుము. వేయి మాటలెందుకు? ఈ భూమండలమునకు సార్వభౌముఁడవయి యుండునట్టి వరమును కొరుము. నేను నత్యనంకల్పింఁడను కావున మానుషములును, దివ్యము లును అగు నేయే కామములుగలవో ఆ కామములలో నేవి నీకుకావలయునో కర—ర్

చానిని కోరుకొనుము. నీవుకోరిన దివ్యమానుషకామముల నన్నిటిని నీ కోసం గెదను.

విపరణము.—ఇదివఱకు నూరుసంవత్సరములు ఆయుస్సుగల పుత్ర పౌత్రాదులను, వశువులను, రాజ్యమును అని విడివిడిగా చెప్పబడినది. ఈ మంత్రమునందు అవన్నియు సముచ్చయముగా చెప్పబడినది.

౨౧-వ మంత్రము.

మూ. యే యే కామా దుర్లభా మర్త్యలోకే
సర్వా న్కామాన్ శృందతః ప్రార్థయస్వ,
ఇమా రామా సురథా సుతూర్యా
న హీదృశా లంభనీయా మనుష్యైః,
ఆభి ర్మత్ప్రీత్యాభిః పరిచారయస్వ
నచికేతో మరణం మాఽనుప్రాక్షీః.

౨౧

పద. యే యే కామాః దుర్లభాః మర్త్యలోకే సర్వాన్ కామాన్ శృందతః ప్రార్థయస్వ, ఇమాః రామాః సురథాః సుతూర్యాః న హి ఈదృశాః లంభనీయాః మనుష్యైః, ఆభిః మత్ప్రీత్యాభిః పరిచారయస్వ నచికేతః మరణం మా అనుప్రాక్షీః.

౨౧

టీక. మర్త్యలోకే = మనుష్యలోకమునందు, యేయేకామాః = ఏయే కోరికలు, దుర్లభాః = దుర్లభములూ, సర్వాన్ కామాన్ = ఆకోరికలన్నిటిని, శృందతః = సీయిష్టానుసారము, ప్రార్థయస్వ = ప్రార్థింపుము. ఇమాః = ఈ, రామాః = అప్పరసలు, సురథాః = రథముతోఁగూడుకొన్నవారున్నూ, సుతూర్యాః = వాద్యధ్వనులగలవారున్నూ (అయియున్నారు), ఈదృశాః = ఇట్టిదివ్య స్త్రీరత్నములు, మనుష్యైః = మనుష్యులచేత, న లంభనీయాః = పొందుటకు సాధ్యముకాదు, మత్ప్రీత్యాభిః = నాచేత నీకోసంగఁబడిన, ఆభిః = ఈయప్పర స్త్రీరత్నములచేత, పరిచారయస్వ = పాదప్రక్షాళనాదిరూపమగు సేవను

చేయించుకొనుము. నచికేతః=ఓనచికేతుఁడా ! 'మరణం=మరణానంతరసంబంధముగు ప్రశ్ననుగూర్చి, మానుప్రాక్షీ=అడుగవద్దు.

తా. మనుష్యలోకమునందు ఏయేకోరికలు ప్రార్థింపఁదగియుండునో, వికోరికలు మనుష్యలోకమునందు దుర్లభములలో ఆకోరికల నన్నిటిని నీవుస్వేచ్ఛగా నడుగుము. ఇదియునుగాక పురుషులను సంతోషపెట్టునట్టి ఈదివ్యస్త్రీరత్నములను రథములతోను, మంగళవాద్యములతోను నీకొనంగుచున్నాను. మావంటివారి యనుగ్రహములేనియెడల ఇట్టిదివ్యస్త్రీరత్నములు మనుష్యుల కెన్నడున్నూ లభింపరు. నేను నీయందనుగ్రహబుద్ధితో నిట్టిదివ్యస్త్రీరత్నముల నీకునొసంగుచున్నాఁడను. నీకు నేనొసంగిన యీదివ్యస్త్రీలచేత పాదప్రక్షాళనాదిరూపమగు పరిచర్యను చేయించుకొనుము. మరణమయినతర్వాత శరీరేంద్రియచిలక్షణముగ ఆత్మయనువస్తువు ఒకటి ఉండునా లేదా? యను 'కాకదంతపరీక్షా' తుల్యమగు ప్రశ్ననుమాత్రము నీవు నన్నడుగకుము.

౨౬-వ మంత్రము.

అప. ఈవిధముగా యముఁడు ప్రలాభించుచున్నను నచికేతుఁడు ఇంచుకయినను మహాహ్రదమువలె చలింపక అట్లునే నిశ్చలుఁడయి యిట్లు బదులు చెప్పుచున్నాఁడు.—

మూ. శ్వోభావా మర్త్యస్య యదంతకైత
త్సర్వేంద్రియాణాం జరయంతి తేజః,
అపి సర్వం జీవిత మల్పమేవ
తవైవ వాహా స్తవ నృత్యగీతే.

౨౬

పద. శ్వోభావా మర్త్యస్య యత్ అంతక ఏకత్ సర్వేంద్రియాణాం జరయంతి తేజః, అపి సర్వం జీవితం అల్పం ఏవ తవ ఏవ వాహా తవ నృత్యగీతే.

టీక. మర్త్యస్య=ప్రాణులకు, అంతక = అంతకుండవగు ఓయమరాజా ?
(ఈభోగములు) శ్వోభావాః=నశ్వరములు, యత్=వికారణమువలన, వితత్=
ఈయపురసలు మున్నగుభోగజాతము, సర్వేంద్రిగూఢాంతేజః = సకలేంద్రి
యములయొక్క శక్తిని, జరయంతి=కృశింపఁజేయుచున్నవి. సర్వంజీతమపి=
నకలమయినజీవితమున్ను అనఁగా బ్రహ్మయొక్క ఆయుస్సున్ను, అల్పం ఏవ
=అల్పమే, వాహః=గుఱ్ఱములు మున్నగునవి, తవ ఏవ=నీకే ఉండుఁగాక. నృ
త్యగీలే=నాట్యము గానమున్ను, తవ ఏవ=నీకే యుండుఁగాక.

తా. ఓయమధర్మరాజా ! నీవిప్పుడు నానొసంగెదనని చెప్పినభోగము
లన్నియు శ్వోభావములే—అనఁగా నేడనుభవించుచున్నవి రేపుకూడ అను
భవమునకు నిలిచియుండునా ఉండవా యనుసందేహముగలవి అయియున్నవి.
మఱియు అపురసలు మున్నగు దివ్యస్త్రీరత్నముల నొసంగెదనని చెప్పియున్నాఁ
డవుగదా. కాని ఇట్టిభోగమువలన ధర్మ, వీర్య, బ్రహ్మ, లేజో, యశః ప్రముఖ
ములగు నని యన్నియు నశించి పోవును. మఱియు దీర్ఘాయుస్సు నొసంగెద
నని నీవు చెప్పుచున్నావు. ఇట్టిభోగముల ననుభవించుచుండుటకు బ్రహ్మదేవుని
యొక్క ఆయుఃపరిమాణమంత ఆయుస్సుఅయినను అల్పముగానే తోచును.
నావంటివారికి నీవంటివారి అనుగ్రహమువలనలభించెడి దీర్ఘాయుస్సు ఒక
తెక్కయా ? కావున నీవిచ్చెదనన్నగుఱ్ఱములు రథములు, నీకేయుండుఁగాక
నృత్యములు గీతములు నీకే యుండుఁగాక.

౨౭-వ మంత్రము.

మూ. న వి త్రేన తర్పణీయో మనుష్యా
లస్స్యామహే వి త్త మద్రాక్ష్య చేత్వా,
జీవిష్యామో యావ దీశిష్యసి త్వం
వర స్తు మే వరణీయ స్స ఏవ.

పద. న విత్తేన తర్పణీయః మనుష్యః లప్స్యమహే విత్తం ఆద్రాక్ష
చేత్ త్వా, జీవిష్యామః యావత్ ఈశిష్యసి త్వం వరః తు మే వరణీయః
సః ఏవ.

౨౭

టీక. మనుష్యః=మనుష్యుడు, విత్తేన = విస్తారమయినధనముచేత, నత
ర్పణీయః=తృప్తిపొందించదగినవాడు, న = కాడు. త్వా=నిన్ను, ఆద్రాక్ష
చేత్ = చూచినయెడల, విత్తం = ధనమును, లప్స్యమహే=పొందఁగలము.
త్వం=నీవు, యావత్ = ఎంతకాలము, ఈశిష్యసి=తలంచెదవో, (అంతకాలము)
జీవిష్యామః=బ్రతుకఁగలము. మే = నాకు, వరణీయః=వరించదగిన, వరస్తు =
వరమై లే, సఃఏవ=అవరమే.

తా. మఱియు అధికమయినధనముచేత మనుష్యునకు సంకృప్తికలుగు
ననుట అసంభవము. ద్రవ్యలాభమువలన సంకృప్తికలిగినవాడు లోకమునం
దెవ్వఁడు గనంబడుటలేదు. మాకు ధనమేకావలసినయెడల నీవంటివారి సంద
ర్శనమువల్లనే మాకు ధనము వలసినంత లభించును. లోకమునకు ద్రవ్యవగునీవు
మేమొకకాలము జీవించియుండవలయుననితలంతువో అంతకాలము మేము
నిరాఘాటముగ జీవించియుందుము. ఏలయనఁగా నీవంటివాని సందర్శనము
లభించిన మనుష్యమాత్రునకు అల్పాయుస్సు అల్పధనము ఉండుననుట అసంభ
వముగదా. కనుక నాకీవరములు ఏమియు అక్కరలేదు. నేను ఆత్మవిజ్ఞాన
మునుగూర్చి నిన్నుడిగినవరమే నాకు కావలయును గాని వేఱువర మక్కర
లేదని భావము.

వివరణము;—దేవతలయొక్క సందర్శనమువలననే నకలాభీష్టులు
సేద్దించుచుండుట శ్రుతిస్త్రుత్యనుభవప్రసిద్ధవిషయము. ఇట్లుండ దేవతాసందర్శ
నమై తదనుగ్రహమునకు పాత్రుడై, తత్సంభాషణాదికము నొనర్చినవానికి
భగవాయుస్సులు అల్పముగా నుండఁజాలవని వేఱుగాజెప్పనక్కరలేదు కావున
అవేవియు నాకక్కరలేదు. కనుకనే నిన్ను మొదట అడిగినవరమునే నా
కొనంగుము.

అర -వ మంత్రము.

మూ. అజీర్యతా మమృతానా ముపేత్య
జీగ్య స్తర్త్యః క్వధస్థః ప్రజానక్,
అభిధ్యాయ స్వర్ణరతిప్రమోదా
నతిదీప్తే జీవితే కో రమేత.

౨౭

పద. అజీర్యతాం అమృతానాం ఉపేత్య జీగ్యో మర్త్యః క్వధస్థః
ప్రజానక్, అభిధ్యాయక్ స్వర్ణరతిప్రమోదాక్ అతిదీప్తే జీవితే కః
రమేత.

౨౮

టీక. అజీర్యతాం = వయోహానితేనట్టి, అమృతానాం = దేవతల
యొక్క, (అనుగ్రహమును) ఉపేత్య = పొంది, జీగ్యో = కృశించుచున్న,
మర్త్యః = మనుష్యుడు, క్వధస్థః = భూమియందున్నవాడై, స్వర్ణరతి
ప్రమోదాక్ = నృత్యగీతసంభోగాది సుఖములను, అభిధ్యాయక్ = కోరు
చున్నవాడై, అతిదీప్తే జీవితే = చిరకాలజీవితమునందు, కః = ఎవ్వడు?
రమేత = రమించును.

తా. ఇదియునుగాక వయోహానియనునది లేక అమరణధర్మలగు దేవ
తలయొక్క అనుగ్రహమునకు పాత్రుడయిన జరామరణధర్మములుగల
భూలోకవానియగు మనుష్యుడు తాను పొందదగిన శ్రేష్ఠమయిన ప్రయోజ
నాంతరమునకు ప్రయత్నించవలయును. లోకమునం దందఱు తామున్న
స్థితికంటె ఎక్కువస్థితికిరావలయునని కోరుకొందురుగాని తక్కువస్థితికి
వ్యయముగా పోవలయునని యెవ్వరును కోరుకొనరు కావున శతాయుషులగు
పుత్రపౌత్రాదిప్రలోభినములకు ధన సామ్రాజ్యాప్సరస్త్రీజనాది ప్రలోభనము
లకు నేను లోబడఁజాలను. నిలకడలేనట్టి అప్సరస్త్రీలసౌఖ్యమును, నృత్య
గీతాదికములను, దీర్ఘాయుస్సు మున్నగువానిని వివేకియగువాఁడు కోరఁ
జాలఁడు కావున నాకవి అక్కరలేదని భావము.

వివరణము. — ఈమం త్రమునందు రెండవపాదమునందు “క్వతదాన్తః ప్రజానః” అని పాఠాంతరముగలదు. అప్పుడు క్తోకార్థము నిట్లు చెప్పకొనవలయును: —

లేఖ=పుత్రాదిఖ, ఆస్థా=ఆస్థితిః - తాత్పర్యేణవర్తనం యస్యనః తదాన్తః, తతః అధికతరం పురుషార్థం అభిప్రేఫ్యః క్వ తదాన్తః భవేత్, న కచ్చిత్తవసారాభిజ్ఞః తదర్థీ స్యాదిత్యర్థః.

అజీర్ణతాం అమృతానాం (దేవానాం అమగ్రహం) ఉపేక్ష్యజీర్ణమర్త్యః (ఇంతవఱకు అర్థమువైసలేనే) తదాన్తః = అపుత్రదారాదులందే ఆస్థగలవాఁడు క్వ (భవేత్) = ఎక్కడ అగును? కాదని భావము. అంతకంటె ఎక్కువ అయిన పురుషార్థము నభిలషించువాఁడు అంతకు తక్కువయినదానిని కోరడుగదా. దేనిని ఆసారమని యెవ్వఁడెఱుంగునో దానిని వాఁడు కోరుట లేదని భావము.

౨౯-వ మంత్రము.

మూ. యస్మిన్నిదం విచికిత్సంతి మృత్యోః
య త్సంపరాయే మహతి బ్రూహి న స్తత్,
యోఽయం వరో గూఢ మనుప్రవిష్టో
నాన్యం తస్మా న్నచికేతా వృణోతే.

౨౯

ఇతికాతకోపనిషది ప్రథమాధ్యాయే
ప్రథమావస్థీ సమాప్తా.

చద. యస్మిన్ ఇదం విచికిత్సంతి మృత్యోః యత్ సాంపరాయే మహతి బ్రూహి నః తత్, యః ఆయం వరః గూఢం అనుప్రవిష్టః న అన్యం తస్మాత్ నచికేతాః వృణోతే.

౨౯

కతోపనిషది ప్రథమాధ్యాయే ప్రథమావస్థీ సమాప్తా.

టీక. మృత్యోః=ఓయమధర్మ రాజా ! మహతి=గొప్పనియగు సాంబరా
యే=వరలోకమునందు, యస్మిన్=మరణించినతర్వాతగల యేతిత్త విషయమై,
ఇదం = ఈసంశయమునుగూర్చి, విచికిత్సంతి = సంశయితులయి విచారించు
చున్నారో, తత్=ఆవిషయమునుగూర్చి, నః=మాకు, బ్రూహి = వలుకుము.
యః = నీ, ఆయం=ఈ, వరః=వరము, గూఢం = గూఢమని, అనుప్రవిష్టః =
తెలుపబడినది. తస్మాత్ = అందువలన, నచికేతాః = నచికేతుఁడు, అన్యం =
మఱొక, వరం=వరమును, నవృణీలే=వరింపఁడు.

తా. (వివేకియగుమనుష్యుఁడు దీర్ఘాయస్సుమున్నగు అల్పఫలప్రదము
లగు కామములను కోరఁడని వెనుకమంత్రమునందు చెప్పబడియున్నది.)
కావున అనిత్యములగు కామోపభోగములనుగూర్చి యుపన్యసించి నన్ను
పరీక్షించుటమాని మనుష్యుఁడు మరణించినపిదప దేహేంద్రియవ్యతిరీక్త
ముగ వరలోకమునందు అనుభవించునట్టి తత్త్వమొక్కటిగలదా లేదా యను
విసంశయమును దేవతలుకూడా సంశయితులయి విచారించుచుండిరో
అట్టిఆత్మనిర్ణయమును—ఆవిషయమునకు గూర్చిననిర్ణయమును నాకు చెప్పవల
యును. ఈయాత్మవిజ్ఞానవిషయము అలిసూక్ష్మమనియు, దుర్వివేకమనియు
నీచేచెప్పియున్నాడపు కావున అవివేకులగువారలు కోరునట్టి అనిత్యవిషయక
ములగువరములను మనస్సునందైనను నచికేతుఁడభిలాషపడఁడు కావున నేనడిగిన
వరమునే నాకు ఇవ్వవలయును.

కతోపనివత్తు ప్రథమాధ్యాయమునందు ప్రథమవల్లి సమాప్తము.

ఈవల్లికినంబంధించిన వివరణ గ్రంథభాగము:—

అనుభూతిప్రకాశము. ౧౧ అధ్యాయం. ౧-౬.

క రో ప ని ష త్తు

ప్రథమాధ్యాయము—ద్వితీయపల్లి.

౧-వ మంత్రము.

ఆవ. ప్రథమపల్లియొక్క ౨౧ మంత్రము మొదలుకొని ఆపల్లి యొక్క సహస్రీపతిగల తొమ్మిదిమంత్రములచేతను శిష్యుడగు నచికేతుని వైవస్వతుఁడు పరీక్షించిచూడగా నచికేతుఁడు బ్రహ్మ విద్యోపదేశమునకు యోగ్యుడగు విషయము నిర్ణయమగుటచేత వైవస్వతుఁ డిట్లు పలుకు చున్నాఁడు.—

మూ. అన్యశ్చేయోఽన్య దుతైవ ప్రేయ

స్తే ఉభే నానార్థే పురుషగోసినీతః,

తయోశ్చేయ ఆదదానస్య సాధు

భవతి హియతేఽర్థాద్య ఉ ప్రేయో వృణీతే.

౧

పద. అన్యత్ శ్రేయః అన్యత్ ఉత ఏవ ప్రేయః తే ఉభే నానార్థే పురుషం సినీతః, తయోః శ్రేయః ఆదదానస్య సాధు భవతి హియతే అర్థాత్ యః ఉ ప్రేయః వృణీతే.

౧

టీక. శ్రేయః=నిశ్చేయసము-మోక్షమనునది, అన్యత్ = వేఱయినది, ఉత ఏవ=మఱియు, ప్రేయః = ప్రేయస్సు-అభ్యుదయమనునది, అన్యత్ = వేఱయినది, తే ఉభే=ఆశ్రేయఃప్రేయస్సులు రెండున్నా; నానార్థే = భిన్నభిన్న ప్రయోజనములుగలవియగుచు, పురుషం = (వర్ణాశ్రమవిశిష్టుఁడును, అధికారి యునగు) పురుషుని, సినీతః = బంధించుచున్నవి, తయోః = ఆశ్రేయఃప్రేయ

స్ఫులను రెంటిలోవల, శ్రేయః = శ్రేయస్సును, ఆదదానస్య = గ్రహించునట్టి వానికి, సాధు = శుభము, భవతి = అగుచున్నది. యః ఉ = ఎవ్వఁడు, ప్రేయః = ప్రేయస్సును, వృణోతే ఉ = వరించునో, పః=వాఁడు, అర్థాత్ = పరమపురుషార్థమునుండి, హీయ లే=విడువఁబడుచున్నాఁడు.

తా. శ్రేయస్సు-అనఁగానిశ్రేయస్సు, అనునదియు, ప్రేయస్సు అనగా అభ్యుదయము అనునదియు వేఱువేఱు అయియున్నవి. ఆశ్రేయః ప్రేయస్సుల యొక్క ప్రయోజనములుకూడ వేఱువేఱుగానున్నవి. ఈశ్రేయఃప్రేయస్సులు వర్ణాశ్రమాదివిశిష్టఁడగు అధికారియగుపురుషుని రెంటిలో ఒకదానినిచేయవలసి నటుల బంధించుచున్నవి. అనఁగా నిశ్చేయసము నభిలషించువాఁడు శ్రేయస్సును-అనగా మోక్షసాధనమగు జ్ఞానమును, అభ్యుదయమును-అనగా స్వర్గాది సుఖమును అభిలషించువాఁడు ప్రేయస్సును అనఁగా కర్మమార్గమును అవలంబించుచున్నాఁడు కావున శ్రేయఃప్రేయస్సులను రెంటిచేతను పురుషులందఱు బద్ధులయియున్నారని చెప్పఁబడుచున్నది. విద్యాఽవిద్యారూపములగు ఆశ్రేయః ప్రేయస్సులు రెండున్నూ భిన్నభిన్నములగు వేర్వేఱు పురుషార్థములకు సంబంధించినవగుటచేత అన్యోన్యము విరుద్ధగుణములు గలవియగుచున్నవి కావున విడో ఒకదానిని వదలి మఱొకదానిని ఒక్క పురుషుఁ డాచరింపశక్యమగును కాని రెంటిని ఒక్కపురుషుఁ డాచరింపశక్యము కానందువలన ఆశ్రేయః ప్రేయస్సులను రెంటిలో అవిద్యారూపమగు ప్రేయస్సును వదలి శ్రేయస్సును మాత్రము పరిగ్రహించి ఆచరించువానికి సాధువు అనఁగా శుభమగు మోక్షము కలుగుచున్నది. ఎవ్వఁడు దూరదృష్టి విరహితుఁడయి ప్రేయస్సును మాత్రమే పరిగ్రహించునో అట్టి మూఁఁడు శ్రేయోరూపమయి వట్టియు, పారమార్థిక ప్రయోజనరూపమయినట్టియు పరమపురుషార్థమునుండి తొలఁగిపోవుచున్నాఁడు.

వివరణము.—వర్ణాశ్రమాది విశిష్టఁడగు అధికారిని శ్రేయఃప్రేయస్సులు రెండును బంధించుచున్నవనుటకు ఉదాహరణములు.

౧. పర్ణ విశిష్టత్వమున తుదాహరణము—‘బ్రాహ్మణో బృహస్పతి సవే నయజేత’ రాజారాజసూయేనయజేత (అర్థ. బ్రాహ్మణుడు బృహస్పతి సవ మనుయోగము నాచరింపవలెను, రాజు రాజసూయము నాచరింపవలెను.) మున్నగు శాస్త్రప్రమాణములు.

౨. ఆశ్రమ విశిష్టత్వమున తుదాహరణము—‘గృహస్థ స్సద్భక్తింభా ర్యా ముపేయాత్’, (అర్థ. గృహస్థాశ్రమాభిలాషి తనకాలిగలదాసిని భార్య గా పరిగ్రహింపవలయును) మున్నగునవి.

ఆదిశబ్దముచేత వయోఽవస్థాదికమునుకూడ పరిగ్రహించునది —

౩. వయో విశిష్టత్వమున తుదాహరణము.—జాతపుత్రః కృష్ణకేశోఽగ్ని నాదధీత (అర్థ. పుత్ర సంతానముకలిగి నల్లని తలవెండ్రుకలుగలవాఁడగుట నాధానము చేయవలయును.) మున్నగునవి.

౪. అవస్థా విశిష్టత్వమున తుదాహరణము.—‘అవిచిత్పితృవ్యాధే రిసాం ప్రవేశోవా’ మున్నగునవి.

శ్రేయఃప్రేయస్సులు రెండున్ను పురుషుని బంధించుచున్నవని చెప్పఁ బడియున్నది కాని వైరెంటిలో ఆవిద్యాకర్తరూపమగు ప్రేయస్సు జన్మాది హేతుకమగుటచేత బంధకము కావచ్చును కాని విద్యారూపమగు శ్రేయస్సు బంధనివర్తకమగుట న్యాయమైయుండఁగా బంధకమని చెప్పట అసంగతమని సంశయము కలుగవచ్చును కాని ఇచట విద్యయొక్క బంధకత్వము విద్య యొక్క అలాభముచేతనని ఎఱుంగవలయును.

౨-వ మంత్రము.

ఆవ. శ్రేయఃప్రేయస్సులు రెండున్ను ఆచరించుటకు మనుష్యునకు స్వాధీనములే ఆయుయుండగా లోకమునం దత్యధికసంఖ్యాకులు శ్రేష్ఠమయిన శ్రేయస్సునువదలి నికృష్టమైన ప్రేయస్సునే ఆచరించుచున్నారని చెప్పఁబడు చున్నది.—

మూ. శ్రేయశ్చ ప్రేయశ్చ మనుష్య మేత

స్తా సంపరీత్య వివినక్తి ధీరః,

శ్రేయోహి ధీరోఽభిప్రేయసోవృణీతే

ప్రేయో మందో యోగక్షేమా ద్వృణీతే.

౨

పద. శ్రేయః చ ప్రేయః చ మనుష్యం వీతః తా సంపరీత్య వివినక్తి ధీరః, శ్రేయః హి ధీరః అభి ప్రేయసః వృణీతే ప్రేయః మందః యోగక్షేమాత్ వృణీతే.

౩

టీ. శ్రేయః = శ్రేయస్సున్ను, ప్రేయశ్చ = ప్రేయస్సున్ను, మనుష్యం = మనుష్యుని, వీతః = పొందుచున్నది. ధీరః = విద్వాంసుడగువాడు, తా = ఆశ్రేయఃప్రేయస్సులను, సంపరీత్య = మనసుచేత బాగుగా విచారించి, వివినక్తి = ఎయ్యదిశ్రేష్ఠమో ఎయ్యది నికృష్టమో అని విభజించుచున్నాడు. ధీరః=ధీరుడగువాడు, ప్రేయసః = ప్రేయస్సుకంటె, శ్రేయః = శ్రేయస్సునే, అభివృణీతే=వరించుచున్నాడు. మందః = అల్పబుద్ధిగలవాడు, యోగక్షేమాత్ = దేశాదిసంరక్షణ నిమిత్తమువలన, ప్రేయః = పశుపుత్రాది లక్షణమగు ప్రేయస్సునే, వృణీతే=వరించుచున్నాడు.

తా. శ్రేయఃప్రేయస్సు లనునవి రెండున్ను మనుష్యులకు స్వాధీనములయి వారివారి యిష్టానుసారము ఎవరికి యుక్తమనితొచిన దానిని వారు పొందుటకు ఆటంక మేమియు లేనివిషయము సక్యమైరవృణీతిన్ని సాధనము వల్లను ఫలమువల్లను మందబుద్ధులగువారలకు విభజించుటకు అత్యంతదుర్విశ్లేయములయి అన్యోన్యము కలిసియున్నవానివలె ఆశ్రేయః ప్రేయస్సులు మనుష్యుని పొందుచున్నవి. (అనగా మందబుద్ధిగలవారికి ఇదిశ్రేయస్సు ఇది ప్రేయస్సు అని విభజించి తెలుసుకొనుటకు వీలుకానంత క్లిష్టములయియుండుచున్నవని భావము.) కావున మానము నీటినుండి తీరమును వేలుచేసినవిధముగా విద్వాంసుడగువాడు మనస్సుతోశ్రేయఃప్రేయస్సులరెంటిని బాగుగా

అలాచించి నిర్ణయించుకొని ఎయ్యది గుణభూయిష్టమో, ఎయ్యది గుణవిహీనమో అను విషయము నెఱుంగఁగలఁడు. ఇటుల శ్రేయఃప్రేయస్సులయొక్క గురులాఘవములనెఱింగినవాఁడు ప్రేయస్సుకంటె గుణాధిక్యము కలదియగుట చేత శ్రేయస్సునే కోరుకొనుచున్నాఁడు. మందఃస్థియగువాఁడు గురులాఘవ వివేకసామర్థ్యము లేనివాఁడగుటవలన శరీరేంద్రియాదుల సంరక్షణాది నిమిత్తము శ్రేయస్సును విడనాడి పశుపుత్రాపిలక్షణరూపమగు ప్రేయస్సునే కోరుకొనుచున్నాఁడు.

వివరణము—శ్రేయఃప్రేయస్సులయొక్క గురులాఘవముల నెఱుంగుట. యనఁగా—

౧. కర్తాచరణమువలన ఆయాసము అధికము. ఫలమో దుఃఖసంపత్తి. మగు సుఖాభాసలేశము.

౨. విద్యాప్రాప్తివలన ఆయాసము అల్పము. ఫలము ఆనందనిరతిశయా. సందప్రాప్తి. ఇటుల తారతమ్యభావము నెఱుంగుట.

౧-వ అధ్యాయము. ౨-వ పత్తి, ౩-వ మంత్రము.

మూ. స త్వం ప్రియా స్త్రియరూపాంశ్చ కామా

నభిధ్యాయ న్నచికేతోఽత్యస్త్రాక్షీః,

నైతాగ్ం స్పంకాం విత్తమయీ మవాప్తో

యస్యాం మజ్జంతి బహవో మనుష్యాః.

3

పద. సః త్వం ప్రియాన్ ప్రియరూపాన్ చ కామాన్ అభిధ్యాయన్ నచికేతః అత్యస్త్రాక్షీన్, న ఏతాం స్పంకాం విత్తమయీం అవాప్తః యస్యాం మజ్జంతి బహవః మనుష్యాః.

టీక. నచికేతః=చివ్చికేతుడా! సః = ఆ, త్వం=నీవు, ప్రియాన్ = ప్రియులగు పుత్రాదులను, ప్రియరూపాన్ = మనోహరరూపిణులగు ఆపుర

నలు తదోగములు మొదలగు, కామాకోప=కామములను, అభిధ్యాయే = బాగా ఆలోచించుకొన్నవాడవై, (అనగా ఈఅప్పరస్త్రీలు మున్నగుభోగ జాతిము అనిత్యమని వివేకముచేత గ్రహించినవాడవై) అత్యస్రాక్షీః = వదలి నాడవు. బహవః = అనేకులగు, మనుష్యాః = (మూఢులగు) మనుష్యులు, యస్యాం = వీసంసారమునందు, మజ్జంతి = ముణిగిపోవుచున్నారో, (అట్టి) విత్తమయీం = ధనప్రాయమయినట్టి, వీతాం=ఈ, స్వంకాం = (సంసారరూప మగు) కుత్సితమార్గమును, న అవాప్తః=పొందకపోతివి.

తా. నేను 'ఇహపరలోకములందుగల భోగభాగ్యములన్నియు నీ కొనగొనుచున్నాడను. ఈవిషయభోగములను యథేచ్ఛగా ననుభవించుము' అని మాటిమాటికి నిన్ను మోహపెట్టుచున్నను నీవు వానికి లోబడక ప్రియులగు పుత్రులను, ప్రియమునకలుగజేయునట్టి అప్పరస్త్రీలు మున్నగులక్షణములుగాగల సకలకామములను-ఇదియన్నియు అశాశ్వతములనియు నిస్సారములనియు నెఱిగినవాడవై తుచ్ఛములయిన ఆయభివాషల నన్నిటిని వదలినవాడవైతివి. నీబుద్ధిమత్త్వమును గాంచి నాకు చాలా ఆశ్చర్యమగుచున్నది. అధికసంఖ్యాకులగు పామరజను లెట్టిసంసారమార్గమునందు వ్యామోహముకలిగి ముణిగిపోయి దుఃఖించుచున్నారో ధనప్రాయమైన మూఢజనసేవితమయిన అట్టి ఈసంసారలక్షణమగు కుత్సితమార్గమును నీవు అనుసరింపవైతివి.

వివరణము:—‘అత్తావైపుత్రనామాసి’ అనుశ్రుత్యనుసారము పుత్రుఁడు ‘గౌణముగ’ అత్త స్వరూపుఁడగుటచేతను, అన్నిటికంటె అత్త అందఱకు ప్రియతమగుటచేతను ప్రియులనగా పుత్రులని భావ్యమునందు వ్యాఖ్యాతము. ప్రియరూపశబ్దము ‘అప్పరఃప్రభృతిలక్షణా’ అని భావ్యమునందు వ్యాఖ్యాతము. ప్రియరూపాత్ = ప్రియరూప్యతే =జన్యతే యైః, లేదప్పరఃప్రభృతిలక్షణాః తదాదిస్వరూపాత్’ అని గోపాలేంద్రయతీశ్వరకృత భాష్యటీక.

౧-వ అధ్యాయం. ౨-వ పల్లి, ౪-వ మంత్రము.

అవ. ఈద్వితీయపల్లియొక్క ఆరంభమునందు 'తయోః శ్రేయ ఆదానస్యసాధు భవతి హియతేఽర్థాద్యఉప్రయో వృణీతే' అని చెప్పబడియున్నది. అట్లుచెప్పటకు హేతువు ఏమి? అనువిషయ మిమంత్రమునందు చెప్పబడుచున్నది:—

మూ. దూర మేతే విపరీతే విఘాతీ

అవిద్యా యా చ విద్యేతి జ్ఞాతా,

విద్యాఽభీప్సితం నచికేతనం మన్యే

న త్వా కామా బహవో లోలుపంత.

౪

పద. దూరం ఏతే విపరీతే విఘాతీ అవిద్యా యా చ విద్యా ఇతి జ్ఞాతా, విద్యాఽభీప్సితం నచికేతనం మన్యే న త్వా కామాః బహవః అలోలుపంత.

౪

టీక. యా = ఎయ్యది, అవిద్యా = అవిద్యయనియు, యాచ = ఎయ్యది, విద్యాఇతి = విద్యయనియు, జ్ఞాతా = తెలిసికొనబడుచున్నదో, ఏతే = ఈరెండున్నూ, దూరం = దూరముగా, విపరీతే = వేరువేరుఅయినవియు, విఘాతీ = విభిన్నప్రయోజనములుగలవియు (అగుచున్నవి). నచికేతనం = నచికేతనుడవని పిలువబడుచున్నవిన్ను, విద్యాఽభీప్సితం = విద్యనుకోరుచున్నవానినిగా, మన్యే = నేను తలంచుచున్నాడను. (కావుననే) త్వా = నిన్ను, బహవః కామాః = అనేకములగు కోరికలు, న అలోలుపంత = లోభమును కలుగఁజేయఁజాలకపోయెను.

తా. ఈశ్రేయఃప్రేయస్సులనునవి రెండున్నూ వివేక, అవివేకాత్మకములగుటచేత చీకటి వెలుతురులవలె పరస్పరము విభిన్నవిన్నమయిన రూపములుగలవి, మఱియు నానాగతులుగలవి, సంసారమునకు మోక్షమునకు హేతువులగుటచేత పరస్పరము విభిన్నఫలములుగలవి. ఈశ్రేయఃప్రేయస్సులనే

పండితులగువారలు విద్యయనియు, అవిద్యయనియు చెప్పుచున్నారు. నేను నచికేతనుడ వనడి నిన్ను ప్రలాభించుటకు అనేకవిధములగు కామములనుచూపి ఆశగొల్పినను ఆకామములకు నీవేమియు పశుండవు కాలేదు. నచికేతనుడ వనంబడు నిన్ను విద్యాఽభీష్టుగల విద్యార్థినిగ శ్రేయోభాజనునిగ నేను తలంచుచున్నాడను.

౧-వ ఆధ్యాయము. ౨-వ పల్లి, ౧-వ మంత్రము.

మూ. అవిద్యాయా మంతరే వర్తమానాః

స్వయంధీరాః పండితంమన్యమానాః,

దంద్రమ్యమాణాః పరియన్తి మూఢాః

అంధేనైవ నీయమానా యథాఽంధాః.

౧౨

పద. అవిద్యాయాం అంతరే వర్తమానాః స్వయంధీరాః పండితంమన్యమానాః, దంద్రమ్యమాణాః పరియన్తి మూఢాః అంధేన వివ నీయమానాః యథా అంధాః.

౧౩

టీక. అవిద్యాయాం అంతరే = అవిద్యయందు - సంసార మధ్య భాగమునందు, వర్తమానాః=ఉన్నటువంటివారై, స్వయంధీరాః=తామే బుద్ధి మంతులమనియు, పండితంమన్యమానాః = కాస్తజ్ఞులమనియు, తలంచుచున్న వారలయి, దంద్రమ్యమాణాః=అనేకరూపములయిన కుటిలగుతులనుపొందుచున్న వారలయిన, మూఢాః=మూఢులు, అంధేన = గ్రుడ్డివానిచేత, నీయమానాః = నడిపించుకొని తీసికొనిపోబడుచున్న, అంధాఃయథా=గ్రుడ్డివారివలె, పరియన్తి = (దుఃఖతులయి) అంతటలిరుగుచుందురు.

తా. (విద్యయందు-జ్ఞానమునందు స్థిరబుద్ధికలుగుటకుగాను అవిద్యాభి. కారులగువారిని వారియొక్కరియొక్కరిని నిరూపింపఁబడుచున్నది:—) ఎవ్వరు. అవిద్యారూపమగు సంసారమును అభిమానించుచున్నారో వారు ఘనీభూతముయిన గాఢాంధకారమధ్యమునందువలె అవిద్యామధ్యమందు-అనఁగాసంసార

మధ్యమునం దున్న వారలయి, పుత్ర, సత్వాద్యాశలను పాశశతములచేత చుట్టఁ బడినవారలయి తామే ప్రజగలవారలమనియు, పండితులము-శాస్త్రజ్ఞులము అనియు తలంచుచున్న మూఢులు మిక్కిలి కుటిలమగునట్టియు అనేకరూప మయినట్టియు గతిని ప్రార్థించుచున్న వారలయి గ్రుడ్డివాఁడగు మార్గదర్శకునిచేత మిట్టపల్లములుగల మార్గమునందు పిలుచుకొని పోఁబడుచున్న గ్రుడ్డివాఁడేవిధ ముగా ఆ మార్గమునం దనేకకష్టములకు పాలగుచున్నారో అదేవిధముగా జరామరణారోగాద్యనేకదుఃఖములకు లోనగుచు అంతట తిరుగుచుండుదు.

వివరణము:—అనేకరూపమయినగతిని ప్రార్థించుటయనఁగా శాస్త్రము లం దచ్చటచ్చట చెప్పిన దక్షిణాయనోత్తరాయణమార్గములు మున్నగువానిని ఆధిలపించుట. అంతట తిరుగుటయనఁగా స్వకృతపుణ్యాపాప కర్మానుసారము స్వర్గమర్త్యాదిలోకములందు పరిభ్రమించుచుండుటయని గ్రహించవలయును.

౧-వ అధ్యాయము. ౨-వ పల్లి. ౩-వ మంత్రము

మూ. న సాంపరాయః ప్రతిభాతి బాలం ।

ప్రమాద్యంతం విత్తమోహేన మూఢం,

అయం లోకో నా స్తి పర ఇతి మానీ

పునః పునర్వశమాపద్యతే మే.

౬

పద. న సాంపరాయః ప్రతిభాతి బాలం ప్రమాద్యంతం విత్తమోహేన మూఢం, అయం లోకః న అస్తి పరః ఇతి మానీ పునః పునః పశం ఆపద్యతే మే.

౭

టీక. సాంపరాయః = పరలోకగమనసాధనవిశేషము, ప్రమాద్యంతం (పుత్రవత్సాదిప్రయోజనములందుగల ఆసక్తిచేత) ప్రమాదముచేండుచున్నట్టియు, విత్తమోహేన = ధనమోహముచేత, మూఢం = (అజ్ఞానముచేత) కప్పఁ బడియున్న, బాలం ప్రతి = వివేకహీనునిగూర్చి, న భాతి = ప్రకాశింపదు. (వివేకరహితుడు పరలోకవిషయముఁ స్ఫురింపదు) అయం = ఈగనంబడుచున్న

(స్వస్థ పానాదివిశిష్టమగునదియే) లోకః=లోకము, పరః = పరలోకమునది, న అస్తి = లేదు ఇతి = ఈవిధముగా, మానీ = తలంచువాఁడు, పుఃపునః= మాటిమాటికి, మే = నాయొక్క, పశం = అధీనమును, ఆపద్యతే = పొందుచున్నాఁడు.

తా. (వెనుకటిమంత్రమునందు సంసారాంధకారమునందుఁబడి కష్టముల పాలగుచున్నవారివిషయము చెప్పఁబడినది. అట్టివారలు) మూఁడులు కావున వారికి సాంపరాయము ప్రకాశింపదు. 'సమ్యక్పరేకాలే ఈయత ఇతి సంపరాయః' అనువ్యుత్పత్తిచేత దేహపాతానంతరమునందు పొందఁబడునది సంపరాయము - అనఁగాపరలోకము. అట్టిపరలోకప్రాప్తియే ప్రయోజనముగాఁగల కాస్త్రీయమగు సాధనవిశేషము సాంపరాయ మనంబడును. అట్టిసాంపరాయము బాలనకు-అనఁగా వివేకహీనునకు ప్రకాశింపదు. వివేకహీతుఁడు పరలోకప్రాప్తిసాధనమును పొందఁజాలఁడనిభావము. పుత్రకన్యాదిప్రయోజనములం దాసక్తికలిగియుండుటచేత ప్రమాదమునుపొందుచున్నవానిని, ధననిమిత్తమయిన అవివేకముచేత మూఁడుడయినవానిని బాలుఁడని గ్రహించుటయుక్తమేగదా. స్త్రీలు, ధనము, అన్నపానములు మున్నగువానితోగూడి కొనియున్న ఈలోకమే లోకముగాని ఇంతకంటెవేఱుగా అదృష్టముగా పరలోకమనునది లేదని తలంచుచున్నవాఁడు మాటిమాటికి పుట్టుచు గిట్టుచు మృత్యువునగు నాయొక్క అధీనమును పొందును.—అనఁగా జననమరణాదిలక్షణమగు దుఃఖప్రవాహమునంబడి యట్లాడుచుండుననిభావము. సాధారణముగ జనసామాన్యమంతయు ఈవిధముగానే-అనఁగా కామాద్యాసక్తికలిగియుండుట ప్రసిద్ధమేగదా.

వివరణము;—సాంపరాయశబ్దవ్యుత్పత్తులు:—

౧. సమ్యక్పరే కాలే ఈయత ఇతి సంపరాయః. తత్ప్రయోజనః సాంపరాయః.

అర్థ. దేహపాతానంతరకాలమునందు పొందఁబడునది, సంపరా
యము = పరలోకము. అపరలోకప్రాప్తియే ప్రయోజనముగాఁగల సాధన
విశేషము, సాంపరాయము.

౨. పరే కాలే దేహపతనా దూర్ధ్వం సమ్యగేయతే గమ్యత ఇతి సంప
రాయః.

అర్థ. మొదటిదానితో సమానము.

౩. సమ్యక్ పరాక్కాలే దేహపాతా దూర్ధ్వమేవేయతే గమ్యత
ఇతి సంపరాయః.

అర్థ. వైదానితో సమానము.

౪. అథవా సమ్యక్పర ఇత్యుపలక్షణం, పరాపరబ్రహ్మప్రాప్తికాలే
ప్రాకృతవిగమనానంతర మిత్కర్థః. తత్ప్రాప్తిప్రయోజనః పరాపరబ్రహ్మప్రాప్తిః
ప్రయోజనం యస్య స తథా, సాధనవిశేషోఽపింకారధ్యానాదిః కాస్త్రీయః
ప్రసిద్ధః.

అర్థ. ప్రారబ్ధఫలానుభవానంతరము యోగ్యతానుసారము పరాపర
బ్రహ్మలను పొందింపఁజేయునట్టి పింకారధ్యానాదిరూపముగు కాస్త్రీయసాధన
విశేషము సాంపరాయముని గ్రహించవలయును.

లోకమునందుఁగల జనులలో అధికసంఖ్యాకులు భర్తార్థకామానక్ష
లగుట వాస్తవమైనను విద్యాభిలాషులగువారలుకూడ అత్యల్పసంఖ్యాకులయి
నను ఊండుటసంభవము కావున తదర్థముపనిషత్తులు సార్థకము లనువిషయ
మును తెలుపుటకే తాత్పర్యమునందు 'సాధారణముగ' అనుపదముదాహృతము.

౧-వ ఆధ్యాయ. ౨-వ పల్లి, ౨-వ మంత్రము.

మూ. శ్రవణాయాపి బహుభిరోన్మయ స లభ్యః
శృణ్వంతోఽపి బహవో యం న విద్యుః,

ఆశ్చర్యో వక్తా కుశలోఽస్య లభ్యా

౨౨ శ్చర్యో జ్ఞాతా కుశలానుశిష్టః.

2

పద. శ్రవణాయ అపి బహుభిః యః న లభ్యః శృణ్వంతః అపి బహుభిః యం న విద్యుః, ఆశ్చర్యః వక్తా కుశలః ఆస్య లభ్యా ఆశ్చర్యః జ్ఞాతా కుశలానుశిష్టః.

2

టీక. యః = వియాత్త, బహుభిః = అనేకులచేత, శ్రవణాయఅపి = శ్రవణమునకున్నూ, న లభ్యః = పొందబడుటలేదు. యం = వియాత్తను, బహుభిః = అనేకులు, శృణ్వంతః అపి = వినుచున్నను. నవిద్యుః = తెలిసికొనఁజాలరు. ఆస్య = ఈఆత్మయొక్క, వక్తా = చెప్పనర్హువాఁడు, ఆశ్చర్యః = ఆరుదు. (ఆస్య = ఈయాత్మయొక్క) కుశలః లభ్యా = నిపుణముగా గ్రహించినవాఁడున్నూ, ఆశ్చర్యః = ఆరుదు. కుశలానుశిష్టః = నిపుణుఁడయిన ఆచార్యునిచేత శిక్షితుఁడయిన, జ్ఞాతా = జ్ఞాతయు, ఆశ్చర్యః = ఆరుదు.

తా. లోకమునందుగల కోట్లొలదినంబుగల జనసముదాయమునందెవ్వఁడో యొకఁడే నీపంటివాఁడు ఆత్మజ్ఞానకలవాఁడు కావున పరమాత్మను గూర్చి వినుటకుకూడ అనేకులకు అవకాశముండదు. పరమాత్మనుగూర్చి వినుచున్నవారిలో అనేకులకు - అనంస్కృతాత్మగునారికి ఆత్మతత్త్వమునునది ఏమియో గోచరింపఁజాలదు. ఇట్టి యాత్మతత్త్వమునుగూర్చి యుపదేశించువాఁడుకూడ అనేకులలో ఒకఁడే లభించును ఇట్టియాత్మనుగూర్చి యుపదేశింపఁబడుచున్న విషయము నాలకించుచున్నవారిలో ఒక్కఁడే చక్కఁగా ఆయాత్మతత్త్వమును గ్రహించువాఁడుండును. యోగ్యుడగు ఆచార్యునిచేత చక్కఁగా ఆత్మతత్త్వమును బోధింపఁబడినవాఁడు కూడ ఒకఁడే యుండును.

వివరణము:—అనేకజన్మారిత సుకృతపరిపాకమువలన సంస్కృత చిత్తుడగువాఁడు కామాదిసుఖానుభవమునందు విరక్తికలిగి బ్రహ్మవిద్యాభి

ముఖుడగును. ఇట్టివాడు వేలకొలదిజనులయం దొక్కడే లభించును. అనేక వస్తువులందు ఆశ్చర్యకరమయినవస్తువు ఒక్కటి వివిధముగానుండునో అట్లే జనసముదాయమునందు బ్రహ్మవిద్యాభిముఖుడయినవాఁ డొక్కడే యుండుట లోకప్రసిద్ధముగా నున్నది కావున ఆశ్చర్యమని చెప్పబడినది.

౧-వ అధ్యాయము. ౨-వ పల్లి, ౮-వ మంత్రము.

మూ. న నరేణావరేణ ప్రోక్త ఏష

సువిజ్ఞేయో బహుధా చింత్యమానః,

అనన్యప్రోక్షే గతి రత్ర నా

స్యజీయా స్త్యతర్క మణు ప్రమాణాత్.

౮

పద. న నరేణ ఆవరేణ ప్రోక్తః ఏషః సువిజ్ఞేయః బహుధా చింత్యమానః, అనన్యప్రోక్షే గతిః ఆత్ర న అస్తి అజీయా హి ఆతర్క్యం అణు ప్రమాణాత్.

౮

టీక. ఏషః = ఈయాత్త, అవరేణ = హినుడైన, నరేణ = మనుష్యునిచేత, ప్రోక్తః = చెప్పబడినవాడై, బహుధా = అనేకవిధములుగా, చింత్యమానః = చింతించబడుచున్నవాడై, సువిజ్ఞేయః = సుఖముగా తెలిసికొనఁదగినవాఁడు, న = కాఁడు. అనన్యప్రోక్షే = ఆత్మసాక్షాత్కారముగల ఆచార్యునిచేత చెప్పబడిన, ఆత్ర = ఈయాత్తయందు, గతిః = అస్తి నాస్తి ఇత్యాదికమగు వికల్పరూప మగుగతి, నాస్తి = లేదు. (ఆత్మా = ఆత్మ) అణుప్రమాణాత్ = అణుప్రమాణము కంటె, అజీయా హి = అణుకరుండుగదా. (కావున) ఆతర్క్యం = (స్వబుద్ధిచేత) ఊహించుటకు అలవికాదు.

తా. నీవు నన్నుఁగిన ఆత్మతత్త్వము ప్రాకృతబుద్ధిగల ఆచార్యునిచేత ఊహదేశింపబడినయెడల తెలిసికొనుటకు శక్యముకాదు. ఏలయనఁగా ఆయాత్త 'అస్తి. నాస్తి, కర్తా, అకర్తా, శుద్ధః, అశుద్ధః' మున్నగువిభేదములతో అనేకవిధములుగా కాస్త్రజ్ఞులగువారలు పరస్పరము వాదించుకొను

చున్నారు. ఇట్లు పరస్పరము వాదించుకొనుచుండు ఆచార్యులందఱు ప్రాకృత ఋద్ధులని యెఱుంగవలయును.

౧. ఎటులయినయెడల ఆత్మ సుజ్ఞేయఁ దగుననఁగా పృథగ్దర్శనుఁడు కానట్టియు బ్రహ్మభూతుఁడయినట్టియు ఆచార్యునిచేత ఉపదిష్టమయినఆత్మ యందు 'ఆ స్తి, నా స్తి' మున్నగు వికల్పజాల ముండఁజాలదు కావున సుజ్ఞేయ మగును. సర్వవికల్పములకు అతీతమయినది ఆత్మతత్త్వమను విషయము నుపసద్ధముగదా.

౨. లేక ఆనన్యభూతము, అనఁగా స్వాత్మభూతమగు ఆత్మమునందు జ్ఞేమాంశరము లేకపోవుటచేత గతి అనగా అన్యవికలితేదనియు అర్థమును గ్రహింపవచ్చును. అత్తైకత్వవిజ్ఞానమే జ్ఞానమునకు పరాకాష్ఠగదా. అనఁగా శ్రేష్ఠస్థితి, అత్తైకత్వవిజ్ఞానము దృఢమయినప్పుడు అవగంతవ్యము = పొందఁదగినది లేక తెలిసికొనఁదగినది లేకపోవుటవలన గతియనునది ఉండఁజాలదు. ఆనన్యమయినఆత్మ సద్దురువుచేత ఉపదేశింపఁబడినయెడల సంసారావగతి— అనఁగా సంసారము సత్యమను తలంపు నిలువఁజాలదు.

౩. లేక ఉపదేశింపఁబడనున్న బ్రహ్మముయొక్క స్వరూపుఁడగు. అనఁగా బ్రహ్మభూతుఁడగు ఆచార్యునిచేత ఉపదేశింపఁబడిన ఆత్మయందు అగతియనఁగా తెలిసికొనఁజాలకపోవుట యుండఁజాలదు. అనఁగా బ్రహ్మభూతుఁడగు ఆచార్యుఁడు 'తదనన్యోఽహం, (ఆ బ్రహ్మముకంటె వేరువేఱయిన వాఁడనుకాను) అని యెటుల యెఱింగెనో అట్లే శ్రోత యగు శిష్యుఁడున్నూ 'తదనన్యోఽహం' అని తెలిసికొనును.

౪. ప్రాకృతబుద్ధికాక అగమజ్ఞుఁడు, ఉపనిషత్ప్రమాణశరణుఁడు వగు ఆచార్యునిచేత స్వాత్మకంటె వేఱగాదని యుపదేశింపఁబడిన ఆత్మయే ముదిజ్ఞేయము, సుఖముగా తెలిసికొనుటకు శక్యమయినది అగుచున్నది. లేని యెడల ఆత్మ అజుప్రమాణముకంటె అణుతరము అగుచున్నది కావున ఆత్మ

రక్తము అగుచున్నది. అజుప్రమాణమయినవస్తువు స్వబుద్ధిచేత ఊహించబడు నట్టి కేవలతర్కముచేత ఊహించబడగదు. లేక ఒక్కతార్కికుడు అత్త అణువరిమాణమని స్థాపించగా మఱొకతార్కికుడు అణుతరమనియు, తద్భిన్నుడగు తార్కికుడు అణుతమమనియు స్థాపించుటకు ప్రయత్నించును. ఈవిధముగా తర్కమునకు అంతములేదని గ్రహించవలయును.

అని భావ్యమునందు ౪ విధములుగా వ్యాఖ్యాతమయియున్నది.

వివరణము:—ప్రాకృతబుద్ధి యనగా:—

ప్రకృతిత అగతేషు పశ్వాదిషు అభిమానరూపా బుద్ధి ర్యస్య సః ప్రాకృతబుద్ధిః.

(అర్థ. ప్రకృతినంబంధమయిన పశ్వాదిరూపమయిన సంసారమునందు అభిమానరూపమయిన బుద్ధిగలవాడు.)

మంత్రముయొక్క మూడవపాదమునందుగల “అనన్యస్రాక్తే గతిరత్ర నాస్తి” అనుమంత్రభాగమునందు “అనన్యస్రాక్తే గతిః అత్ర న అస్తి” అని ప్రథమమున వ్యాఖ్యాతమయినది. ఇప్పుడు “అనన్యస్రాక్తే అగతిః అత్ర న అస్తి” అని పదవిభాగముచేసి భావ్యకారులవారు “అథవా ప్రాచ్యమాన ప్రక్షాత్త భూతేన ఆచార్యేణస్రాక్తే అత్తని అగతిః=అనవబోధః—అపరిక్షానం అత్రనాస్తి” అని వికల్పముగా వ్యాఖ్యానమొనర్పిరి.

తక్రేణజ్ఞేయః తర్క్యః, న తర్క్యః, అతర్క్యః,

(అర్థ. తర్కముచేత తెలిసికొనుటకు సాధ్యమయినదితర్క్యము. అట్లు సాధ్యముకానిది అతర్క్యము. అత్త అతర్క్యమగునెడల “మంకవ్యో నిదిధ్యాసే తవ్యః” అనుశ్రుతి వేదాంతములను ‘మంతవ్యః’ అనితర్కించుటకు అవకాశము నొసంగుచున్నదిగదా యని యందులేని ఆశ్రుతిశ్రుత్యనుకూలతర్కమును శ్రుతి పాదించుచున్నది గాని శ్రుతివిరహితమగు తతర్కమును నిషేధించుచున్నది.)

౧-వ అధ్యాయం. ౨-వ పల్లి, ౩-వ మంత్రము.

భూ. నైషా తర్కేణ మతిగాపనేయా

ప్రాక్తాన్యేనైవ సుజ్ఞానాయ ప్రేష్ట,

యాం త్వ మాస స్సత్యధృతి ర్భూతాని

త్వా దృజ్తో భూయా న్నచికేతః ప్రహ్లా. ౩

పద. న విషా తర్కేణ మతిః అపనేయా ప్రాక్తా అన్యేన వివ సుజ్ఞా
నాయ ప్రేష్ట, యాం త్వం ఆపః సత్యధృతిః బత అసి త్వాదృక్ నః భూ
యాత్ సచికేతః ప్రహ్లా.

టీక. విషా=ఈ, మతిః=బుద్ధి, (అనగా ఆత్మ ఆగమప్రతిపాద్యుడు
అనుబుద్ధి) తర్కేణ = తర్కముచేతను - స్వబుద్ధిచేత దోహించుటమాత్రము
చేతను, న అపనేయా = పొందింపశక్యముగాదు. (లేక, విషా=మతిః = ఆత్మ
ఆగమప్రతిపాద్యుడు అను) దృఢబుద్ధి, తర్కేణ=స్వబుద్ధ్యధీనతర్కముచేత,
అపనేయా=లేనివేయఁదగినది, న=కాదు. ప్రేష్ట=ప్రియుఁడవయిన ఓసచికేతుఁ
డా! అన్యేన=(తార్కికునికంటె) అన్యుఁడయిన, ఆగమజ్ఞాఁడగు ఆచార్యుని
చేతను, ప్రాక్తానివ = చెప్పఁబడినదే, సుజ్ఞానాయ = సుజ్ఞానముకొఱచు, (అగు
చున్నది). త్వం=నీవు, యాం=విబుద్ధిని, ఆపః=పొందిలిపో, (కనుకనే నీవు)
సత్యధృతిః=సత్యమయినధృతిగలవాఁడవు, అసి=అయితివి. బత = ఆశ్చర్యము.
సచికేతః=ఓసచికేతుఁడా! త్వాదృక్=నీవంటి, ప్రహ్లా = పృచ్ఛకుఁడు=శిష్యుఁ
డు, నః=మాకు, భూయాత్=కలుగుఁగాక.

తా. ఆత్మ ఆగమప్రతిపాద్యుడను విబుద్ధి నీకు సహజముగాకలిగియున్న
దో అట్టిబుద్ధి తర్కాదికముచేత లభించునది మాత్రముకాదు. లేక ఆగమప్రతి
పాద్యమైన ఆత్మ శక్త్యవిషయకబుద్ధిని కుతర్కముచేత నిరసించవలదు. ఆగమ
మును-ఉపనిషచ్చాస్త్రము నెఱుంగని తార్కికుఁడు స్వబుద్ధిపరికల్పితమయిన
దానినే యేదో యొకదానిని పలుకుచుండును. కనుక ఆగమోక్తమయిన

అబద్ధి తార్కికునికంటె విభిన్నుడగు అగమజ్ఞుడగు ఆచార్యునిచేత ఉపదేశించబడిన నే నుజ్జ్ఞానముకొఱకు — అనఁగా మోక్షముకొఱకు అగును. తర్కమునకు పొందశక్యముకాని అబద్ధి యెట్టిదనఁగా? చెప్పఁబడుచున్నది:— నేను నీకిచ్చినవరదానముచేత నీ పెట్టిబుద్ధిని పొందితివో అట్టిబుద్ధి తర్కగమ్యముకాదు. నీవు పత్యధృతిని-సత్యధృతియనఁగా. కాశ్వతమయినదానియందు బుద్ధిగలవాఁడు. బత ఆనునది ఆశ్చర్యమును అనుకంపమునూచించును. ఉపదేశించబోవు ఆత్మ విజ్ఞానస్తుత్కర్షణ నుచి కేతునిగూర్చి యిటుల పలుకఁబడినది. నీవంటికిఁగమ్యుండు మతోక్కుండు మాకులభించుగాక. అనఁగా నీవంటి సద్విషయ శ్రవణాభిలాష గల పుత్రుడో శిష్యుడో ప్రప్త-ప్రశ్నించువాఁడు మాకు కలుగుఁగాక.

౧-వ ఆధ్య. ౨-వ పల్లి, ౧౦-వ మంత్రము.

అవ. సంతుష్టుడయిన వైవస్వతుఁ డీవిధముగా మఱల పలుకుచున్నాఁడు:—

మూ. జానామ్యవాగ్ం శేవధి నిత్యనిత్యం

స హ్యధ్రువైః స్రాప్యతే హి ధ్రువం తత్,

తతో మయా సచికేత శ్చితోఽగ్ని

రనిత్యై ర్ద్రవ్యైః స్రాప్తవా నస్తి నిత్యమ్.

౧౦

పద. జానామి అహం శేవధిః ఇతి అనిత్యం స హి అధ్రువైః స్రాప్యతే హి ధ్రువం తత్, తతో మయా సచికేతః చిత్తః అగ్నిః అనిత్యైః ద్రవ్యైః స్రాప్తవాన్ అస్తి నిత్యమ్.

౧౦

టీక. సచికేతః = పీఠచికేతుఁడా! శేవధిః = కర్తృఫలలక్షణమును నిధి, అనిత్యం ఇతి = కాశ్వతమయినదికాదని, అహంజానామి = నేనుబుఱుగుదును. అధ్రువైః = అనిత్యములయినవానిచేత, స్రాప్యతేహి = (ఆత్మతత్త్వము) పొందఁబడఁజాలదుగదా. తత్ = ఆయాత్మతత్త్వము, ధ్రువంహి = కాశ్వతమైనదిగదా. తతో = అందువలన, మయా = నాచేత, అగ్నిః చిత్తః = అగ్నిచయనము చేయఁబడినది.

అనిత్యైః = అనిత్యములయిన, ద్రవ్యైః = ద్రవ్యములచేత, నిత్యం = నిత్యమయిన దానిని, ప్రాప్తవాక్ అస్తి = పొందిన వాడనయితిని.

తా. కర్తృఫలము లక్షణముగాఁగల నిధి అనిత్యమనువిషయమును నే నెఱుంగుదును. అనిత్యములగుకర్తృఫలములు మున్నగుసాధనములచేత నిత్యము అయినది పొందఁబడఁజాలదుగదా. అనఁగా పరమాత్మయను నిధి అనిత్యములగు కర్తృఫలసాధన రూపోపాయములచేత పొందఁబడఁజాలదు. అనిత్య సుఖాత్మక మయిన నిధియే అనిత్యద్రవ్యములచేతను పొందఁబడును. ఓనచికేతుఁడా? నిత్యమయినబ్రహ్మము అనిత్యములగు ఆజ్య చరు పురోడాశాది రూపసాధన ములచేత పొందఁబడఁజాలదనువిషయము నెఱింగియు నేను అనిత్యసాధనముల చేత స్వర్గాది సుఖసాధనభూతమగు అగ్నిచయనము నొనర్చితిని. కావుననే నేను ఆయగ్నిచయనానుష్ఠానముచేత నిత్యమయినట్టియు, స్వర్గాఖ్యమైనట్టియు నీయామృతస్థానమును పొందినాఁడను. యామృతస్థానము నిత్యమనునది ఆపేక్షిక నిత్యమని యెఱుంగవలయును.

వివరణము:—వైవస్వతుఁడు నచికేతునిచూచి సంతుష్టి నందుటకు కారణమేమనఁగా అనిత్యసాధనములచేత నిత్యమగుబ్రహ్మము లభింపఁజాలదను విషయము నెఱింగియు అతఁడు బహ్వయాససాధ్యమగు కర్తృనొనర్చెను. అట్టి బహ్వయాససాధ్యమగు కర్తృఫలమును నీకు యిచ్చెదనని యముఁడు చెప్పఁచున్నను నచికేతుఁడు పరిగ్రహింపకున్నాఁడు కనుక నాకంటె నీవే అధిక ప్రజ్ఞగలవాడవని యముఁడు నచికేతుని ప్రశంసించుచున్నాఁడు.

అగ్నిచయనరూపమగు సత్కర్తృచరణముచేతనే వైవస్వతుఁడు జంతు ఫలకు తత్కృతధర్మాధర్మానుసారము ఫలము నొసంగి నియమించునట్టి యామృతాధికారమును—యమాధికారమును పొందినాఁడు. ఈయామృతద వియు అనిత్యమయినను నిత్యమనిచెప్పట ఆపేక్షికనిత్యమేగాని నిరపేక్ష నిత్యముకాదు.

౧-వ అధ్యాయం. ౨-వ పల్లి, ౧౧-వ మంత్రము.

మూ. కామస్యాప్తిం జగతః ప్రతిష్ఠాం
 క్రతో రనన్త్య మభయస్య పారం,
 స్తోమమహా దురుగాయం ప్రతిష్ఠాం దృష్ట్వా
 ధృత్యా ధీరో నచి కేతోఽత్యస్రాః

౧౧.

పద. కామస్య ఆప్తిం జగతః ప్రతిష్ఠాం క్రతోః అనన్త్యం అభయస్య పారం, స్తోమమహా దురుగాయం ప్రతిష్ఠాం దృష్ట్వా ధృత్యా ధీరః నచి కేతః అత్యస్రాః.

౧౧

టీక. నచి కేతః = పీఠచి కేతుః! కామస్య = కామముయొక్క, ఆప్తి = సమాప్తిని, జగతః = జగత్తుయొక్క, ప్రతిష్ఠాం = ప్రతిష్ఠను, క్రతోః = సక్లృచ్చాచరణముయొక్క, అనన్త్యం = (ఫలరూపమగు) అనన్తమైన (హిరణ్యగర్భాదనిని), అభయస్య = అభయమగుదానియొక్క, పారం = పరమమయిన నిష్ఠను, స్తోమమహా = కొనియాడఁదగిన అణిమాద్యస్తైశ్వర్యమహిమను, ఉరుగాయం = విస్తీర్ణమయిన గతిని, ప్రతిష్ఠాం = ప్రతిష్ఠను, ధీరః = ధీరుఁడవయిన, (త్వం = నీవు), దృష్ట్వా = చూచి, ధృత్యా = దైర్యముచేత, అత్యస్రాః = వదలి వాడవు.

తా. నీవు కామమునకు సమాప్తిని, ఆధ్యాత్మిక, ఆధిభౌతిక, ఆధిదైవిక భేదవిశిష్టమగు జగత్తుయొక్క ఆశ్రయత్వమును, ఉపాసనాదుల నాచరింపఁట వలన కలిగెడి అనంతమయిన హిరణ్యగర్భపదవిని, అభయముయొక్క పారమును, కొనియాడఁదగిన అణిమాద్యస్తైశ్వర్యసంపదను, విస్తీర్ణమయిన గతిని, అత్తుయొక్క శ్రేష్ఠమయిన స్థితిని గాంచి దైర్యముగలవాడవగుటచేత ఋద్ధిమంతుఁడవగు నీనిని వదలి వాడవు. ఈవిషయబడిన దంతయు సంసారభోగమునకు సంబంధించినదేగాని పరతత్త్వసంబంధమైనది గాదనుతలంపుతో వదలిన వాడవైతివి. నీవంటి ఉత్తమగుణముగలవాఁడు మఱొకఁడు లభింపఁజాలఁడు. గదా.

వివరణము:—హిరణ్యగర్భపదవివతికుండల సర్వవిధకామములను పదలిన వాడే బ్రహ్మవిద్యకు ముఖ్యాధికారి యనువిషయమును సూచించుటకయి అట్టిధీరుడగు నచికేతుని యామంత్రిమనందు వైపస్వతుఁడు స్తుతించి యున్నాఁడు.

౧-వ అధ్యాయము. ౨-వ పల్లి, ౧౨-వ మంత్రము.

మూ. తం దుర్దర్శం గూఢమనుప్రవిష్టం
గుహాహితం గహ్వరేష్ఠం పురాణం,
అథ్యాత్మయోగాధిగమేన దేవం
మత్వా ధీరో హర్షశోకౌ జహాతి.

౧౨

పద. తం దుర్దర్శం గూఢం అనుప్రవిష్టం గుహాహితం గహ్వరేష్ఠం పురాణం, అథ్యాత్మయోగాధిగమేన దేవం మత్వా ధీరః హర్షశోకౌ జహాతి.

౧౨

టీక. దుర్దర్శం = (అతిసూక్ష్మఁడయినవాఁ డగుటచేత) చూచుటకు శక్యము కానివాఁడున్నా, గూఢం = గూఢమయినదానిని, అనుప్రవిష్టం = ప్రవేశించినవాఁడున్నా, గుహాహితం = ప్రాణులయొక్క బుద్ధిగుహయందున్న వాఁడున్నా, గహ్వరేష్ఠం = అతికష్టమైన ప్రదేశమునందున్నవాఁడున్నా, పురాణం = పురాతనఁడయినట్టియు, (ఆగు) దేవం = దేవుని, అథ్యాత్మయోగాధిగమేన = అథ్యాత్మయోగప్రాప్తిచేత, ధీరః = ధీరుఁడయినవాఁడు, మత్వా = తలంచి, హర్షశోకౌ = హర్షశోకములను, జహాతి = వదలుచున్నాఁడు.

తా. నీవు తెలిసికొనఁదలంచిన ఆత్మనుగూర్చి చెప్పుచున్నారము. అతి సూక్ష్మఁడగుటచేత దుర్దర్శుఁడను, దుర్దర్శుఁడనఁగా అతికష్టముచేత తెలిసి కొనఁదగినవాడు, ప్రకృతినంబంధమయిన శబ్దవిషయ వికారవిజ్ఞానములచేత మరుగుపఁచబడినవానివలె ఉన్నవాఁడును, ప్రాణులయొక్క బుద్ధిగుహయందున్నవాఁడును, అనఁగా అచటలభించుటచేత అచ్చట ఉన్నవాఁడుగ వరి

గ్రహించుచున్నారని భావము. విషమమయి అనేకానర్థములకు ఆకరమయిన యీశరీరమునందు ఉన్నవాడగుటచేత గహ్వరేష్ఠుడను. పురాతనుడగుటచేత పురాణుడను అగుదేవుని ధీరుడయినవాడు అధ్యాత్మయోగముచేత— (చునస్సును విషయములనుండి మరలించి ఆత్మయందు ప్రవేశపెట్టుటయే అధ్యాత్మయోగము) కలంచినవాడయి ఆత్మకు ఉత్కర్షణపక్షములు లేక పోవుటచేత మార్మకోకములను వదలుచున్నాడు.

వివరణము:—దేహవ్యతిరిక్తమగు ఆత్మనుగూర్చి నీవు ప్రశ్నించినాడవు. ఆయాత్మయొక్క కరమార్థస్వరూపవిజ్ఞానమే సంసారనివర్తకమును పరమానందప్రాప్తికి ధర్మమగుసాధనము అగుచున్నది. నీవడిగినదానికంటె వేఱగు శ్రేయస్సాధనములేదు కావున నీవడిగినదానిని చెప్పుచున్నాడనని ప్రవృత్తియొక్క ప్రశ్న ప్రశంసించబడినది.

దుర్దర్శమనగా:—దుఃఖేన = అత్యంతాయాసేన దర్శన మస్మేతి దుర్దర్శః.

అర్థ. అనగా అత్యంతాయాసముచేత తెలిసికొనబడునదియని భావము.

గహ్వరేష్ఠశబ్దమునకు—గహ్వరే=విషమే అనేకానర్థసంకటే లిప్తతీతి గహ్వరేష్ఠః=అని భాష్యమునందువ్యాఖ్యాతము. దానికి 'అనర్థాః రాగద్వేషాదయః తైః సంకటే అత్యంతాయాసజనకే కార్యకారణసంఘాలే ఇత్యర్థః' అని టీకగలదు. కావున గహ్వరేష్ఠుడనగా రాగద్వేషాన్యన్యార్థములచేత అత్యంతాయాసజనకమయిన యీదేహమునందున్నవాడని తాత్పర్యము.

౧-వ అధ్యాయము. ౨-వ పల్లి, ౧౩-వ మంత్రము.

మూ. ఏతచ్ఛ్రుత్వా సంపరిగ్రహ్య మర్త్యః -

ప్రవృత్త్యా ధర్మములు మేలేఘాప్య,

స మోదతే మోదనీయ్య హి లభ్యా

వివృతగం సద్ సద్ధి కేతనం మన్యే.

పద. ఏతత్ శ్రుత్వా సంపరిగృహ్య మర్త్యః ప్రవృహ్య ధర్మ్యం
అణం ఏతం ఆప్య, సః మోదతే మోదసీయం హి లభ్యా వివృతం సద్ నచి
కేతనం మన్యే. ౧౩

టీక. మర్త్యః = మనుష్యుడు, ఏతత్ = ఈచెప్పబోవునట్టి యాత్మ
తత్త్వమును, శ్రుత్వా=విని, సంపరిగృహ్య = ఆత్మభావముతో బాగుగా పరి
గ్రహించి, ధర్మ్యం=ధర్మసంబంధమయిన దీనిని, ప్రవృహ్య = శరీరాదికము
నుండి వేరుపఱచి, అణం = అతిసూక్ష్మమైన, ఏతం=ఈయాత్మతత్త్వమును,
'ఆప్య'=పొంది, సః = ఆవిధ్వాంసుడు, మోదసీయం = సంతసించదగినదానిని,
లభ్యా=పొంది, మోదతేహి=సంతసించుచున్నాడుగదా. నచికేతనం = నచికే
తునిహున్ని, సద్ = బ్రహ్మలోకము, వివృతం = తెఱచి యుంచబడినదిగా,
మన్యే=నేను తలంచుచున్నాడను.

తా. నేను చెప్పబోవునట్టి యాయాత్మతత్త్వమును ఆచార్యును
గ్రహముచేత ఆలకించి ఆత్మభావమును పొందిన మనుష్యుడు ధర్మ్యమును అతి
సూక్ష్మమును అగు నీయాత్మతత్త్వమును శరీరాదికమునుండి వేరుపఱచి
గ్రహించినవాడయి దేనినిపొందుటచేత అవశ్యము సంతోషముకలుగునో అట్టి
యాత్మతత్త్వమునుపొంది సంతసించును. ప్రస్తుయు శిష్యుడును అగు నచి
కేతుడు అట్టివాడగుటచేత ఈనచికేతునకు బ్రహ్మలోకము ద్వారముతెఱచి
స్వాగతమొసంగుచున్నది. ఈనచికేతుడు మోక్షార్హుడని నేను తలంచు
చున్నానని భావము.

వివరణము:—ఆచార్య ప్రసాదముచేతనే ఆత్మతత్త్వము గ్రహింప
శక్యముకాని న్యయముగా గ్రంథాధ్యయనాదికముచేత బ్రహ్మతత్త్వము
అలభ్యమని నివారించబడినది. శాస్త్రాధికారులు సాధారణముగ మనుష్యులే
శావున 'మర్త్యః' అని మూలమునందు ప్రయోగించబడినది. నచికేతుడు

అర్హుడగుటచేత బ్రహ్మము అభిముఖభూతమయి స్వాగత మొసంగుచున్నదని యెఱుంగునది.

౧-వ అధ్యాయము. ౧-వ పల్లి, ౧౪-వ మంత్రము.

అప. యమునివాళ్యము నాలకించి నచికేతుఁడెట్లు పలుకుచున్నాఁడు:—

మూ. అన్యత్ర ధర్మాదన్యత్రాధర్మా
దన్యత్రాస్తాత్కృతాకృతాత్,
అన్యత్ర భూతాచ్చ భవ్యాచ్చ
యత్తత్పశ్యతి తద్వద.

౧౪

పద. అన్యత్ర ధర్మాత్ అన్యత్ర అధర్మాత్ అన్యత్ర అస్తాత్ కృతా
కృతాత్, అన్యత్ర భూతాత్ చ భవ్యాత్ చ యత్ తత్ పశ్యసి తత్
పద.

౧౪

టీక. ధర్మాత్ = కార్యవిహితమయిన ధర్మముకంటె, అన్యత్ర = వేఱయిన
చోట, అధర్మాత్ = అధర్మమునకంటె, అన్యత్ర = వేఱయినచోట, కృతా
కృతాత్ = కార్యకారణభూతమయిన. అస్తాత్ = దీనికంటె, అన్యత్ర = వేఱయిన
చోట, భూతాచ్చ = జరిగినదానికంటెను, భవ్యాత్ చ = జరుగఁబోవుదాని
కంటెను, పరమానము అయినదానికంటెను, అన్యత్ర = వేఱయినచోట, యత్ =
ఎందుదిగలదో, తత్ = దానిని, పశ్యసి = నీవు ఎఱుంగుచున్నాడవు. తత్ =
దానిని, పద = నీవు పలుకుము.

తా. నేను బ్రహ్మవిద్యోపదేశమునకు యోగ్యుడగుటచే యున్నయెడల,
నీవు నాయం దనుగ్రహము కలిగియున్నయెడల 'ఎందుది కార్యవిహిత
మయిన ధర్మానుష్ఠానముకంటెను, తత్ఫలముకంటెను, తత్కారకములకంటెను
వేఱయినదియో, అధర్మానుష్ఠానముకంటెను, అధర్మానుష్ఠానఫలము కంటెను,
తత్కారకములకంటెను వేఱయినదియో, కార్యకారణములకంటెను వేఱయి
నదియో, భూతభవిష్యద్వర్తమానకాలములకంటె వేఱయినదియో కాల

త్రయముచేతను అపరిచ్ఛిన్నమయినదనునది ఎయ్యదిగలదో సర్వవ్యవహారగోచరమునకు అతీతమయిన అట్టిదానిని నీవెఱింగియున్నాడవు, కావున అట్టిదానినే నాకభిధింపుము.

వివరణము:—“యేయం ప్రేలేనిచికిత్సా మనుష్యే” (కఠ.గి.గి.౨౦) అనుమంత్రమునందు చెప్పబడినది. దేహవ్యతిరేకముగ ఆత్మయనునది ఒక్కటి: యున్నదా? లేదా? యని యడిగిన ప్రశ్నముయొక్కవివర మేగాని వేఱుగాదని యెఱుంగవలయును.

౧-వ ఆధ్యాయ. ౨-వ పల్లి, ౧-వ మంత్రము.

అవ. ఈవిధముగా ప్రశ్నమొనర్చిన నచికేతునకు యముడు అట్టి వస్తువును నవిశేషముగ చెప్పఁదలంచి యిట్లనిచెప్పుచున్నాడు:—

మూ. సర్వే వేదా యత్పదమామనన్తి
తపాగ్ంసి సర్వాణి చ యద్వదంతి,
యదిచ్ఛంతో బ్రహ్మచర్యం చరన్తి
తత్తే పదగ్ం సంగ్రహేణ బ్రవీమ్యామిత్యేతత్. ౧౫

పద. సర్వే వేదాః యత్ పదం ఆమనన్తి తపాగ్ంసి సర్వాణి చ యత్ వదంతి, యత్ ఇచ్ఛంతః బ్రహ్మచర్యం చరంతి తత్ తే పదం సంగ్రహేణ బ్రవీమి ఓం ఇతి ఏతత్. ౧౫

టీక. సర్వే వేదాః = వేదములన్నియు, యత్ = ఏ వస్తువును, వదం = బొందఁ దగినదానినిగ, ఆమనంతి = ఏకగ్రీవముగ పలుకుచున్నవో, సర్వాణి తపాగ్ంసి = తపస్సులన్నియు, యత్ = దేనిని, వదంతి = చెప్పుచున్నవో, యత్ = ఏ వస్తువును, ఇచ్ఛంతః = కోరుచున్నవారలయి, బ్రహ్మచర్యం = గురుకులవాసరూపముగ లేక బ్రహ్మప్రాప్త్యర్థమగుదానిని, చరంతి = చేయుచున్నారో, తత్ = అ, పదం = వస్తువును, లే = నీకు, సంగ్రహేణ = సంగ్రహముగ, బ్రవీమి = చెప్పుచున్నాఁ

డను. ఏకత్ = నీ వెఱుంగఁదలఁచిన యీవస్తువు, ఓం ఇతి = ఓం అని (గ్రహించ వలయును.)

తా. వేదములన్నియు వివస్తువుపొందఁదగినదని ఏకగ్రీనముగ చెప్పుచున్నవో, కృచ్ఛ)చాంద్రాయణాదిరూపములగు తపస్సులన్నియు వివస్తువును పొందుటయే ప్రయోజనములుగాఁగలిగి ఆచరింపఁబడుచున్నవో, గురుకుల వాసరూపమును లేక బ్రహ్మప్రాక్షర్థముగు ఉపాయాంతరమును దేనిని కోరుచున్నవారై ఆచరించుచున్నారో, నీవేవస్తువు వెఱుంగవలయునని కోరుచున్నాఁడవో అట్టివస్తువును సంగ్రహముగ చెప్పుచున్నాఁడను. అది, 'ఓం' అని చెప్పఁబడును. నీ వెఱుంగఁదలఁచినవస్తువు ఓంకారకల్పవాచ్యము లేక 'ఓం' కల్పమే ప్రతీకముగా గలదని గ్రహింపుము.

వివరణము:—గురుకులవాసమనఁగా వైష్ణికబ్రహ్మచర్యముని యెఱుంగవలయును. ఇంద్రవిరోచనాఖ్యాయికయందు బ్రహ్మవిద్యాంగముగ మందాధికారులగువానికి జ్ఞానప్రాప్తి ససభూతముగ బ్రహ్మచర్య మొకటి విధింపఁబడియున్నది కావున అట్టిబ్రహ్మచర్యము నిట గ్రహించునది.

ఓంకారవాచ్యమనఁగా వివదము నుచ్చరించుటచేత వివస్తువు శ్రోతకు స్ఫురించునో ఆవస్తువు ఆవదమునకు వాచ్యమగును. సమాహితచిత్తునకు ఓంకారముచ్చరింపబడినయెడల సత్త్వప్రధానమాయావచ్ఛిన్నమగు ఓంకారోపాధికమగుబ్రహ్మమే స్ఫురించును. కావున బ్రహ్మము 'ఓంకారవాచ్యము' అని గ్రహించునది. మందాధికాయగువాఁడు సాలగ్రామమునందు విష్ణుభావనను చేయునటుల ప్రణవమునందు బ్రహ్మదృష్టి నుంచుచున్నాఁడు, కావున బ్రహ్మము ఓంకారప్రతీకమని యెఱుంగవలయును.

౧-వ అధ్యాయము. ౨-వ పల్లి, ౧౬-వ మంత్రము.

మూ. ఏతద్ధ్యేవాక్షరం బ్రహ్మ ఏతద్ధ్యేవాక్షరం పరం,

ఏతద్ధ్యేవాక్షరం జ్ఞాత్వా యో యదిచ్ఛతి తస్య తత్. ౧౬

కథ—7

పద. ఏకత్ హి ఏవ అక్షరం బ్రహ్మ ఏకత్ హి ఏవ అక్షరం పరం, ఏకత్ హి ఏవ అక్షరం జ్ఞాత్వా యః యత్ ఇచ్ఛతి తస్య తత్. ౧౬

టీక. ఏకత్ హి అక్షరం ఏవ=ఈయక్షరమే, బ్రహ్మ=అపరబ్రహ్మము, ఏకత్ హి ఏవ అక్షరం=ఈయక్షరమే, పరం = పరబ్రహ్మము. (అనగా పర అపర బ్రహ్మలకు ఈ ప్రణవము ప్రతీకము) ఏకత్ = ఈ, అక్షరం ఏనహి=ప్రణవమునే, యః=ఎవ్వడు, జ్ఞాత్వా = బ్రహ్మనునిజింగి ఉపాసించునో, యః=ఎవ్వడు, యత్ ఇచ్ఛతి = దేనినికోరుచున్నాడో, తస్య = వానికి, తత్ = అయ్యది (సిద్ధించుచున్నది).

తా. (తత్త్వవిచారానధికారులకు హింకారోపాసనమును గతముం త్రము నందు శ్రుతి విధించియున్నది. ఈమంత్రమును ఆ ప్రణవోపాసనాఫలమును తెలుపుచు హింకారమును శ్రుతి స్తుతించుచున్నది:—) అందువలన—అనగా హింకారము పర అపరబ్రహ్మవాచకమును, పర అపరబ్రహ్మప్రతీకమును అగుట వలన ఈ ప్రణవమే-హింకారమే అపరబ్రహ్మము, ఈ హింకారమే పరబ్రహ్మము. అనగా పరాపరబ్రహ్మములకు ప్రణవము—హింకారమును అక్షరము ప్రతీకము. ఈ ప్రణవమును-హింకారాక్షరమును బ్రహ్మమని ఉపాసించువారలు పరబ్రహ్మమునో, అపరబ్రహ్మమునో, ఎవ్వరు దేనినికోరుదురో వారి కయ్యది లభించును. అనగా పరబ్రహ్మమని తెలిసి ఉపాసించినయెడల తెలిసికొనుచున్నాడు. అపరబ్రహ్మమని తెలిసికొని ఉపాసించు నెడల పొందుచున్నాడు.

వివరణము.—పరాపరోపాసనలకు బ్రహ్మ ప్రాప్తిఫలమగు నెడల నమ్యక్ జ్ఞానము వ్యర్థమేగదా యనుసంశయము కలుగును. తత్సంశయనిరాపార్థము పరోపాసనమువలన ఉపాస్యమగుపరబ్రహ్మము హింకారాలంబనమని తెలిసికొనుటయే ఫలము. అపరోపాసనవలన అపరబ్రహ్మమును పొందుటయే ఫలము అని ఫలవిభాగము తెలుపఁబడినది.

౧-వ అధ్యాయం. ౨-వ పల్లి, ౧౭-వ మంత్రము.

మూ. ఏతదాలంబనం శ్రేష్ఠ మేతదాలంబనం పరం,

ఏతదాలంబనం జ్ఞాత్వా బ్రహ్మలోకే మహీయతే. ౧౭

పద. ఏతత్ ఆలంబనం శ్రేష్ఠం ఏతత్ ఆలంబనం పరం, ఏతత్ ఆలంబనం జ్ఞాత్వా బ్రహ్మలోకే మహీయతే. ౧౭

టీక. ఏతత్ = ఈ యోగార్థరూపముగ, ఆలంబనం = బ్రహ్మ ప్రాప్తిసాధనము, శ్రేష్ఠం = (బ్రహ్మప్రాప్త్యుపాయభూతాలంబనము లన్నిటిలోపల) శ్రేష్ఠమయినది. ఏతత్ ఆలంబనం = ఈ యోగార్థరూపముగ ఆలంబనమే, పరం = పరాపర బ్రహ్మసంబంధమయినది. ఏతత్ ఆలంబనం = ఈ యోగార్థరూపముగ ఆలంబనమును, జ్ఞాత్వా = ఎఱింగి, బ్రహ్మలోకే = బ్రహ్మలోకమునందు, మహీయతే = పూజ్యుడగుచున్నాడు.

తా. ఈ యోగార్థము పరాపర బ్రహ్మప్రాప్తి సాధనభూతమగుటచేత బ్రహ్మ ప్రాప్త్యుపాయమగు లన్నిటిలోపల నియ్యది మిక్కిలి శ్రేష్ఠమైనది. ఈ యోగార్థాలంబనము పరాపర బ్రహ్మప్రాప్తికి సాధనభూతమగుటవలన బ్రహ్మలోకమునందు పూజ్యుడగుచున్నాడు. పర బ్రహ్మమునందు అపర బ్రహ్మమునందున్న బ్రహ్మమువలెనే ఉపాస్యుడగుచున్నాడు.

వివరణము:—బ్రహ్మలోకకల్పమునకు “బ్రహ్మేవలోకః బ్రహ్మలోకః” బ్రహ్మమే లోకము కావున బ్రహ్మలోకము అని టీకయందు వివరింపబడినది.

౧-వ అధ్యాయం. ౨-వ పల్లి, ౧౮-వ మంత్రము.

ఆప. ‘అన్యత్ర్యధర్మాత్’ అన్యత్ర అధర్మాత్’ (కథ: పల్లి. ౨. ౧౪.) అను మంత్రమునందు ఆశేషవిశేషణరహితముగ అడుగబడిన అత్తకు ఆలంబనముగ ప్రతీకముగ ఓంకారము నిర్దేశింపబడినది. (ఆదేశింపబడినది) మందమధ్య మాధికారులగువారి యుపయోగార్థము అపర బ్రహ్మమునకు ఆలంబనముగను ప్రతీకముగను ఓంకారము నిర్దేశింపబడినది. ఇతరమొకట ఓంకారాలంబనముగను

బ్రహ్మముయొక్క ఉపాసనార్థము తత్స్వరూపమును నిర్ణయించవలయుననుకలం
పుతో నీవిషయము చెప్పబడుచున్నది:—

మూ. న జాయతే మ్రియతే వా విపశ్చి
న్నాయం కుతశ్చిన్న బభూవ కశ్చిత్,
అజో నిత్యశ్శాశ్వతో ఽయం పురాణో
న హన్యతే హన్యమానే శరీరే.

౧౮

పద. న జాయతే మ్రియతే వా విపశ్చిత్ న ఆయం కుతః చిత్ న
బభూవ కః చిత్, అజః నిత్యః శాశ్వతః ఆయం పురాణః న హన్యతే హన్య
మానే శరీరే.

౧౯

టీక. విపశ్చిత్ = సర్వజ్ఞ మగు, ఆయం = ఈయాత్మ, నజాయతే = పుట్టుట
లేదు. నమ్రియతే = చచ్చుటయు లేదు. కుతః చిత్ = మఱియొకనివల్లనుండి, లేక
మఱొక కారణమువల్లనుండి, నబభూవ = కాలేదు. కశ్చిత్ నబభూవ = ఒక్కటి
యుకాలేదు. ఆయం = ఈయాత్మ, అజః = పుట్టుక లేనిది, నిత్యః = నిత్యమయి
నది, శాశ్వతః = అపక్షయవిరహితమయినది, పురాణః = పురాణమయినది, శరీరే
= దేహము, హన్యమానే = శస్త్రాదికముచేత కొట్టబడుచున్నప్పటికిన్ని, (ఆయం
= ఈయాత్మ) నహన్యతే = చంపబడదు.

తా. ఉత్పత్తిగలవస్తువు అనిత్యము. అట్టిఅనిత్యమయినవస్తువు అనేక
వికారగుణములు కలిగియుండును. ఆవికారగుణములలో ఆది, ఆంతము అను
నట్టివిక్రియాగుణములుండెందును అత్తకులేవనిచెప్పుటకుగానున జాయతే—పుట్టు
టలేదు, నమ్రియతే—చచ్చుటలేదని చెప్పబడినది. ఈయాత్మ ఎల్లప్పుడుచైతన్య
విశిష్టఁడయియుండుటవలన సర్వజ్ఞఁడగుచున్నాఁడు. ఈయాత్మకు కారణభూ
తమగు మఱొకవస్తువులేదు, ఈయాత్మ వల్లనుండి మఱొకటియేమియు పుట్టినది
లేదు, కావున ఈయాత్మ అజఁడు, నిత్యఁడు, శాశ్వతుఁడు—అనగా అపక్ష
యవర్జితుఁడు. అశాశ్వతమయినది నశించునుగాని శాశ్వతమయినది నశిం

పదు. ఈయాత్మ కాశ్వతమగుటచేత పురాణమే. పురాణమనగా పూర్వకాల మయినదైనను నవమయినదే. ఎయ్యది అపయవృద్ధిచేత నిర్మితమగునో అది ఇష్టదు కుంభాదికమువలె నవమని చెప్పబడును. ఆత్మకుంభాదికమువలె నవము గాక పురాణము—వృద్ధివివర్జితమగుచున్నది. ఆత్మ ఇట్టివగుటచేత శిష్టాద్యాయుధములచేత శరీరము నరుకబడుచున్నను ఆశరీరాంతర్భాగమునందున్న ఆత్మ ఆకాశమువలె హింసింపబడఁడు.

వివరణము:—ఆత్మ ఇట్టిదగుటవలన అనుటకు భావమేమనగా ఆత్మ అజత్వ, నిత్యత్వ, కాశ్వతత్వాదిగుణములుగలది యగుటచేత పుట్టుట పెట్టుట మున్నగునవి శరీరధర్మములుకాని ఆత్మధర్మములుకాఁజాలవు. శరీరమునకు శస్త్రాఘాతము కలిగినయెడల శరీరమునందు కలసియున్నగర్భమునకుగూడ హతి కలుగుట లోకప్రసిద్ధమగుదా. అట్లే శరీరాంతర్వర్తియగు ఆత్మకు శరీరాఘాత మువలన హతి కలుగవచ్చునను సంశయమునకు, ఆకాశమునకు శస్త్రాదికము వలన హతి యెట్లులేదో అట్లే ఆత్మకుగూడ హతిలేదని సమాధానము.

౧-వ అధ్యాయము. ౨-వ పల్లి, ౧౯-వ మంత్రము.

మూ. హంతా చేన్తన్యలే హంతుగ్ం హతేచ్ఛేన్తన్యలే హతం,
ఉభౌ తౌ న విజానీతో నాయగ్ం హంతి న హన్యలే.

పదు. హంతా చేత్ మన్యలే హంతుం హతః చేత్ మన్యలే హతం,
ఉభౌ తౌ న విజానీతః న అయం హంతి న హన్యలే. ౧౯

టీక. హంతా=చంపునట్టివాఁడు, హంతుం = చంపుటకు, మన్యలేచేత్ = తలఁచినయెడల, హతః = చంపబడినవాఁడు, హతం = చంపబడినవానినిగా, మన్యలేచేత్ = తలఁచినయెడల, తౌ ఉభౌ = వారిద్దఱు, న విజానీతః=తెలిసి కొనినవారలుగారు, అయం = ఇతఁడు, నహంతి = చంపుటలేదు, నహన్యలే= ఇతరునిచేత చంపబడుటయు లేదు.

తా. అనంగస్వభావుడగు నిట్టియాత్మను శరీరమాత్రదృష్టిగలవాఁడెవ్వఁడైనను సేనుచంపెదనని తలంచినయెడలను, (చంపెదననితలంచువానిని) ఎవ్వఁడు నిషేధించునో, ఎవ్వఁడు తాను చంపఁబడుచున్నటుల తలంచునో వీరు ఆత్మయనఁగా సేమియో తెలియనివారుగా తలంచవలయును. విలయనఁగా ఆత్మ ఆకాశమువలె వికారరహితుడగుటచేత ఆత్మ ఒక్కనిచంపుట లేదు, ఒకనిచేత చంపఁబడుటయు లేదు. కనుక ధర్మాధర్మాదిలక్షణముగు సంసారమంతయు అనాత్మజ్ఞవిషయముకాని బ్రహ్మజ్ఞవిషయముమాత్రము కాదు. శ్రుతి ప్రామాణ్యమువల్లను, న్యాయమువల్లను, బ్రహ్మజ్ఞానకు ధర్మాధర్మాదికము కలుగఁజాలదు.

వివరణము:—ఆత్మ అవిక్రియఁడయినయెడల ధర్మాచరణమున కధికారియగువాఁడుండఁజాలఁడుగదా. అప్పుడు సంసారమే యుండఁజాలదుగదా అను ఆశంకకు సమాధానము ధర్మాధర్మాదిలక్షణముగుసంసారము అనాత్మజ్ఞవిషయము అనిచెప్పఁబడినది. వివేకియగువాఁడు సర్వదాముక్తుఁడకావున అట్టివానికి ధర్మాధర్మాద్యాచరణరూపముగు సంసారమేలేదు. ఈవిషయ మిట్లు తెలుపఁబడినది:—

జ్ఞో. వివేకి సర్వదా ముక్తః కుర్వతో నాస్తి కర్తృతా,

అలేపవాదమాశ్రిత్య క్రికృష్టజనకౌ యథా.

౧౯

అనాత్మజ్ఞుఁడనఁగా దేహాదికమునందు తాదాత్మ్యాదృగ్భిమానముగలవాఁడు.

౧-వ ఆధ్యాయ. ౨-వ పల్లి, ౨౦-వ మంత్రము.

అవ. ఆత్మనేవిధముగా తెలిసికొనవలయునో ఆవిషయము చెప్పఁబడుచున్నది:—

మూ. అణోరణీయాన్తహతో మహీయా

నాత్మాఽస్య జంతోర్నిహితో గుహాయాం,

తరుక్రతుః పశ్యతి వీతశోకః

ధాతుప్రసాదాన్తహిమానమాత్మనః.

౨౦

పద. అశోః అజీయాన్ మహతః మహీయాన్ ఆత్మా అస్య జంతోః
నిహితః గుహయాం, తం అక్రతుః పశ్యతి వీతశోకః ధాతుప్రసాదాత్
మహిమానం ఆత్మనః.

౨౦

టీక అశోః = సూక్ష్మపరిమాణముగల శ్యామాకాదికముకంటె, అజీ
యాన్ = మిక్కిలి సూక్ష్మమయినట్టియు, మహతః = మహాపరిమాణముగల పృథి
వ్యాదికముకంటె, మహీయాన్ = మిక్కిలి గొప్పదైనట్టియు, ఆత్మా = ఆత్మ,
అస్య = ఈ బ్రహ్మాది స్తంబపర్యంతమున, జంతోః = ప్రాణిజాతముయొక్క,
గుహయాం = బుద్ధిగుహయందు, నిహితః = ఉంచబడియున్నాఁడు. తం =
ఆట్టి చాత్తను, అక్రతుః = దృష్టాదృష్టబాహ్యవిషయోపరతబుద్ధిగలవాఁడు,
(చూచుచున్నాఁడు) ధాతుప్రసాదాత్ = మనస్సు మన్నగు ఇంద్రియసము
దాయముయొక్క ప్రసన్నత్వమువలన, ఆత్మనః = ఆత్మయొక్క, మహిమానం =
మాహాత్మ్యమును, పశ్యతి = చూచుచున్నాఁడు. వీతశోకః = శోకరహితుఁడున్ను
(అగుచున్నాఁడు.)

తా. ఆత్మతత్త్వము మిక్కిలి అల్పపరిమాణముగల శ్యామాకాదికము
కంటె మిక్కిలి సూక్ష్మమయినది. మిక్కిలి గొప్పపరిణామముగల పృథి
వ్యాదికముకంటె మిక్కిలి మహత్తరమయినది. అణుపరిమాణమో లేక
మహత్పరిమాణమోగల వివస్తువు లోకమునందు గనంబడుచున్నదో అది
నిత్యమగు ఆత్మచేతనే స్థితిగలది యగుచున్నది. ఆత్మవిరహితమగుపస్తువు
అసత్తగుచున్నది. ఈయాత్మ సర్వనామరూపవస్తూపాధిక మగుటచేత అణు
పరిమాణ మయినదానికంటె అణుతరమును, మహాపరిమాణమయినదానికంటె
మహత్తరమును అగుచున్నది. ఆట్టియాత్మ బ్రహ్మాది స్తంబపర్యంతమగు ప్రాణి
జాతముయొక్క బుద్ధిగుహయందు ఆత్మభూతమయి ఉన్నది. దర్శన,

శ్రవణ, మనన, చిత్తానములే 'లింగమాగాఁగల అట్టియాత్మను అక్రతువు—
అనఁగా నిష్కాముఁడు — దృష్టావృష్టబాహ్యవిషయోపరతబుద్ధిగలవాఁడు
మాత్రమే గాంచుచున్నాఁడు. ఎప్పు డిట్టిజ్ఞానము లభించునో అప్పుడు ధాతు
వులు అనిగా నునఁగ్గు మున్నగుఇంద్రియములు (శరీరమును ధరించుచుం
డుటచేత యోగియైన ధాతుశబ్ద మిట యింద్రియవాచకము) ప్రసన్నము
లయియుండుటచేత అత్తయొక్క మహిమను—కర్మనిమిత్తమయిన కృద్ధి
క్షయరహిత నుమనవానిని 'అయ మహ మస్మి' అని సాక్షాత్తుగా నెఱుంగును.
ఈవిధముగా నె యగుటవలన గలించినశోకనా గలనాఁ దగుచున్నాఁడు.

వివరింపఁబడినట్టికేవలత్తు అణువున్న మహత్తున్న అగుట అసం
భవము అనిశంకనకు అణుత్వ మహత్త్వములు పరమార్థముగా అత్తకు లేవని
చెప్పబడినది.

ధాతుశబ్దము దేహాంతర్గతకారాదివాచకమైనను ఇచట యోగికార్థ
మును గ్రహించి భౌత్యకారులగు శంకరభగవత్పాదులవారు ఇంద్రియవాచక
ముగ గ్రహించిరి. నిద్యార్థణ్యులవారుమాడ ఇట్లే గ్రహించిరి:—

శ్లో. క్యామాకాదేరణోరేషోఽణీయాంస్తత్రాణ కల్పనాత్,

మహియాన్తనాతః ఘాదేస్తత్రాకాశాది కల్పనాత్.

౨౯

శ్లో. జంతోర్నృపద్మనాయాల తం నిష్కామస్త చశ్యతి,

ఇంద్రియాణాం ప్రసన్నత్వాద్వీతకోకస్తదా భవేత్.

౩౦

అనుభూతిప్రకాశము. ౧౧-వ అధ్యాయము.

౧-వ అధ్యాయము. ౨-వ పల్లి ౨౧-వ మంత్రము.

అవ. అట్లుకానియెడల ప్రాకృతబుద్ధిగల కాముకులగు పురుషులచేత
అత్త దుర్విక్షేయం దగుచున్నాఁడని చెప్పబడుచున్నది. విలయవఁగా:—

సూ. ఆసీనో దూరం ప్రజతి శయానో యాతి సర్వతః.

కస్తంనుదామదం దేవం మదన్యో జ్ఞాతుమర్హతి. ౩౧

పద. ఆసీనః దూరం ప్రజతి శయానః యాలి సర్వతః, కః తం మదా
మదం చేపం మదన్యః జ్ఞాతుం అర్హ తి. ౨౦

టీక. (ఆయాత్త తత్త్వము) ఆసీనః=ఒక్కచోటనే ఉన్నదై—అచల
మయి, దూరం=దూరముగా, ప్రజతి=పోవుచున్నది. శయానః=నిద్రించుచున్న
దానివలెఉన్నదై, సర్వతః = అన్నివైపుల, యాలి = పోవుచున్నది. తం=ఆ
మదామదం=సంతోషవిషాదాత్మకుడగు, చేపం = చేవుని, మదన్యః = నాకంటె
అన్యుడగు, కః=ఎవ్వడు, జ్ఞాతుం=తెలిసికొనుటకు, అర్హ తి=తగును ?

తా. ఈయాత్త ఒక్కచోటనే ఉన్నవాడై అచలుడై దూరముగా
పోవుచున్నాడు. శయానుడై = పరుండియున్నవాడై అంతట వ్యాపించు
చున్నాడు. ఈవిధముగా నీయాత్త మదామదుడైయున్నాడు. మద
మనఁగా సంతోషము. అమదమనఁగా దుఃఖము. మదుడనఁగా సంతో
షము గలవాడు. అమదుడనఁగా సంతోషరహితుడు. సంతోష, తదభావ
ములను విరుద్ధభర్తములు గలవాడగుటచేత తెలిసికొనుటకు శక్యముకానట్టి
అట్టిచేవుని నాకంటె భిన్నుడగు వాడెవ్వడు తెలిసికొనఁగలఁడు? నావంటి
వారివలె సూక్ష్మబుద్ధిగలపండితునకే అత్తనువిశ్లేషించును. ఈయాత్త స్థితి, గతి,
నిత్య, అనిత్యాది, విరుద్ధానేక భర్తౌపాధికుడగుటచేతను, విరుద్ధభర్తములు
గలవాడగుటచేతను విశ్వరూపునివలెను చింతామణివలెను ప్రకాశించు
చున్నాడు. కావున నాకంటెవేఱయినవాఁ డెవ్వఁడెఱుంగఁగలఁడు? అని అత్త
దుర్విశ్లేషించును విషయము ప్రకటింపఁబడినది.

వివరణము:—‘ఆసీనో దూరం ప్రజతీ’ త్యాదిమంత్రార్థమును అను
భూతి ప్రకాశమునందు శ్రీమద్విద్యార్ణవజ్ఞులవారు మనోరంజకముగ నిట్లునిరూ
పించియున్నారు:—

జ్ఞో. అంతర్బుభోఽహం పశ్యామి మత్తోఽన్యో బాహ్యభీః పుమాన్,
జ్ఞాతుమర్హ తి కోవా తం విరుద్ధాత్తత్వభాసిమమ్. ౩౦

దూరం గచ్చేదిహాసీనః శయానో యాతి సర్వతః,
సమదో విమదశ్చాతో దుర్లభ్యోఽహ్యవివేకభిః. 3౨

వనే ధ్యాతుం సమాసీనో దేహం సంకల్ప్య మానసం,
లేనైవ సగరం గత్వా కరోతి క్రయవిక్రయా. 3౩

శయానో మంచకేఽక్షేషు విలీనేషు నిరాకృతిః,
ఆకాశవత్సర్వగతః ఏక స్ఫుటాఽవలిప్తలే. 3౪

ధనవిద్యాదిభిర్భృతః పాండిత్యం నదసి ట్టువక్,
వైరాగ్యనటనేనాసౌ లక్ష్మణే మదహీనవత్. 3౫

వీచం విరుద్ధధర్మత్వాత్ స భావః శోఽస్య వాస్తవః,
ఇతి జ్ఞాతుమశక్యత్వా దంతర్దృష్టైర్వివ మిక్షతామ్. 3౬

అనుభూతిప్రకాశము. ౧౧-వ అధ్యాయము.

౧-వ అధ్యాయం. ౨-వ పల్లి, ౨౨-వ మంత్రము.

అస. ఆ యాత్మవిజ్ఞానమువలననే శోకాత్మయము, శోకనాశనము
కలుగునని నిరూపించుచున్నాడు:—

మూ. అశరీరగ్ం శరీరేష్వనవస్థేష్వవస్థితం,

మహాంతం విభుమాత్తానం మత్వా ధీరో న శోచతి. ౨౨

పద. అశరీరం శరీరేషు అనవస్థేషు అవస్థితం, మహాంతం విభుం ఆత్మా
నం మత్వా ధీరః న శోచతి. ౨౨

టీక. ధీరః=బుద్ధిమంతుడు, ఆత్మానం=ఆత్మను, అశరీరం = శరీరవిరహి-
తునిగను, అనవస్థేషు=అనిత్యములగు, శరీరేషు= శరీరములందు, అవస్థితం=ఉన్న
వానిగను, మహాంతం=గొప్పవానిగను, విభుం=వ్యాపనముగలవానిగను, మత్వా=
తలంచి, న శోచతి=దుఃఖింపడు.

తా. ఆత్మస్వరూపముచేత ఆకాశశుల్కుడు కావున అశరీర యనం
బుడుచున్నాడు. అనిత్యములగు దేవ, పితృ, మానుష్యాది శరీరములందున్నవా

దును, అనఁగా నిత్యుఁడును, వికారరహితుఁడు ననిభావము. గొప్పవానిగను, విభువుగను, సర్వవ్యాపిగను, ఆత్మను (ఇచట ఆత్మశబ్దమును ప్రత్యేకాత్మవాచకముగ తలంచుటయే ముఖ్యము) తలంచి అనఁగా “అయం అహం ఇతి=నేనే పరబ్రహ్మను” తలంచుచున్న విద్వాంసుఁడు శోకించఁడు. ఇట్టివాఁడయిన ఆత్మవేత్తకు శోకములేదని భావము.

వివరణము:—ఆత్మకు సకరీరత్వము అభిమానిక మేగాని స్వాభావికము కాదని ఎఱుంగవలయును.

౧-వ అధ్యాయము. ౨-వ పల్లి, ౨౩-వ మంత్రము.

అవ. ఆత్మదుర్విజ్ఞేయమయినను ఉపాయముచేత సువిజ్ఞేయము—యథా ముగా తెలిసికొనుటకు శక్యమే యని చెప్పఁబడుచున్నది:—

మూ. నాయమాత్మా ప్రవచనేన లభ్యో
న మేధయా బహునా శ్రుతేన,
యమేనైష వృణుతే తేన లభ్య
స్తస్మైష ఆత్మా వివృణుతే తనూగం స్వామ్. ౨౩

పద. న అయం ఆత్మా ప్రవచనేన లభ్యః న మేధయా బహునా. శ్రుతేన, యం ఏవ ఏషః వృణుతే తేన లభ్యః తస్య ఏషః ఆత్మా వివృణుతే. తనూం స్వామ్. ౨౩

టీక. అయం ఆత్మా = ఈయాత్మ, ప్రవచనేన = అనేక పదార్థయ నముచేత, న లభ్యః = పొందుటకు వీలయినవాఁడుకాఁడు, మేధయా = గ్రంథా-ర్థధారణాశక్తిరూపమగు మేధచేత, న లభ్యః = పొందుటకు వీలయినవాఁడు. కాఁడు. బహునా శ్రుతేన = కేవలమయిన విశేష పాండిత్యముచేత, న లభ్యః = పొందుటకు వీలయినవాఁడు కాఁడు. ఏషః = ఈసాధకుఁడు, యం ఏవ = ఏ. యాత్మను, వృణుతే = పఠించుచున్నాఁడో, తేన = వానిచేత, లభ్యః = పొందఁదగినవాఁడు. తస్య = ఆత్మకాముఁడగు అట్టివానికి, ఏషః ఆత్మా = ఈ.

యాత్త, స్వాంతనూం = పారమార్థికమగు తనస్వరూపమును, వివృణులే = ప్రకాశింపజేయుచున్నాఁడు.

తా. అనేక పేజముల సభ్యయన మొనర్చుచున్న ఆత్మను పొందుటకు శక్యముకాదు. గ్రంథార్థధారణాశక్తిరూపమగు సాధకులచేత ఆత్మప్రాప్తి సాధ్యముకాదు. కేవలమయిన విశేషపాండిత్యముచేతను ఆత్మను పొందుట సాధ్యముకాదు. ఇంక దేనిచేత ఆత్మప్రాప్తిలభ్యమగునో నాధకుడగువాఁడెవ్వఁడు స్వాత్మభూతుడగు ఆత్మను పొందవలయునో అట్టివాని చేతనే స్వయముగా ఆత్మలభ్యుడగునని తెలిసికొనవలయును. నిష్కాముడయి ఆత్మనుచూతమే ప్రార్థించునట్టివానికే ఆత్మలభ్యుడగు ఎఱుంగవలయును. ఎట్లు లభ్యుడగుననగా చెప్పఁబడుచున్నది—అట్టి అష్టకాముడగు సాధకునకు ఈయాత్మయే స్వకీయమయిన పారమార్థికస్వరూపమును ప్రకటింపజేయును.

వివరణము;—ఆత్మతత్త్వము ఉపనిషద్విచారణస్ఫూర్తిరీత శాస్త్రాంతరాధ్యయనముచేతగాని, గురూపదేశము, గుర్వనుగ్రహణము, శిష్యరాసుగ్రహణము లేని కేవలమయిన ఉపనిషద్విచారణముచేతగాని లభ్యమగుదనియు, అచార్య, పరమేశ్వరానుగ్రహపూర్వకమయిన ఉపనిషచ్చట్టము, చునన, నిదిధ్యాననమలచేతనే లభించుననియు గ్రహించునది.

౧-వ అధ్యాయము. ౨-వ పల్లి, ౨౪-వ మంత్రము.

మూ. నావిరతో దుశ్చరితాన్నాశాంతోనానాహితః,

నాశాంతమనసోవాఽపి ప్రజ్ఞానేనైవరూపుయాత్.

పద. న అవిరళః దుశ్చరితాత్ న అశాంతః న అసమాహితః, న అశాంతమనసః వా అపి ప్రజ్ఞానేన ఏవం ఆపుయాత్. ౨౪

టీక. దుశ్చరితాత్ = శుచిస్తృత్యుపాకతయము, ట్టియు నిషిద్ధయమునట్టియు పాపకర్తమునుండి, అవిరళః=విరమింపనివాఁడు, ఏవం=ఈయాత్మను,

న అప్పుయాల్ = పొందజాలడు. అకాంతః = ఇంద్రియచాపల్యము గలవాడు, న అప్పుయాల్ = ఈయాత్మను పొందజాలడు. అసమాహితః = వికాగ్రచిత్తములేనివాడు - విశ్చిత్తమనుస్కుడు, న అప్పుయాల్ = ఈయాత్మను పొందజాలడు. అకాంతమానసః వా అసి = బహువిషయములందు వ్యాప్తమయిన మనస్సుగలవాడున్నా, న అప్పుయాల్ = ఈయాత్మను పొందజాలడు. ప్రక్షాళన = బ్రహ్మవిజ్ఞానముచేతనే, వినం = ఈయాత్మను, అప్పుయాల్ = పొందజాలడు.

తా. దుశ్శాసనముగా శ్రుతిస్మృతులందు నిషిద్ధమయినట్టి పాపము. శ్రుతిస్మృతులందు బహు బంధనివికూడ దుశ్చరితమే. ఇట్టిపాపకర్మమునుండి విరమించనివా డీయాత్మను పొందజాలడు. ఇంద్రియములకు సంబంధించిన విషయసుఖములనుండి దూరమైన పొందనివానికి అత్తప్రాప్తి శక్యముకాదు. వికాగ్రచిత్తము లేక అనేకవిషయములందు వ్యాపించిన చిత్తముగలవానికి కూడ అత్తప్రాప్తి శక్యముకాదు. సమాహితచిత్తుడయినను సమాధాన పూర్తియగువానికికూడ అత్తప్రాప్తి శక్యముకాదు. ఇంకదేనిచేత అత్తప్రాప్తి శక్యమగుననగా? ప్రక్షాళనముగా అనగా బ్రహ్మవిజ్ఞానముచేతనే అత్తప్రాప్తి శక్యమగును. ఎవ్వడు శ్రుతిస్మృత్యవిహితమయినట్టియు, శ్రుతి స్మృతి ప్రతిషిద్ధమయినట్టియు పాపకర్మమునుండి విముఖుడగునో, ఎవ్వడు ఇంద్రియచాపల్యవిముఖుడో, ఎవ్వడు సమాహితచిత్తుడో, ఎవ్వడు సమాహితచిత్తత్వమునకు ఫలరూపముల బుద్ధ్యాలోకములనుకూడ అభిలషించుడో అట్టివానిచేతనే గుర్వనుగ్రహము లేత అత్తప్రాప్తి పొందబడుచున్నదని భావము.

వివరణము:- దుశ్చరితమనగా కాయకమగు పాపాచరణము.

ఈశ్వరానందముచేత లభింపదగిన ప్రసాదచిత్తత్వముకలిగి, అనేకవిధ సాధనసంపత్తి కలిగినచేతనే అత్తపొందుటకు శక్యముకాని తదితరులకు అత్తప్రాప్తి అశక్యములని భావము.

౧-వ అంశము. ౨-వ పల్లి. ౩-వ మంత్రము.

మూ. యస్య బ్రహ్మచ త్తత్రంప ఉభే భవత ఓదనః.

క లో ప ని ష త్తు

ప్రథమాధ్యాయము—తృతీయవల్లి.

౧-వ ఆధ్యాయము. ౩-వ వల్లి, ౧-వ మంత్రము.

అవ. 'ఋతం పిబంతో' అనెడి ఈ ౩-వ వల్లియొక్క సంబంధము చెప్పబడుచున్నది. విద్య, అవిద్యయునునది రెండున్నా వరస్సరవిరుద్ధభర్తములు గలవనిమాత్రమే వెనుకటిరెండువల్లులందు చెప్పబడినదికాని సుష్టముగా వారిని నిరూపించలేదు. అవిషయమును నిరూపించుటకు సులభగ్రహణార్థము రథరూపకత్వము చేయబడుచున్నది. ఆకల్పనానుసారము ప్రాప్త్య, ప్రాప్త్య, గంత్య, గంతవ్యవేశకార్థము ఆత్మద్వయ ముపన్యసింపబడుచున్నది:—

మూ. ఋతం పిబంతో సుకృతస్య లోకే
గుహం ప్రవిష్టౌ పరమే పరాధ్యే,
ఛాయాఽఽతపా బ్రహ్మవిదో వదంతి
పంచాగ్నయో యే చ త్రిణాచికేతాః.

పద. ఋతం పిబంతో సుకృతస్య లోకే గుహం ప్రవిష్టౌ పరమే పరాధ్యే, ఛాయాఽఽతపా బ్రహ్మవిదో వదంతి పంచాగ్నయో యే చ త్రిణాచికేతాః.

టీక. యేచ=ఎవ్వరు, త్రిణాచికేతాః = త్రిణాచికేతులూ, పంచాగ్నయో=పంచాగ్నులూ, తే=అట్టి, బ్రహ్మవిదాః = బ్రహ్మవేత్తలు, సుకృతస్య = స్వయంకృతమగుకర్తయొక్క, ఋతం = ఋతమును-ఫలమును, పిబంతో = అను

భవించుచున్నవారును, లోకే = శరీరమునందుగల, పరమే = శ్రేష్ఠమయిన, పరా
 క్లేష్టే = బ్రహ్మస్థానమగు, గుహం = బుద్ధిగుహను, ప్రవిష్టా = ప్రవేశించినవారుగను,
 (ఉన్న అత్తలను) ఛాయాఽఽతపా = నీడయెండలవలె (పరస్పరమువిలక్షణ
 భర్తముగలవారినిగా), వదంతి = (బ్రహ్మవేత్తలు) చెప్పుచున్నారు.

తా. ఋతమనగా సత్యము, కర్మఫలము అవశ్యము అనుభవించితీరవల
 సినది కావున ఋతశబ్దముచేత ఇట్ల కర్మఫలముగ్రహింపబడుచున్నది. జీవాత్మ
 పరమాత్మలను వారిద్దరిలో నొక్కడగు జీవాత్మ మాత్రమే కర్మఫలము ననుభ
 వించుచున్నప్పటికిన్ని జీవాత్మ సంబంధముచేత ఛత్రిన్యాయముననుసరించి 'పిబం
 తో' అని ద్వివచనముచెప్పబడినది. సుకృతమనగా స్వయంకృతమగుకర్తము.
 ఋతమనగా స్వయంకృతమగుకర్మఫలము, దీనినిఅనుభవించుచున్నారని అన్వ
 యము. దేవశ్రయమగు ఆకాశప్రదేశముకంటె శ్రేష్ఠమయినట్టి బ్రహ్మమునకు
 స్థానభూతమయిన శరీరమునందుగల బుద్ధిగుహయందు ప్రవేశించినవారిగను,
 సంసారిత్వ, అసంసారిత్వవిభేదముచేత ఛాయాతపములవలె - నీడయెండలవలె
 పరస్పరము విలక్షణభర్తములుగలవారిగను జీవాత్మ పరమాత్మలను బ్రహ్మవేత్తలగు
 వారలు పలుకుచున్నారు. ఈవిషయము సీవిధముగా అకర్తకులగు బ్రహ్మవేత్తలు
 మాత్రమే పలుకుటలేదు. కర్తకులగు పంచాగ్నులగు గృహస్థులున్నూ, మూఁడు
 పర్యాయములు నాచికేతాగ్నిచయనము నాచరింతుటచేత త్రిణాచికేతులని
 పిలువబడుచున్న గృహస్థులున్నూ వైనబ్రహ్మవేత్తలుచెప్పినవిధముగనే చెప్పు
 చున్నారు.

వివరణము:—మూలమునందు 'ఋతం పిబంతో' కర్మఫలముననుభవించు
 నట్టియిద్దఱు అని ద్వివచనముమాత్రమే చెప్పబడియుండగా 'జీవేశ్వరులని'
 వివరణ మొనర్చుటకు కారణమేమనగా కర్మఫలానుభోక్తయగువాఁడు చేతనుఁ
 డగు శ్రేణుఁడొకఁడని సమాజముగానే సిద్ధించుచున్నది. ఇంక రెండవవానిని
 గూర్చి విచారించుట యుక్తము. లెక్కకు తీసికొనునప్పుడు పూర్వోక్తనితో

సమానస్వభావముగలవానినే పరిగ్రహించుటయుక్తము కావున సమానస్వభావముగల పరమాత్మయే రెండవవాడుగ ప్రకృతానుసారముగ నిట పరిగ్రహించఁ బడినాడని గ్రహించునది.

ప్రాప్త్య, ప్రాప్య, గంత్య, గంతవ్య వివేకమునఁగా:—

ప్రాప్త్యయనఁగా బ్రహ్మప్రాప్తికి ప్రయత్నించునట్టిజీవుఁడు.

ప్రాప్యయనఁగా పొందఁదగినట్టి బ్రహ్మము.

గంత్యయనఁగా తెలిసికొనఁదగిన ఆత్మను తెలిసికొనుటకు ప్రయత్నించునట్టి జీవుఁడు.

గంతవ్యయనఁగా తెలిసికొనఁదగిన లేక పొందఁదగిన బ్రహ్మము.

ప్రైవయస్వయము లిదియని తెలిసికొనుటయే ప్రాప్త్య, ప్రాప్య, గంత్య, గంతవ్య వివేకముని యొలుంగవలయును.

ఛత్రిన్యామాను సరణమునఁగా:—

ఛత్రధారి యగురాజు సరివారుడయి బోవునప్పుడు ‘ఛత్రిణో గచ్ఛంతి’ అని ప్రయోగించుచుదురు. అసమాహమునందు గొడుగులున్న వారున్ను లేనివారున్ను ఉన్నప్పటికిన్నీ అన్వివిధసముదాయమునందున్న ‘ఛత్రిణః’ అనుపదము లోకమునందు ప్రయోగింపఁబడుచున్నది. అజీవిధముగా ఋతుపానము జీవమాత్రనిష్ఠమైనను అవస్థితసాంధ్యముచేత జీవాత్మపరమాత్మలిద్దఱియూను ‘పిబాతే’ అని ద్వివచన మిట ప్రయుక్తమయినదని ఎఱుంగునది.

పరార్థయనఁగా-పరస్య బ్రహ్మణః స్థానం పరార్థం. జన్మిత్వాహి పరం బ్రహ్మకపలభ్యతే. అతః సన్మిత్వాపరమే పరార్థే హర్దాకాశేయనిభాష్యమునందు వ్యాఖ్యాతమగుటచేత హర్దాకాశము పరార్థశబ్దమునకు వాచ్యమని గ్రహించవలయును. “పరార్థ్యమ్” అని మూలమునందు పాఠ భేదముగలదు.

పంచాగ్నులనగా, గార్హపత్య, ఆహవనీయ, దక్షిణాగ్ని, సభ్య, ఆప సభ్యములను గీడు అగ్నులను ప్రేల్చుచుండువారు. గార్హపత్య, ఆహవనీయ, దక్షిణాగ్నులు శ్రేతాగ్నులనంబడును. అగ్నిపంచకము నారాధించువారు పంచాగ్నులనంబడుదురు. అగ్నిత్రయము నారాధించువారు శ్రేతాగ్నులనంబడుదురు. వేదమునం దీపక్షద్వయము ప్రతిపాదించబడియున్నది. ఇప్పటివారలు అగ్నిత్రయమును మాత్రమే ఉపాసించుచున్నను, రెండుపక్షములున్న శ్రుతి ప్రతిపాదితములగుటచేత శ్రుతిప్రతిపాదితమగు పంచాగ్నిపక్షము ననుసరించువారిని ఇటు శ్రుతియుదహరించుచున్నదని ఎఱుంగవలయును.

౧-వ ఆధ్య. ౩-వ పల్లి, ౨-వ మంత్రము.

మూ. య స్సేతు రీజానానా మక్షరం బ్రహ్మ యత్సరం,
అభయం తిరీర్షతాం పారం నాచికేతగ్ం శకేమహి. ౨
పద. యః సేతుః ఈజానానాం అక్షరం బ్రహ్మ యత్ పరం, అభయం తిరీర్షతాం పారం నాచికేతి శకేమహి.

టీక. యః=ఏనాచికేతాగ్ని, ఈజానానాం=కర్తృభులయనజమానులకు, సేతుః = సేతువుపలెనుండెనో (అట్టి) నాచికేతం = నాచికేతాగ్నిని, (వయం) శకేమహి = మేము తెలిసికొనుటకున్నా, చయనమొనర్చుటకున్నా శక్తిగలవారమైతిమి. అభయం=భయములేనటుల, పారం=సంసారముయొక్క పారమును, తిరీర్షతాం=దాటుటకు అభిలషించునట్టి బ్రహ్మవేత్తలకు, (ఆశ్రయభూతమయిన) యత్=నీ, అక్షరం పరం బ్రహ్మ = అక్షరమగుపరబ్రహ్మముగలదో (దానిని తెలిసికొనుటకు) శకేమహి=శక్తిగలవారలమైతిమి.

తా. వీనాచికేతాగ్ని కర్తృభులగు యజమానులకు దుఃఖసంతరణార్థము సేతువుగా నున్నదో, అట్టి నాచికేతాగ్నిని తెలిసికొనుటకున్నా చయనమొనర్చుటకున్నా మేము సమర్థులమైతిమి. భయములేనటుల సంసారముద్రముయొక్క పారమును తరించనిచ్చుగల బ్రహ్మవేత్తలకు మిక్కిలి ఆశ్రయభూత

మగు నేయక్షరమగు పరబ్రహ్మముగలదో దానిని తెలిసికొనఁగలిగితిమి. కర్తృతులగు బ్రహ్మవేత్తలకు ఆశ్రయభూతములగు పరాపరబ్రహ్మలను చెప్పినిన్నీ తెలిసికొనవలయును. 'ఋతంపిబంతే' అనువెనుకటిమంత్రమునందు యీపరాపరబ్రహ్మలవిషయమై బోధింపఁబడినది.

వివరణము:—కర్తృతులకు ఆశ్రయము అపరబ్రహ్మమనియు, బ్రహ్మవేత్తలకు ఆశ్రయము పరబ్రహ్మమనియు నెఱుంగవలయును.

౧-వ అధ్యాయము. ౩-వ పల్లి, ౩-వ మంత్రము.

మూ. ఆత్మానగ్ం రథినం విద్ధి శరీరగ్ం రథ మేవ తు,

బుద్ధిం తు సారథిం విద్ధి మనః ప్రగ్రహ మేవ చ 3

పద. ఆత్మానం రథినం విద్ధి శరీరం రథం ఏవ తు, బుద్ధిం తు సారథిం విద్ధి మనః ప్రగ్రహం ఏవ చ. 3

టీక ఆత్మానం = (శరీరాధిష్ఠితుఁడును, సంసారియునగు) ఆత్మ, రథినం = రథమును అధిష్ఠించియున్నవానినిగ, విద్ధి = తెలిసికొనుము, శరీరం = శరీరమును, రథం ఏవతు = రథమునుగా, (విద్ధి = తెలిసికొనుము), బుద్ధింతు = (అధ్యవసాయలక్షణముగ) బుద్ధిని, సారథిం = సారథినిగా, విద్ధి = తెలిసికొనుము, మనః = మనస్సును. ప్రగ్రహం ఏవచ = పగ్గమునుగా ఎఱుంగుము.

తా. వారిలో - అనగా ఆజీవాత్మపరమాత్మలలో ఉపాధికృతుఁడగు సంసారి - జీవుఁడు విద్యావిద్యులకు అధికృతుఁడగుచున్నాఁడు. అట్టిఅధికారియగుజీవునకు మోక్షగమనమునకును సంసారగమనమునకును (ప్రయత్నము సారము ఉపయోగపడునట్టి) రథము కల్పింపఁబడుచున్నది. ఆరథమునకు బుతుపుఁడును, సంసారియు, శరీరాధిష్ఠితుఁడును అగుజీవాత్మని (రథతాదాత్మ్యాభిమానిని) రథస్వామినిగా నెఱుంగుము. రథమునకు కట్టిన అశ్వస్థానీయములగు ఇంద్రియములచేత దేహము నలువైపుల ఆకర్షింపఁబడుచున్నది కావున శరీరమును రథమునుగా నెఱుంగుము. శరీరము బుద్ధినేతృప్రధానమగుటచేత

అధ్యవసాయలక్షణమగుబుద్ధిని (శరీరమనురథమునకు) సారథినిగా తలంపుము. రథము ఎటులసారథినేతృప్రధానమో (అట్లేశరీరరథముకూడ బుద్ధినేతృప్రధానము) తఱుచుగదేహసంబంధమగు కార్యజాతమంతయు బుద్ధిచేతనే ఆచరింపఁ బడుచుండుట లోకప్రసిద్ధమేగదా. సంకల్పవికల్పాదిలక్షణమగు మనస్సును పగ్గమునుగా నెఱుంగుము. పగ్గములయొక్క ఆకర్షణవికర్షణముల ననుసరించి గుఱ్ఱములెట్లు నడుచుచున్నవో అట్లే శ్రోత్రాదీంద్రియములుకూడా మనస్సుచేత ప్రగృహీతములయి తత్తత్కార్యములందు ప్రవర్తించుచున్నవనువిషయము నుప్రసిద్ధముగదా.

౧-వ అధ్యాయము. ౩-వ పల్లి, ౪-వ మంత్రము.

మూ. ఇంద్రియాణి హయా నా హుర్విషయా గ్నేషు గోచరాన్,
అత్రేంద్రియమనోయుక్తం భోక్తే శ్యామలర్షిషిణః. ౪
పద. ఇంద్రియాణి హయాన్ అహుః విషయాన్ తేషు గోచరాన్,
అత్రేంద్రియమనోయుక్తం భోక్తా ఇతి అహుః మనీషిణః. ౪

టీక. మనీషిణః=వివేకశీలరగుజ్ఞానులు, ఇంద్రియాణి=చక్షురాదీంద్రియములను, హయాన్=గుఱ్ఱములనుగా, అహుః = పలుకుదురు, తేషు=అత్రేంద్రియము లందుఁగల, విషయాన్=రూపాదివిషయములను, గోచరాన్ = మార్గములనుగా, అహుః = (జ్ఞానులు) పలుకుచున్నారు. అత్రేంద్రియమనోయుక్తం=శరీరేంద్రియ మనస్సులతోఁగూడుకొనియున్న ఆత్మను, భోక్తాఇతి= భోక్తయని, అహుః= (జ్ఞానులు) చెప్పుదురు.

తా. రథకల్పనమునగు నేర్పరులగువిద్యాంసులు శరీరమను రథమును నలువైపులకు ఆకర్షించుటకు సామర్థ్యముగలవియగుటచేత నేత్రాదీంద్రియములను గుఱ్ఱములని చెప్పుచున్నారు. గుఱ్ఱములనుగా భావించిన ఇంద్రియములందుఁగల రూపాదివిషయములను మార్గములనుగా చెప్పుదురు. శరీరేంద్రియ మనస్సుహీతుడగు జీవాత్మను భోక్తయని — సంసారియని వివేకులు పలుకుదురు.

అత్తకు భోక్తృత్వమునునది బుద్ధ్యపాధికృతమేగాని కేవలత్తకు—అనగా బుద్ధ్యపాధికరహితత్తకు భోక్తృత్వమేలేదు. 'భృయతీవ, లేలాయతీవ, యను బ్రహదారణ్యకశ్రుతి బుద్ధ్యపాధికరహితత్తకు భోక్తృత్వము లేదని నిరూపించుచున్నది. ఇట్లున్నప్పుడే—అనగా జీవాత్తకు భోక్తృత్వము ఉపాధికృతముయినప్పుడే చెప్పబడుచున్న రక్షకల్పనము ననుసరించి మోక్ష ప్రాప్తి పొందుటకు శక్యమగుచు కాని లేనియెడల—అనగా సంసారత్వ—భోక్తృత్వములే జీవునకు స్వాభావికము లయ్యుండల పారిమార్గముగ నుభయము ఆనతిక్రమణీయము కావున మోక్షప్రాప్తియే లేకపోవును.

౧-వ అధ్యాయము. ౩-వ పల్లి, ౧-వ మంత్రము.

మూ. య స్త్వనిష్ఠానవాక్ భవత్యయుక్తేన మనసా నదా,

తస్యేన్ద్రియాణ్యనశ్యాని దుష్టాశ్వాః ఇవ సారథేః. ౧

పద. యః కు అనిష్ఠానవాన్ భవతి ఆయుక్తేన మనసా నదా, తస్య ఇన్ద్రియాణి అపశ్యాని దుష్టాశ్వాః ఇవ సారథేః. ౧

టీక. యఃకు=బుద్ధియనెడి ఏసారథి, నదా = ఎల్లప్పుడు, ఆయుక్తేన= అసమాహితమున, మనసా=మనస్సుచేత, అనిష్ఠానవాన్ భవతి=విశేషముగ అగుచున్నాడో, తస్య=అట్టిఅవివేకికి, ఇన్ద్రియాణి = ఇన్ద్రియములు, సారథేః=(నేర్పరిగాని) సారథికి, దుష్టాశ్వాఃఇవ = దుష్టులులైన గుఱ్ఱములవలె, అపశ్యాని=స్వాధీనముకానివి (భవంతి=అగుచున్నవి.)

తా. ఇట్లుగుటచేత—(అనగా అత్తకు సంసారిత్వము అస్వాభావిక మగుటచేత ననిభావము) బుద్ధియనెడి సారథి ప్రవృత్తియందుగాని నివృత్తి యందుగాని చక్కనివివేకము లేనివాడగునెడల రథమును నడిపించుటయందు నేర్పరితనములేనట్టియు సమాహితచిత్తుడుకానట్టియు సారథికి దుష్టాశ్వము లెటుల స్వాధీనములుకావో అజేవిధముగా ఇన్ద్రియాశ్వములనుకూడ అసమా హితబుద్ధిగలవాడు కుమార్తమునుండి మఱిలింపఁజాలడు.

౧-వ అధ్యాయ. ౩-వ పల్లి, ౬-వ మంత్రము.

మూ. యస్తు విజ్ఞానవాక్ భవతి యుక్తేన మనసా సదా,
తస్యేన్ద్రియాణి వశ్యాని సదశ్వా ఇవ సారథేః. ౬
పద. యః తు విజ్ఞానవాన్ భవతి యుక్తేన మనసా సదా, తస్య ఇన్ద్రి
యాణి వశ్యాని సదశ్వాః ఇవ సారథేః. ౬

టీక. యః తు = ఏమిదియనెడి సారథి, యుక్తేన = సమాహితమయిన,
మనసా=మనస్సుచేత, సదా=ఎల్లప్పుడు, విజ్ఞానవాక్ భవతి = నేర్పరియగుచు
న్నాడో, తస్య=అట్టివానికి, ఇన్ద్రియాణి=ఇన్ద్రియములు, సారథేః=(నేర్పరి
యగు) సారథికి, సదశ్వాః ఇవ=యంచిగుఱ్ఱములవలె, వశ్యాని=స్వాధీనములయి
నవి. (భవంతి=అగుచున్నవి.)

తా. ఏమిదియనుసారథి వెనుకటివలె వివేకవిహీనుడుకాక వివేకియై
నర్వదా సమాహితచిత్తుడైయుండునో అట్టివానికి అశ్వస్థానీయములగు ఇన్ద్రి
యములుకూడ బుద్ధునుసారము ఆయావిషయములందు ప్రవర్తించుటకున్నా
నివర్తించుటకున్నా, నేర్పరియగుసారథికి మంచిగుఱ్ఱములవలె అణగియుం
డును.

౧-వ అధ్యాయ. ౩-వ పల్లి, ౬-వ మంత్రము.

౨-వ. వివేకవిహీనుడగు బుద్ధి సారథిగాగలవాడు బొందెడిఫలము చెప్పఁ
బడుచున్నది:—

మూ. యస్తు విజ్ఞానవాక్ భవత్యమనస్కు స్సదా అశుచిః,
న స తత్పదిమూర్ఖోతి సగ్ంసారం చాధిగచ్ఛతి ౭
పద. యః తు అవిజ్ఞానవాన్ భవతి అమనస్కుః సదా అశుచిః, న సః
తత్ పదం అపార్శ్నతి సంసారం చ అధిగచ్ఛతి.

టీక. యః తు=ఎవ్వఁడయితే, అవిజ్ఞానవాక్ భవతి=వివేక విహీనుడగు
అగుచున్నాడో, అమనస్కుః = వశపఱుచుకొనని చిత్తముగలవాడుగను,

సదా=ఎల్లప్పుడు, ఆశుచిః=అపవిత్రుఁడుగ నుండునో, సః = అట్టిసారథి, తత్ పదం = అక్షరముగు ఆమోక్షమనుస్థానమును, న ఆహ్వాతి = పొందఁజాలఁడు, సంసారంచ=జననమరణాది లక్షణముగుసంసారమునుకూడ, అధిగచ్ఛతి=పొందుచున్నాఁడు.

తా. ఎవ్వఁడు వివేకవిహీనుఁ డగుచున్నాఁడో ఆమనస్కుఁడో— ఇంద్రియచాంచల్యమును జయించలేదో కావుననే సర్వదా అపవిత్రుఁడయి యుండునో, అట్టిసారథియగువాఁడు అట్టిసారథిసహాయముతో—అనఁగా వివేక విరహితమయినబుద్ధితో చైవల్యమును—మోక్షమును పొందఁడు సరిగదా జన్మ మరణలక్షణముగు సంసారమునకు కూడ పాల్పడును.

వివరణము. అవివేకియగువానికి మనోనిగ్రహములేనియెడల ఇంద్రియ చావల్యమునకు లోబడును. ఇంద్రియచావల్యమువలన పాపకృత్యముల నాచరించును. సర్వదా పాపకృత్యచింతనమువలన దూషితాంతఃకరణుఁడు ఆశుచియై జన్మమరణముల నందుచుండుట సుప్రసిద్ధముగదా.

౧-వ అధ్యాయము. ౩-వ పల్లి, ౮-వ మంత్రము.

మూ. యస్తు విజ్ఞానవాగ్భవతి సమనస్కస్సదా శుచిః,

స తు తత్పదమాహ్వాతి యస్తాద్భూయో న జాయతే.

పద. యః తు విజ్ఞానవాగ్ భవతి సమనస్కుః సదా శుచిః, స తు తత్ పదం ఆహ్వాతి యస్తాత్ భూయః న జాయతే. ౮

టీక. యఃతు=ఎవ్వఁడయితే, విజ్ఞానవాక్ = జ్ఞానముగలవాఁడున్నా, సమనస్కుః=యుక్తమయిన మనస్సుగలవాఁడున్నా, సదా=ఎల్లప్పుడు, శుచిః= పవిత్రుఁడును అగుచున్నాఁడో, సః తు = అట్టివాఁడు, యస్తాత్ = పొందఁబడిన యేస్థానమునుండి, భూయః=మఱియ, నజాయతే=పుట్టఁజాలఁడో, తత్ పదం=ఆ స్థానమును, ఆహ్వాతి=పొందుచున్నాఁడు.

తా. ఎవ్వఁడు విజ్ఞానపంతుఁడో (విజ్ఞానమనఁగా ఇచ్చేయఁదగినపని ఇది చేయరానిపని యరిఎఱుంగుట) జ్ఞానముగలసారథితోడఁ గూడియుండునో అట్టిరథికుఁడు అనఁగా విద్వాంసుఁడు మనోనిగ్రహముగలవాఁడు కావుననే సర్వదా శుచియో వాఁడు వీయాత్మపదమును పొందుటవలన మఱల అచటి నుంచి ప్రచ్ఛుతిలేనివాఁడయి జననమరణరూపసంసారమునందు పుట్టఁజాలఁడో అట్టి మోక్షరూపమయిన స్థానమును పొందును.

౧-వ అధ్యాయము. ౩-వ పల్లి, ౯-వ మంత్రము.

అవ. ఆపదమేమియో తెలుపఁబడుచున్నది.

మూ. విజ్ఞానసారథి ర్యస్తు మనః ప్రగ్రహవాన్ నరః,

సోఽధ్వనః పార మాప్నోతి తద్విష్టోః పరమం పదమ్.

పద. విజ్ఞానసారథిః యః తు మనః ప్రగ్రహవాన్ నరః, సః అధ్వనః పారం ఆప్నోతి తత్ విష్టోః పరమం పదమ్.

టీక. యః నరః తు=విమనుష్యుఁడయి లే, విజ్ఞానసారథిః = వివేకయుత మయినబుద్ధియే సారథిగాఁగలవాఁడో, మనః ప్రగ్రహవాన్=మనస్సును పగ్గము గలవాఁడో, అనఁగా స్వాధీనమయిన మనస్సుగలవాఁడో, సః = అట్టిమనుష్యుఁడు, అధ్వనః=హర్షముయొక్క, పారం = పారమును, ఆప్నోతి=పొందుచున్నాఁడు, తత్=అదియే, విష్టోః = వ్యాపనశీలుఁడగు పరమాత్మయొక్క, పరమం పదం=శ్రేష్ఠమయిన స్థానము.

తా. ఎవ్వఁడు విజ్ఞానసారథియో—అనఁగా వివేకసమన్వితమగుబుద్ధియే సారథిగాఁగలవాఁడో, ఎవ్వఁడు మనస్సును స్వాధీనఁజుకొని సమాహితచిత్తుఁడయియుండునో అట్టివిద్వాంసుఁడు సంసారసాగరముయొక్క అవతలి ఒడ్డును—అనఁగా పొందఁదగినట్టి పరబ్రహ్మమును పొందుచున్నాఁడు. సర్వవిధ సంసారబంధములనుండి విముక్తుఁడగుచున్నాఁడు. ఇదియే వ్యాపనశీలుఁడును

వాసుదేవాఖ్యుడును అగుపరమాత్మయొక్క శ్రేష్ఠమణిమనము అనగా స్వరూపము. ఇట్టి ఆత్మస్వరూపమును విద్వాంసుడగువాడు పొందుచున్నాడు.

వివరణము:—వశీకృతేంద్రియముడయి తత్త్వం పదార్థ పరిజ్ఞానమై ఆత్మయందు స్థిరీభూతచిత్తుడయి భావమొప్పుచుండుటచేత నశించిన ప్రతి బంధకములకు లిగిన శుచి యగు విద్వాంసుడే తత్త్వవిజ్ఞానాడగుటచేత సంచార మార్గాంతర్యూతములగు దేవయాన, పితృయాన, ఆద్యైశ్వర్యపములగు మార్గములకు అవతలిగట్టువంటి దగు స్థానమును— మోక్షమును పొందుచున్నాడను.

మూలమునందుగల విష్ణుశబ్దమునకు పర్యాయపదముగ భావ్యమునగును వాసుదేవపదము పరమాత్మవాచకముగా ప్రయోజ్యము.

వాసుదేవః=వాసయతి భూతాని స్వస్తితి నానుః దీప్యతఇతి దేవః స్వప్రకాశః వాసుకాసౌ దేవశ్చ. వాసుదేవః.

అర్థ. సకలప్రాణులను తనయందు నివాసస్థానముగా నొనర్చును వాడు వాసుడు. స్వయంప్రకాశమానుడు దేవుడు. నానువయి. దీప్యడు వాసుదేవుడు.

ఆత్మస్వరూపమును పొందుటయనునది తౌపచారికము. పరాబ్రహ్మ లిట్టివని తెలిసికొనుటకు వీలుకానట్టి ఆక్షానావరణము తొలగిపోవుటయే ఇచట ఆత్మప్రాప్తియని యెఱుంగవలయును.

౧-వ అధ్యాయము. ౩-వ పల్లి, ౧౦-వ శ్లోకము.

అవ. ఏమాత్మతత్త్వము పొందవచ్చును అట్టివానికి తెలిసికొనుటకు స్థూలములయిన ఇంద్రియములను వివరించి సూక్ష్మతారకముల సారముగా ప్రత్యగాత్మగా గ్రహింపవలయుననుటచేత ఈ శ్లోకము తెలుపబడుచున్నది:—

మూ. ఇన్ద్రియేభ్యః పరాహ్యర్థా అర్థేభ్యశ్చ పరం మనః,
మనసశ్చ పరా బుద్ధి ర్బుద్ధే రాజ్ఞో మహిమరః

పద. ఇంద్రియేభ్యః పరాః హి అర్థాః అర్థేభ్యః చ పరం మనః, మనసః చ పరాబుద్ధిః బుద్ధేః ఆత్మా మహాన్ పరః.

టీక. అర్థాః = శబ్దాదివిషయములు, ఇంద్రియేభ్యః = ఇంద్రియముల కంటే, పరాః=సూక్ష్మములయినవి, మనః=మనస్సు, అర్థేభ్యః=శబ్దాది విషయములకంటెను, పరం=సూక్ష్మతరమయినది. మనసః=సంకల్ప వికల్ప లక్షణముగు మనస్సుకంటె, బుద్ధిః=అధ్యవసాయాత్మకమగుబుద్ధి, పరా=సూక్ష్మతరమగునది. బుద్ధేః=అధ్యవసాయాత్మక మగుబుద్ధికంటె, మహాన్ ఆత్మా=సర్వమహత్త్వ మగు హిరణ్యగర్భాఖ్యతత్త్వము, పరః=సూక్ష్మతరమయినది.

తా. ఇంద్రియములను ప్రథమమున ఘోలములను గ్రహించునది. ఈయింద్రియములకు కారణభూతములగు శబ్దాదివిషయములు స్వకార్యములగు ఇంద్రియములకంటె సూక్ష్మములను ప్రత్యగాత్మభూతములను అగుచున్నవి. ఆశబ్దాదివిషయములకంటె ప్రత్యగాత్మభూతమగు మనస్సు మహత్తై నది. మనస్సునగా ఇవట మనస్సునకు ఆరంభకమగుభూతసూక్ష్మమని యెఱుంగవలయును. సంకల్పవికల్ప ద్వారంభకమగు మనస్సుకంటె బుద్ధి సూక్ష్మతరము, మహత్తరము ప్రత్యగాత్మభూతమని యెఱుంగవలయును. బుద్ధియనగా అధ్యవసాయాద్యారంభకమగు భూతసూక్ష్మము. అట్టిబుద్ధికంటె ఆత్మ సర్వప్రాణి బుద్ధులకు ప్రత్యగాత్మభూత మగుటచేత మహత్తరము. సర్వమహత్త్వమును ప్రథమకాతమును హిరణ్యగర్భవాచకమును బోధాబోధాత్మకమును అగుఆత్మ బుద్ధికంటె పరతత్త్వమని గ్రహించవలయును.

౧-వ అధ్యాయము. ౩-వ పల్లి, ౧౧-వ మంత్రము.

మూ. మహతః పరమవ్యక్తచున్యక్తా త్పురుషః పరః,

పురుషో న్ను పరం కించిత్సా కాష్ఠా సా పరా గతిః ౧౧

పద. మహతః పరం అవ్యక్తం అవ్యక్తాత్ పురుషః పరః, పురుషాత్ స పరం కించిత్ సా కాష్ఠా సా పరా గతిః.

టీక. మహాతః=మహత్త్వముకంటె, అవ్యక్తం = అవ్యక్తము, పరం= మహత్తరమైనది, అవ్యక్తాత్ = ఆయవ్యక్తముకంటె, పురుషః = పురుషుడు, పరి=మహత్తరుడు, పురుషాత్=పురుషునికంటె, పరం = మహత్తరమయినది, కించిత్ సః=కొంచెమైనను లేదు. సా = అదియే, కాష్టా = అంతమైనది. (సా= అదియే,) పరా గతిః=శ్రేష్ఠమయినగతి.

తా. పూర్వమంత్రోక్తమగు మహత్త్వముకంటె అవ్యక్తము సర్వ మహత్తరమగు ప్రత్యగాత్మభూతము. ఈయవ్యక్తము సర్వజగత్తునకు బీజ భూతము. అవ్యాకృత నామరూపములే స్వరూపముగాఁగలది సర్వకార్య కారణశక్తి సమాచారరూపమయినది. అవ్యక్త, అవ్యాకృత, అకాశాది నామ వాచ్యము. వటబీజమునందు వటవృక్షశక్తివలె పరమాత్మయందు ఓతప్రాత భావముచేత ఆశ్రయించి యుండునది. అట్టి అవ్యక్తముకంటె పురుషుడు సర్వకారణుడగుటచేత పరుఁడును, సూక్ష్మతరుఁడును ప్రత్యగాత్మయు నగుచు న్నాఁడు. సర్వపరిపూరకుండగుటచేత పురుషుడని చెప్పఁబడుచున్నాఁడు. అతని కంటె వేఱయిన పరుండయినవాఁడులేడని నివారించుచున్నాఁడు:—చిహ్నాత్ పురుండగు అట్టి పురుషునికంటె పరమయిన వస్త్రవంతరమేలేదు. కావున సూక్ష్మత్వ, మహత్త్వ, ప్రత్యగాత్మత్వ భూతములయిన వానిలో అదియే పరా కాష్ట అనఁగా పర్యవసానభూతమయినది. ఇదట ఇంద్రియములను సారంభించి పురుషపర్యంతము సూక్ష్మత్వము పరిసమాప్తి చేయఁబడినది. కావుననే సర్వవిధ మయినగతిగలసంసారులకు ఈపురుషుడే పరాగతి—అనఁగా శ్రేష్ఠమయిన గతి. “యద్గత్వా ననివర్తంతే తథామ పరమం మమ” అను స్మృతివాక్యమీ విషయమునే బోధించుచున్నది.

౧-వ అధ్యాయము. ౩-వ పల్లి, ౧౨-వ మంత్రము.

మూ. ఏష సర్వేషు భూతేషు గూఢోఽత్యన ప్రకాశశే,

దృశ్యతేత్వగ్రయా బుద్ధ్యాసూక్ష్మయా సూక్ష్మదిద్విభిః.

ఉద. ఏమః సర్వేషు భూలేషు గూఢః ఆత్మా న ప్రకాశతే, దృశ్యతే
తు అగ్ర్యమా బుద్ధ్యా సూక్ష్మయా సూక్ష్మదర్శిభిః.

టీక. ఏమః=ఈ, పురుషుడు, సర్వేషు భూలేషు = సకలప్రాణులందు,
గూఢః=గూఢముగా నున్నవాడై, ఆత్మా = ఆత్మగా, న ప్రకాశతే = ప్రకా
శించుటలేదు. (ఏమః=ఈపురుషుడు) అగ్ర్యయా=వికాగ్ర్యము కలిగినటు
వంటిస్నీ, సూక్ష్మయా = ('ఇంద్రియేభ్యః పరావ్యాఘ్నాః' అనుమంత్రాను
సారము ఇంద్రియాదికముకంటె క్రమముగ) సూక్ష్మమునవస్తు నిరూపణ
పరిమయిన, బుద్ధ్యా = బుద్ధితో, సూక్ష్మదర్శిభిః = సూక్ష్మమయిన ఆత్మవస్తువును
చూచుటయందు సమర్థులగు పండితులచేతనే, దృశ్యతేతు = చూడబడు
చున్నాడు.

తా. పూర్వః—వెనుకటిమంత్రములందు “సా కాష్టా సా పరాగతిః”
“స తు తత్పరిమాపితి” మున్నగువి చెప్పబడినవి. ఎచ్చట గతి
యనునదిసంభవించుచున్నదో అచ్చట తప్పక ‘ఆగతి’ కూడ ఉండితీరవలయును.
ఇట్లుండగా (“యస్తా ద్యాయో న జాయతే. కథ. ౧-౩-౮) అనిచెప్పట
అసంగతముగదా.

సమాః—పురుషుడు—పరమాత్మ సర్వమునకు ప్రత్యగాత్మభూతుఁ
డగుటచేత సర్వప్రత్యగాత్మగా అవగతి—అనగా ఎఱుంగుటయే ఇచ్ఛగతి
యని ఉపచారముగా చెప్పబడినది. “ఇంద్రియేభ్యః పరావ్యాఘ్నాః. కథ.
౧-౩-౧౦. అనుమంత్రమునందు ఇంద్రియమనోబుద్ధులకుపరునిగా-ప్రత్యగా
త్మగా పురుషుని చెప్పియున్నారు. ‘అనభ్యగాః ఆధ్యసపారయిష్టవః, మున్నగు
శ్రుతు లీయర్థమునే ప్రకటించుచున్నవి. సర్వమునకు నీపురుషుడై ప్రత్యగాత్మ
భూతుడగువిషయము తెలుపబడుచున్నది. బ్రహ్మది స్తంబవర్ణంతములగు
సకలప్రాణులందు గూఢముగా నున్నవాడై దర్శనశ్రవణాదికర్మగలవాడై
అవిద్యామాయాచక్ష్మణ్యుడయి ఆత్మగా వెవ్వనికి ప్రకాశించుటలేదు. మాయా

వైచిత్ర్యము అతిగంభీరమై తెలిసికొనుటకు అశక్యమయి విచిత్రముగానున్నది గదా. ఏమిచూశ్చర్యము. లోకమునందుఁగల ప్రాణిజాతమంతయు నొకపక్షమునకు పరమార్థస్వరూపమైనను “అహం పరమాత్మా = నేనేపరమాత్మస్వరూపుఁడను” అని బోధింపఁబడుచున్నప్పటికెన్ని ఆత్మను గ్రహించుటలేదు. ఖటాది కమువలె గనంబడుచున్న దేహేంద్రియాదిసంఘాతమును ఆత్మగా గ్రహించుచు చెప్పకపోయినప్పటికెన్ని ‘నేను యజ్ఞదత్తుని పాత్రుఁడను, దేవదత్తుని పుత్రుఁడను’ అని గ్రహించుచున్నది. +నిజముగా ఆపరాత్మరుని మాయచేతనే మోహితమయి ప్రాణిజాతమంతయు నిటులపరిభ్రమణమొనర్చుచున్నది. ఈ విషయమునే

స్తోత్రః—నాహం ప్రకాశశ్చర్యస్య యోగమాయాసమాృతః

(అర్థ. యోగమాయచేత కప్పివేయఁబడిన నేనందఱకుఁ గనంబడుట లేదు.)

అని స్తోత్ర ప్రకటించుచున్నది.

పూర్వః—మీరుచెప్పచున్నది పరస్పర విరుద్ధముగనున్నది.

‘మహంతం విభుమాత్మానం మత్వా ధీరో న శోచతి. (కఠ. ౧. ౨. ౨౨)

అని యొకచోట

ఏష సర్వేషు భూలేషు గూఢోత్తా న ప్రకాశతే. (కఠ. ౧. ౩. ౧౨)

అని మఱొకచోట చెప్పుట ఉచితముగాలేదు.

సమాః—ఈవిషయము మీరుతలఁచినట్లు పరస్పరవిరుద్ధముగలది కాదు.

అసాస్పృశచిత్తునకు అనిక్షేయమగుటచేత ‘న ప్రకాశతే’ యని చెప్పఁబడినది, సంస్కృతమైనట్టియు, వికాగ్రతకలిగినట్టియు, సూక్ష్మవస్తునిరూపణసరళయి నట్టియు బుద్ధిచేత “ఇంద్రియేభ్యః పరా హ్యర్థాః” అనుక్రమము ననసరించి పరమయినట్టియు సూక్ష్మమయినట్టియు బ్రహ్మమునెఱుంగుటయే ఎవ్వరొప్పుభావముగాఁ గలిగియున్నారో అట్టిసూక్ష్మదర్శులగువారిచేత చూచుటకు శక్యమగుటచేత ‘ధీరో న శోచతి’ అని చెప్పఁబడియున్నది.

౧-వ అధ్యాయము. ౩-వ పల్లి, ౧౩-వ మంత్రము.

అవ. అతి ప్రాప్త్యుపాయము చెప్పబడుచున్నది:—

మూ. యచ్చేద్వాజ్ఞానసి ప్రాజ్ఞస్తద్యచ్చేత్ జ్ఞాన ఆత్మని,
జ్ఞానమాత్మని మహతి నియచ్చేత్తద్యచ్చేచ్ఛాన్త ఆత్మని.
పద. యచ్చేత్ వాక్ మనసి ప్రాజ్ఞః తత్ యచ్చేత్ జ్ఞానే ఆత్మని
జ్ఞానం ఆత్మని మహతి నియచ్చేత్ తత్ యచ్చేత్ శాన్తే ఆత్మని.

టీక. ప్రాజ్ఞః = పండితుఁడు, వాక్ = వాగాదిసకలేంద్రియ వ్యాపారమును, మనసి = మనస్సునందు, యచ్చేత్ = ఉపసంహరించుచేయవలయును. తత్ = ఆమనస్సును, జ్ఞానే = ప్రకాశస్వరూపమగు, ఆత్మని = బుద్ధ్యాత్మయందు, యచ్చేత్ = నియమింపవలయును. జ్ఞానం = ప్రకాశస్వరూపమగుబుద్ధిని, మహతి ఆత్మని = మహదాత్మనుఁడగు ఆత్మయందు-ప్రథమజ్ఞుఁడగు హిరణ్యగర్భునియందు, నియచ్చేత్ = నియమింపవలయును. తత్ = ఆహిరణ్యగర్భబుద్ధిని, శాన్తే = సర్వవికారశూన్యమగు, ఆత్మని = ముఖ్యాత్మయందు-సర్వప్రాప్త్యమునందు, యచ్చేత్ = నియమింపవలయును.

తా. వివేకియగువాఁడు వాగాదిజ్ఞానకర్తేంద్రియవ్యాపారసహితముగ ఇంద్రియాత్మను సంకల్పవికల్పాత్మకమగు మనస్సునందు ఉపసంహరించ వలయును. మూలమునందుగల 'వాక్' అనుపదమును ఉపలక్షణముగా గ్రహించవలయును. కావున సవ్యాపారములగు సకలేంద్రియములను గ్రహించవలయును. అట్టిమనస్సును ప్రకాశస్వరూపమగు బుద్ధ్యాత్మయందు ఉపసంహరించవలయును. 'అహిరణ్యగర్భ ఆత్మా' యను పుస్తాంతి ననుసరించి మనస్సు మున్నగు కరణములను పొందియుండును కావున ఆత్మశబ్ద మిట్ట బుద్ధివాచకము. అట్టి బుద్ధిని మహత్తగుఆత్మయందు అనఁగా ప్రథమజ్ఞుఁడగు హిరణ్యగర్భునియందు ఉపసంహరించవలయును. అనఁగా హిరణ్యగర్భునియొక్క స్వచ్ఛస్వభావమగు విజ్ఞానమువలె ఆత్మయొక్కవిజ్ఞానము నొనర్పవలయునని భావము. అట్టిమహ

చాత్తక అత్తను సర్వవిశేషశూన్యమును వికారరహితమును సర్వాంతరమును సర్వప్రశ్నయసాక్షియు నగు ముఖ్యాత్మయందు - పరమాత్మయందు ఉపసంహరింపవలయును.

౧-వ అధ్యాయము. ౩-వ పల్లి, ౧౪-వ మంత్రము.

మూ. ఉత్తిష్ఠత జాగృత

ప్రాప్య వరాన్నిబోధత,

క్షురస్య ధారా నిశితా దురత్యయా

దుర్గం పథస్తత్కవయో వదన్తి.

౧౪

పద. ఉత్తిష్ఠత జాగృత ప్రాప్య వరాన్ నిబోధత, క్షురస్య ధారా నిశితా దురత్యయా దుర్గం పథః తత్ కవయః వదన్తి.

టీక. (ఆపితేన అవిద్యయందు నిద్రించుచున్న పీప్రాణులారా ! మీరు) ఉత్తిష్ఠత = లేండు, జాగృత = (అజ్ఞాననిద్రనుండి) మేల్కొనుండు, వరాన్ = శ్రేష్ఠులగురువులను, ప్రాప్య = పొంది, నిబోధత = తెలిసికొనుండు. యథా = విప్రకారము, క్షురస్య = కత్తియొక్క, నిశితా = పదునుగల, ధారా = ధార, దురత్యయా = (పాదములచేత) పొందుటకు శక్యముకానిదో, తథా = అదేవిధముగా, తత్ పథః = ఆయాత్మతత్త్వస్వరూపభూతమగుమార్గము, దుర్గం = దుర్గముగా - దుఃఖముచేత పొందఁదగినదిగా, కవయః = విద్వాంసులు, వదంతి = పలుకుచున్నారు.

తా. వెనుకటి మంత్రమునందు ఇంద్రియములను మనస్సునందు, మనస్సును బుద్ధియందు, బుద్ధిని మహత్తత్త్వమునందు, మహదాత్మను నిర్గుణాత్మయందు ప్రవిలాపము చేయవలసిన క్రమ ముపదేశింపఁబడియున్నది. మరీచ్యుదక, రజ్జుగర్ప, ఆకాశమలినములు, మరీచి, రజ్జు, ఆకాశస్వరూప పరిజ్ఞానము చేత ఎటుల నశించుచున్నవో అట్లే క్రియాకారక ఫలలక్షణమును, నామరూప కర్తృశయమును, మిథ్యాజ్ఞాన విజృంభితమును అగు సర్వప్రపంచమును సావిత్ర్య

యాధార్థజ్ఞానముచేత ఓగుషశబ్దవాచ్యుడగు ఆత్మయందు లయింపజేసిన వాడు న్యస్తండును, సకాంతాత్మయు కృతకృత్యుడను అగుచున్నాడు. కావున ఆట్టినుధార్థాత్మ సందర్భవార్థము అనాద్యవిద్యయందు నిద్రించుచున్న పీప్రాణులాగా ! మీరు మేల్కొనుడు—అనగా ఆత్మజ్ఞానాభిముఖులుకండు. మేల్కొనుడు. అనగా సర్వానర్థములకు బీజభూతమును, ఘోరరూపమును అగు అజ్ఞానమునెడి నిద్రనుండి మేల్కొనుడు-అజ్ఞాన నిద్రను పోగొట్టుకొనుడు. అజ్ఞాననిద్రను పోగొట్టుకొనుటకు మార్గమును చెప్పుచున్నాగము:—స్వాత్మారభవముగల గురువద్యులనాశ్రయించి వారిచేత ఉపదేశించబడిన సర్వోపదేశభూతుడగు ఆత్మను 'అను మహ మస్మి' యని తెలిసికొనుడు. ఉపేక్షించి కాలము గడుపుచుండవలదని భగవదామెను శ్రుతి దయగల తల్లివలె యుపదేశించుచున్నది. జ్ఞేయమగువస్తువు—అనగా తెలిసికొననొసిన ఆత్మవస్తువు అతిసూక్ష్మమగు బుద్ధికి మాత్రమే విశిష్టమగునది. యగుటచేత ఎటులమాత్మభూతమో దృష్టాంతపురస్కరముగఁ జెప్పబడుచున్నది. సదునుగలక త్తియొక్క అంచయొక్క వైభాగమునందు పాదములతో నడుచుటయనగా ఎంతకష్టమో అదేవిధముగా తత్త్వజ్ఞానమునకు సంబంధించినమార్గముకూడ అంతకష్టముగా ఉన్నది అని మేధావంతులు పలుకుచున్నారు. అనగా తెలిసికొనవలసిన ఆత్మకత్త్వము అతిసూక్ష్మమగునది అగుటచేత సూక్ష్మతత్త్వము నెఱుంగుటకు యోగ్యమయిన జ్ఞానమార్గమును సంపాదించుటయే చాలకష్టమని యభిప్రాయము.

౧-వ అధ్యాయము. ౩-వ పల్లి, ౧౫-వ మంత్రము.

అప. అతిసూక్ష్మమగు ఆయాత్మను ఎఱుంగుట యెట్లును విషయము చెప్పబడుచున్నది. శబ్దస్పర్శరూప రసగంధాత్మకమును, సర్వేంద్రియ విషయ భూతమును అగు నీభూమి స్థూలమయినది. అదేవిధముగ ఈశరీరమున్నా; జిల్లాగ్ని వాన్మాకాశములందు గంధాదికములగు ఒక్కొక్కగుణము తగ్గియుం.

దుటచేత సూక్ష్మత్వ మహత్త్వ వికుఢత్వ నిత్యత్వాదులందు తారతమ్యము గనంబడుచున్నది. గంధాదిశబ్దాంతములగు ఘోలత్వాది వికారములలో ఒక్కటిఅయినను ఎచ్చటలేదో అట్టివస్తువు నిరతిశయ సూక్ష్మమయినదని శ్రుతియే చెప్పుచున్నది;—

మూ. అశబ్దమస్సర్వం ఆరూప మవ్యయం.

తథాఽరసం నిత్యమగస్తవచ్చయత్,

అనాద్యనంతం మహతః పరం ధృవం

నిచాయ్య తం మృత్యుముఖా త్ప్రముచ్యతే. ౧౫

పద. అశబ్దం అస్సర్వం ఆరూపం అవ్యయం తథా ఆరసం నిత్యం అగస్తవత్ చ యత్, అనాది అనంతం మహతః పరం ధృవం నిచాయ్య తం మృత్యుముఖాత్ ప్రముచ్యతే. ౧౫

టీక. యత్ = ఏయాత్తతత్త్వము, అశబ్దం = శబ్దరహితమును, అస్సర్వం = స్సర్వరహితమును, ఆరూపం = రూపరహితమును, అవ్యయం = నాశరహితమును, తథా = అదేవిధముగా, ఆరసం = రసరహితమును, అగంధవచ్చ = గంధరహితమును, నిత్యం = నిత్యమును, అనాది = అనితేదియును, అనంతం = అంతములేనిదియును, మహతః = బుద్ధియును పేరుగలమహత్తత్త్వముకంటె, పరం = విలక్షణమయినదియును (గలదో), తం = అట్టియాత్తతత్త్వమును, ధృవం = కాశ్వతమయినదానినిగా, నిచాయ్య = ఎఱింగి, మృత్యుముఖాత్ = అవిద్యాకామకర్మలక్షణమగు మృత్యుముఖమునుండి, ప్రముచ్యతే = పడలంబడుచున్నాడు.

తా. బ్రహ్మము, అశబ్దము, అస్సర్వము, ఆరూపము, అవ్యయము, ఆరసము, అగంధము, నిత్యము అగుచున్నది. లోకమునందు శబ్దాదిమత్త్వమయినపదార్థము వ్యయమగుచున్నది. వ్యేతిక్తీయత ఇతి వ్యయం న వ్యయం అవ్యయం అని శబ్దార్థము. కావుననే అవ్యయ మనగా నిత్య మయినదని కక—9

భావము. మఱియు అనాది “అవిద్యమానం అదిః కారణం యస్య తదిదం అనాది” యని అనాదికబ్ధార్థమగుటచేత ఎయ్యది అదిమత్తో—అనగా అది గలదో, అది కార్యమగుటచేత ఆకార్యము దానికి కారణమయినదనియందు లయించిపోవును. పృథివ్యాదికమువలె అని దృష్టాంతము. ఈ బ్రహ్మము సర్వ మనకు కారణభూతమగుటచేత ఆకార్యము—అనగా ఏదో ఒకకారణము యొక్క కార్యము కాఁజాలదు. ఆకార్యమగుటచేత నిత్యము, కారణములేని దగుటచేత కారణభూతమగు దానియందు లయించుటయులేదు. అదేవిధముగా అనంతము. ‘అవిద్యమానః అంతః కార్య మస్య తదనంతం’ కార్యభూతమయిన మఱొకవ స్త్వంతరములేదు కావున అనంతమని చెప్పఁబడుచున్నది. లోకము నందు కదశ్యాదికమునకు ఫలది కార్యోత్పాదనమును చూచి. అనిత్యత్వ మును మనము తలంచుచున్నాము. అట్టి అంతవత్త్వముకూడా బ్రహ్మమునకు లేదు కావున నిత్యము అని చెప్పఁబడుచున్నది. బ్రహ్మము నిత్యవిజ్ఞప్తి=స్వరూప మగుటచేత బుద్ధియనుపేరుగల మహత్తత్త్వముకంటె విలక్షణమయినదియు సర్వభూతాత్మక మగుటవలన సర్వసాక్షియు నగుచున్నది. “ఏష సర్వేషు భూలేషు” (కఠ. ౧. ౩. ౧౨) అనుశ్రుతి యాయధమునే వివరించుచున్నది గదా. పృథివ్యాదికమువలె ఆపేక్షిక నిత్యముకాక మాటస్థనిత్యమయిన బ్రహ్మమును ఈవిధముగా నెఱింగినయెడల అవిద్యాకామకర్తాదిలక్షణమగు మృత్యుముఖమునుండి వదలఁబడుచున్నాఁడు.

౧-వ అధ్యాయము. ౩-వ పల్లి, ౧౬-వ మంత్రము.

అవ. శ్రుతి ఆత్మవిజ్ఞానమును స్తుతించుచున్నది:—

మూ. నాచికేతముపాఖ్యానం మృత్యుప్రోక్తగ్ం సనాతనమ్,
ఉక్త్వా శ్రుత్వా చ మేధావీ బ్రహ్మలోకే మహీయతే.

పద. నాచికేతం ఉపాఖ్యానం మృత్యుప్రోక్తం సనాతనం, ఉక్త్వా శ్రుత్వా చ మేధావీ బ్రహ్మలోకే మహీయతే.

టీక. నాచికేతం = నచికేతునివలన పొందఁబడినదియు, మృత్యు-
ప్రాక్తం = వైవస్వతునివలన ఉపదేశింపఁబడినట్టియు, సనాతనం = వైదికమగుట
చేత చిరంతనమునగుట, ఉపాఖ్యానం = వల్లిత్రయసమన్వితమగు ఈ ఉపాఖ్యాన
మును, ఉత్వా = బ్రహ్మజులకు ఉపదేశించి, శ్రుత్వాచ = ఆచార్యునివలన విని
యు, బ్రహ్మలోకే = బ్రహ్మనునులోకమునందు, మహియతే = ఆత్మభూతుఁ
డయి ఉపామృతఁడగుచున్నాఁడు.

తా. నచికేతునివలన పొందఁబడినట్టియు, మృత్యుదేవునిచేత ఉపదే-
శింపఁబడినట్టియు, వైదికమగుటచేత పురాతనమైనట్టియు, వల్లిత్రయసమన్విత
మయినట్టియు ఈయంపాఖ్యానమును యోగ్యులగు బ్రహ్మజులకు ఉపదేశించిన
వాఁడున్నా, సదాచార్యునివల్లనుండి ఉపదేశమునుపొందినవాఁడున్నా బ్రహ్మ-
లోకమునందు పూజనీయులయి నెలయుదురు.

వివరణము:— ఈమంత్రమునందు 'బ్రహ్మైవ లోకః' బ్రహ్మలోకః
అని సమాసముగాని 'బ్రహ్మణః లోకః = బ్రహ్మలోకః' అనిసమాసము మాత్రము
గాదు అని భాష్యమునందు వ్యాఖ్యాతమైనది.

౧-వ అధ్యాయము. ౩-వ పల్లి, ౧౭ -వ మంత్రము.

మూ. య ఇమం పరమం గుహ్యం శ్రావయే ద్బ్రహ్మసంసది,
ప్రయత శ్శ్రాద్ధకాలే వా తదానన్తాయ కల్పతే.
తదానన్తాయ కల్పతే ఇతి. ౧౭

పద. యః ఇమం పరమం గుహ్యం శ్రావయేత్ బ్రహ్మసంసది, ప్రయతః
శ్శ్రాద్ధకాలే వా తత్ ఆనన్తాయ కల్పతే. తత్ ఆనన్తాయ కల్పతే ఇతి.

ఇతి కాతకోపనిషది ప్రథమాధ్యాయే
తృతీయాపల్లి సమాప్తా.

టీక. యః = ఎవ్వఁడు? పరమం = శ్రేష్ఠమయినట్టియు, గుహ్యం = గోప-
నీయమయినట్టియు, ఇమం = ఈ గ్రంథమును, బ్రహ్మసంసది = బ్రహ్మణసభయందు,

శ్రావయేత్ = వినిపించునో, ప్రయతః = శుచియై, శ్రాద్ధకాలేనా = శ్రాద్ధకాలమునందు (బ్రాహ్మణభోజనసమయమునందు వినిపించునో,) తల్ = అటుల బ్రాహ్మణులకు వినిపించుట, అనన్తాయ = అనంతమయిన ఫలము నొసంగుటకు, కల్పతే = సమర్థమగును. తల్ = అటుల సభయందును, శ్రాద్ధకాలమునందును బ్రాహ్మణులకు వినిపించుట, అనన్తాయ = అనంతమయిన ఫలమునొసంగుటకు, కల్పతే = సమర్థమగును.

తా. ఎవ్వఁ డీశ్రేష్ఠమయినట్టియు రహస్యమైనట్టియు నాచికేతో పాఖ్యానమును ఆర్థపురస్కరముగఁగాని గ్రంథముగఁగాని బ్రాహ్మణసభయందో, లేక శ్రాద్ధకాలమునందు బ్రాహ్మణభోజనసమయమునందో శుచియై వినిపించునో అట్లు వినిపించుటవలన ఆశ్రాద్ధము అనంతఫలప్రదమగును. 'తదానంతాయ కల్పతే తదానంతాయ కల్పతే' అని రెండుపర్యాయములు చెప్పుట అధ్యాయపరిసమాప్తిసూచకము.

కతోపనిషత్తు. ౧-వ అధ్యాయము. ౩-వ వల్లి సమాప్తము.

ప్రథమాధ్యాయము సమాప్తము.

అనుభూతిప్రకాశము ౧౧-వ అధ్యాయమునందు, ఆత్మపురాణము F-వ అధ్యాయమునందును, ఈవల్లియొక్క వివరణముగలదు.

క తో ప ని ష త్వు.

ద్వితీయాధ్యాయము—ప్రథమవల్లి.

(గ్రంథాదిపరిగణము ననుసరించి చతుర్థవల్లి.)

౨-వ అధ్యాయము. ౧-వ వల్లి, ౧-వ మంత్రము.

అప. “ఏష సర్వేషు భూతేషు గూఢోఽత్తా న ప్రకాశతే, దృశ్యతే శ్వగ్రయా ఋద్ధ్యా సూక్ష్మయా సూక్ష్మదర్శిభిః.” కఠ. ౧-౩-౧౨. అని ప్రథమాధ్యాయ తృతీయవల్లియందు ఆత్మతత్త్వమునుగూర్చి చెప్పబడినది. సూక్ష్మఋద్ధితో ఆత్మనుగాంచుటకు శక్యమయినయెడల అట్లేమాదపచ్చునుగదా. అట్లు చూడకపోవుటకు ప్రతిబంధకమేమి? యను ప్రశ్న ముదయించుచున్నది కావున శ్రేయస్సును అడ్డుపెట్టునట్టి కారణమిదియని తెలిసికొనినయెడల అట్టి యడ్డును తొలగించుకొనుటకు శక్యమగును. లేనియెడల శ్రేయఃప్రతిబంధ కారణ మట్లే నిలిచియుండును కావున ఆత్మను చూడకుండుటకు గల ప్రతి బంధకకారణమును తెలుపుటకై యీవల్లి ఆరంభింపబడినది:—

మూ. పరాశ్చి ఖాని వ్యతృణత్స్వయంభూ

స్తస్తా త్పరాజ్ పశ్యతి నాస్తరాత్తన్,

కశ్చి ధీరః ప్రత్యగాత్తాన మైక్ష

దావృతచక్షు రమృతత్వ మిచ్ఛన్.

౧

పద. పరాశ్చి ఖాని వ్యతృణత్ స్వయంభూః తస్తాత్ పరాజ్ పశ్యతి స్వఅస్తరాత్తన్, ఈ చిత్ ధీరః ప్రత్యగాత్తానం ఐక్షత్ ఆవృత చక్షుః అమృతత్వం ఇచ్ఛన్.

౧

టీక. స్వయంభూః=పరమేశ్వరుఁడు, భాని=ఇంద్రియములను, పరాంజి
=పరాగ్విషయాభిముఖ స్వభావముగలవానినిగా, వ్యతృణత్ = హింసించెను.
తస్మాత్ =అందువలన (అయింద్రియములు), పరాజ్ఞోపశ్యతి = శబ్దాదివిషయ
జాతమునే గాంచుచున్నది. అంతరాత్మన్=అంతరాత్మను, న=చూచుటలేదు.
కల్పితో ధీరః=ఒకానొకవివేకి, అమృతత్వం=మోక్షమును, ఇచ్ఛన్ = కోరు
చున్నవాఁడయి, అపృతచక్షుః=(విషయములనుండి) మఱిలంపఁబడిన ఇం
ద్రియసమూహముగలవాడై, ప్రత్యగాత్మానం = పరమాత్మను, విక్షత్ =
చూచెను.

తా. శ్రోత్రాదీంద్రియసమూహము శబ్దాదివిషయములను ప్రకాశించు
జేయుటకే ప్రవర్తించుచున్నది. ఈశ్రోత్రాదీంద్రియములను పరమేశ్వరుఁ డిట్టి
స్వభావముగలవానినిగా నిర్మించెను కావున వానిని హింసించినట్లే యగుచున్నది.
కాని వేఱుకాదుగదా. ఇట్టినిర్ణయమునొనర్చినవాఁడు స్వయంభువు. అనఁగా
సర్వదా తానే స్వతంత్రుఁడుగానుండి ఒకప్పుడైనను పరతంత్రుఁడుగాని పర
మాత్మయే. కావుననే అయింద్రియములు అనాత్మభూతములగు శబ్దాదివిష
యములనే పొందుచున్నవిగాని అంతరాత్మను గాంచుటలేదు. లోకమునం దిట్టి
ప్రవృత్తనము సహజమయినను ఉపాయకాలియగువాఁడు ధీరుఁడయినవాఁడునది
ప్రవాహమున కెదురీదిసటుల వివేకియగువాఁడు గొప్పప్రయత్నముచేత
ఇంద్రియములయొక్క స్వాభావికప్రవృత్తిని నిరోధించినవాడై అనఁగా
అయింద్రియప్రవృత్తిని ఆత్మాభిముఖముగా నొనర్చినవాఁడయి ప్రత్యగాత్మను
గాంచుచున్నాడు. ప్రత్యగాత్మశబ్దము నిచట పరమాత్మవాచకముగా
గ్రహించవలయును, అత్తశబ్దముయొక్క వ్యుత్పత్తికూడ నీవిషయమునే దృఢ
పఱుచును:—

శ్లో. యచ్ఛాస్మితి యదాదత్తే యచ్ఛాత్తి విషయా నివా,

యచ్ఛాస్మ్యంతతో భావః తస్మాదాత్తేతి కీర్త్యతే.

‘విక్షత్, అను లకారము భూతకాలికమయినను వైదికప్రయోగ
చుటచేత నిట పరమావార్థముగా గ్రహింపఁబడినది.

బాహ్యవిషయములందు ప్రవర్తించుచుండుట ప్రత్యగాత్మనుగాంచుట
యనువిషయముల నొక్కఁ డాచరింపఁజాలఁడు కావున బాహ్యునుగు జ్ఞాన
కర్తేంద్రియవిషయజాతమునుండి విముఖుఁడయి అంతర్ముఖుఁడయి మహాయాన
పూర్వకమగు ప్రయత్నముతో నదీప్రవాహమున కెదురీదినటుల ప్రవర్తించు
నట్టివానికే అమృతత్వప్రాప్తి-మోక్షప్రాప్తికాని తదితరులకు లేదనిభావము.

అ-వ ఆధ్యా, గ-వ వట్టి, అ-వ మంత్రము.

మూ. పరాచః కామా ననుయన్తి బాలా

స్తే మృత్యో ర్యన్తి వితతస్య పాశమ్,

అథ ధీరా అమృతత్వం విదిత్వా

ధ్రువమధ్రువేష్యహ న ప్రార్థయన్తే.

అ

పద. పరాచః కామాన్ అనుయన్తి బాలాః లే మృత్యోః యన్తి విత
తస్య పాశం, అథ ధీరాః అమృతత్వం విదిత్వా ధ్రువం అధ్రువేష్య ఇహ న
ప్రార్థయన్తే.

టీక. బాలాః=అల్పప్రజ్ఞులు, పరాచః=బిగ్గతములగు, కామాన్ =
కోరఁదగినవిషయములను, అనుయంతి = అనుసరించుచున్నారు. లే = (ఆవిధ
ముగా బిగ్గతకామవిషయాభిలాషగల) వారు, వితతస్య=అంతటవ్యాపించి
యున్న, మృత్యోః=మృత్యువుయొక్క, పాశం=(సంసారలక్షణమగు) పాశ
మును, యంతి = పొందుచున్నారు. అథ=అందువలన, ధీరాః=వివేకవంతులు,
అమృతత్వం = ప్రత్యగాత్మవస్థాన లక్షణమగు ముక్తిని, ధ్రువం = కాశ్వత
మయినదానినిగ, విదిత్వా=ఎఱిగి, ఇహ = ఈసంసారమునందుగల, అధ్రు
వేష్య=అనిత్యపదార్థములందు (కించిల్ అపి=కొంచెమైనను) న ప్రార్థయంతే=
ప్రార్థింపరు.

తా. ఆత్మదర్శనమునకు అనభిముఖముగానుండుటయే లోకస్వభావ
ముగానన్నది. అటుల ఆత్మదర్శనమునకు ప్రతిబంధకారణము అవిద్య. అవిద్యా

సంబంధములయిన దృష్టాదృష్టభోగములందు ఆసక్తికలుగుట. తృప్తి, ఆల్ప ప్రజ్ఞగలవారలు ఇట్టి యవిద్యాతృప్తివలన ప్రతిబద్ధమయిన ఆత్మదర్శనము గలవారలయి బహిర్గతములయిన కామ్యవిషయములనే కోరుచుందురు. అట్టి ప్రజ్ఞావిహీనులు అవిద్యాకామ కర్త సముదాయరూపమగు మృత్యువుయొక్క సర్వవ్యాప్తమయిన పాశమునకు గురియగుచున్నారు. ఇచట పాశమనఁగా జేహం ద్రియాది సంయోగవియోగలక్షణమని ఎఱుంగవలయును. జనన మరణములని భావము. నిరంతరము జన్మజరామరణ రోగాద్యనేకానర్థ పరం పరలకు లోనగుచుందురు. అవిద్యాతృప్తిసంబంధ మిట్టిదుఃఖములకు కారణ మనియెఱిగిన వివేకపంతులు ప్రత్యగాత్మావస్థానలక్షణమగుముక్తియే కాశ్వత మనియెఱిగినవారలయి ఇంద్రత్వాదిపదపులుకూడ అధ్రువములనియు ప్రత్యగాత్మావస్థాన లక్షణరూపమగుముక్తి “నకర్తనా వర్థతే నో కసీయాన్” (అర్థ. కర్తలచేత పెఱుగుటగాని తగ్గుటగానిలేదు) అనిశ్రుతి కావున ఇదియే ధ్రువ మనియు, కూటస్థమనియు, అచంచలమనియు తెలిసికొన్నవారలయి ఈసంసారమునందుగల సర్వపదార్థములను అనిత్యములని ఎఱిగినవారలయి సంసారము నందున్న విపదార్థమునుగాని ప్రత్యగాత్మదర్శనమునకు ప్రతికూలమనుతలం పుతో కోరుటలేదు. అనఁగా దారేషణ, ధనేషణ, పుత్రేషణలను ఈషణాత్రయమును వినర్జించి బ్రహ్మవిద్యాభిలాష లగుచున్నారు.

౨-వ అధ్యాయము. ౧-వ పల్లి, ౩-వ మంత్రము.

అవ. బ్రహ్మచేత్రలగువారలు దేనిని ఎఱుంగుటవలన మఱొక్కదానిని దేనిని కోరరో ఆట్టిదానిని పొందుటయెట్లు? అనువిషయము చెప్పబడుచున్నది:—

మూ. యేన రూపం రసం గంధం

శబ్దాన్ స్పర్శాన్ శ్చ మైథునాన్,

ఏతేనైవ విజానాతి

కిమత్ర పరిశిష్య తే; ఏత ద్వై తత్.

పద. యేన రూపం రసం గంధం శబ్దాన్ స్పర్శాన్ చ మైథునాన్,
ఏతేన ఏవ విజానాతి కిం అత్ర పరిశిష్యతే, ఏకత్ వై తత్. 3

టీక. యేన=విజ్ఞానమేస్వభావముగాఁగల ఏ, ఏతేన ఏవ = దేహాదివ్యతి
రిక్తమయిన యీఅత్త యనుసాధనముచేతనే, (సర్వః లోకః=ప్రాణిసముదాయ
మంతయు) రూపం=రూపమును, రసం=రసమును, గంధం=గంధమును, శబ్దాన్
=శబ్దములను, స్పర్శాన్ = స్పర్శములను, మైథునాన్ = సంభోగాదివిషయక
సౌఖ్యములను, విజానాతి=చక్కఁగా తెలుసుకొనుచున్నది. అత్ర=ఈప్రపంచ
మనునందు, కింపరిశిష్యతే=ఏమిమిగిలియుండును? విజ్ఞానస్వభావముగల అత్త
చేత తెలిసికొనుటకు శక్యముకానిది ఏదియు మిగిలియుండలేదనిభావము.)
తత్=అది (అనఁగా ధర్మాధర్మాదికముకంటె భిన్నమయినట్టి అత్తతత్త్వమును
నాకుపదేశింపుము అని నచికేతుఁ డడిగినదియు, చేవతలందఱు దేనిస్వరూప
మిట్టిదని తెలిసికొనఁజాలక సంశయించుచుండిరో అది), ఏకత్ వై = ఇదియే
(అని ఎఱుంగవలయును.)

తా. విజ్ఞానమే స్వభావముగాఁ గలిగినట్టియు, దేహేంద్రియాదులకు
విలక్షణమయినట్టియు ఏయాత్మయను సాధనముచేత ప్రపంచమునందుగల
ప్రాణిసముదాయమంతయు, శబ్ద, స్పర్శ, రూప, రస, గంధ సంభోగాదివిషయ
జాతమును చక్కఁగా తెలిసికొనుచున్నదో అదియే అత్త. ధర్మాధర్మాదికము
కంటె భిన్నమయినది ఎయ్యది? అని నచికేతుఁడు ప్రశ్నించినదియు, చేవ
తలు నైతము తెలిసికొనవలయునని విచారించుచున్నదియు, పరమపదముని
లోకమునందు వ్యవహరింపఁబడుచున్నదియు అది ఇదియే యని యెఱుంగ
వలయును.

పూర్వః—దేహాదివిలక్షణమయినఅత్తచేత శబ్ద స్పర్శ రూప రస
గంధానందములను విషయములను అనుభవించుచున్నామని లోకమునం

దెవ్వరు తలంచుటలేదు. అనఁగా దేహాదిలక్షణమయిన ఆత్మచేతనే శబ్దాదివిషయములను తెలిసికొనుచున్నామని తలంచుట లోకప్రసిద్ధి.

సమాధానము:—అట్లనరాదు. దేహాదినంఘాతమెట్టో అట్లే శబ్దాది విషయములున్నూ దృశ్యము లగుటచేత విజ్ఞేయములేగాని విజ్ఞాతృత్వమని చెప్పుట యుక్తముకాదు. దేహాదినంఘాతము రూపాద్యాత్మకమయి రూపాదుల నెఱుంగునెడల బాహ్యములయిన రూపాదులుకూడ ఆస్మ్యన్యము తమ స్వస్వరూపము నెఱుంగవలయును. కాని ఇట్లెఱుంగుటలేదు. కనుక దేహాది లక్షణములగు రూపాదికములను దేహాది వ్యతిరిక్తమయినట్టియు, విజ్ఞానస్వభావమయినట్టియు ఆత్మచేతనే జనులందఱు తెలిసికొనుచున్నారు. ఈప్రపంచమునందు దేహాదినంఘాతమునకు విలక్షణాఁడగు విజ్ఞానస్వభావుఁడగు ఆత్మకు తెలిసికొనుట శక్యముకానిది ఎయ్యదియు మిగిలియుండఁకాలదు. ప్రపంచమునందున్నదంతయు ఆత్మకు విజ్ఞేయము-అనఁగా తెలిసికొనుటకు వీలయినదేగాని శక్యముకానిది వీదియులేదు. వీయాత్మకు ఆవిజ్ఞేయమయినది లోకమునందేదియులేదో అట్టియాత్మయే సర్వజ్ఞుఁడుగదా. ఇదియే అది.

‘అన్యత్ర భర్తా దన్యత్రాధర్తాత్’ (కఠ. ౧.౨. ౧౪) అని సచికేతుఁడు ప్రశ్నించినట్టియు;

‘దేవైరత్రాపి విచికిత్సితం’ కిల (కఠ. ౧. ౧. ౨౧.) అనిదేవతలకుకూడ తెలిసికొనఁదగినది అయినట్టియు;

‘సోఽధ్వనః పారమాప్నోతి తద్విష్ణుః పరమంబదం’ (కఠ. ౧. ౩. ౯) అని వ్యాకునశీలుఁడగుటచేత విష్ణువని వ్యవహరింపఁబడుచున్న ఆత్మకు పరమంబదమనియు;

‘యస్మాత్ పరం నాపర మస్తి కించిత్’ అని వేదాంతశాస్త్రములందు విష్ణుమయినదియును అగుఆత్మతత్త్వము ఇదియే.

౧-వ అధ్యాయము. ౧-వ పల్లి, ౪-వ మంత్రము.

అవ. ఆత్మకత్తము అలినూత్నమగుటచేత దుర్విశ్లేయము కావున చెప్పినవిషయమే ప్రకారాంతరముగా మఱల నిరూపించబడుచున్నది:—

మూ. స్వప్నాంతం జాగరితాంతం చో భా యేనాను పశ్యతి,

మహాంతం విభు మాత్మానం మత్వా ధీరో న శోచతి. ౪

పద. స్వప్నాంతం జాగరితాంతం చ ఉభౌ యేన అనుపశ్యతి, మహాంతం విభుం ఆత్మానం మత్వా ధీరో న శోచతి. ౪

టీక. స్వప్నాంతం=స్వప్నమధ్యమును . అనగా స్వప్నవిశ్లేయమును, జాగరితాంతం=జాగరితమధ్యమును-అనగా జాగరితవిశ్లేయమును, ఉభౌ=ఈరెంటిని, యేన=ఏక (విజ్ఞానస్వభావమయినట్టి దేహాది విలక్షణమయినట్టి) ఆత్మచేత (లోకః=ప్రాణినమూహము), అనుపశ్యతి=చూచుచున్నదో (తం=అట్టియాత్మను), మహాంతం=గొప్పవానిగను, విభుం=సర్వవ్యాప్తునిగను, ధీరో=జ్ఞానియగువాడు, మత్వా = తలంచి (అనగా ఆత్మభావముచేత నేనే అట్టి యాత్మయనియెఱింగి), న శోచతి=దుఃఖింపడు.

తా. (వెనుకటిమంత్రమునందు ఆత్మకత్త మిట్టిదని చెప్పినప్పటికిన్ని విషయము దుర్విశ్లేయమగుటచేత ౯-వ మంత్రము దనుక ప్రకారాంతరములతో ఆయాత్మకత్తమే మఱల నిరూపించబడుచున్నది:—) ప్రపంచము నందుగల ప్రాణిజాతము స్వప్నాంతమును-అనగా స్వప్నమునందు తెలిసికొనఁదగిన విషయమును, జాగరితాంతమును—అనగా జాగరితమునందు తెలిసికొనఁదగిన విషయమును—అనగా రెండైన స్వప్నజాగరితాంతములను-స్వప్నజాగరిత విశ్లేయములను దేహేంద్రియాది విలక్షణమయినట్టియు విజ్ఞానస్వభావమయినట్టియు ఏఆత్మ చేత తెలిసికొనుచున్నదో, 'అట్టియాత్మకత్తమును గొప్పదానిగను, సర్వవ్యాప్తిగను' తెలిసికొన్నట్లైన అట్టియాత్మయే సాక్షాత్తుగ నేనగుచున్నాను, నేనేపరమాత్మను అనితలంచువాడు (సాక్షాత్కారరూపమగు దైర్యముగలవాడు కావున) శోకింపడు.

౧-వ అధ్యాయం. ౧-వ పల్లి. ౧-వ మంత్రము.

మూ. య ఇమం మధ్వదం వేద

ఆత్మానం జీవదున్తికాత్,

ఈశానం భూతభవ్యస్య

న తతో విజుగుప్సతే; ఏతద్వైతత్.

౧౧

పద. యః ఇమం మధ్వదం వేద ఆత్మానం జీవం అన్తికాత్, ఈశానం భూతభవ్యస్య న తతః విజుగుప్సతే, ఏతత్ వై తత్.

టీక. యః = ఎవ్వడు? మధ్వదం = కర్తృఫలమును అనుభవించుచున్న ఇమం=ఈ, జీవం=జీవస్వరూపుడగు, ఆత్మానం=ఆత్మను, అంతికాత్ = సమీపమునందు, భూతభవ్యస్య=కాలత్రయమునకు, ఈశానం=నియామకునిగా, వేద=తెలిసికొనుచున్నాడో, తతః=అందుపలన, నవిజుగుప్సతే = సురక్షించుకొనుటకుఁగలడు, ఏతత్ = ఇదియే, తత్=అది. (అనఁగా నీపడిగిన యాత్మయే ఇది.)

తా. కర్తృఫలభోక్తయగునట్టియు ప్రాణాదిసమూహమునకు ధారకుఁడయినట్టియు జీవుని నిత్యుపనిహితునిగను, కాలత్రయ నియామకునిగను ఎవ్వఁడెఱుంగునో అట్టివాఁడు, తద్విజ్ఞానానంతరము ఇతరులనుండి తనకు భయముకలుగఁగలదను కలంపుతో ఇతరులనుండి తన్ను సురక్షించుకొనుటకయి ప్రయత్నింపఁడు. ఎంతవఱకు తాను భయపడవలసిన అవసరము గలదనియు, తాను అనిత్యుఁడననియు తలంచుకొనుచుండునో అంతవఱకు ఇతరులనుండి తన్ను కాపాడుకొనుచుండుట లోకస్వభావమయి యున్నది. ఎప్పుడయితే ఆత్మను అద్వయునిగను, నిత్యునిగను తెలిసికొనుచున్నాడో అప్పుడు 'ఁడవవాఁడు' లేనేలేదను దృఢవిశ్వాసము కలుగుటచేత భయంపడవలసిన యవసరమే లేదుగదా.

౧-వ అధ్యాయం, ౧-వ పల్లి, ౬-వ మంత్రము.

అవ. వీప్రత్యగాత్త ఈశ్వరభావముచేత నిర్దేశింపబడినో అతఁడే సర్వాత్మయనువిషయ మీమంత్రమునందు తెలుపబడుచున్నది:—

మూ. యః పూర్వం తపసో జాత

మద్భ్యః పూర్వ మజాయత,

గుహం ప్రవిశ్య తిష్ఠంతం

యో భూతేభి ర్వ్యవశ్యత. ఏత ద్వై తత్.

౬

పద. యః పూర్వం తపసః జాతం అభ్యుః పూర్వం అజాయత, గుహం ప్రవిశ్య తిష్ఠంతం యః భూతేభిః వ్యవశ్యత. ఏతత్ వై తత్.

౭

టీక. యః=ఏముముడువు, పూర్వం=ముందుగా, తపసః = జ్ఞానాది లక్షణముగు బ్రహ్మముపల్లసుండి, అభ్యుః = జలములతోఁ గూడిన పంచభూత ములకంటె, పూర్వం=ముందుగా, అజాయత = ఉద్భవించెనో (అటుల ఉత్పన్నుడయి దేవాదిశరీరములను నిర్మించి ఆప్రాణులయొక్క), గుహం=హృదయాకాశమును, ప్రవిశ్య=ప్రవేశించి, తిష్ఠంతం = ఉన్నట్టియు, భూతేభిః = కార్యకారణలక్షణములగు భూతములతోటి, తిష్ఠంతం=ఉన్నట్టి బ్రహ్మమును, యః=ఎవ్వఁడు? వ్యవశ్యత=చూచెనో (ఎవ్వఁ డిటుల చూచుచున్నాఁడో అట్టివాఁడు చూచునట్టి), తత్ = ఆ బ్రహ్మము, ఏతత్ వై=ఇదియే గదా.

తా. జ్ఞానాదిలక్షణముగు బ్రహ్మమునుండి పంచభూతసృష్టికంటె ముందుగా హిరణ్యగర్భుఁ డనుపేర ఎవ్వఁడు జన్మించెనో, ప్రథమజాతగు విహిరణ్యగర్భుఁడు దేవాదిశరీరముల నిర్మించి వానియొక్క హృదయగుహ నాశ్రయించియున్నాఁడో, ఎవ్వఁడు కార్యకారణలక్షణభూతములగు పంచభూతములతోడ కలసియున్నటుల చూడఁబడుచున్నాఁడో - అతఁడే యాత్మ, అనగా అతఁడు చూచుచున్నట్టి యాత్మయే నీవు తెలిసికొనవలయునని ప్రశ్నించిన యాత్మ.

వివరణము—లోకమునందు బంగారుతో చేయఁబడిన కుండలాద్యలం
కారములు బంగారమే అగుచున్నటుల బ్రహ్మమువల్లనుండి పుట్టిన హిరణ్య
గర్భుఁడుకూడ బ్రహ్మత్వమందే యని తలంచవలయును.

౨-వ అధ్యాయము, ౧-వ చల్లి, ౭-వ మంత్రము.

మూ. యా ప్రాణేన సంభవ

త్యదితి ద్వేవతామయీ,

గుహం ప్రవిశ్య తిష్ఠన్తి

యా భూతేభి ర్వ్యజాయత. ఏత ద్వై తత్. 2

పద. యా ప్రాణేన సంభవతి అదితిః దేవతామయీ, గుహం ప్రవిశ్య
తిష్ఠన్తి యా భూతేభిః వ్యజాయత. ఏతత్ వై తత్.

టీక. అదితిః = శబ్దాదిసర్వకర్తృలను అనుభవించుటచేత అదితియని
శిష్టబ్రహ్మచున్నట్టియు, దేవతామయీ = సర్వదేవతాస్వరూపిణియు నగు,
యా=ఎయ్యది? ప్రాణేన=హిరణ్యగర్భునితోడ, సంభవతి=పరబ్రహ్మమువల్లనుండి
పుట్టుచున్నదో, (ఏకత్వి) భూతేభిః=భూతములతోడ, వ్యజాయత=పుట్టెనో,
యా=ఎయ్యది? గుహం = ప్రాణులయొక్కహృదయాకాశమును, ప్రవిశ్య =
ప్రవేశించి, తిష్ఠన్తి=ఉంటున్నదో, ఏతత్ = ఇది, తద్వై = అదియేగదా.

తా. సర్వదేవతాస్వరూపిణియగు ఎయ్యది హిరణ్యగర్భరూపముతో
పరబ్రహ్మమునుండి పుట్టుచున్నదో, సర్వకర్తృఫలమును భజించుచుండుటచేత
ఎయ్యది అదితి యని పిలువఁబడుచున్నదో, ఎయ్యది భూతములతో కలిసినట్లే
పుట్టెనో, ఎయ్యది ప్రాణులయొక్కబుద్ధిగుహయందు ప్రవేశించుచుంటున్నదో
అదియే-అకత్వియే యీయాత్మకత్వము.

౨-వ అధ్యాయము, ౧-వ చల్లి, ౮-వ మంత్రము.

మూ. అరణ్యో ర్నిహితో జాతవేదా

గర్భ ఇవ సుభృతో గర్భిణీభిః,

దివేదివఈడ్యో జాగృవద్భి

ర్ష విష్ణద్భి ర్షనుష్యేభి రగ్నిః. ఏత ద్వై తత్. ౮

పద. అరణ్యోః నిహితః జాతవేదాః గర్భః ఇవ సుభృతః గర్భిణీభిః, దివేదివే ఈడ్యః జాగృవద్భిః హవిష్టద్భిః మరుష్యేభిః అగ్నిః. ఏతత్ = తై తత్.

టీక. గర్భిణీభిః=గర్భిణీస్త్రీలచేత, సుభృతః=బాగుగా కాపాడబడుచున్న, గర్భః ఇవ=గర్భమువలె, యః=ఏ, జాతవేదాః=అగ్ని, అరణ్యోః=అరణ్యులందు, నిహితః=ఉంటున్నదో, అగ్నిః=వియ్యి, దివేదివే=ప్రతిదినము, జాగృవద్భిః=జాగరణీలురైనట్టియు, హవిష్టద్భిః=హవిష్టుకరిగినట్టియు, మరుష్యేభిః=మరుష్యులచేత, ఈడ్యః = కొనియాడఁదగియున్నాడో, ఏతత్ = ఈ అగ్నియే, తద్వై=అబ్రహ్మముగదా.

తా. గర్భిణీస్త్రీలు తమగర్భమునందుండు శిశువున కెట్టిఆపాయము రాకుండుటకయి శుచిహితమితాచారముల నొనర్చుచు నెటులకాపాడెదరో అదేవిధముగా అధియజ్ఞుఁడగు ఈఅగ్నియు, ఉత్తరారణి, అధరారణ్యులందు కాపాడబడుచున్నాఁడు. ఈయగ్నియే సర్వహవిస్సులకు భోక్త. అధియజ్ఞుఁడగు అగ్నిని ఋత్విక్కు లిటుల కాపాడుచుందురు. అధ్యాయుఁడగు జాతరాగ్నిని యోగులు అనిందితాన్నపానాదికముచేత కాపాడుచుందురు. ఇట్టి అధియజ్ఞాగ్నిని ప్రతినిత్యము కర్తృతులగు యజమానులు ఋత్విక్కులు కొని యాడుచు, ఆశ్యాదిహవిస్సుల నొనంగుచు కాపాడుచుందురు. అధ్యాయాగ్నిని యోగులయినవారలు ఆ ప్రమత్తులయి పూజించుచుందురు. ఇట్టిఅగ్నియే బ్రహ్మము.

వివరణము—విరాడ్రూపమున అగ్నిగానుండెడి అపరబ్రహ్మమున్ను తత్కారణభూతమగు పరబ్రహ్మమున్ను ఒక్కటియేయని భావము.

౨-వ అధ్యాయం, ౧-వ పల్లి, ౯-వ మంత్రము

మూ. యత శ్చోదేతి సూర్యో
అస్తం యత్ర చ గచ్ఛతి,
తం దేవా స్సర్వేఽర్పితా
స్తదు నాత్యేతి కశ్చన. ఏత ద్వై తత్.

౯

పద. యతః చ ఉదేతి సూర్యః అస్తం యత్ర చ గచ్ఛతి, తం దేవాః సర్వే అర్పితాః తత్ ఉ న అత్యేతి కః చ న, ఏతత్ వై తత్.

టీక. సూర్యః = సూర్యుడు, యతః చ=ప్రాణాత్మకుండగు ఏహిరణ్య గర్భనివల్లనుండి, ఉదేతి=ఉదయించుచున్నాడో, (సూర్యః = సూర్యుడు) అస్తం=అయమును, యత్ర చ = ఏహిరణ్యగర్భనియందు, గచ్ఛతి = పొందుచున్నాడో, సర్వేదేవాః = దేవతలందఱు, తం = అట్టి హిరణ్యగర్భనిగూర్చి, అర్పితాః (ఇవ) = అర్పించబడినవారివలె ఉంటున్నారో, కఃచన = ఒక్కడున్నా, తత్ ఉ = ఆహిరణ్యగర్భని, న అత్యేతి = అతిక్రమించియుండఁజాలడో, ఏతత్ = అట్టి ఇదియే, తత్ వై=అబ్రహ్మతత్త్వముగదా.

తా. ప్రాణుః ధనుషేరుగల ఏహిరణ్యగర్భనివల్లనుండి సూర్యుఁ డుదయించుచున్నాడో, అట్లే ఏహిరణ్యగర్భనియందు ప్రతినిత్యము అస్తమించుచున్నాడో, ప్రాణనామకుండగు ఏహిరణ్యగర్భనియందు రథచక్రమునందు ఆరములువలె సకలదేవతలు ప్రతిష్ఠితులయి యున్నారో, అతఁడే బ్రహ్మము, అతఁడే సర్వాత్మకుండగు బ్రహ్మము. ఇంతకంటె భిన్నమయినది మఱొకటి యుండఁజాలదు. ఇదియే నీవడిగిన బ్రహ్మతత్త్వము. ఆధిదైవుండగు హిరణ్యగర్భనియందు అగ్నాద్విదినర్వదేవతలు రథనాభియందు ఆరములు-బండితిరులు అర్పితములయియున్నటుల అధ్యాత్మకుండగు హిరణ్యగర్భనియందు వాగాదీంద్రియసమూహము అర్పితమయి యున్నదని గ్రహించవలయును.

౧-వ అధ్యాయము, ౧-వ పల్లి, ౧౦-వ మంత్రము.

అవ. బ్రహ్మదిస్థావరాంతమగు ప్రాణికాతమునందు ఉన్నట్టియు, ఆయా యుపాధిసంబంధముచేత 'బ్రహ్మముకంటె భిన్నముగ భాసించుచున్నట్టియు సంసారి పరబ్రహ్మముకంటె భిన్నమయినదని ఎవ్వరయినతలచెదరేమో యని యొక్కిందివిషయము చెప్పబడుచున్నది:—

మూ. యదేవేహ తదముత్ర యదముత్ర తదన్విహ,

మృత్యోస్య మృత్యుమాప్నోతి య ఇహ నానేవ పశ్యతి.

పద. యత్ ఏవ ఇహ తత్ ఆముత్ర యత్ ఆముత్ర తత్ ఆను ఇహ, మృత్యోః సః మృత్యుం ఆప్నోతి యః ఇహ నానా ఇవ పశ్యతి. ౧౦

టీక. ఇహ=ఇచ్చట, యత్ ఏవ=ఎయ్యదిగలదో, తత్ = ఆయ్యదియే, ఆముత్ర=అచ్చటనుగలదు. యత్=ఎయ్యది? ఆముత్ర=అచ్చటగలదో, ఇహ=ఇచ్చట, తత్ ఆను=అదియొగలదు. యః=ఎవ్వఁడు? ఇహ = ఇచ్చట, నానా ఇవ=అనేకమునలె, పశ్యతి = చూచుచున్నాఁడో, సః = వాఁడు, మృత్యోః=మృత్యువువల్లనుండి, మృత్యుం=మరణమును (అనగా మాటిమాటికి పుట్టుట చచ్చుచుండుట యనుసంసారమును), పశ్యతి=చూచుచున్నాఁడు.

తా. కార్యకారణోపాధిసమన్వితమయి అవివేకులకు సంసారధర్మములు గలదానివలె ఎయ్యదిగనంబడుచున్నదో వీతత్త్వవిచటయీజీవునియందుగలదో అతత్త్వమే నిత్యనిశ్చానఘనస్వభావుఁడను, సర్వసంసారధర్మ వివర్జితుఁడను అగు అత్త్వయందు గలదు. వీతత్త్వము ఈమాత్మతత్త్వమునందుగలదో అతత్త్వమే సానురూపకార్యకారణోపాధికుండగు జీవునియందున్నా వెలయుచున్నదేగాని వేరుగా నేమియులేదు. వస్తుస్థితియిట్లుండఁగా ఉపాధిస్వభావభేదలక్షణమగు అవిద్యచేత తేమోహితుండయినవాడయి అన్విలీయమయిన బ్రహ్మమునందు "నేను పరబ్రహ్మముకంటె వేఱయినవాడను, బ్రహ్మము నాకంటెవేఱయినది" అని భిన్నముగా నెవ్వఁడు చూచుచుండునో అట్టివాఁడు మృత్యువువల్లనుండి

మృత్యువును-అనఁగా మాటిమాటికి పుట్టుట చచ్చుటయనుసంసారమును పొందుచున్నాఁడు కావున అట్టి భేదదృష్టితో చూడవలదు. విజ్ఞానైకరసమును, నిరంతరముగ ఆకాశమువలె సర్వత్ర సరిపూర్ణమును అగు బ్రహ్మమే నేననుదృష్టితోడనే చూడవలయునని మంత్రార్థము.

అ-వ అధ్యా, గ-వ వల్లి, గ-వ మంత్రము.

మూ. మనసై వేదమాప్తవ్యం నేహ నానాఽస్తి కించన,
మృతోఽస్య సృమృత్యుం గచ్ఛతి య ఇహ నానేవ పశ్యతి.

పద. మనసా వివ ఇవం ఆప్తవ్యం న ఇహ నానా అస్తి కించన,
మృతోఽస్య సః మృత్యుం గచ్ఛతి యః ఇహ నానా ఇవ పశ్యతి. గ-వ

టీక. ఇదం=ఈ బ్రహ్మము, మనసావివ = మనస్సుచేతనే, ఆప్తవ్యం = పొందదగినది, ఇహ=ఈ బ్రహ్మమునందు, నానా = భేదము. (అనేకత్వము) కించన=కొంచెమైనను, న అస్తి=లేదు, యః=ఎవ్వఁడు? ఇహ = ఈ బ్రహ్మమునందు, నానాఇవ=అనేకముఉన్నదనివలె, పశ్యతి = చూచుచున్నాఁడో, సః =నాఁడు, మృతోఽస్య = మృత్యువువల్లనుండి, మృత్యుం = (పునఃపునర్జన్మమరణరూపసంసారలక్షణమగు) మరణమును, గచ్ఛతి=పొందుచున్నాఁడు.

తా. బ్రహ్మైకత్వవిజ్ఞానముకంటె పూర్వమునందు నదాచార్యోపదేశకాస్త్రసంస్కృతమయిన మనస్సుచేతనే ఏకరసమయిన బ్రహ్మమెఱుంగదగినది. అనఁగా బ్రహ్మమొక్కటే వాస్తవమయినది, తద్భిన్నముగ నేమియులేదు. అట్టి బ్రహ్మైకత్వవిశ్వాసముబుద్ధిప్రాప్తమయినదగుచుండఁగా నానాత్వబుద్ధిని స్ఫురింపఁజేయునట్టి అవిద్య నివర్తించిపోవుచున్నది కావున బ్రహ్మమునందణుమాత్రమైనను నానాత్వముండఁజాలదు. వస్తుస్థితి యిట్లుండఁగా అవిద్యాలిమిరదృష్టితో బ్రహ్మమునందు నానాత్వదృష్టి నెవ్వఁడు చూచుచుండునో అట్టివాఁడు అణుమాత్రపుభేదదృష్టిని గాంచినను పునఃపునఃజన్మమరణరూపమగు సంసారమునకు గురి యగుచుండును.

వివరణము:—బ్రహ్మము ఏకరసమగుటయే వాస్తవమగునెడల జ్ఞాత్వ జ్ఞేయభావము అనుపపన్నముగదా యనుసంశయమునకు అయ్యది—అనగా జ్ఞాత్వజ్ఞేయభావము అజ్ఞానకు విషయము సుగమముగ బోధించుటకుగాను కల్పితమని సమాధానము. వస్తుస్థితియందు జ్ఞాత్వజ్ఞేయవిభాగము అనుపపన్నమే.

౨-వ అధ్యాయము, ౧-వ పల్లి, ౧౨-వ మంత్రము.

ఆవ. మణుల ప్రకృతమగు బ్రహ్మమే భంగ్యంతరముగ నిర్దేశించబడుచున్నది:—

మూ. అగ్నిష్ఠమాత్రః పురుషో మధ్య ఆత్మని తిష్ఠతి, -

ఈశానం భూతభవ్యస్య నతతో విజాగుప్సతే. ఏతద్వై తత్.

పద. అగ్నిష్ఠమాత్రః పురుషః మధ్యే ఆత్మని తిష్ఠతి, ఈశానం భూతభవ్యస్య న తతో విజాగుప్సతే. ఏకత్ వై తత్. ౧౨

టీక. అంగుష్ఠమాత్రః = అంగుష్ఠపరిమాణముగల, పురుషః = పురుషుడు, మధ్యే ఆత్మని = శరీరమధ్యభాగమునందు, తిష్ఠతి = ఉంటున్నాడు. (తం = అట్టి యాత్మను) భూతభవ్యస్య = కాలత్రయమునకు, ఈశానం = నియామకునిగా, విదిత్వా = ఎఱింగి, తతః = అతనివల్లచుండి, నవిజాగుప్సతే = రక్షించుకొనుటకు శోరడు. ఏకత్ = ఇదియే, తద్వై = ఆ బ్రహ్మతత్త్వముగదా.

తా. అంగుష్ఠమాత్రుడనగా అంగుష్ఠపరిమాణముగలవాడు. హృదయ కమలము అంగుష్ఠపరిమాణముగలది. ఆహృదయచిద్భ్రమగు ఆకాశముపాద అంగుష్ఠపరిమాణముగలది. అట్టియంతఃకరణోపాధిగల పురుషుడు - దేవుడు అంగుష్ఠమాత్రుడనంటును. పురుషుడనగా 'పూర్ణ మసేనసర్వం ఇతి పురుషః' అను వ్యక్తిత్వచేత అంతట నిండియున్నాడని చెప్పబడుచున్నాడు. ఇట్టి పురుషుడు శరీరమధ్యభాగమునందుంటున్నాడు. ఈ పురుషుడే కాలత్రయమునకు నియామకుడు. ఇట్టి పురుషుడే కాలత్రయమునకు నియామకుడనువిషయము సెఱింగినవాడు. అట్టి యాత్మ భూతుడగు పురుషునివల్లనుండి తనకు

భయమురాగలదని తలంపఁడు కావున అట్టివానినుండి రక్షణమును కోరఁడు. ఇట్టిపురుషుఁడే నీవు తెలిసికొనఁదలఁచిన బ్రహ్మతత్త్వము.

౨-వ అధ్యాయము, ౧-వ పల్లి, ౧౩-వ మంత్రము.

మూ. అజ్ఞుష్ఠమాత్రః పురుషో జ్యోతిరివాధూమకః,

ఈశానో భూతభవ్యస్య సవవాన్య స ఉశ్వః, ఏత దైవతత్.

పద. అజ్ఞుష్ఠమాత్రః పురుషః జ్యోతిః ఇవ అధూమకః, ఈశానః భూత భవ్యస్య నః ఏవ అద్య నః ఉ శ్వః. ఏతత్ వై తత్. ౧౩

టీక. అంగుష్ఠమాత్రః=అంగుష్ఠపరిమాణముగల, పురుషః=పురుషుఁడు జ్యోతిః ఇవ=జ్యోతిస్సువలె, అధూమకః = ధూమములేనివాఁడు, నః=ఆపురుషుఁడే, భూతభవ్యస్య=కాలత్రయమునకు, ఈశానః=ప్రభువు, నియామకుఁడు. అద్య=నేను (ఉన్నప్రాణులం దుండువాఁడు) నః ఏవ = ఆపురుషుఁడే, శ్వః=రేవు, (ఉండఁగలప్రాణులందుండువాఁడున్న) నః ఏవ=ఆపురుషుఁడే. ఏతత్=ఈపురుషుఁడే, తత్ వై=నీవుకోరిన ఆ బ్రహ్మము గదా.

తా. అంగుష్ఠపరిమాణముగలవాఁడుగా ప్రతిపాదించఁబడినపురుషుఁడు జ్యోతిస్సువలె ధూమములేనివాఁడు. ఏపురుషుఁడు ఇటుల హృదయాకాశాంత ర్గతచ్ఛిద్రాంతర్వర్తియనియు, కాలత్రయనియామకుఁడనియు యోగీశ్వరులచేత గురూపదేశకాగమానుభవములచేత లక్షించఁబడుచున్నాడో ఆపురుషుఁడే నిత్యుఁడు, కూటస్థుఁడు. ఈవర్తమానకాలమునందున్న ప్రాణులందున్నవాఁడా పురుషుఁడే, భవిష్యత్కాలమునందుండఁబోవు ప్రాణులందుండఁగలవాడున్నా ఆపురుషుఁడే. అతనితో సముండగుమతోక్కఁడు పుట్టఁబోవునది లేదు. ఇట్లు చెప్పబడెన 'నాయమస్తీత్యేకే' (అనఁగాదేహభిన్నముగ ఆత్మయనువాఁడొకఁ డులేఁడు) అనుపక్షము న్యాయానుసారము ప్రాప్తింపకపోయినను శ్రుతియే యధముగా అపక్షమునున్నా షణ్ణభంగవాదమునున్న నిషేధించుచున్నది.

వివరణము:—ఆదియందు నచికేతుడు “యేయం ప్రేలే విచికిత్సా మనుష్యే అస్తీత్యేకే నాయమస్తీత్యేకే” అనిపక్షద్వయమును ప్రశ్నించి యున్నాడు. ఆపక్షద్వయమునందు ‘అస్తీత్యేకే’ యనుపక్షముననుసరించి ‘యేనరూపం రసంగంధం’ అను ౨. ౧. ౩. మంత్రముమొదలుకొని అంగుష్ఠ మౌక్తికపురుషో మధ్యఆత్మని తిష్ఠతి. కథ ౨.౧.౧౨ మంత్రమువఱకుగల ౧౦ మంత్రములందు వివరింపబడినది. ఈమంత్రమునందు ‘నాయమస్తీత్యేకే’ అనువారి పక్షము అసంగతమని నిరాకరింపబడినదని యెఱుంగవలయును.

౨-వ ఆధ్యా, ౧-వ వల్లి, ౧౪-వ మంత్రము.

అవ. బ్రహ్మము భేదదర్శనమునకు విరుద్ధమని నిరూపించుచున్నాడు:—

మూ. యథోదకం దుగ్ధే వృష్టం పర్వతేషు విధావతి,

ఏవం ధర్మాః పృథక్ పశ్యం స్తానేవానువిధావతి. ౧౪

పద. యథా ఉదకం దుగ్ధే వృష్టం పర్వతేషు విధావతి, ఏవం ధర్మాః పృథక్ పశ్యన్ తాన్ ఏవ అను విధావతి. ౧౪

టీక. దుగ్ధే=దుర్గమమయిన పర్వతాద్యుచ్ఛప్రదేశమునందు, వృష్టం = కురిసిన, ఉదకం=జలము, పర్వతేషు=పర్వతనిమ్న ప్రదేశములందు, యథా=ఎట్లు, విధావతి=ప్రవహించుచున్నదో, ఏవం=ఈవిధముగా, ధర్మాః=ఆత్మకంటెభిన్నములగు, ధర్మములను, పృథక్=వేరువేరుగా, పశ్యన్ = చూచుచున్నవాడై, తాన్ ఏవ=ఆశరీరభేదములనే, అనువిధావతి=అనుసరించుచున్నాడు.

తా. దుర్గమములయిన పర్వతాద్యుచ్ఛప్రదేశములందు వర్షించినయుదకము పర్వతగతములగు నిమ్న ప్రదేశములకు ప్రవహించుచున్నదై ఆభిన్నమై యెటులకలసిపోవుచున్నదో అదేవిధముగా ఆత్మకంటెభిన్నములయిన ధర్మములను ప్రతిశరీరమునందు వేరువేరుగా చూచుచున్నవాడయి ఆధర్మములనే అనుసరించుచున్నాడు. అనగా శరీరభేదమునే మాటిమాటికి పొందుచున్నాడు.

౧-వ అధ్యాయం, ౧-వ పల్లి, ౧౫-వ మంత్రము.

అవ. ఉపాధిక్తమగు భేదదృష్టి నశించినట్టియు, విశుద్ధవిజ్ఞాన రసైకఘనుడగు అద్వయోత్పదర్శనము కలిగినట్టియు, విద్యావంతుడయినట్టియు, మననశీలుడయినట్టియు జ్ఞానికి ఆత్మస్వరూప మేవిధముగా ప్రాప్తించుననువిషయము తెలుపబడుచున్నది:—

మూ. యథోదకం శుద్ధే శుద్ధమాసిక్తం తాదృక్ భవతి,
ఏవం మునే ర్విజానత ఆత్మా భవతి గౌతమ. ౧౫

పద. యథా ఉదకం శుద్ధే శుద్ధం అసిక్తం తాదృక్ ఏవ భవతి, ఏవం మునేః విజానత ఆత్మా భవతి గౌతమ. ౧౫

కాతకోపనిషత్తు ద్వితీయాధ్యాయమునందు
ప్రథమపల్లి సమాప్తము.

టీక. గౌతమ=హినచిత్తుడా! శుద్ధే = పరిశుద్ధమయిన జలమునందు, అసిక్తం = పోయబడిన, ఉదకం = ఉదకము, తాదృక్ ఏవ = అదేవిధముగా పరిశుద్ధమయినది, యథాభవతి = వివిధముగా అగుచున్నదో, ఏవం = అదేవిధముగా, విజానతః = జ్ఞానియగు, మునేః = మననశీలునియొక్క, ఆత్మా=ఆత్మ, భవతి=నిర్మలమయినది అగుచున్నది.

తా. పరిశుద్ధమయిన నీటియందు పరిశుద్ధమయిన నీటినిపోసినయెడల ఆజల మేవిధముగా నిర్మలముగా ఏకవిధముగా నుంటున్నదో, అదేవిధముగా మననశీలుడయిన ఏకత్వవిజ్ఞానముగల జ్ఞానియొక్క ఆత్మయు ఏకరసమయి యుండుననిభావము. కావున కుతార్కికులయొక్క భేదదృష్టిని, నాస్తిక దృష్టినివదలి మనయొక్కమాతాపితృనహస్రలకంబై అధికముగ మనహితమును ఆధిపింపుచున్న వేదముచేత ఉపదేశించబడిన ఆత్మైకత్వదర్శనమును నిరహంకారులయి ఆదరించవలయునని భావము.

వివరణము:—లోకమునందు ఇతరాపేక్షచేత తల్లితండ్రులకే తమ సంతానమునందు ప్రీతికలిగియుండుట సర్వానుభవసిద్ధము. ఎయ్యది ప్రాణులకు హితమో, ఎయ్యది అహితమో అనువిషయము నెఱుంగుటకు సామర్థ్యము శ్రుతికంటె తద్భిన్నుల కుండఁజాలదు. తల్లితండ్రులకంటె వేయిరెట్లధికముగ సకలప్రాణులయందు వేదము హితము కలిగియున్నది కావున అట్టివేదమాత యుపదేశమును నిరసించుట శుభావహముకాదని భావము.

కాతకోపనిషత్తునందు ఆంధ్ర టీకాతాత్పర్యవివరణసహితమగు ద్వితీయాధ్యాయమునందు ప్రథమపల్లి సమాప్తము.

ప్రథమాదిపరిగణనముచేత చతుర్థవల్లి సమాప్తము.

ఈపల్లికిసంబంధించిన వివరణగ్రంథభాగము
అనుభూతి ప్రకాశము-౧౧ అధ్యాయము.
అక్షపురాణము-౯ అధ్యాయము.

క తో ప ని ష త్తు

ద్వితీయాధ్యాయము—ద్వితీయవల్లి.

(ప్రథమాదిచరిగణముచేత పంచమవల్లి)

౧-వ అధ్యాయము, ౨-వ వల్లి, ౧-వ మంత్రము.

అప. బ్రహ్మశక్త్యమును తెలిసికొనుట అధికకష్టమగుటచేత మఱిల ప్రకారాంతరముగ నీయ ధ్యాయమునందు నిరూపింపఁబడుచున్నది:—

మూ. పురమేకాదశద్వార.

మజస్యావక్రచేతనః,

అనుష్ఠాయ న శోచతి

విముక్తశ్చ విముచ్యతే. ఏతద్వైతత్.

౧

వద. పురం ఏకాదశద్వారం అజస్య అవక్రచేతనః, అనుష్ఠాయ న శోచతి విముక్తః చ విముచ్యతే. ఏతత్ వై తత్.

౧

టీక. ఏకాదశద్వారం=పదునొకండు ద్వారములుగల, పురం=నగరము, అవక్రచేతనః = అకుటిలమయిన - ఏకరూపమయిన విజ్ఞానముగల, అజస్య = విపరమాత్మకుఁడలఁడో (అట్టివిపరమాత్మను), అనుష్ఠాయ = ధ్యానించి, నశోచతి= దుఃఖింపఁడు. విముక్తఃచ=రాగద్వేషాదికముచేత వినిర్ముక్తుఁడయి, విముచ్యతే =సంసారబంధమునుండి విముక్తుఁడగుచున్నాఁడు. ఏతత్=ఈమంత్రోక్తమయిన తత్త్వము, తత్ వై=నీవు ప్రశ్నించిన ఆయాత్మతత్త్వమే.

తా. పురమునఁగా ఇచట శరీరమని గ్రహించవలయును. ఈశరీరము నకు పురమునకు సమానధర్మములు చాలగలవు. పురమునకు ద్వారములు, ద్వార

పాలకులు, పురాధ్యక్షుండు మున్నగు అనేకోపకరణము లుండును. అట్లే ఈ శరీరమునకుమాడ ద్వారములు, ద్వారపాలకులు, అధ్యక్షుండు మున్నగు అనేకోపకరణములుండుటచేత దీనిని పురమనిచెప్పటయం దనుపపత్తి యేమియు లేదు. లోకమునందుగల ఉపకరణసమన్వితమగు పురసామాన్యము పురమున కంటె భిన్నుండగు అధిపతియొక్క అనుభవార్థమనుట ఎట్లు లోకానుభవప్రసిద్ధమో అట్లే పురమువలెనే అనేకోపకరణసమన్వితమగు ఈశరీరముమాడ శరీర విభిన్నుండును, రాజస్థానీయుండను అగు అధిపత్యర్థమేయనుట యుక్తమగుచున్నది. అనగా శరీరమనెడి యీపురము వికాదశద్వారములు కలిగియున్నది. శిర్షణ్యములగు 2 సప్తద్వారములును, నాభిలోకలసి అసోభాగమునందుగల 3 ద్వారత్రయమున్ను, శిరస్సునం గ దొకటియుగలసి ౧౧ ద్వారము లగుచున్నవి. ఈపురము రాజస్థానీయుండను, జన్మాదివిక్రీయారహితుండను, పురధర్మ విలక్షణుండను అగు ఆత్మకు సంబంధించినదని యెఱుంగవలయును. 'అవక్రచేతనః' అనువిశేషణపదమునకు ఆర్థాంతరముచెప్పబడుచున్నది. అవక్రమనగా కుటిలముకానిది--స్వాభావికమయినదని భావము. సూర్యప్రకాశమువలె స్వాభావికము--నిత్యమయిన చేతస్సు--అనగా వికరూపమయిన విజ్ఞానముగల రాజస్థానీయుండగు ఆత్మయొక్క అని గ్రహించవలయును. ఏయాత్మకు ఇట్టి ఏకాదశద్వారములు గలపురము గలదో అట్టిపురమునకు అధిపతియగు పరమేశ్వరుని ధ్యానించి--అనగా సమ్యక్ జ్ఞానపూర్వముగా ధ్యానించి సర్వేషకావిరహితుండయి అట్టిపరమాత్మను సమనిగను, సర్వభూతస్థునిగను తలంచుకట్టివాడు శోకింపడు. పరమార్థవిజ్ఞానమువలన అభయప్రాప్తి కలుగుచున్నది. అభయప్రతిష్ఠ కలిగినప్పుడు శోకావసరముగాని భయదర్శనముగాని కలుగజాలదు. ఈశరీరావస్థానసమయమునందే అవిద్యాకృత కామకర్మ బంధనములచేత విముక్తుండగుచున్నాడు. ఇటుల అవిద్యాకృత కామకర్మ బంధనములవల్లనుండి విముక్తుడయి మఱుల శరీరమును ధరింపడు. జన్మరాహిత్యమగు మోక్షమును పొందుచున్నాడని భావము.

వివరణము:— ఆత్మతత్త్వమునుగూర్చి యిదివఱకు ఎన్నియో విధములుగా నిరూపింపఁబడియున్నదిగదా, మఱల ఆత్మతత్త్వమునుగూర్చియే యీ వర్ణియందు యేల వివరింపవలయునని సంశయము కలుగవచ్చునుకాని 'భూయోఽసి పథ్యం వక్తవ్యం' అనున్యాయముననుసరించి మంచివిషయమును గూర్చి చెప్పనప్పుడు ఆవిషయమును సులభముగా గ్రహించుటకు తగినరీతిగా బోధించవలయునేగాని పునరుక్తిబోధము మున్నగువానిని పాటించుట అనావశ్యకమని న్యాయజ్ఞులు తలంచుచున్నారుకావున భంగ్యంతరముగ నిర్దేశింపఁబడుచున్నది.

ఏకాదశద్వారముల వివరణము:—

శీర్షణములు 2;—నేత్రద్వారములు 2; శ్రోత్రద్వారములు 2; నాసికాద్వారములు 2; ముఖద్వారము 1=మొత్తము. 2

నాభితోడ ఆధోద్వారములు 3:—నాభి 1. గుదము 1. ఉపశ్ఠ 1. మొత్తము 3.

బ్రహ్మకపాలము. 1.

అన్నియుకలసి మొత్తము 11 ద్వారములని యెఱుంగునది.

శరీరమునకున్నా శరీరాధిష్ఠితునకున్నా గల సంబంధము పుర, పురస్వాములకుఁ గలసంబంధమువంటిదని చెప్పటచేత పురముయొక్క వృద్ధిక్షయములవలన పురస్వామికి వృద్ధిక్షయము తెలులకలుగఁజాలవో అట్లే శరీరముయొక్క వృద్ధిక్షయములవలన శరీరాధ్యక్షునకుకూడ ఉపచయాపచయములు కలుగఁజాలవని గ్రహించవలయును.

శరీరాధిష్ఠితుఁడు జీవుఁడుగదా, అతనిని ఈశ్వరునిగా నిర్దేశించిచెప్పట అసంగతముగదా యని సంశయముకలుగవచ్చునుకాని, ఇవట పురస్వామియగు జీవునిగూర్చి చెప్పనప్పుడు 'అజన్య, అవక్రచేతనః' అను ఈశ్వరత్వధర్మములను ద్వేషించిచెప్పటచేత ప్రత్యగభిన్నుడగు ఈశ్వరునకు పురస్వామిత్వముకూడ

సంగతమేయగుచున్న దనుకలంపుతో చెప్పబడినది. మూలమునందు 'విముక్త శ్చవిముచ్యతే' అని పునరుక్తిగా చెప్పబడినటుల తోచుచున్నది. కాని తత్పునరుక్త్యాభాసపరిహారార్థము భాష్యమునందు "ఇహైవావిద్యాకృత కామకర్త, బంధనైః విముక్తోభవతి; విముక్తశ్చసక్ విముచ్యతే=పునఃశరీరం న గృహ్లాతీత్యర్థః" అని పదద్వయమునకు అర్థభేదము పరిగ్రహింపబడినది.

౧-వ అధ్యాయము, ౧-వ పల్లి, ౧-వ మంత్రము.

అవ. ఆయాత్త పురశబ్దవాచ్యమగు నీదేహమునందుమాత్రమే యుండుట లేదు. ఇంక నేమనగా సర్వపురపర్తి యనువిషయమే యామంత్రమునందు ప్రతిపాదించబడుచున్నది.

మూ. హగ్ంస శ్చ చిష ద్వసు రస్తరిక్షస

ద్ధోతా వేదిష దతిథి ర్దురోణసత్,

సృష ద్వరస దృతస ద్విష్టమస

దబ్ధా గోజా ఋతజా అద్రిజా ఋతం బృహత్.

౧

పద. హంసః శుచిషత్ పనుః అస్తరిక్షసత్ హోతా వేదిషత్ అతిథిః దురోణసత్, సృషత్ వరసత్ ఋతసత్ ద్విష్టమసత్ అబ్ధాః గోజాః ఋతజాః అద్రిజాః ఋతం బృహత్.

౨

టీ. శుచిషత్ = నిష్కళంకమయిన ఆకాశమునందున్నట్టి, హంసః = అపిత్యుండును, అంతరిక్ష సత్ = అంతరిక్షమునందుండువాడును, వేదిషత్ = అగ్నిహోత్ర వేదియందున్న, లేక పృథివీయందున్న, హోతా = అగ్నిస్వరూపుండును, దురోణసత్ = ద్రోణకలశమునందున్న, అతిథిః = సోమరసస్వరూపుండును, లేక దురోణసత్ = గృహములందు, అతిథిః = అతిథియయిన బ్రహ్మణుడుగా వచ్చినవాడును, సృషత్ = నునుష్యులందు అంతర్యామిస్వరూపుండుగా నుండువాడును, వరసత్ = దేవతలం దంతర్యామిస్వరూపుండుగా నుండువాడును, ఋతసత్ = సత్యమునందు లేక యజ్ఞమునం దభిష్ఠితుడయియుండువాడును.

వ్యోమనాథ్ = ఆకాశమునందుండువాడును, అబ్జాః = శంఖశుక్తి మక రాదిరూపమున జలములం దుద్భవించువాడును, గోఞాః = భూమియందు ప్రిహియవాదిరూపమున జనించువాడును, ఋతజాః = యజ్ఞాంగరూపమున జన్మించువాడును, ఆద్రిజాః = పర్వతములనుండి నద్యాదిరూపమున జన్మించు వాడును, ఋతం = సర్వాత్మ సుండయ్యును అవితథస్వభావుడును, బృహత్ = సర్వకారణుఁ డగుటచేత అందఱికంటె గొప్పవాడును, (వైయాత్మ ఆగు చున్నాడు.)

తా. శుచియనగా నిర్మలము, అట్టిప్రదేశమునందుండు అదిత్యస్వరూ పముతో చరించువాడు శుచిషత్తు - హంసస్వరూపుఁడు. వసువనగా అంతట నివసించువాడు, లేక అందఱకు నివాసభూతుఁడు. వాయుస్వరూపమున అంత రిక్షమున చరించువాడు అంతరిక్షనత్తు. వేదియనగా అగ్నిహోత్ర వేది, లేక భూభాగము, అచటనుండువాడు వేదిషత్తుహోత్ర యనగా అగ్ని. శ్రు. 'అగ్నిర్వైహోతా; వేదిర్వైహరోంతఃపృథివ్యాః' అని శ్రుతిప్రమాణ మిట గ్రహించునది. దురోణమనగా ద్రోణకలశము, అట్టిద్రోణకలశమునందు సోమ రసరూపముననుండువాడు దురోణన త్తనంబడును. లేక దురోణమనగా గృహము. గృహమునకు అతిథిస్వరూపమున వచ్చినబ్రాహ్మణస్వరూపుఁడు. మను ష్యులం దంతర్యామిస్వరూపముననుండువాడు నృష త్తనంబడును. ఐదులనగా మనుష్యులకంటె శ్రేష్ఠులయిన దేవతలు, వారియం దంతర్యామిస్వరూపమున నుండువాడు వరస త్తనంబడును. ఋతమనగా సత్యము లేక యజ్ఞము, దాని యందుండువాడు ఋతస త్తనంబడును. వ్యోమమనగా ఆకాశము, అచట నుండువాడు వ్యోమస త్తనంబడును. అప్పులనగా జలములు అట్టి అప్పులందు శంఖ, శుక్తి, మకరాదిరూపమున జన్మించువాడు అబ్జుండనంబడును. గోవనగా భూమియందు ప్రిహియవాదిరూపమున జన్మించువాడు గోఞా డనంబడును. ఋతమనగా యజ్ఞాంగము, తద్రూపమున జన్మించువాడు ఋతజా డనంబడును. ఆద్రులనగా పర్వతములు, అట్టిపర్వతములనుండు

వాడు వ్యోమనాథునినబడును. అప్పు లనగా జలములు. అట్టి అప్పులందు శంఖ, శుక్తి, మకరాదిరూపమున జన్మించువాడు అట్లు దనంబడును. గోవనగా భూమి, ఆభూమియందు ప్రహియవాదిరూపమున జన్మించువాడు గోజాడనంబడును. ఋతమనగా యజ్ఞాంగము, తద్రూపమున జన్మించువాడు ఋతజాడనంబడును. అదు లనగా సర్వతములు, అట్టి పర్వతములనుండి నద్యాదిస్వరూపమున జన్మించువాడు అద్రిజాడనంబడును. ఇట్లు సర్వాత్మకుఁ డగుటయేగాక ఋత మనగా అవితథము—అనగా సత్యము, అట్టి స్వభావముగలవాఁడు. బృహత్తనగా సర్వమునకు కారణభూతుఁ డగుటచేత బృహత్తనంబడును.

ఈమంత్రమునకు వ్యాఖ్యానభూతమగు బ్రహ్మణమునందు “అసౌ వా ఆదిత్యో హంస శ్శుచిషత్” అని ఆదిత్యపరముగా ఆర్థము ప్రతిపాదించబడి యున్నదిగదా. ఆత్మపరముగా నిచట వ్యాఖ్యానమొనర్చుట యుక్తమేనా? అని కొందఱనునెడల అట్లయినను మేము చెప్పినవిషయమునం దనంగత మేమియు లేదు. ఆత్మ సర్వస్వరూపుఁడనియే మేము చెప్పుచున్నారము కావున ఆత్మ స్వరూపుఁడగు ఆదిత్యునిగూర్చియే యీమంత్రమునందు వివరింపఁబడినదని తలంచవచ్చును. ఇగత్తునందు సర్వవ్యాపియగు ఆత్మ యొక్కఁడేకాని ఆత్మ భేదముమాత్రము లేదని మంత్రార్థము.

వివరణము:—యజ్ఞమునందు సోమరసమునుంచునట్టి పాత్రవిశేషము నకు ద్రోణకలశ మనిపేరు. దురోణమును మూలపదమునకు ‘ద్రోణ’ మని యర్థాంతరము అచార్యులవారిచేత గైకొనఁబడినది.

౧-వ అధ్యాయము, ౧-వ పల్లి, ౩-వ మంత్రము.

అవ. ఆత్మస్వరూపప్రాప్తికి తగినసాధనము చెప్పఁబడుచున్నది:—

మూ. ఊర్ధ్వం ప్రాణ మున్నయత్యేపాసం ప్రత్యేకస్మృతి,
మధ్యే వామనమాసీనం విశ్వేదేవా ఉపాసతే. 3.

పద. ఊర్ధ్వం ప్రాణం ఉన్నయతి అపానం ప్రత్యక్ అస్యతి, మధ్యే వాచనం ఆసీనం విశ్వే దేవాః ఉపాసతే.

టీక. (యః=ఎవ్వఁడు), ప్రాణం=ప్రాణపుత్రిని, ఊర్ధ్వం=హృదయము కంటె ఊర్ధ్వముగా, ఉన్నయతి = పొందించుచున్నాఁడో, (అదేవిధముగా) అపానం = అపానపుత్రిని, ప్రత్యక్ అస్యతి = అధోభాగమునకు జెట్టివేయుచున్నాఁడో, మధ్యే=హృదయకమలముయొక్క మధ్యభాగమునందు, ఆసీనం= ఉన్నవాఁడున్నాడు, వాచనం=అందఱితోపక పొందఁదగిన (తం=అట్టియాత్మను), విశ్వేదేవాః=దేవతలందఱు, ఉపాసతే=ఉపాసించుచున్నారు.

తా. ఏఆత్మ హృదయకమలమునుండి ప్రాణపుత్రిని ఊర్ధ్వభాగమును పొందించుచున్నాఁడో, అదేవిధముగా అపానపుత్రిని అధోభాగమునకు పొందించుచున్నాఁడో అట్టియాత్మ హృదయకమలాంతర్వర్తియగు దహరాకాశము నందు నివసించుచున్నాఁడు. ఆయాత్మ అందఱకు సేవింపఁదగినవాఁడు. అట్టి యాత్మనే దేవతలందఱు ఉపాసించుచున్నారు. ఇది అధిదేవాధ్యము. అధ్యాత్మ పరము—దేవతలవఁగా చక్షురాదీంద్రియములు (సామాన్యజనులు సార్వ భౌముని కానుకలను చేతియందుంచుకొని యెటుల సేవించుచున్నారో అదే విధముగా) రూపాదివిజ్ఞానరూప మగు బలిని ఆత్మకు సమర్పించుచున్నవై సర్వదా సేవించుచున్నవి. దీనివలన నూపాదివిజ్ఞానకర్తకంటె భిన్నుఁడయి ఆత్మ ప్రకాశించుచున్నాఁడని సిద్ధించుచున్నది.

అ-వ అధ్యా, ఆ-వ వల్లి, క-వ మంత్రము.

మూ. అస్య విస్రంసమానస్య శరీరస్థస్య దేహీనః,
దేహీ ద్విముచ్యమానస్య కి మత్ర పరిశిష్యతే.
ఏతద్వైతత్.

పద. అస్య విస్రంసమానస్య శరీరస్థస్య దేహీనః, దేహీత్ విముచ్య - మానస్య కిం అత్ర పరిశిష్యతే, ఏకత్ వై తత్.

టీక. దేహీనః = దేహముగలవాడై, శరీరస్థస్య = దేహమునందున్నవాడై, విస్రంసమానస్య = దేహమునుండి జారిపోవుచున్న, అన్యః = ఈయాత్మ, దేహీత్ = దేహమునుండి, విముచ్యమానస్య (సకః) = విడువబడుచుండఁగా, ఆత్మ = ఈ దేహమునందు, కిం పరిశిష్యతే = ఏమి విగిలియుండును. ఏతత్ = ఇది, తత్ = అదియేగదా.

తా. ఈదేహము నాశ్రయించియున్నయాత్మ యీదేహమును వదిలి పోయినపిదప యీదేహమునందు మఱేమి నిలిచియుండును? ఏమియు నిలిచి యుండఁజాలదని భావము. ఆపత్సమయమునందు నగరాధ్యక్షుండగు రాజు నగరమును విడిచి పారిపోయినాడను విషయము నెఱింగినవెంటనే నగరవాసులగు ప్రజలందఱును భయంపడి యెటులపారిపోవుచున్నారో అదేవిధముగా దేహమును నగరమునకు అధిపతియగు ఆత్మ దేహమును వదిలిపోవుచుండగనే కార్యకరణ కలాపరూపమగు ప్రాణాదికమంతయు హతబలమయి ఊలిపోవుచున్నదని యెఱుంగవలయును. దీనివలన ప్రాణాదికముకంటె ఆత్మ అత్యుండని సిద్ధించుచున్నది.

౨-వ అధ్యాయము, ౨-వ పల్లి, ౧-వ మంత్రము.

మూ. న ప్రాణేన నాపానేన మర్త్యో జీవతి కశ్చన,
ఇతరేణ తు జీవన్తి యస్మిన్నేతాపుపాశ్రితే . ౧

పద. న ప్రాణేన న అపానేన మర్త్యః జీవతి కః చ న, ఇతరేణ తు జీవన్తి యస్మిన్ ఏతా ఉపాశ్రితా.

టీక. ప్రాణేన = ప్రాణముచేతఁగాని, అపానేన = అపానముచేతఁగాని. కశ్చనమర్త్యః = ఏకానొకమనుష్యుండనున్న, నజీవతి = జీవించుటలేదు. యస్మిన్ = ఏయాత్మయుండఁగా, ఏతా = ఈప్రాణాపానములు, ఉపాశ్రితా = ఆశ్రయించియున్నవో, (అట్టి) ఇతరేణతు = ప్రాణాపానవ్యతిరక్తమయిన ఆత్మచేతనే, జీవంతి = (మర్త్యులు) ప్రాణములను ధరించుచున్నారు.

తా. లోకమునందు ప్రాణులెవ్వరు, ప్రాణివాయువుచేతగాని లేక ఆపానవాయువుచేతగాని లేక చక్షురాదీంద్రియములచేతగాని జీవించుటలేదు. పరార్థము కలసియున్న ప్రాణాపానచక్షురాదిక మెప్పుడును జీవనహేతుకము కాజాలదు. సంఘాతమయిన గృహాదికము పరప్రేరితముగ లోకమునందు గనంబడుచున్నచేగాని స్వకంఠముగ నెచ్చటను గనంబడుచుండుటలేదు. కావున అదేవిధముగా సంఘాతములయిన ప్రాణాపానచక్షురాదికములుకూడ ప్రాణాదికముకంటె విభిన్నుడగు ఆత్మచేతనే జీవించుచున్నవి. ప్రాణాపానచక్షురాది విలక్షణుడగు ఏయాత్మ యుండుటచేతనే ప్రాణాపానాదికములు చక్షురాదిసంహతమునందు చేరి ఈ సంఘాతమునందు చేరిని ఆత్మను స్వస్వవ్యాపారములతో నేవించుచున్నవో అట్టియాత్మ యీసంఘాతముకంటె విభిన్నుడను విషయము స్పష్టముగనే సిద్ధించుచున్నదిగాదా.

అ-వ అధ్యాయము, ౧-వ పల్లి, ౬-వ మంత్రము.

మూ. హస్త త ఇదం ప్రవత్యోమి గుహ్యం బ్రహ్మ సనాతనం,
యథా చ మరణం ప్రాప్య ఆత్మా భవతి గౌతమ.

పద. హస్త త ఇదం ప్రవత్యోమి గుహ్యం బ్రహ్మ సనాతనం, యథా చ మరణం ప్రాప్య ఆత్మా భవతి గౌతమ.

టీక. గౌతమ = ఓచిచితుడా ! (విబ్రహ్మతత్త్వమును తెలిసికొనని యెడల) మరణం = మరణమును, ప్రాప్య=పొంది, ఆత్మా = దేహము, యథా= వివిధముగా, భవతి=కలుగుచున్నదో, (తథా=అట్టి.) సనాతనం = అతిప్రాచీనమును, గుహ్యం=అతిరహస్యమునుఅగు, ఇదం=ఈ, బ్రహ్మ=బ్రహ్మమునుగూర్చి, హంత=ఇప్పుడు, లే=నీకు ప్రవత్యోమి=చెప్పుచున్నను.

తా. ఓగౌతముడా ! విబ్రహ్మమును ఎఱింగినయెడల సంసారము యొక్క ఉపరతి కలుగుచున్నదో, విబ్రహ్మము నెఱుంగనియెడల మరణమును పొంది జననమరణరూపమగు సంసారమును నిరంతరము పొందుచుండునో.

అట్టి అతిప్రాచీనమును అతిరహస్యమును అగు బ్రహ్మమును నీకు బోధింపఁ గలను.

వివరణము:—‘యేయం ప్రేతే విచిత్రా మనుష్యే’ అని ప్రశ్నించి నప్పుడు పరలోకాస్తీత్వవిషయమై నచికేతునకు సంశయము కలిగియుండెను. తత్సంశయనిరాసార్థ మిమంత్తము చెప్పబడినది.

౧-వ అధ్యాయము, ౧-వ పల్లి, ౭-వ మంత్రము.

మూ. యోనిమన్యే ప్రపద్యంతే శరీరత్వాయ దేహిణః,
స్థాణుమన్యేఽనుసంయన్తి యథాకర్తృ యథాశ్రుతమ్.

పద. యోనిం అన్యే ప్రపద్యంతే శరీరత్వాయ దేహిణః, స్థాణుం అన్యే అను సంయన్తి యథాకర్తృ యథాశ్రుతం.

టీక. యథాకర్తృ = వారు వారు జన్మాంతరములందు చేసిన పుణ్యపాప కర్తృత్వము ననుసరించియు, యథాశ్రుతం = వారు వారు పొందిన విజ్ఞానము ననుసరించియు, అన్యే దేహిణః = కొందఱు జీవులు, శరీరత్వాయ = శరీర గ్రహణార్థము, యోనిం ప్రపద్యంతే = గర్భవాసమున పొందుచున్నారు. అన్యే దేహిణః = కొందఱు జీవులు, స్థాణుం = పృథ్విస్థావరభావమును, అనుసంయన్తి = పొందుచున్నారు.

తా. పూర్వజన్మమునం దెవ్వరెట్టి కర్మల నాచరించిరో, ఎవ్వరెట్టి ఉపాసనాదికము నాచరించిరో అట్టిస్థాణులు తాము జన్మాంతరములం దొనర్చిన పుణ్యపాపకర్మలకు ఉపాసనలకు తగినటుల తిరిగి శరీరమును పొందుట కయి మాతా పితృ గర్భవాసము ననుభవించి (మనుష్యాదులుగనో పశుపక్ష్యాదులుగనో) పుట్టుచున్నారు. అథములయిన వారలు పృథ్విస్థావరభావమును పొందుచున్నారు. ‘యథా ప్రజ్ఞం హి సంభవాః’ అను శ్రుత్యంతరముకూడ ఈవిషయమునే ప్రతిపాదించుచున్నది.

వివరణము:—౧ శ్రు. తద్య ఇహ రమణీయచరణాః అభ్యాశోహయతే రమణీమాం యోని మాపద్యేరన్ బ్రహ్మణ్యోనిం వా క్షత్రియకళ—11

యోనింవా వైశ్యయోనిం వాఽథ య ఇహ కపూయచరణా అభ్యాశోహ
యత్రై కపూయాం యోని మాపద్యేరకశ్వయోనిం వా మాకరయోనిం వా
చాండాలయోనింవా. ఛాండో ౫. ౧౦. ౭.

౨. శ్రు. తం విద్యాకర్తృణీ సమన్వారభేలే పూర్వప్రజ్ఞా చ.

౩. స్మృతి:—పర్ణా ఆశ్రమాశ్చ స్వకర్తృనిష్ఠాః ప్రేత్య కర్తృఫల
మనుభూయ తతశ్చేదేణ విశిష్టదేశ జాతిఫలరూపాయశ్శుక్తపృత విత్త
సుఖమేధసో జన్త ప్రతిపద్యంతే. గౌతమధర్మ సూత్ర. ౨. ౧౧. ౨౯.

మున్నగు శ్రుతిస్మృతు లనేకము లీయర్థమును అనువదించుచున్నవి.

పాపములు ౧. వాచికములు, ౨. మానసములు, ౩. కారీరకములు
అని త్రివిధములు. అందులో శరీరసంబంధములయిన పాపకార్యములను అధిక
ముగా నొనర్చినయెడల స్థావరజన్తమును, వాచికపాపాధిక్యముచేత పక్షి
మృగాదిజన్తమును, మానసపాపాధిక్యముచేత అంత్యజాతిత్వమును పొందునని
మనుస్మృతియం దిట్లు చెప్పబడినది:—

శ్లో. శరీరజైః కర్తృదోషైః యాతి స్థావరతాం నరః,

వాచికైః పక్షిమృగతాం మానసై రంత్యజాతితామ్.

(మనుస్మృతి. ౧౨. ౯)

౨-వ అధ్యాయము, ౨-వ పర్వము, ౧-వ మంత్రము.

అన. “గుహ్యం బ్రహ్మ ప్రవక్ష్యామి” యని ౨-వ మంత్రమునందు
చేసినప్రతిజ్ఞ ననుసరించి ఆ బ్రహ్మమునుగూర్చి చెప్పచున్నారు:—

మూ. య ఏష సుప్తేషు జాగర్తి

కామం కామం పురుషో నిర్విమాణః,

త దేవ శుక్రం తద్భ్రూహ్మ?

తదేవామృతముచ్యతే,

తస్మింల్లోకా శ్రితా సుర్యే
తదు నాత్యేతి కశ్చన. ఏతద్వైతత్

పద. యః ఏషః సుప్తేషు జాగర్తి కామం కామం పురుషః నిర్తి-
మాణః, తత్ ఏవ శుక్రం తత్ బ్రహ్మ తత్ ఏవ అమృతం ఉద్యతే, తస్మిన్-
లోకాః శ్రితాః సర్వే తత్ ఉ న అత్యేతి కః చ న, ఏతత్ వై తత్.

టీక. సుప్తేషు = (అంతఃకరణవ్యతిక్రములయిన ప్రాణాదిసకలేం-
ద్రియములు) నిద్రించిన వగుచుండగా, కామంకామం=ఆయా కామములను,
నిర్తిమాణః=నిర్మించుచు, యః=ఏ, ఏషః=ఈ, పురుషః=పురుషుడు, జాగర్తి
=మేల్కొనుచున్నాడో, (తానుమాత్రము నిద్రింపఁడో) తదేవ = ఆపురు-
షుడే, శుక్రం=పరిశుద్ధమయిన, తత్ బ్రహ్మ=ఆ బ్రహ్మము, తత్ ఏవ = అదియే
(ఆ బ్రహ్మమే), అమృతం=అమృతమని, ఉద్యతే=చెప్పుబడుచున్నది. తస్మిన్=
ఆ బ్రహ్మమునందే, సర్వేలోకాః=వృధివ్యాదిలోకములన్నియు, శ్రితాః=ఆశ్ర-
యించియున్నవి, కశ్చన=ఒక్కటియుఁజూచు, తత్ = దానిని, న అత్యేతి ఉ =
అతిక్రమింపఁజాలదుగదా. ఏతత్=ఇది, తద్వై=నీవడిగిన ఆ బ్రహ్మమేగదా.

తా. అంతఃకరణ వ్యతిక్రములగు ప్రాణాదీంద్రియములు నిద్రించు-
చుండగా తానుమాత్రము నిద్రింపక జాగరూకుఁడయి అవిద్యచేత స్రక్పం-
చన వనితాద్యభీష్టజాతమును విమ్రుఁడు నిర్మించుచున్నాడో అతఁడే
పరిశుద్ధమయినట్టియు నిగూఢమయినట్టియు పరబ్రహ్మము, ఇంతకంటె భిన్న-
ముగ బ్రహ్మమయినదిలేదు. ఇదియే అమృతము—ఆనఁగా విచారహితమని
సర్వకాస్త్రములందు చెప్పుబడుచున్నది. వృధివ్యాది సకలలోకములు సర్వ-
లోకములకు కారణభూతుడగు ఆ బ్రహ్మమునందే ఆశ్రయించియున్నవి. అట్టి
బ్రహ్మముకంటె భిన్నముగనుండునట్టి వస్తువేలేదు. ఇదియే నీవడిగిన బ్రహ్మము.

. ౨-వ అధ్యాయ, ౨-వ పల్లి, ౯-వ మంత్రము.

అవ. అద్వైతత్వవిజ్ఞానమునుగూర్చి ఇదివఱకు బోధించియున్నను
కుతార్కికులగు వారలు వచించెడి యుక్త్యాభాసములచేత సంశయితచిత్తులగు

వారినిమిక్తమయి బ్రహ్మైకత్వవిజ్ఞానమును పునరుక్తిచోపమును పాటింపక కలు సారులు బోధించవలయునని కుతూహలముగల భగవతయగు శ్రుతి మఱల ఆత్మైకత్వవిజ్ఞానమును యాక్రిందిమంత్రములతో ప్రతిపాదించుచున్నది:—

మూ. అగ్ని ర్యదైకో భువనం ప్రవిష్టో
రూపం రూపం ప్రతిరూపో బభూవ,
ఏకస్తథా సర్వభూతాంతరాత్మా
రూపం రూపం ప్రతిరూపో బహిశ్చ.

పద. అగ్నిః యథా ఏకః భువనం ప్రవిష్టః రూపం రూపం ప్రతి రూపః బభూవ, ఏకః తథా సర్వభూతాంతరాత్మా రూపం రూపం ప్రతిరూపః బహిః చ.

టీక. యథా=వివిధముగా, ఏకః=ఒక్కడైన, అగ్నిః=అగ్ని, భువనం= లోకమును, ప్రవిష్టః=ప్రవేశించినదై, రూపంరూపం = దాహ్యమగు ప్రతి దార్వాది భేదమునుగూర్చి, ప్రతిరూపః = ఆయాదాహ్యమునకుతగిన రూపము గలది, బభూవ = ఆయెనో, తథా = అదేవిధముగా, ఏకః=ఏకవిధుడగుపురుషుడే, సర్వభూతాంతరాత్మా = సర్వభూతములకు ఆంతరాత్మయై, బహిః= వెలుపలనున్నా, రూపంరూపం = ప్రతిరూపమునుగూర్చి, ప్రతిరూపః=సమాన మయిన రూపముగలవాడు, (బభూవ=ఆయెను.)

తా. ప్రకాశస్వభావుడగు అగ్నియొక్కడే లోకమునందుగల దాహ్యమగు దార్వాదికమును ప్రవేశించి ఆయాదాహ్య పదార్థమునకుడగిన రూపముగలవాఁ డెట్లుగుచున్నాడో-అనఁగా ఎట్టికావ్యమును కాల్యునో ఆకావ్యమయొక్క వక్రత్వాదికము ననుసరించి అగ్నికూడ వక్రత్వాదిగుణములు కలిగియున్నటుల యెటులగనంబడుచుండునో, అదేవిధముగా ఒక్కడే అయిన ఆత్మయే సర్వభూతములందు సర్వదేహములందు అతిమాత్మరూపమున ఆంతరాత్మభూతుడయి ప్రవేశించి ఆయాదేహములకు తగినరూపముగల

వాఁడు అగుచున్నాఁడు. ఆకాశమువలె వికారరహితుఁడయి లోపలవెలుపల ప్రకాశించుచున్నాఁడు.

అ-వ అధ్యాయము, అ-వ పల్లి, ౧౦-వ మంత్రము.

అవ. మఱొకదృష్టాంతము చెప్పఁబడుచున్నది:—

మూ. వాయు ర్యతైకో భువనం ప్రవిష్టో
రూపం రూపం ప్రతిరూపో బభూవ,
ఏకస్తథా సర్వ భూతాంతరాత్మా
రూపం రూపం ప్రతిరూపో బహిశ్చ. ౧౦

పద. వాయుః యథా ఏకః భువనం ప్రవిష్టః రూపం రూపం ప్రతి
రూపః బభూవ, ఏకః తథా సర్వభూతాంతరాత్మా రూపం రూపం ప్రతిరూపః
బహిః చ. ౧౦

టీక. యథా = వివిధముగా, ఏకఃవాయుః = ఒక్కటియగువాయువు,
భువనంప్రవిష్టః=లోకమును ప్రవేశించినదై, రూపంరూపం = ప్రతిదేహమును
గూర్చి, ప్రతిరూపః = సమానమయినరూపముగలది, బభూవ = ఆయెనో,
తథా=అదేవిధముగా, ఏకః = ఒక్కఁడయిన ఆత్మయే, సర్వభూతాంతరాత్మా=
అంతరాత్మస్వరూపములో సర్వభూతము లందున్నవాఁడయి, బహిఃచ = వెలు
పలను ఉన్నవాఁడయి, ప్రతిరూపః = సమానమయిన రూపముగలవాఁడు,
బభూవ=ఆయెను.

తా. పీఠికేతుఁడా! ఒక్కటియగువాయువు, ప్రాణాత్మకముచేత
సకలప్రాణుల దేహమునందు ప్రవేశించి అయాప్రాణులకు తగినటుల ఆయా
రూపములు గలిగి యెటుల నున్నదో అదేవిధముగా ఒక్కఁడేయగుఆత్మయు
సకలభూతాంతరాత్మయైవెలయును లోపలవెలుపల అయారూపములకు తగిన
రూపములు గలవానివలె ప్రకాశించుచున్నాఁడు.

అ-వ అధ్యా, అ-వ వల్లి, ౧౧-వ మంత్రము.

అవ. ఒక్కడే సర్వాత్మకుడయినయెడల అప్పుడు సంసారిత్వము దుఃఖిత్వము వరుడగు పురుషునకే సంభవించునని సిద్ధించుచున్నదిగదాయని సంశయించి అట్టివిలేదనుటకుగాను యీమంత్రము చెప్పబడుచున్నది:—

మూ. సూర్యో యథా సర్వలోకస్య చక్షుః
నలిప్యతే చాక్షుషై ర్బాహ్యదోషైః,
ఏకస్తథా సర్వభూతాస్తరాత్తా
న లిప్యతే లోకదుఃఖేన బాహ్యైః.

పద. సూర్యః యథా సర్వలోకస్య చక్షుః న లిప్యతే చాక్షుషైః
బాహ్యదోషైః, ఏకః తథా సర్వభూతాస్తరాత్తా న లిప్యతే లోకదుఃఖేన
బాహ్యైః.

టీక. సూర్యః=సూర్యుడు, సర్వలోకస్య = సకలప్రాణులకు, చక్షుః =
నేత్ర భూతుడైనను, చాక్షుషైః = నేత్ర సంబంధములయిన, బాహ్యదోషైః =
అశుచ్యాది పదార్థదర్శనసంబంధములగు బాహ్యదోషములచేత, యథా =
ఏవిధముగా, నలిప్యతే=తాఁకబడఁడో, తథా = అదేవిధముగా, ఏకః=ఒక్క-
డగు, సర్వభూతాంతరాత్తా=సర్వభూతములం దంతరాత్త సర్వభూతమున నుండు
పురుషుడు, లోకదుఃఖేన = లోకసంబంధములను దుఃఖముచేత, నలిప్యతే =
స్పృశింపబడఁడు. (సః=అదుఃఖము) బాహ్యైః = వెలుపలిది (బ్రహ్మమునకు
సంబంధించినది కాదనుట.)

తా. సూర్యుడు ప్రాణిసమూహముయొక్క చక్షురింద్రియమునకు
దర్శనోపకారము నొనర్చుచున్నవాడయి అపవిత్రపదార్థములగు మూత్ర
పురిషాదులనుకూడ గాంచుచున్నను అశుచ్యాదిదర్శననిమిత్త దోషములచేత
వెలుపలతాఁకబడుటలేదో అదేవిధముగా ఒక్కడయిన అత్త సర్వభూతాంత
ర్వర్తియైనను లోకదుఃఖముచేత స్పృశింపబడుటలేదు. ఈలోకదుఃఖము

బాహ్యముగాని ఆత్మకు సంబంధించినదికాదు. లోకమునందుగల ప్రాణిసమూహము అవిద్యావిమోహితమయి కామకర్మోద్భవమగు దుఃఖమును తనయందారోపించుకొని దుఃఖించుచున్నది. నిజముగా పరమాత్మకు దుఃఖమనునది లేదు. రజ్జువునందు సర్పమున్ను, ముత్రైపుచిప్పయందు వెండియున్ను, మరుమరీచికలందు ఉడకమున్ను, ఆకాశమునందు కమలమున్ను వాస్తవముగా లేకపోయినప్పటికిన్ని అవిద్యానిమిత్తమయిన విపరీతబుద్ధిచేత ఆయాసర్వాదికమున్నటుల అజ్ఞులచేత భ్రావించబడుచున్నది. అవిపరీత బుద్ధ్యధ్యస్తములయిన సర్పాదులచేత రజ్జ్వాదికములను సంభవించిన దోషమేమియులేదు. సర్పాద్యధ్యాసము బాహ్యమేగాని రజ్జ్వాదినిష్ఠముగాదు. అదేవిధముగా నిర్వికారుడను నిర్మలఁడును అగుఆత్మయందు అజ్ఞానవిమోహితమగు లోకమంతయు క్రియాకారక ఫలాత్మకమును సర్పాదిస్థానీయమును అగువిజ్ఞానమును, విపరీతముగ తన్నిమిత్తముగా జన్మజరామరణాది దుఃఖమును అనుభవించుచున్నది. ఆత్మ సర్వలోకములకు స్వరూపభూతుఁడయినను విపరీతాధ్యారోప నిమిత్తమగు లోకదుఃఖముచేత స్పృశించఁబడఁడు. ఏలయనఁగా ఈలోకదుఃఖము బాహ్యమేగాని ఆత్మసంబంధముకాదు. రజ్జ్వాదికమునందు విపరీతబుద్ధిచేత కల్పితమయిన సర్పాదికము రజ్జుసంబంధముగాక రజ్జువుకంటె బాహ్యమెటుల యగుచున్నదో అట్లే లోకదుఃఖము బాహ్యమేగాని ఆత్మకు సంబంధించినదికాదు.

౨-వ అధ్యాయము ౨-వ పల్లి, ౧౨-వ మంత్రము.

మూ. ఏకో వశీ సర్వభూతాన్తరాత్మా

ఏకం రూపం బహుధా యః కరోతి,

తమాత్మస్థం యే ౭నుపశ్యన్తి ధీరా

స్తేషాం సుఖం శాశ్వతం నేతరేషామ్.

పప. ఏకః వశీ సర్వభూతాస్తరాత్తా ఏకం రూపం బహుధా యః కరోతి, తం ఆత్మస్థం యే అనువశ్యంతి ధీరాః లేషాం సుఖం శాశ్వతం న ఇతరేషామ్.

టీక. ఏకః = (తనకంటె అల్పండును, అధికుండును, తనతో సమానుండును అగువాడు) మఱొక్కఁడు లేనివాడును, వశీ=సర్వజగత్తు స్వాధీనముగాఁ గలవాడును, సర్వభూతాంతరాత్తా = సర్వభూతములకు అంతరాత్మ స్వరూపుండును (అగు) యః=వియాత్త, ఏకంరూపం=శుద్ధవిజ్ఞానఘనరూపుని, బహుధా = అనేకవిధములుగలవానిగా, కరోతి = చేయుచున్నాఁడో, యే ధీరాః=వివిద్వాంసులు, ఆత్మస్థం = స్వశరీరహృదయాకాశాంతర్గతమగు, బుద్ధిగుహయందున్న, తం=ఆయాత్మను, అనువశ్యంతి = చూచుచున్నారో, లేషాం =వారికే, శాశ్వతం సుఖం=శాశ్వతమయిన సుఖము, ఇతరేషాం = ఇతరులకు, న=అట్టిసుఖము లేదు.

తా. ఆపరమేశ్వరుండు సర్వగతుండు, స్వకంతుండు, అతనికి సముండుగాని అతనికంటె అధికుండుగాని అల్పండుగాని మఱొక్కఁడులేదు. అతని యధీనమునందే సకలజగత్తు గలదు. వీలయినఁగా అతఁడు సర్వభూతములకు, అంతరాత్మ భూతుండగుటచేత, అతఁడు తాను విశుద్ధవిజ్ఞాన ఘనస్వరూపముతో అద్వితీయుండైనను నామరూపాద్యశుద్ధోపాధిసంబంధముచేత అనేకప్రకారములుగా నొనర్చుచున్నాఁడు. ఇటుల అతఁడొనర్చుట శనయొక్క అచింత్యమహిమచేతనేగాని సాధనాంతరసహాయముచేత మాత్రముగాదు. స్వశరీరహృదయాకాశము నందుండువానిని - అనఁగా బుద్ధియందు చైతన్యకారముతో వెలయువానిని, ఆత్మ ఆకాశమువలె అమూర్తగుణము గలవాఁడగుటచేత ఆత్మకు శరీరము ఆధారమనిచెప్పట యుక్తముకాదుగదా. ఇందులకు దృష్టాంతము 'అదర్శస్థం ముఖం' అనఁగా అద్దమునందు ముఖమున్నది. అట్టియాఆత్మను ధీరులయినవివిద్వాంసులు బాహ్యవిషయములనుండి విముఖములయిన ఇంద్రియవృత్తులుగలవారలయి ఆచార్య, కాస్త్రోపదేశ,

స్వానుభవములతోఁ గాంచుచున్నారో, ఈశ్వరతుల్యులగు అట్టివిద్వాంసులగు వారికే కాశ్వతసుఖము—అనఁగా ఆత్మానందలక్షణమగు సుఖము కలుగునుగాని తదితరులకు అనఁగా బాహ్యవిషయానుక్తబుద్ధులగు అవివేకులకు కాశ్వతసుఖము స్వాత్మభూతమయినప్పటికిని అవిద్యా వ్యవధానమువలన కలుగఁజాలదు.

అ-వ అథా, అ-వ పల్లి, ౧౩-వ మంత్రము.

మూ. నిత్యోనిత్యానాం చేతనశ్చేతనానా

మేకో బహూనాం యో విదధాతి కామాన్,

త మాత్తస్థం యేన అనుపశ్యంతి ధీరా

తేషాం శాన్తి శ్శాశ్వతీ నే తరేషామ్.

౧౩

పద. నిత్యః నిత్యానాం చేతనః చేతనానాం ఏకః బహూనాం యః విదధాతి కామాన్, తం ఆత్మస్థం యే అనుపశ్యంతి ధీరాః తేషాం శాన్తిః శాశ్వతీ న ఇతరేషామ్.

౧౩

టీక. ఏకః=ఒక్కఁడగు, యః=ఏవరమేశ్వరుఁడు, బహూనాం = అనేకులకు, కామాన్ = (వారివారి కర్మలకు తగిన) ఫలములను, విదధాతి = ఇచ్చుచున్నాఁడో, నః = ఆపరమేశ్వరుఁడు, నిత్యానాం = అనినాశులయిన వాని లోపల, నిత్యః=నిత్యమైనటువంటివాఁడు, చేతనానాం=చైతన్యముగల బ్రహ్మాది స్తంబపర్యంతము గలప్రాణులలోపల, చేతనః = చేతనస్వరూపుఁడు. ఆత్మస్థం=ఆత్మ యనఁగా స్వశరీర వృద్ధయాకాశాంతరస్థబుద్ధిగుహయందు ఆభివ్యక్తి గల, తం = ఆయాత్మను, యేధీరాః = వివిద్వాంసులు, అనుపశ్యంతి=చూచుచున్నారో, తేషాం = అట్టివారికే, శాశ్వతీకాంతిః = నిత్యమయిన కాంతి సుఖము, ఇతరేషాం = తద్భిన్నులయినవారికి, న = అట్టి కాశ్వతమయిన కాంతి సుఖములేదు.

తా. ఆపరమేశ్వరుఁడు వినాశరహితములగు పదార్థములలోపల నిత్యుఁడు, చైతన్యముగల బ్రహ్మాదిప్రాణులకు చేతనభూతుఁడు. అన్నిభిన్నములగు ఉద

కాచికములకు ఉష్ణశక్త్యము, అగ్నినిమిత్తము అని ఎట్లులసిద్ధించుచున్నదో అట్లే బ్రహ్మవిభిన్నము లగుపదార్థములకు వైతస్యశక్త్యము ఆత్మవైతస్యనిమిత్తమేయని యెఱుంగవలయును. అపరమేశ్వరుఁడు, సర్వజ్ఞుఁడు, సర్వేశ్వరుఁడు. అతఁడు తానొక్కఁడే యయ్యును అనేకులగు సంసారులకు వారివారి కర్మలకుతగినఫలమును - స్వానుగ్రహనిమిత్తమయినదానిని అనాయాసముగా ఇచ్చుచుండును. హృదయాకాశాంతస్థుఁడగు అట్టియాత్మను వివిధాంతులు స్వానుభవపూర్వకముగ గురుకాస్త్రోపదేశసహాయమున నెఱుంగుదురో అట్టివారికే కాశ్వతానందముగాని తద్విన్నులకు కాశ్వతానందము లేదని భావము.

అ-వ ఆధ్యా, అ-వ పల్లి, ౧౪-వ మంశ్రము.

మూ. తదేతదితి మన్యన్తే అనిర్దేశ్యం పరమం సుఖం,
కథన్నుతద్విజానీయాం కిము భాలి విభాలి వా.

పద. తత్ ఏతత్ ఇతి మన్యన్తే అనిర్దేశ్యం పరమం సుఖం, కథం ను తత్ విజానీయాం కిం ఉ భాలి విభాలి వా.

టీక. అనిర్దేశ్యం=ఇట్టిదని నిర్ణయించి చెప్పటకు శక్యముకాని, పరమం=శ్రేష్ఠమయిన, సుఖం=సుఖమనునది ఎయ్యదిగలదో, తత్=ఆసుఖము, ఏతత్=ఇయ్యది అని, మన్యంతే = (బ్రహ్మవేత్తలు) తలంచుచున్నారు. తత్ = అది, భాలివాకిము = ప్రకాశించుచున్నదా? విభాలివాకిము = అస్తదాది బుద్ధిగోచరముగా న్నవ్వముగా ప్రకాశించుచున్నదా? (అనువిషయమును) కథంను=విప్రకారముగా, విజానీయాం=నేను తెలిసికొనఁగలను ?

తా. ఈయాత్మవిజ్ఞానమను సుఖము ఇట్టిదని నిర్ణయించి చెప్పటకు శక్యమయినదికాదు. మఱియు మిక్కిలిశ్రేష్ఠమయినది. ఇది ప్రాకృతపురుషులకు అవాఙ్మానసగోచరమైనను బాహ్యవిషయములనుండి మఱిలింపబడిన ఇంద్రియవృత్తులు గలవారగుటచేత ఈషణాత్మయవివర్జితములయిన బ్రహ్మవేత్తలకుమాత్రము కరతలామలకమువలె ప్రత్యక్షముగ గోచరీభూతమగు

చున్నది. అట్టి నిరతిశయసుఖమును నేనెట్లు పొందగలను ? అనగా ఈషణా శ్రయవిరహితులగు బ్రహ్మవేత్తలు అట్టి కాశ్వతసుఖము ఇట్టిదని స్వానుభవ పూర్వకముగా నెట్లెఱింగిరో అట్టి స్వాత్మానుభవము నాకెట్లు ప్రాప్తించును ? ప్రకాశాత్మకమగుటచేత అది ప్రకాశించుచునే యుండుట ననాజమేగాని. అయ్యది సాధారణఁడనగు నాయొక్కబుద్ధికి గోచరమగునది ఎట్లు ? లేక నావంటివానిబుద్ధికి ప్రకాశింపదా ?

అ-వ అధ్యాయము, అ-వ పల్లి, ౧౧-వ మంత్రము.

అవ:—వెనుకయడిగిన ప్రశ్నమునకు 'భాతి, విభాతివ' యని ఉత్తరము చెప్పబడుచున్నది. ఎట్లనగా:—

మూ. న తత్ర సూర్యో భాతి న చన్ద్రితారకం
నేమా విద్యుతో భాన్తి కుతో ఽయమగ్నిః,
తమేవ భాన్త మనుభాతి సర్వం
తస్య భాసా సర్వమిదం విభాతి.

పద. న తత్ర సూర్యః భాతి న చన్ద్రితారకం న ఇమాః విద్యుతః
భాన్తి కుతః ఆయం అగ్నిః, తం ఏవ భాన్తం అనుభాతి సర్వం తస్య భాసా
సర్వం ఇదం విభాతి.

కాతకోపనిషత్తు ద్వితీయాధ్యాయమునందు

ద్వితీయపల్లి నమాక్షమ.

టీక. తత్ర = స్వాత్మ భూతమగు ఆపరబ్రహ్మమునందు, సూర్యః = సూర్యుఁడు, న భాతి=ప్రకాశించుటలేదు. చంద్ర తారకం=చంద్రుఁడు నక్షత్రములు, నభాతి=ప్రకాశించుటలేదు. ఇమాః విద్యుతః=ఈమెరుపులు, నభాతి=ప్రకాశించుటలేదు. ఆయం అగ్నిః=ఈయగ్ని, కుతః = ఎట్లు ప్రకాశించును ? సర్వం=సూర్యచంద్రాగ్నాది సర్వతేజస్సు, భాంతం = ప్రకాశించుచున్న, తం. ఏవ = ఆపరబ్రహ్మమునే, అనుభాతి = అనుసరించి, ప్రకాశించుచున్నది. తస్య

భాసా=ఆ బ్రహ్మముయొక్క కాంచితేతనే, ఇదంసర్వం=ఈసూర్యచంద్రాది లేజ
స్వమూహమంతయు, విభాతి=మిక్కుటముగ ప్రకాశించుచున్నది.

తా. ఓగౌతమా! సావిత్యభూతుడగు ఆ బ్రహ్మమునందు ప్రపంచము
నందుగల సకలవదార్థములను ప్రకాశింపజేయు సూర్యముగల సూర్యుడు
ప్రకాశించుటలేదు. అనగా బ్రహ్మమును సూర్యుడు ప్రకాశింపజేయఁ
జాలడు. అదేవిధముగా చంద్రుడుగాని, నక్షత్రములుగాని, మెరుపులుగాని
అతను ప్రకాశింపజేయఁజాలవు. ఇక మనదృష్టిగోచరమునందున్న అగ్ని
ఎట్లు. ప్రకాశింపజేయఁగలడు? విశేషించిచెప్పటవలన ప్రయోజనమేమిగాని
సూర్యచంద్ర నక్షత్రాదికమెయ్యది ప్రకాశించుచున్నటుల మనకు గోచరమగు
చున్నదో అయ్యది ఆపరమేశ్వరుని అనుసరించియే ప్రకాశించుచున్నది. ఆపర
మేశ్వరుని ప్రకాశముచేతనే సూర్యాదిలేజస్వమూహము ప్రకాశించు
చున్నది. కావుననే ఆ బ్రహ్మము 'భాతి విభాతి' అని చెప్పబడుచున్నది.
అనగా కార్యగతమయిన వివిధప్రకాశముచేత బ్రహ్మముయొక్క ప్రకాశ
రూపత్వము స్వయముగా తెలియబడుచున్నది. తనకు స్వయముగా ప్రకా
శించు సూర్యములేనివాడు ఇకరునకు ప్రకాశమునొసంగుటకు సాధ్యము
కాదుగదా. లోకమునందుకూడ ప్రకాశనస్వరూపములగు ఆదిత్యాదులకు
భాసనరూపము గనబడుచున్నదిగాని ఘటాదికమునకు అన్యావభాసకత్వము
గనబడుటలేదు.

అంధ్ర టీకాతాత్పర్యవివరణసహితముగు క తో ప ని ష త్తునందు

ద్వితీయాధ్యాయమునందు ద్వితీయపల్లి సమాప్తము.

ప్రథమాదిపరిగణనము చేత పంచమపల్లి సమాప్తము.

ఈపల్లకిసంబంధించిన వివరణగ్రంథభాగము

అనుభూతిప్రకాశము-౧౧వ అధ్యాయము. ప్లో. ౭౦-౯౪.

అత్తపురాణము-౯వ అధ్యాయము. ప్లోకము. ౬౫౦-౭౪౩.

శ్రీగురుభ్యోనమః.

క తో ప ని ష త్తు

ద్వితీయాధ్యాయము—తృతీయపల్లి.

(ప్రథమాదిపరిగణనముచేత పష్టపల్లి.)

౨-వ అధ్యాయము, ౩-వ పల్లి, ౧-వ మంత్రము.

అవ. బూరగచెట్టు మున్నగు పృథ్విజాతముయొక్క తూలమును-దూది
పింజను చూచి తద్వృక్షబీజము నేత్రేంద్రియగోచరము కాకపోయినను ఆపృథ్వి
మునకు బీజమున్నదని లోకమునందు లోకులెట్టు నిర్ణయించుకొనుచున్నారో
అదేవిధముగా సంసారశార్య పృథ్విధారణముచేత తత్సంసారమునకు మూల
మయిన బ్రహ్మముయొక్కస్వరూపమును నిర్ణయించుకలంపుతో నీయాతివపల్లి
ప్రారంభింపఁ బడుచున్నది:—

మూ. ఊర్ధ్వమూలో అవాక్ శాఖ ఏషోఽశ్వత్థ స్సనాతనః,
తదేవ శుక్రం తద్భ్రష్ట తదేవామృతముచ్యతే.
తస్మిన్ లోకా శ్చితా స్సర్వే తద్గు నాత్యేతి కశ్చన.
ఏత ద్వైతత్.

పద. ఊర్ధ్వమూలః అవాక్ శాఖః ఏషః అశ్వత్థః సనాతనః, తత్ ఏవ
శుక్రం తత్ బ్రహ్మ తత్ ఏవ అమృతం ఉచ్యతే, తస్మిన్ లోకాః శ్చితాః
సర్వే తత్ ఉ న అత్యేతి కః చ న, ఏతత్ వై తత్. ౧

టీ. ఊర్ధ్వమూలః = సర్వశ్రేష్ఠమయిన బ్రహ్మమే మూలముగాఁ గలిగి
నట్టియు, అవాక్ శాఖః = స్వర్గనరకాదులను అడ్డముగా వ్యాపించిన శాఖలుగల

దియు, విషః=ఈ, అశ్వత్థః = సంసారమును అశ్వత్థవృక్షము, (న శ్వః అసి స్థాస్యతీతి-అశ్వత్థః=రేపునిలుచుట యనునదిలేదు కావున అశ్వత్థమనంబడును.) తత్ విప = ఆసంసారాశ్వత్థవృక్షమునకు మూలమయినదియే, శుక్రం = పరి శుద్ధము, తత్ విప=అదియే, బ్రహ్మ=బ్రహ్మము, తత్ విప = అయ్యదియే, అమృ తం=అమృతము (అని), ఉచ్యతే=చెప్పబడుచున్నది. తస్మిన్=ఆసంసారాశ్వత్థ వృక్షమునకు మూలమయిన బ్రహ్మమునందే, సర్వేలోకాః = లోకములన్నియు, శ్రితాః=ఆశ్రయించియున్నవి, కశ్చన=దిక్కటియు, తత్=దానిని, న అత్యేతి ఉ=అతిక్రమింపఁజాలదు. ఏతత్=ఇదియే, తత్=ఆ సీపడిగిన బ్రహ్మము.

తా. అవ్యక్తాదిస్థావరాంతముగు సంసారమును అశ్వత్థవృక్షము ఊర్ధ్వ మూలము. ఊర్ధ్వమనఁగా 'తద్విష్ణోః పరమం పదం' అని ప్రతిపాదించఁబడిన బ్రహ్మమే మూలముగాఁగలది. జ్ఞానఖడ్గముచేత ఛేదింపఁదగినదగుటచేత వృక్షత్వ మిట యుక్తమే యగుచున్నది. ఈసంసారమును అశ్వత్థవృక్షముతోపోల్చుటకు మఱియొన్ని హేతువులకూడఁగలవు. ఆహేతువు లివి:—

జన్మ జరా మరణ శోకాద్యనేకానర్థ పరంపరలతో సర్వదా గూడి శోనియుండునది తుణతృణమునకు మారుచుండు స్వభావముకలది, ఇంద్ర జాలము, ఎండమావులసీరు, గంధర్వనగరము మున్నగువానివలె కనంబడు చున్నటుల తోచి నశించిపోవునది, చివరకు వృక్షమువలె అభావాత్మకము, కదలీస్తంభము, (అరటిచెట్టు)వలె సారవిహీనము, వేలకొలదిగానుండు పాచుండు లయినవారిచేత స్వస్వబద్ధ్యునసారము నిర్ణీతమగుచున్నదియు, తత్త్వజిజ్ఞాసువు అగు వారలకుఁగూడ ఇట్టిదని నిర్ణయించుటకు వీలుకానిదియు, వేదాంతము (ఉపనిషత్తు) లందు నిర్ధారితమయిన బ్రహ్మమే మూలసారముగాఁగల దియు, అవిద్యా కామదీజా వ్యక్తబీజముచేత పుట్టినదియు, అపరబ్రహ్మ (విజ్ఞానక్రియాశక్తి ద్వయాత్మకుడగు హిరణ్యగర్భుడు) అంతురముగాఁగల దియు, సర్వప్రాణుల లింగకరీరములే స్కంధములుగాఁగలదియు, శ్రుష్టమను సేరునుపోసి వెంచుటచేత ఎదుపుగా వెలుగుచున్నదియు, బుద్ధింద్రియవిషయ

ములను చిగురుటాకులుగలదియు, శ్రుతిస్మృతి న్యాయవిద్యోపదేశములను ఆకులుగలదియు, యజ్ఞము దానము తపస్సు మున్నగు అనేకసత్క్రియలే పుష్పములుగాఁగలదియు, సుఖదుఃఖసంపేదనలు రసముగాఁగలదియు, ప్రాణ్యుప జీవ్యంత ఫలములుగలదియు, ఆప్రాణులయొక్క తృప్త్యను నీరుపోయుటచేత బాగుగా ఎదిగి పెరవేసికొని దిగిసిపోయిన కర్త వాసనాదికములను ఆవాంతర మూలములుగలదియు, సత్యసామాది సప్తలోకములును, బ్రహ్మదిభూతగణము అనియెడి పక్షిసమూహములకు నివాసభూతమయినదియు, ఆయాప్రాణిజాత ములు సుఖదుఃఖానుభవసమయములందు చేసెడి హర్షశోక జాత నృత్యగీత వాదిత్రక్షేణితా స్ఫోటిత హాసితాకృష్ట రుదితహాహా ముంచ ముంచేత్యాద్య సేక విధశబ్దకృత తుములీభూతమహారావముగలదియు, (అనఁగా సంతోషమువచ్చి నప్పుడు సంతోషనూచకముగ నృత్యగీతాద్యాడంబరములు, దుఃఖము సంభ వించినప్పుడు 'కుయ్యోమెట్టో' యని దుఃఖించి విప్పుచుండుట మున్నగునవి) ఉపనిషత్ప్రతిపాదితమగు బ్రహ్మతదర్శనమును అనంగశస్త్రముచేత తెగనలుక బడఁ దగినదియునై ఈసంసారాశ్వత్థపృక్షము వెలయుచున్నది. ఈసంసారమే అశ్వత్థపృక్షముగా నిట నిరూపింపఁబడినది. ఈసంసారమును అశ్వత్థపృక్షము కామకర్తలను గాలిచేత కంపితమయి నిత్యప్రచళిత స్వభావమైయున్నది. స్వర్గనరకతిర్యక్ష్నేతామలను కాభోపకాఖలు కలిగియున్నది. సనాతనము— అనఁగా అనాదియగుటచేత చిరప్రవృత్తమయినది. ఇట్టి యీసంసారపృక్షము నకు మూలపెయ్యదియో అదే శుద్ధమయినది. చైతన్యాత్మజ్యోతిస్వభావ మయినది. అదియే అన్నిటికంటె మహత్తైనదగుటవలన బ్రహ్మమని చెప్పఁబడు చున్నది. అదియే అవినాశిస్వభావము కలదియగుటచేత అమృతమని చెప్పఁ బడుచున్నది. 'వాచాఽఽరంభణం వికారోనామధేయ మన్మత మన్యదతో మర్త్యం' అను శ్రుతిసనుసరించి పరమార్థసత్యభూతుండగు బ్రహ్మమునందు లోకములు గంధర్వనగర, మరుమరీచ్యుదక, 'మాయాసమములయి పరమార్థ దర్శనము లేకపోవుటచేత ఉత్పత్తిస్థితిలయములు గలవానివలెఁ గనంబడు

చుండును. ఘటాదికార్యము మృదాదికారణమును అతిక్రమించి యెటుల యుండఁజాలదో అదేవిధముగ ఒక్కటి అయినను ఆబ్రహ్మము నతిక్రమించి యుండఁజాలదు. ఈబ్రహ్మమునే నీవు తెలుసుకొనవలయునని న న్నడిగి నాడెను.

వివరణము:—భగవద్గీత సర్వోపనిషత్సార భూతమయినను కతోపనిషత్తునకు చాలసన్నిహితసంబంధము కలిగియున్నది. ఈయంపనిషత్తునందుఁగల చాలమంత్రములున్నవిఉన్నట్లే భగవద్గీతయందు మఱిల పఠింపఁబడియున్నవి. భగవద్గీతయొక్క ౧౮ అధ్యాయములలో 'పురుషోత్తమప్రాప్తియోగము' అను పేరుగల ౧౫-వ అధ్యాయము చాలగౌరవము కలిగియున్నది. ౧౮ అధ్యాయములు పారాయణముచేయుటకు అవకాశములేనివా రీ ౧౫-వ అధ్యాయమునైనను తప్పక పారాయణము చేయుదురు. ఈ 'ఉద్ధర్షణమూలా' ౭ వాక్యాభి' అను మంత్రముయొక్క వివరణము భగవద్గీత ౧౫-వ అధ్యాయము నందు మొదటి నాలుగుశ్లోకములం దిట్లు గలదు:—

శ్రీ భగవానువాచ:—

శ్లో. ఉద్ధర్షణమూలమథక్వాభి మశ్వత్థం ప్రాచూరవ్యయం,

ఛందాసి యస్య వర్ణాసి యస్తం వేద స వేదవిత్.

౧

అధశ్చిర్ధ్వం ప్రసృతాస్తస్య కాఖా గుణప్రవృథ్థా విషయప్రవాహాః,

అధశ్చమూలా న్యనుసంతతాని కర్తానుబంధీని మనుష్యలోకే.

౨

స రూపమశ్రేయ తథోపలభ్యతే నాంతో న చాదిర్నచ సంప్రతిష్ఠా,

అశ్వత్థ మేనం సువిరూఢమూలమనంగశస్త్రేణ దృఢేన ఛిత్రా.

౩

తతః పదం తత్పరిమార్గితవ్యం యస్మి న్నతా న నివర్తంతి భూయః,

తమేవ చాద్యం పురుషం ప్రవద్యే యతః ప్రవృత్తిః ప్రసృతా పురాణీ.

౪

నిర్వానమోహః జితసంగదోషః

అధ్యాత్మదృష్ట్యా వినివృత్తకామాః,

ద్వంద్వైర్విముక్తా స్సఖ దుఃఖ సంజ్ఞే

ర్గచ్ఛంత్యమూఢాః పద మవ్యయం తత్.

గ

భగవద్గీత. ౧౫-వ అధ్యాయము.

శ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పాదాచార్యులవారు ఈ మంత్రభాష్యమునందు ఈగీతాష్టోకములయొక్క అర్థమునుకూడ చాలవఱకు ఆనువదించియున్నారు. భగవద్గీతాభాష్యమునం దిట్లు వ్రాసియున్నారు:—

పురాణేచ—

శ్లో. అవ్యక్త మూల ప్రభవస్తస్యైవానుగ్రహోభిక్షః,

బుద్ధిస్కంధమయశ్చైవ ఇంద్రియాంతర తోటరః.

మహాభూత వికాఖశ్చ విషయైః పత్రవాంస్తథా,

ధర్మాధర్మ సుపుష్పశ్చ సుఖదుఃఖ భూదయః.

ఆజీవ్య సుర్వభూతానాం బ్రహ్మవృక్ష స్సకాతనః,

ఏతద్బ్రహ్మపనం చైవ బ్రహ్మ చరతి నిత్యశః.

ఏతచ్ఛిత్వా చ భిత్వా చ జ్ఞానేన పరమాసినా,

తత శ్చాత్మరతిం ప్రాప్య యస్తాన్నావర్తతే పునః. ఇత్యాది.

వేదాంతముకూడావలె యనుపేరుతో శ్రీ బెల్లంకొండ రామరాయ కవీం ద్రులవారొనర్చిన శ్లోకరూపముగు ఉపనిషద్వివరణ గ్రంథమునందు కతోపనిష ద్వివరణము శ్లో. ౧౪—౧౫ లందుఁ గలదు. ఆం దీమంత్రార్థము భాష్యగత వివరణముతోడ చేర్చి లలితమయిన శైలియందు మననయోగ్యముగ గ్రథిత మయినది. పాఠకులకు హృదయంగమముగ నుండునను కలంపుతో ఏకస్తంత్రా ర్థమును ప్రతిపాదించిన శ్లోకద్వయము నుదహరించుచున్నాడను:—

శ్లో. మాయాబీజభవ స్సృష్టహంబుకలితో బ్రహ్మాంకురః ప్రాణభృ

ల్లింగస్కంధధరః స్ఫురాదిమ తనూకాఖ స్త్వయీపత్రభృత్,

కత—12

దైకాత్తా విషయప్రవాళకలితో యజ్ఞానిపుష్ప స్సుఖై
 ర్దగ్ధై శ్చాపి ఫలై ర్యుతో లిఖి జగన్మీదశ్చ భూతాండజః. ౪౭
 నానాశబ్ద సమాగమాతి తుములధ్వానశ్చ కర్తానిలై
 ర్నున్న శ్చించల విష సంస్పృతిమహిజో లైహ్యభావాత్తకః,
 సమ్యక్ జ్ఞానమయాసినా మకరణీయోచ్ఛేద ఏతస్య త
 న్మూలం బ్రహ్మ సదేవ శుక్రమమృతం మిశ్రైవిష మర్త్యః పురః. ౪౮

౨-వ ఆధ్యాయ, ౩-వ పల్లి, ౨-వ మంత్రము.

మూ. యదిదం కిం చ జగత్సర్వం
 ప్రాణ ఏజతి నిస్సృతం,
 మహద్భయం వజ్రముద్యతం
 య ఏత ద్విదు రమృతా స్తే భవన్తి. ౨

పద. యత్ ఇదం కిం చ జగత్ సర్వం ప్రాణే ఏజతి నిస్సృతమ్,
 మహా-భయం వజ్రం ఉద్యతం యే ఏతత్ విదుః అమృతాః తే భవన్తి.

టీక. యత్కించ=స్వల్పమగు, ఇదం=ఈ, సర్వంజగత్=జగత్తంతయు,
 ప్రాణే=పరమాత్మయందే, నిస్సృతం=బయలుపెడచినది. ఏజతి = ఆ బ్రహ్మమును
 గాంచి భయంపడుచున్నది. (ఆ బ్రహ్మము,) ఉద్యతం వజ్రం=వజ్రాయుధమును
 ఎత్తి చేతియందు ధరించినవాని(వలె), మహత్ భయం=గొప్పభయమునుకలుగఁ
 జేయుచున్నది. యే=ఎవ్వరు? ఏతత్ = దీనిని, విదుః = తెలిసికొనుచున్నారో
 (లే=వారు), అమృతాః=మరణరహితులు, భవంతి=అగుచున్నారు.

తా. “ఏ బ్రహ్మము నెఱుంగుటవలన అమృతత్వమును పొందుచున్నా
 రని చెప్పుటబిడియున్నదో అట్టి జగత్తునకు మూలమయిన బ్రహ్మమునునది లేనే
 లేదు, ఈ ప్రపంచము అసత్తునుండియే పుట్టుచున్నది” అని వాదించువారిపక్షము
 అప్రామాణికమని నిరసించి జగత్తులము బ్రహ్మమునువిషయ మీమంత్రమునందు

ప్రాపించబడుచున్నది. దృగ్దోషరమగు బ్రహ్మాదిస్థావరాంతమగు సీత్రపంచ మంతయు ఆపరబ్రహ్మముచేత స్పష్టమయి ఆపరమేశ్వరుని యస్తిత్వము ననుస రించియే స్థితికలిగి నెలయుచున్నది. ఆపరమేశ్వరునియాజ్ఞకు భయంపడియే నియమముగ నడచుచున్నది. కావుననే జగదుత్పత్తి స్థితిలయములను కారణ మగు బ్రహ్మము వజ్రధారియగు ప్రభువు సేవకులకువలె జగత్తురకంతయు భయ కారణము—అనగా వజ్రధరుడయిన ప్రభువును గాంచి సేవకులు సభయులయి తపాజ్ఞ నెట్లు నియమముగ నిర్వర్తింపెదరో అజేషధముగా సూర్యచంద్రగ్రహ నక్షత్రతారకాది సమన్వితమగు జగత్తు ఈశ్వరాధిష్ఠిత మగుటచేతనే నియమ ముగా క్షణకాలమయినను విక్రాంతిలేక తమతమ కృత్యకాతమును నిర్వహించు చున్నది. ప్రపంచమునకంతయు ఇట్లు సాక్షిభూతమయిన బ్రహ్మము ఆనునది ఒక్కటికలదను విషయము నెఱిగినవారలు అమృతులు. అనగా మోక్షము వందినవార లగుచున్నారు.

౨-వ అధ్యాయము, ౩-వ పల్లి, ౩-వ మంత్రము.

అవ. ఆపరమేశ్వరుని భయమువలన జగత్తెట్లు ప్రవర్తించుచున్నది చెప్పబడుచున్నది:—

మూ. భయాదస్యాగ్నిస్తపతి భయాత్తపతి సూర్యః.

భయా దిన్ద్రోశ్చ వాయుశ్చ మృత్యు ధావతి పృథ్విః.

పద. భయాత్ అస్య అగ్నిః తపతి భయాత్ తపతి సూర్యః, భయాత్ ఇన్ద్రోః చ వాయుః చ మృత్యుః ధావతి పృథ్విః.

టీక. అస్య = ఈపరమేశ్వరునియొక్క, భయాత్ = భయమువలన, అగ్నిః = అగ్నిహోత్రుడు, తపతి = వహించుచున్నాడు. భయాత్ = ఈపరమేశ్వరుని యొక్క భయమువల్లనుండియే, సూర్యః = సూర్యుడు, తపతి = ప్రకాశించు చున్నాడు. ఇంద్రోః = ఇంద్రుడున్నాడు, వాయుః = వాయువున్నాడు, పంప మః = విదవవాడగు, మృత్యుః = మృత్యువున్నాడు, భయాత్ చ = ఈపరమేశ్వ

రునియొక్క భయమువల్లనుండియే, ధావతి=స్వస్వవ్యాపారనిర్వహణమునందు నియతముగ ప్రవర్తించుచున్నారు.

తా. ఓనలికేతుఁడా! ఆవరమేశ్వరునియొక్క భయమునుండియే అన్ని ఆయాపదార్థములను దహించుచున్నాఁడు. సూర్యుఁడు తపించుచున్నాఁడు. ఇంద్రుఁడు దేవలోకమును పరిపాలించుచున్నాఁడు. వాయువు వీచుచున్నాఁడు. మృత్యువు శరీరధారులను వారివారి కాలనియత్యనంతరము యమ లోకమును పొందించుచున్నాఁడు. సమర్థులయిన లోకపాలకులు తమకు పైన ప్రభువను నాఁడొకఁడు దండహస్తఁ డయియుండుటచేతనే తమకు తమకు విహితములయియున్న కృత్యములను సేవకులవలె భయంపడి నియతముగ నిర్వహించుచున్నారు కాని తేనియెడల జగత్ప్రవృత్తి నియతముగ నుండఁజాలదని భావము.

౧-వ అధ్యాయము, ౩-వ పల్లి, ౪-వ మంత్రము.

మూ. ఇహచే దశకదోబ్ధం ప్రాశ్చరీరస్య విస్రసః,

తత స్సర్గేషు లోకేషు శరీరత్వాయ కల్పతే. ౪

పద. ఇహ చేత్ అశకత్ బోధ్యం ప్రాక్ శరీరస్య విస్రసః, తతః సర్గేషు లోకేషు శరీరత్వాయ కల్పతే. ౪

టీక. (తల్=అట్టిబ్రహ్మమును) శరీరస్య = దేహముయొక్క, విస్రసః ప్రాక్ =పడిపోవుటకంటెముందు, ఇహ=ఈలోకమునందే, బోధ్యం=తెలిసికొనుటకు, అశకత్ చేత్ = అసమర్థుఁడయినయెడల, సర్గేషు లోకేషు = పృథ్వీవ్యాధి లోకములందు, శరీరత్వాయ = శరీరభావముకొఱకు, కల్పతే = సమర్థుఁడగుచున్నాఁడు. (అనఁగా జన్మించుచున్నాఁడు.)

తా. అన్ని, సూర్య, ఇంద్ర, వాయువది నకలదేవతాసమూహమునకు భయకారణమయిన బ్రహ్మమును ఈశరీరము పడిపోవుటకంటె ముందే యీ లోకమునందే తెలిసికొన్నయెడల అట్టివాఁడు సంసారబంధమునుండి విముక్తుఁ

జగును. అట్టికరీరపాతమునకులొపల సకలదేవతలకుహడ భయకారణమగు బ్రహ్మమును తెలిసికొననియెడల అట్టివాఁడు పృథివ్యాదిలోకములందు మఱల మఱల పుట్టుచుగిట్టుచే సంసారబంధమునందు తగుల్కొనును కావున పాంచ భౌతికమగు నీకరీరము వదిలిపోవుటకుముందే అత్తావబోధప్రయత్నము చేయఁ దగినదని భావము.

వివరణము:—సర్గములనఁగా పృథివ్యాదిలోకములని చెప్పఁబడినది. సర్గశబ్దమునకు పురుషుని భాష్యమునం దిట్లు చెప్పఁబడినది:—

‘సృజ్యంతే యేష స్రష్టవ్యాః ప్రాణిన ఇతి సర్గాః పృథివ్యాదయో లోకాః.’

అర్థ. వేనియందు సృజింపఁదగినట్టి ప్రాణులు సృజింపఁబడుచున్నారో అట్టి పృథివ్యాదిలోకములు సర్గములనంబడును.

౧-వ అధ్యాయము, ౩-వ పల్లి, ౧-వ మంత్రము.

ఆవ. ఈభూలోకమునందే అద్దమునందు తనముఖము సుష్టముగాఁ గనంబడినట్లు అత్తయొక్క దర్శనము నుకరముగాని బ్రహ్మలోకముకంటె విభిన్నములయిన దేవగంధర్వాది లోకములందు అత్తదర్శనము సుష్టముగా కాదు. బ్రహ్మలోకమునందు అత్తదర్శనము నులభముగా సంభవించునుగాని అట్టిబ్రహ్మలోకము దుష్ప్రాప్తము అనువిషయ మీమంత్రమునందు చెప్పఁబడు చున్నది:—

మూ. యథా౨౨దర్శ్యే తథా౨౨త్తని యథా ✓

స్వప్నే తథా పితృలోకే,

యథా౨పుపరివదదృశే తథా

గర్భర్షలోకే ఛాయా౨౨తపయో రివ బ్రహ్మలోకే. ౧

పద. యథా అదర్శ్యే తథా అత్తని యథా స్వప్నే తథా పితృలోకే, యథా అప్పు పరి ఇవ దదృశే తథా గర్భర్షలోకే ఛాయా౨౨తపయోః ఇవ బ్రహ్మలోకే. ౧

టీక. యథా=వివిధముగా, ఆదర్శే = అద్దమునందు (తప్తప్రతిబింబము స్పష్టముగాఁ గనంబడుచున్నదో), తథా=అదేవిధముగా, ఆత్మని=నిర్మలమయిన తనబుద్ధియందు (ఈభూలోకమునందు ఆత్మదర్శనము సులభముగా ఆగుచున్నది), యథా = వివిధముగా, స్వప్నే=స్వప్నమునందో (అనఁగా జాగ్రద్వాసనానుభూతమయిన వదార్థము స్వప్నమునందు వివిధముగా చూడఁబడుచున్నదో, తథా=అదేవిధముగా), శిత్పలోకే=శిత్పలోకమునందు (ఆత్మదర్శనము అస్పష్టముగఁ గనంబడుచున్నది), అప్పు = జలములందు, యథా = వివిధముగా (తనప్రతిబింబము స్పష్టముగాని సంకీర్ణమయిన అవయవములుగలదిగా), పరిశుభ్రదృశ్యే = అంతటచూడఁబడుచున్నదో, తథా=అదేవిధముగా, గంధర్వలోకే=గంధర్వలోకమునందు, పరిదృశ్యే=చూడఁబడుచున్నది. బ్రహ్మలోకే=బ్రహ్మలోకమునందు, ఛాయాఽఽతపయోః ఇవ = నీడయెండలయందువలె, (ఆత్మదర్శనము స్పష్టముగాఁ గనంబడుచున్నది.)

తా. అద్దమునందు తనముఖముయొక్క ప్రతిబింబమును స్పష్టముగా జను లేట్లుచూచుచున్నారో అదేవిధముగా ఈభూలోకమునందు నిర్మలీభూతమయిన తనబుద్ధియందు సాధకఁడగువాఁడు ఆత్మదర్శనమును స్పష్టముగాఁ గాంచును. జాగ్రద్వాసనోద్భూతమగు స్వప్నమునందు జాగ్రద్వాసనలను అస్పష్టముగ నెట్లు గాంచుచున్నాడో అట్లే శిత్పలోకమునందు ఆత్మదర్శనము స్పష్టముగఁ గలుగజాలదు. విలయనఁగా శిత్పలోకమునందు జీవుఁడు కర్మఫలప్రభోగానక్తుఁడయ్యిండును. నీటియందు తనముఖప్రతిబింబము స్పష్టముగాఁ దెలియక అవిభక్తావయవముయొట్టు గనంబడుచుండునో అట్లే గంధర్వలోకమునందుతూడ ఆత్మదర్శనము స్పష్టముగాఁ గలఁగఁజాలదు. శిత్ప, గంధర్వాది లోకములందు ఆత్మదర్శన మిట్లుండునని శాస్త్రప్రమాణమువలన తెలియవచ్చుచున్నది. ఒక్కబ్రహ్మలోకమునందే ఛాయాఽఽతపములవలె బ్రహ్మదర్శనము స్పష్టముగాఁ గనంబడునుగాని అట్టిబ్రహ్మలోకము అతిక్రమమయిన కర్మోపాసనాజ్ఞాన ఫలసాధ్యముగాని సామాన్యమయిన కర్మోపాసనల

చేత లభ్యముకాదు. కావున అత్తదర్శనార్థ మిజన్తమునందే ప్రయత్నవిశేషము నొనర్పవలయును.

వివరణము:—ఈమంత్రార్థమును శతాధికగ్రంథకర్తలును, సర్వశంక్రస్వశంక్రులును, హయగ్రీవపాదారవిందధ్యానతత్పరులును, బ్రహ్మజ్యాలను అగు శ్రీబైల్లంకొండ రామారాయకపిందులవారు వేదాంతముక్తావళియను పేర తామెనర్పిన ఉపనిషద్ధర్మవివరణరూప శ్లోకరూపగ్రంథమునం దిట్లు ప్రతిపాదించియున్నారు:—

శ్లో. ఏతత్సాధ్యసకారణం కలయితం ప్రాద్దేహపాతాద్భుధ
శ్చేచ్ఛశ్చోతి విముచ్యతే న యది హా సగ్లేష్వధీ ర్ణాయతే,
అదర్శే ముఖమీక్షతే హి పురుషః స్పష్టం న తోయే పున
స్తవ్య వ్వాసవజన్త ని స్ఫుటతరం నాశ్శత్ర సద్దర్శనమ్. గౌ
వేదాంతముక్తావళి, పూర్వార్థము.

౧-వ అధ్యాయ, ౩-వ పల్లి, ౬-వ మంత్రము.

అవ. ఆయాత్మ సెట్టెఱుంగవలయును, అతనిని తెలిసికొనుటవలన కలిగెడి ప్రయోజనమేమి? యను విషయము చెప్పబడుచున్నది.—

మూ. ఇంద్రియాణాం పృథగ్భావ
ముదయాస్తమయా చ యత్,
పృథగుత్పద్యమానానాం
మత్వా ధీరో న శోచతి.

ఐద. ఇంద్రియాణాం పృథగ్భావం ఉదయాస్తమయా చ యత్,
పృథక్ ఉత్పద్యమానానాం మత్వా ధీరః న శోచతి. ౬

టీక. ధీరః=జ్ఞానియగువాఁడు, పృథక్ ఉత్పద్యమానానాం = వేఱుగా పుట్టియున్న, ఇంద్రియాణాం = ఇంద్రియములయొక్క, పృథగ్భావం=భిన్న

భావమును, ఉదయాస్తమయాచ=ఉత్పత్తివినాశములను, మత్వా=తెలిసికొని, న శోచతి=దుఃఖింపఁడు.

తా. స్వస్వవిషయగ్రహణప్రయోజనార్థము స్వస్వకారణములగు ఆకాశాదికమువల్లనుండి వేఱుగా పుట్టింపఁబడిన శ్రోత్రాదీంద్రియములూ అత్యంత విశుద్ధుఁడు చిన్మాత్రుఁడు కేవలఁడు అగు ఆత్మకంటె వేఱయినవనియు, ఉత్పత్తి ప్రళయములు జాగ్రత్స్వప్నములు ఇంద్రియములకేగాని ఆత్మకులేవనియు వివేకముతో నెఱింగిన ధీరుఁడు శోకింపఁడు. నిత్యైకస్వభావుఁడగు ఆత్మ యెట్లు పృథు డిక్కవిధముగ నేయుండుటవలన శోకమునకు కారణ మేలేదు.

శ్రుతి. “తరతి శోకమాత్మవిత్”. అను శ్రుతి యీవిషయమునే ప్రతిపాదించుచున్నది.

౧-వ అధ్యాయము, ౩-వ పల్లి, ౭-వ మంత్రము.

అవ. ఆత్మ ఇంద్రియములకంటె విభిన్నుడని చెప్పఁబడినది కావునను ఇతఁడు అందఱకు ప్రత్యేకాత్మ కావునను వెలుపలను పొందఁజాలఁడు గదా! అట్టియాత్మను పొందుట యెట్లును విషయము చెప్పఁబడుచున్నది:—

మూ. ఇద్ద్రియేభ్యః పరం మనో మనసస్సత్త్వముత్తమమ్,
సత్త్వా దధి మహా నాత్మా మహతోఽవ్యక్తముత్తమమ్.

పద. ఇద్ద్రియేభ్యః పరం మనః మనసః సత్త్వం ఉత్తమం, సత్త్వాత్ అధి మహాః ఆత్మా మహతః అవ్యక్తం ఉత్తమమ్. 2

టీక. ఇంద్రియేభ్యః = ఇంద్రియములకంటె, మనః=మనస్సు, పరం=శ్రేష్ఠమయినది, మనసః=మనస్సుకంటె, సత్త్వం=బుద్ధి, ఉత్తమం = శ్రేష్ఠమయినది, సత్త్వాత్=బుద్ధికంటె, మహాః ఆత్మా = మహత్తను ఆత్మ, అధి=అధికము, మహతః=మహత్స్వరూపముగ ఆత్మకంటె, అవ్యక్తం=అవ్యక్తము, ఉత్తమం=శ్రేష్ఠమయినది.

తా. ఇంద్రియములకంటె మనస్సు శ్రేష్ఠమయినది, ఆమనస్సుకంటె సత్త్వము-అనగా బుద్ధి శ్రేష్ఠమయినది. ఆబుద్ధికంటె మహదాత్మ శ్రేష్ఠమయినది. ఆమహదాత్మకంటె సర్వకారణమగు అవ్యక్తము శ్రేష్ఠమయినది. ఇచట ఇంద్రియముల తరువాత విషయములను గుఱించి చెప్పట యుక్తముకాని విషయములు ఇంద్రియసమానజాతీయము లగుటచేత ఇంద్రియగ్రహణముచేతనే విషయములుకూడ గ్రహింపఁబడినట్లే యచుతలంపుతో ఉపేక్షింపఁబడినది.

వివరణము:—ఏకకృమానార్థకమగు మంత్ర మియ్యఁబనిపెత్తునంటే ౧ ఆధ్యా-3 వల్లి. ౧౦-వ మంత్రముగా గిట్టుగలదు:—

మం. ఇంద్రియేభ్యః పరా హ్యర్థా అర్థేభ్యశ్చపరం మనః,
మనసస్తు పరా బుద్ధి ర్బుద్ధే రాత్తా మహా స్మరః.

ఇచట ఇంద్రియములకర్వాత అర్థములు—విషయములు చెప్పఁబడినవి. ఈవల్లియందు విషయము లుపేక్షితములని యెఱుంగునది.

౧-వ ఆధ్యా, 3-వ వల్లి, ౧౦-వ మంత్రము.

మూ. అవ్యక్తాత్తు పరః పురుషో వ్యాపకో లింగో వివ చ,
య జ్ఞాత్వా ముచ్యతే జన్తు రమృతత్వం చ గచ్ఛతి.

పద. అవ్యక్తాల్ తు పరః పురుషః వ్యాపకః అలింగః వివ చ, యత్
జ్ఞాత్వా ముచ్యతే జన్తుః అమృతత్వం చ గచ్ఛతి. ౧

టీక. జంతుః=మానవుఁడు, యత్ = వియాత్ పురుషుని, జ్ఞాత్వా = తెలిసికొని, ముచ్యతే=అవిద్యావిలసితమగు సంసారబంధమునుండి, విముచ్యతే=వదలఁబడుచున్నాఁడో, అమృతత్వంచ=అమృతత్వమునున్నూ, గచ్ఛతి=పొందుచున్నాఁడో, (అట్టి) పురుషః=పురుషుఁడు, అవ్యక్తాల్ తు=అవ్యక్తముకంటె, పరః=శ్రేష్ఠుఁడు, వ్యాపకః = సర్వవ్యాపకుఁడు, అలింగః వివచ=లింగవిరహితుఁడున్నూ అగుచున్నాఁడు.

తా. పినచిక్కేతుడా ! అవ్యక్తముకంటె పురుషుడు శ్రేష్ఠుడు. ఈ పురుషుడే సర్వమునకు కారణభూతుడగుటవలన వ్యాపకమయిన ఆకాశాది కముకంటె వ్యాపకుడు. మఱియు అలింగుడు-లింగవిరహితుడు, అనగా సర్వసంసారధర్మవివర్జితుడని భావము. సర్వసంసారధర్మవివర్జితుడగు ఈపురుషుని ఆచార్యశాస్త్రసహాయమువలన తెలిసికొన్నవాడు శరీరముతోడ జీవించి యున్నప్పుడే అవిద్యాదిహృదయగ్రంథులనుండి విముక్తుడగుచున్నాడు. దేహపాతానంతరము అమృతత్వమును అనగా పునరావృత్తిరహితమగు విదేహైవల్యమును పొందుచున్నాడు.

౨-వ అధ్యాయము, ౩-వ పల్లి, ౯-వ మంత్రము.

అవ. అలింగుడగు పురుషుని దర్శించుట యెట్లుచువిషయము చెప్పబడుచున్నది.—

మూ. న సంధృశ్యే తిష్ఠతి రూపమస్య
న చక్షుషా పశ్యతి కశ్చనై నం,
హృదా మనీషా మనసాఽభిక్షప్తాః
య ఏతద్విదు రమృతాస్తే భవన్తి.

పద. న సంధృశ్యే తిష్ఠతి రూపం అస్య న చక్షుషా పశ్యతి కః చ న వీనం, హృదా మనీషా మనసాః అభిక్షప్తః యే ఏతత్ విదుః అమృతాః లే భవన్తి.

టీక. అస్య = ఈప్రత్యగాత్మయొక్క, రూపం=రూపము, సంధృశ్యే = దర్శనవిషయమునందు, నతిష్ఠతి=ఉండదు. కశ్చన = ఒక్కఁడున్నా, వీనం=ఈ పురుషుని, చక్షుషా=నేత్రముచేత, నపశ్యతి=చూడడు. మనసా = మననరూపమయిన, మనీషా=సంకల్పాదిరూపమయిన మనస్సును నియమించునట్టి, హృదా=హృదయమునందుండు బుద్ధిచేత, అభిక్షప్తః = (అయాత్త) సంధర్శించబడును. యే=ఎవ్వరు? ఏతత్=ఈవరమాత్మను, విదుః = తెలిసికొనుచున్నారో, లే = వారు, అమృతాః భవంతి=మరణవిరహితులగుచున్నారు.

తా. ప్రత్యగాత్తయగు ఈపురుషునియొక్క స్వరూపము నేత్రాదీ ద్రియగణమునకు గోచరము కాఁజాలదు. ఇచట చత్వర్ధ్యహణ ముపలక్షణము. ఒక్కఁడున్న యాయాత్మ తత్త్వమును ఇంద్రియములతో గ్రహింపఁజాలఁ డు. ఇంక ఆ యాత్మను గాంచువిధాన మెట్లునఁగా సంకల్పాదికహను నియ మించుటచేత వికల్పరహితమయినట్టి మననరూపమయిన హృదయస్థమయిన బుద్ధి చేతనే ఆత్మస్వరూపము అభిప్రకాశితమగును. ఇట్టియాత్మను-బ్రహ్మమును ఎవ్వరెఱుంగుదురో అట్టివారు ఆమృతులు-మరణరహితులు అయ్యెదరు.

౨-వ అధ్యాయము, ౩-వ పల్లి, ౧౦-వ మంత్రము.

అవ. శ్రవణమననములచేత ఆత్మతత్త్వము పరిజ్ఞాతమయినప్పటికిని చిత్తమునకు ఏకాగ్రత్వము లేకయెడల తదవభవము శూన్యమగుచున్నది కావున తదర్థము యొగ ముపదేశింపఁబడుచున్నది:—

మూ. యదా వశ్చావతిష్ఠన్తే జ్ఞానాని మనసా సహ,

బుద్ధిశ్చ న విచేష్టతే తామాహుః పరమాం గతిమ్.

పద. యదా వశ్చ ఆవతిష్ఠన్తే జ్ఞానాని మనసా సహ, బుద్ధిః చ న విచేష్టతే తాం ఆహుః పరమాం గతిమ్.

౧౦

టీక. యదా=ఏకాలమునందు, పంచ జ్ఞానాని=పంచైవ జ్ఞానేంద్రియములు, మనసాసహ=మనస్సుతోకూడా, ఆవతిష్ఠన్తే = (ఆత్మయందే) ఉంటున్నవో, బుద్ధిఃచ=అధ్యవసాయాత్మకమగుబుద్ధియు, నవిచేష్టతే = వ్యాపారాంతరములందు చలించుచో, తాం=అట్టిస్థితిని, పరమాంగతిం=శ్రేష్ఠమయిన గతినిగా, ఆహుః=బ్రహ్మజేత్రులు పలుకుదురు.

తా. ఏకాలమునందు శ్రోత్రాదిజ్ఞానేంద్రియములు స్వవిషయముల నుండి మఱివినవై సంకల్పవికల్పవిముఖమయిన మనస్సుతోడ ఆత్మయందే నిలిచి యుండునో, ఎప్పుడు అధ్యవసాయలక్షణాత్మకమగు బుద్ధి స్వవ్యాపారమునుండి.

విముఖమయి చేష్టావిరహితమయియుండునో అట్టిస్థితియే ఉత్కృష్టఫలసాధనమయిన దగుటచేత పరమగతియని విద్వాంసులు పలుకుదురు.

౨-వ అధ్యాయము, ౩-వ శ్లో, ౧౧-వ మంత్రము.

మూ. తాం యోగమితి మన్యస్తే స్థిరామింద్రియధారణాం,
అప్రమత్తస్తదా భవతి యోగోహి ప్రభవాప్యయా.

పద. తాం యోగం ఇతి మన్యస్తే స్థిరాం ఇంద్రియధారణాం, అప్రమత్తః తదా భవతి యోగః హి ప్రభవాప్యయా. ౧౧

టీక. స్థిరాం=స్థిరమయిన, తాం=ఆ, ఇంద్రియధారణాం = బాహ్యంతరింద్రియధారణను, యోగంఇతి = యోగమని, మన్యంతే = (విద్వాంసులు) తలంచుచున్నారు. తదా=అకాలమునందు-అనగా యోగప్రవృత్తుండైనప్పుడు, అప్రమత్తః=ప్రమాదములేనివాడు, భవతి=అగుచున్నాడు. యోగః=యోగమనగా, ప్రభవాప్యయా హి=జననాపాయధర్మములు గలవిగదా.

తా. స్థిరమయిన బాహ్యంతరింద్రియముల ధారణను యోగమని పెద్దలు పలుకుచున్నారు. సర్వానర్థసమూహము యోగాభ్యాసముచేత నిరాకృతమగుచున్నది. ఇట్టియోగావస్థయందు ఆత్మయందు అవిద్యచేత ఆధ్యాత్మికతమయిన అన్యతస్వరూపములు నశించును కావున ఆత్మపరిశుద్ధుడయియుండును. యోగాభ్యాసకాలమునందు ప్రమాదవిరహితుడయి సమాధినిమిత్రము ప్రయత్నశీలుడయి యుండవలయును. బుద్ధ్యాదికము చేష్టావిరహితమయియున్నయెడల ప్రమాదము కలుగఁజాలదు. యోగసిద్ధిసమయమునందు బుద్ధ్యాదికము చేష్టావిరహితమయియుండును కావున అప్రమాదత్వము సిద్ధించుచునేయున్నది. లేక ఇంద్రియములకు స్థిరమయినధారణ యెప్పుడుకలుగునో అప్పుడే అప్రమత్తత్వము తప్పక కలుగుచున్నది. వీలయనగా యోగము ప్రభవాప్యయములు-అనగా ఉపజనాపాయ ధర్మములు గలవి కావున అపాయపరిహారార్థము ప్రమాదరహితుడయి యుండవలయునని యభిప్రాయము.

వివరణము:—ఉపజనాపాయధర్మములు గలది యనగా ఉపజన మనగా పుట్టుక, అపాయమనగా నాశము అను ధర్మములుగలది. యోగా భ్యాసమువలన ఆంతకుముందు శరీరమునందున్న రాగద్వేషచిత్తవిక్షేపాది దుష్టగుణములు నశించుటయు, సత్వశుద్ధి, చిత్తవిక్షేపరాహిత్యము మున్నగు సత్వగుణములు పుట్టుటయు కలుగును కావున యోగము ఉపజనాపాయధర్మ ములు గలదని పేర్కొనఁబడినది.

౨-వ అధ్యాయము, ౩-వ పల్లి, ౧౨-వ మంత్రము.

అప. బ్రహ్మము 'ఇది అది' యని బుద్ధ్యాధికమునకు విషయమగునెడల గ్రహించుటకు శక్యమగును. బుద్ధ్యాధిక ముపరతమయినపిదప గ్రహణకారణము లేదు కావున బ్రహ్మము పొందఁబడఁజాలదు కావున బ్రహ్మమును లేనట్లే తలంచవలయును. లోకమునందు కారణగోచరమగునదియే ఉన్నదని ప్రసిద్ధి కలిగియుంటున్నది. కారణగోచరముకాని దానికి ఆసత్తనియే ప్రసిద్ధి కావున యోగము నిష్ప్రయోజనము. బుద్ధ్యాధికమునకు లభించనందువల్ల బ్రహ్మమును నది లేదనుటయే యుక్తమని సిద్ధించుచుండుటచేత తన్నిరాసార్థ మిట్లు చెప్పఁ బడుచున్నది:—

మూ. నైవ వాచా న మనసా ప్రాప్తుం శక్యో న చక్షుషా,
అస్తితి బ్రువతోఽన్యత్ర కథం తదుపలభ్యతే. ౧౨.

పద. న నీవ వాచా న మనసా ప్రాప్తుం శక్యో న చక్షుషా, అస్తి ఇతి బ్రువతోః అన్యత్ర కథం తత్ ఉపలభ్యతే. ౧౨

టీక. ఆత్మా=ఆత్మ, వాచా=వాక్కుచేత, ప్రాప్తుం శక్యో = పొందుటకు తగినవాఁడు, న నీవ=కాఁడు. మనసా న=మనస్సుచేతపొందుటకు శక్యమయిన, వాఁడుకాఁడు. నచక్షుషా=నేత్రముచేతపొందుటకు శక్యమయినవాఁడుకాఁడు, అస్తిఇతి బ్రువతోః=ఉన్నాఁడు అని చెప్పువానివలన (పొందుటకు శక్యమగును).

అన్యత్ర=ఉన్నాడని చెప్పవనికంటే వేఱయినవానిచేత, అనఁగా నాస్తికుని చేత, తత్=ఆ బ్రహ్మము, కథం ఉపలభ్యతే=ఎట్లు పొందఁబడును.

తా. బ్రహ్మము వాక్కుచేతఁగాని మనస్సుచేతఁగాని నేత్రముచేతఁగాని లేక ఇతరేంద్రియములచేతఁగాని పొందుటకు శక్యమయినదికాదు. బ్రహ్మమిట్లు సర్వవిశేష విరహితమయినదయ్యును జగత్తునకు మూలమని తెలియవచ్చుచుండుటచేత కార్యప్రవిలాపనముచేత నెఱుంగవచ్చును. నిజముగా జగత్తునకు మూలమే లేనియెడల ఈకార్యముకూడా అసత్తనయే పిలువఁబడుచుండును. ఇట్లుగాక సత్తనయే - ఉన్నదనియే లోకమునందు వ్యవహారముకలుగుచున్నది. మృత్యుకార్యమగు ఘటాదికము మృదాదినమన్వితముగనే చూడఁబడుచున్నది. కావున జగత్తునకు మూలభూతమగు ఆత్మ యనువాఁడు కలఁడనియే . మనము గ్రహించితిరవలయును. విలయనఁగా కాస్త్రానుసారముగ ఆత్మ యనువాఁడున్నాడని ఐతిహాసిక ఆస్తికునికంటే భిన్నుడగునాస్తికుఁడు జగత్తునకు మూలభూతుడగు ఆత్మ లేఁడనియు, ఈకార్యమగు ప్రపంచము అభావాంతముగా విలయమందుననియు తలంచును కావున అట్టివిచరీతదర్శికి బ్రహ్మము వాస్తవముగాఁ గనంబడఁజాలదని భావము.

౧-వ అధ్యాయము, ౩-వ పర్వము, ౧౩-వ మంత్రము.

మూ. అస్తిత్యేవోపలబ్ధవ్య తత్త్వభావేన చోభయోః,
అస్తిత్యేవోపలబ్ధస్య తత్త్వభావః ప్రసీదతి. ౧౩

పద. అస్తి ఇతి ఏవ ఉపలబ్ధవ్యః తత్త్వభావేన చ ఉభయోః, అస్తి ఇతి ఏవ ఉపలబ్ధస్య తత్త్వభావః ప్రసీదతి. ౧౩

టీ. ఉభయోః = అస్తిత్వ నాస్తిత్వ భావములు రెంటిలోపల, తత్త్వ భావేన=తత్త్వభావముచేత, అస్తి ఇతి ఏవ=ఉన్నదనియే, ఉపలబ్ధవ్యః=పొందఁబగినది. అస్తిఇతి=ఉన్నాడని, ఉపలబ్ధస్యైవ = నిర్ణయమునుపొందినవానికే, తత్త్వభావః=తత్త్వభావము, ప్రసీదతి=ప్రసన్నమగుచున్నది.

తా. పూర్వమంత్రమునందు చెప్పబడిన పక్షద్వయమునందు ఆసుర మగు నాస్తికవాదమును వదలి అస్తిత్వవాదమునే ఆశ్రయించవలయును. సత్కార్యమునందు బుద్ధ్యాధికము ఉపాధిగ్రహింపబడుచున్నది. ఎప్పుడు ఉపాధిరహితుడో అప్పుడు అత్తవికారరహితుడనియు, కార్యము కారణ వ్యతిరేకముగా లేదనియు, నిరుపాధికమును అలింగమును సర్వకారణమును సదసదాది ప్రత్యయవర్జితమును అగు ఆత్మయొక్కతత్త్వము స్ఫురించును. అట్టి రూపముచేతనే ఆత్మతత్త్వము పొందదగినదని సిద్ధించుచున్నది. ఇదటగల 'ఉభయోః' అనుపదము సోపాధిక, నిరుపాధికములగు అస్తిత్వతత్త్వభావ ములయొక్క నిర్ధారణార్థమని యెఱుంగునది. పూర్వమునందు 'అస్తి' అని పొందబడిన ఆత్మకే—అనగా సత్కార్యమయిన ఉపాధికృతమయిన జ్ఞానముచేత పొందబడిన ఆత్మకే పిమ్మట నశించిన నామరూపాపాధులుగల ఆత్మయొక్కతత్త్వభావము స్ఫురించును. ఈతత్త్వభావము వెనుకచెప్పినవిధ ముగా విదితావిదితములకంటె వేఱయినది, అద్వయస్వభావమయినది. 'నేతి నేతి' (ఇదిగాదు, ఇదిగాదు) 'అస్థూలం, అనణు, అచ్రాన్దం' మున్నగుశ్రుతుల చేత నిర్ణీతమయినది అభిమతమగును. తత్పూర్వము 'అస్తి' యను జ్ఞానమును పొందినదే ఆత్మతత్త్వము ప్రకాశించునుగాని తద్భిన్నమగు ఆత్మతత్త్వము ప్రకాశింపదు.

౨-వ అధ్యాయ, ౩-వ పల్లి, ౧౪-వ మంత్రము.

మూ. యదా సర్వే ప్రముచ్యంతే కామా యేఽస్య హృది శ్రితాః,
అథ మర్త్యోఽమృతో భవత త్ర బ్రహ్మ సమశ్నుతే. ౧౪

పద. యదా సర్వే ప్రముచ్యంతే కామాః యే అస్య హృది శ్రితాః,
అథ మర్త్యః అమృతః భవతి ఆత్మ బ్రహ్మ సమశ్నుతే. ౧౪

టీక. యదా=నికాలమునందు, అస్య=ఈ బ్రహ్మవేత్తయొక్క, హృది=
హృదయమునందు, శ్రితాః = ఆశ్రయించియున్న, యే=నీ, కామాఃసర్వే=

కోరికలన్నియు, ప్రముచ్యంతే = వదలిపోవుచున్నవో, అథ=పిమ్మట, మర్త్యః= మనుష్యుడు, అమృతః భవతి=మరణరహితుఁడగుచున్నాఁడు. అత్ర=ఇచ్చటనే, బ్రహ్మ=బ్రహ్మమును, సమశ్నుతే=పొందుచున్నాఁడు.

తా. పరమార్థదర్శియగు విద్వాంసునియొక్క సమస్తమయిన కామములు ఆత్మప్రబోధమునకు ముందు విద్వాంసునియొక్క బుద్ధియందు ఆశ్రయించియున్నవి. ఆత్మప్రబోధానంతరము కోరఁదగిన అన్యపదార్థము లేక పోవుటచేత స్వయముగా ఆకామములు బుద్ధిని వదలిపోవుచున్నవి. 'కామః సంకల్పః' అను శ్రుత్యంతరమువలన కామాదికమునకు ఆశ్రయము బుద్ధిగాని ఆత్మకాదు. ఆత్మ విజ్ఞానప్రబోధముకంటె ముందు మరణధర్మఁడు అయినను అట్టిఆత్మయే విజ్ఞానప్రబోధానంతరము అవిద్యాకామకర్తలక్షణమగుమృత్యువు నశించుటచేత అమృతుఁడు-మరణరహితుఁ డగుచున్నాఁడు. గమనప్రయోజకమయిన మృత్యువు నశించిపోవుటచేత ఆత్మవేత్తకు అన్యత్రగమనము అనుపపన్నము అగుచున్నది. దీపము ఉన్నచోటనే చల్లారిపోవునటుల సర్వబంధములు నశించుటచేత ఇచ్చటనే బ్రహ్మస్వరూపుఁ డగుచున్నాఁడు.

౨-వ అధ్యాయము, ౩-వ పల్లి, ౧౧-వ మంత్రము.

అప. కామములకు సమూలవినాశ మెప్పు డనువిషయము చెప్పఁబడుచున్నది:—

మూ. యదా సర్వే ప్రభిద్యంతే హృదయస్యేహ గ్రంథయః,

అథ మర్త్యో ౭మృతో భవత్యేతావదనుశాసనమ్. ౧౧

పద. యదా సర్వే ప్రభిద్యంతే హృదయస్య ఇహ గ్రంథయః, అథ మర్త్యః అమృతః భవతి ఏతావత్ అనుశాసనమ్. ౧౧

టీక. యదా=ఎప్పుడు, ఇహ=ఇచటజీవించియుండఁగనే, హృదయస్య గ్రంథయః=హృదయగ్రంథులు, సర్వే=అన్నియు, ప్రభిద్యంతే=నశించిపోవు

చున్నవో, అథ=పిచ్చుట, మర్త్యి=మనుష్యుడు, అమృతః భవతి=మరణరహితుఁడగుచున్నాఁడు. వితాపత్=ఇదియే, అనుకాసనం=సర్వవేదాంతములయొక్క ఉపదేశము, లేక ఆజ్ఞ.

తా. ఓ నచికేతుఁడా! ఈశరీరము నేను, ఈధనాదికము నాది, నేను నుఖిని, దుఃఖిని, ప్రభువును అని తలంచుట మున్నగునవి అవిద్యాగ్రంథులు, "నేను శరీరముగాను బ్రహ్మైకభూతుఁడను, అఖండాత్మస్వరూపుఁడను, అసంసారిని" అను దృఢభావనకలుగుటతోడనే పూర్వోక్తములయిన అవిద్యాగ్రంథులు అన్నియు ఈశరీరమునందే జీవించియుండఁగనే నశించిపోవును. అవిద్యాగ్రంథులు నశించినవెంటనే అవిద్యాగ్రంథులే నిమిత్తములుగాఁగల కామములుకూడ సమూలముగ నశించును. కామములన్నియు నశించినవెంటనే మరణధర్మఁడయిన జీవుఁడు అమృతుఁడు అగుచున్నాఁడు. ఉపనిషత్తులు అనుకాసించునది - ఆజ్ఞాపించునది ఇతియ. అనుకాసనమనఁగా అనుశిష్టి—ఉపదేశము. సర్వోపనిషత్తులం దుపదేశించఁబడినతత్త్వ మిదియే యనిభావము.

వివరణము:—సర్వకామములు నశించుటయే అమృతత్వమయినయెడల అట్టి సర్వకామప్రవిలాపము—నాశనము సుఖప్రియండుఁగూడ సంభవించుచున్నది కావున అనుభవప్రస్థితినిగూడ అమృతత్వ మనవలసివచ్చును, కాని అట్లనఁగూడదనియు బ్రహ్మైకత్వవిజ్ఞానముచేత అవిద్యాగ్రంథులు నశించుటయే అమృతత్వమనియు ఇట ప్రతిపాదించఁబడినది.

౨-వ ఆధ్యాయము, ౩-వ పట్టి, ౧౬-వ మంత్రము.

అవ. అఖండ బ్రహ్మైకత్వప్రాప్తివలన అవిద్యా వికల్పితహృదయగ్రంథులన్నియు నశించిపోవుటచేత ఈదేహమునందు జీవించియున్నప్పుడే బ్రహ్మైకభూతుఁడయిన విద్వాంసునకు లోకవృథహారగోచరమగు మరణకాలము కల—13

నందు ఇతరులకువలె ప్రాణములకు అన్యత్రగతియనుకది లేదనియు 'అత్ర బ్రహ్మ సమశ్చుతే. కఠ. 3-2-౧౪.' అని చెప్పబడినది. 'సతస్యప్రాణా ఉత్కా'నుతి; బ్రహ్మే వసత్ బ్రహ్మేవ్యేతి. బృహ-౪-౪-౬' మున్నగు శ్రుతులుకూడా యీవిషయమునే బలపఱచుచున్నవి. ఇంక ఎవ్వరు 'అత్ర బ్రహ్మ సమశ్చుతే' అను మంత్రార్థమునకు గోచరులగు ఉత్తమాధికారులుకాక ఎవ్వరు మందాధికారులూ లేక ఉపాసనాదులచేత బ్రహ్మగోకమును పొందు చున్నారో; లేక ఎవ్వరు తద్విషయముల సంసారభాష్కలూ వారివారికి రాణోవుగతి విశేషము ఉత్తమమధ్యమాది బ్రహ్మవిద్యాఫలప్రాప్తి న్తులినిమిత్తము చెప్పబడుచున్నది. ఇదియునుగాక అగ్నివిద్యనుగూర్చి నచికేతుఁడు ప్రశ్నించి యున్నాఁడు. తద్విద్యయొక్క ఫలప్రాప్తిప్రకారముకూడ యీమంత్రమునందు చెప్పబడుచున్నది:—

మూ. శతం చైకా చ హృదయస్య నాడ్య.

తాసాం మూర్ధానమభి నిస్సృతైకా,

తయోర్ధ్వమాయన్న మృతత్వమేతి

విష్య జ్ఞాన్యా ఉత్క్రమణే భవన్తి.

౧౬

పద. శతం చ ఏకా చ హృదయస్య నాడ్యః తాసాం మూర్ధానం అభినిస్సృతా ఏకా, తయా ఉర్ధ్వం ఆయన్ అమృతత్వం ఏతి విష్యజ్ అన్యాః ఉత్క్రమణే భవన్తి.

౧౬

టీక. హృదయస్య=హృదయముయొక్క, నాడ్యః=నాడులు, శతంచ ఏకాచ = నూటయొక్కటి, తాసాం = ఆనూటయొక్కనాడులలో, ఏకా = ఒక్కటియగు సుఖముయనునాడి, మూర్ధానం = మూర్ధనుగూర్చి, అభినిస్సృతా = బయలు వెడలినది, తయా = ఆసుఖము నాడిచేత, ఉర్ధ్వం=ఉర్ధ్వమునుగూర్చి, ఆయన్ = వచ్చినవాడయి, అమృతత్వం = అమృతత్వమును, వితి=పొందుచున్నాఁడు. అన్యాః=ఇతరనాడులు, ఉత్క్రమణే = ఉత్క్రమ

ణమునందు నిమిత్తములయినయెడల, విష్యజ్ఞే = నానావిధగతులు, భవంతి = ఆగుచున్నది.

తా. (ఇతరులకంటె యోగాభ్యాసపరుడగువానికి ప్రాణోత్క్రమణ సమయము ముందుగా తెలియును. కావున అతఁడా సమయమునందు చేయవలసినవిధాన మిట్లెప్పుఁబడుచున్నది:—) హృదయమునందు నాడులు నూట యొకసంఖ్య గలిగియున్నవి. ఆ నూటయొక్కనాడులలో సుషుమ్నయను ఒక్కనాడి హృదయమునుండి బయలుపడలి శిరస్సును పొందుచున్నది. అవసానకాలమునందు శిరస్సువఱకు వ్యాపించియున్న ఆసుషుమ్ననాడీహర్గముగా హృదయమునందు ఆత్మను వశీకారముచేసుకొని డోర్ధ్వహర్గముగా బ్రహ్మరంధ్రమునుండి ప్రాణములు వెలుపలికిపోవునటుల చేయవలయును. ఇట్లుచేసినయెడల ఆదిత్యహర్గముగా ఆమృతత్వమునుపొందును. ఇచట ఆమృతత్వమును ది ఆపేక్షికము. 'అఘాతసంక్షవం స్థానం ఆమృతత్వం హి భాష్యతే' యని శ్చుతిచెప్పుచున్నది. బ్రహ్మలోకమునందు బ్రహ్మదేవునితోడ నిరుపమానభోగముల ననుభవించుచు ఆ బ్రహ్మతోడ కాలాంతరమునందు ముఖ్యమయిన ఆమృతత్వమును పొందుచున్నాఁడు. ఇతరనాడులద్వారా ప్రాణోత్క్రమణమయినయెడల నానావిధమయిన సంసారగతులనుపొందును.

వివరణము:—“ఇచటచెప్పఁబడిన సుషుమ్ననాడీహర్గముగా ప్రాణోత్క్రమణమును పొందుట, దానివలన ఆమృతత్వమును పొందుట మున్నగునది నుండ బ్రహ్మవిద్యాధికారుల విషయమని భాష్యకారులవారు చెప్పిరి. కాని ఇట్లుచెప్పట అసంగతమనియు, ప్రకరణముననుసరించి ఇది ముఖ్యబ్రహ్మవేత్తకు సంబంధించినదేయనియు భాస్కరుఁడు చెప్పినాడు. కాని ఆభాస్కరునిమతము యుక్తియుక్తముకాదు. ఏలయుందురా? గమనము చెప్పఁబడుటచేత; గమనమునది పరిచ్ఛిన్నమయిన ప్రదేశమున కగునుగాని సార్వత్రికము కాఁజాలదు. నాడ్యంతరములగతియు బ్రహ్మవేత్తకు సంబంధించినదిగా ప్రకరణము ననుసరించి చెప్పవచ్చును. అది శ్రుతివిరుద్ధమయిన అతిప్రసంగము కావున ప్రబల

మయిన లింగముచేత ఇచట దుర్బలమగు ప్రకరణము నిరాకృతమని యెఱుంగ వలయును. యోగాభ్యాసరహితుఁ డగుపురుషుఁడు తనయిష్టానుసారము నుపహ్ను నాడీమార్గముగా ప్రాణములను బ్రహ్మరంధ్రమునుండి బయటికి వెడలింపఁ జేయఁజాలఁడుకావున ప్రయాణకాలముకంటె పూర్వము తప్పక యోగాభ్యాసమును సాధించుట కర్తవ్యమనియు సూచితమగుచున్నది.

అ-వ అధ్యాయ, 3-వ వల్లి, ౧౭-వ మంత్రము.

అవ. ఇప్పుడు సర్వవట్టులయందు ప్రతిపాదించఁబడిన విషయ ముపసంహరింపఁబడుచున్నది:—

మూ. అఙ్గుష్ఠమాత్రః పురుషోఽస్తరాత్తా
సదా జనానాం హృదయే సన్నివిష్టః,
తం స్వాచ్ఛరీరా త్ప్రహే
న్ముష్ణాదివేషీ కాం ధైర్యేణ
తం విద్యాచ్ఛక్ర మమృతం
తం విద్యాచ్ఛక్ర మమృతమితి.

౧౭

పద. అఙ్గుష్ఠమాత్రః పురుషః అస్తరాత్తా సదా జనానాం హృదయే సన్నివిష్టః, తం స్వాత్ శరీరాత్ ప్రహేత్ ముష్ణాత్ ఇవ ఇషీకాం ధైర్యేణ, తం విద్యాత్ శుక్రం అమృతం తం విద్యాత్ శుక్రం అమృతం ఇతి.

౧౭

టీక. అంగుష్ఠమాత్రః=అంగుష్ఠపరిమాణముగల, పురుషః=పురుషుఁడు, అస్తరాత్తాసక్ = అంతరాత్మ స్వరూపుఁడయి, సదా=ఎల్లప్పుడు, జనానాం = జనులయొక్క, హృదయే=హృదయమునందు, సన్నివిష్టః=ప్రవేశించియున్నాఁడు. తం =చింతాత్రుఁడగు అట్టియాత్మను, మంజాల్ = ముంజయనుకృణవిశేషమునుండి, ఇషీకాం ఇవ = అముంజయొక్క మధ్యభాగమునందుండు ఇషీకను

(గడ్డిపరకను) ఎలె, దైర్యేణ = ప్రమాదవిరహితమయిన జ్ఞానము చేత, స్వాత్ శరీరాత్ = స్వకీయమయిన దేహమునుండి, ప్రపుహేత్ = వేణువరపవలయును. తం = ఆచిన్తాత్రుడగు ఆత్మను, శుక్రం = శుద్ధమయిన, అమృతం = బ్రహ్మమునుగా, విద్యాత్ = తెలిసికొనవలయును. తం = ఆయాత్మనే, శుక్రం అమృతం = శుద్ధమయిన బ్రహ్మము, ఇలి = అని, విద్యాత్ = తెలిసికొనవలయును. ఇచట ద్వీరుక్తి ఉపనిషత్సమాప్తిసూచకము.

తా. అంగుష్ఠమాత్ర పరిమాణముగల హృదయకమల ఛిద్రాంతర్గతాంతః కరణోపాధియగు పురుషుడు అంగుష్ఠమాత్రుడనంబడును. అట్టియాత్మ సర్వ కాలసర్వావస్థలయందు ప్రాణులయొక్క హృదయమునందు సన్నిహితుడయి యుండున్నాడనువిషయ మిదివఱకు చక్కగా ప్రతిపాదించబడినది. అట్టి యంగుష్ఠమాత్ర పురుషుని మంజయను తృణవిశేషమునుండి తదంతర్గతమగు ఇషీకను-పరకను వెలువకులకాగునటుల స్వశరీరమునుండి ప్రమాదరహితమయిన జ్ఞానము చేత వేణువరపవలయును. శరీరమునుండి వేణువరపవలయునది చిన్తాత్రుడగు ఆయాత్మనే శుద్ధమయిన బ్రహ్మమునుగా నెఱుంగవలయును. అతనినే పరిశుద్ధమయిన బ్రహ్మమునుగా నెఱుంగవలయును. ఈద్వీరుక్తి ఉపనిషత్సమాప్తి ద్యోతకము.

వివరణము:— ఈమంత్రమునందు గ్రంథసమాప్తిసూచకమగు ద్వీరుక్తియు, ఇతికరణము చెప్పబడినది. అయినను మఱొకమంత్రము తర్వాత చెప్పబడియున్నది. ఆమంత్రము ఫలశ్రుతియగుట చేతను, ఉపనిషదుపదేశమీమంత్రముతోనే సమాప్తమగుచుండుట చేతను ఇట ద్వీరుక్తి సమంజసమేయగుచున్నది.

౨-వ అధ్యాయము, ౩-వ పల్లి, ౧౮-వ మంత్రము.

అవ. విద్యాస్తుత్పత్త్యము ఆఖ్యాయోపసంహార మివ్వడు చెప్పబడుచున్నది:—

మూ. మృత్యుప్రాక్తాం నచికేతోఽథ లభ్యా
విద్యామేతాం యోగవిధిం చ కృత్స్నం,
బ్రహ్మప్రాప్తో విరజోఽభూ ద్విమృత్యు
రన్యోఽపేక్ష్యం యో వి దధ్యాత్త మేవ. ౧౮

పద. మృత్యుప్రాక్తాం నచికేతః అథ లభ్యా విద్యాం ఏతాం యోగ
విధిం చ కృత్స్నం, బ్రహ్మ ప్రాప్తః విరజః ఆభూత్ విమృత్యుః అన్యః అపి
ఏవం యః విత్ అధ్యాత్తం ఏవ. ౧౮

టీక. నచికేతః = నచికేతుడు, మృత్యుప్రాక్తాం = యమధర్మరాజు
చేత ఉపదేశించబడిన, ఏతాం = ఈ, విద్యాం = బ్రహ్మవిద్యను, కృత్స్నం =
సోపకరణమయిన, యోగవిధించ = యోగవిధిని, లభ్యా = పొంది, విరజః =
పావవిరహితుడయి, విమృత్యుః = కామావిద్యాదిరూపమగు మృత్యువిరహితుఁ
డయి, బ్రహ్మ = బ్రహ్మమును, ప్రాప్తః = పొందెను. ఏవం = ఈవిధముగా, అన్యః =
ఇతరుడు, యః అపి = ఎవ్వడయినను, అధ్యాత్మం ఏవం = అత్త నే, విత్ = ఎఱుంగు
చున్నాడో, సః అపి = వాడున్నా, విరజాడున్నా విమృత్యువున్నా అయి
బ్రహ్మమును పొందుచున్నాడు.

తా. ఈవిధముగా యమధర్మరాజు బోధించిన బ్రహ్మవిద్యను సోప
కరణమగు యోగవిధిని వరప్రదానపూర్వకముగా నచికేతుడు పొందినవాఁ
డయి ఓంబ్రుల విద్యాప్రాప్తిచేత ధర్మాధర్మ విరహితుడయి పావరహితుడై కామా
విద్యాత్మకమృత్యువిరహితుడయి బ్రహ్మమును పొందినవాడాయెను. అనఁగా
ముక్తుడయ్యెను. ఇట్టి బ్రహ్మవిద్యవలన నచికేతుఁడొక్కడే ముక్తుడగుటకాదు.
నచికేతునివలె ఇతరుడుకూడ ఎవ్వఁడు పూర్వోక్తప్రకారముగా అధ్యాత్మ
స్వరూపుడగు అత్త నెఱుంగునో అట్టివాడుకూడ విరజాడు పావరహితుఁ
డును, విమృత్యువున్నా మరణరహితుడున్నా అయి ముక్తుడగుచున్నాడు.

వివరణము:—అధ్యాత్మస్వరూపుడగు బ్రహ్మము నెఱింగినవాడే
విముక్తుడగునుగాని అన్యరూపుడగు బ్రహ్మమును - అనఁగా అర్చిరాదిమార్గ
గమ్యుడగు బ్రహ్మమును పొందినవాడు విముక్తుడు కాజాలఁడనిభావము.

ఈవల్లికి సంబంధించిన ఇతర గ్రంథభాగము.

అనుభూతిప్రకాశము:—౧౧-అధ్యాయము. శ్లోకము ౯౫-౧౨౦.

అత్సపురాణము:—౯-అధ్యాయము. శ్లోకము ౭౪౪-౮౪౮.

౨-వ అధ్యాయము, ౩-వ వల్లి, ౧౯-వ మంత్రము.

—౧౭ ఉత్తరకాంతిపాఠమంత్రము. —

ఓమ్. సహనావవతు, సహనాభునక్తు, సహవీర్యం కరవా
వహై, తేజస్వి నా వధీతమస్తు, మావిద్విహవహై.

ఓం శాన్తి శాన్తి శాన్తి.

హరిః ఓమ్ ఓం కత్సత్.

పద: స: హ నా అవతు, సహ నా భునక్తు, సహ వీర్యం కరవావహై,
తేజస్వి నా వధీతం అస్తు, మా విద్విహవహై,

ఓం శాన్తి: శాన్తి: శాన్తి:

ఇతి కఠోపనిషది ద్వితీయాధ్యాయే

తృతీయావల్లి (పశ్చిమవల్లి) సమాప్తా.

కఠవల్ల్యుపనిషత్సమాప్తా.

టీక. ఉత్తరకాంతిపాఠముయొక్క టీకాతాత్పర్యములను ఉపనిష
దాదీయందుగల పూర్వకాంతిపాఠ మంత్రములకుపలెనే యని యెఱుంగ
వలయును.

కఠోపనిషత్తు ద్వితీయాధ్యాయము తృతీయవల్లిసమాప్తము.

ఆంధ్ర టీకాతాత్పర్యవివరణసమన్వితమగు కఠవల్ల్యుపనిషత్తు

సర్వము సమాప్తము.

శ్రీ గురుభ్యో నమః.
అనుభూతి ప్రకాశే

కతవల్ల్యుపనిషద్వివరణరూపః.

ఏకాదశోఽధ్యాయః.

శ్లో. యాజుష్యాం కతకాఖాయాం విద్యాం యాం నచికేతసే, యమః
ప్రవాచ తాం సర్వాం సంగ్రహేణ బ్రహ్మహమ్. ౧. నచికేతాః కుమార
స్సన్ స్వపిత్రా ప్రేషితో యమం, గత్వా తం తోషయిత్వా ౨౨త్తజ్ఞానం
వర మయాచత. ౨. ప్రేతే మమష్యే సంజేహో భూయా న్నతవిభేదకః,
పారతాకిక ఆత్మా ౨స్తీ నాస్తీ వా నిర్ణయం వద. ౩. చార్వాకా దేహ
మేవాహుః కర్మిణః స్వర్గగామినం, మమముక్షవో ముచ్యమాన మిత్యుతో గురు
రాహ తమ్. ౪. దుర్విజ్ఞేయ మణుత్వా త్ర డ్దేవైశ్చ విచిత్రితం, త్యజ్వైత
త్పుత్రనితాదీన్స్వణీష్యేత్కుత్త ఆహ తమ్. ౫. పుత్రాద్యా నశ్వరాః క్షేశ
హేతవ క్షాణ దుర్గమం, తత్త్వం వత్తుం త్వాన్మహో ౬న్యో నేత్యాత్మైవ
త్వయోచ్యతామ్. ౬. శృణు ప్రియం హితం చేతి పురుషై రర్థ్యతే
ద్యయమ్.

ప్రథమాధ్యాయము - ద్వితీయవల్లియొక్క వివరణము.

ప్రియాః పుత్రాదయ స్వాత్మా హితో దుఃఖవివర్జితః. ౧. అవివేక
వివేకా ద్వా మార్గా తత్రావివేకినః, ప్రియార్థిన స్తస్యంతు నైవం మత్తో జ్ఞానం
హితం భజ. ౨. మూఢాతిమూఢో న సహ త్వయా ౨త్యంతవివేకినా,
మూఢ స్త్రీషద్వివేకి స స్వర్గ మిచ్ఛతి నైహికమ్. ౩. తద్గురుశ్చ తత్రైతా

ద్వా పంధసీతాంధవ త్థితౌ, ఆత్మతత్త్వానభిజ్ఞత్వా దవిద్యాభ్యంతరే ఘ్రితౌ. ౧౦. అతిమూఢో ధనాథీ స స్పృహకాత్యాదికాన్యసి, కరోతి పరలోక స్తు న తస్య ప్రతిభాసతే. ౧౧. చార్వాకైః కర్మభి శ్చాత్మా శ్రవణాయాపి దుర్లభః, ముముక్షువో ఽపి బహుః శృణ్వంతోఽపి స జానతే. ౧౨. హవి ర్భుజాం హి దేవానామప్రియం మర్త్యవేదనం, మర్త్య స్తత్త్వం స జానంతి విష్ణు ర్దేవకృతైర్వతాః. ౧౩. ఆచార్యశిష్యయో ద్దోషా ద్దేవా ఉత్పాదయంతి హి, వాద్దోషా ద్దుద్ధిదోషా ద్వా పత్తం శక్నోతి నో గురుః. ౧౪. అవిశ్వాసా త్కుతర్కాద్వా శిష్యో బోధుం స శక్నుయాత్, ఈశ్వ రానుగ్రహా ద్దేవా విహంతుం శక్నువంతి నో. ౧౫. సహనాదిత్యాదికాంతి జపేనేశ ప్రసాదతః, నిర్విఘ్నా గురుశిష్యౌ ప్ర స్తాప్యకౌ దుర్లభౌ భట. ౧౬. శబ్దార్థజ్ఞః స్వాత్మతత్త్వానుభవీ చ గురు ర్ద్విధా, ఆద్యో నరో న తు బ్రహ్మ సరత్వబ్రాంత్యనాశనాత్. ౧౭. తేనోక్తే సంశయా విష మ్యు ర్వాచా బహు యోజనాత్, బ్రహ్మైవానుభవీ తేన బ్రహ్మ ప్రోక్తం విబుధ్యతే. ౧౮. ఉతర్కా న్నుశ్యతే విద్యా తార్కికా న గురు స్తతః, ఆగమే చానుభూతే చ ఖశలోఽత్ర గురు ర్భవేత్. ౧౯. శిష్యో బహిర్ముఖో న స్వాదధ్యాత్మం యోగమాచరన్, దుర్దర్శత్వాఽసంయు క్తమప్యాత్మానం ప్రపశ్యతి. ౨౦. బాహ్యేంద్రియైర్ను దృశ్యోఽయం గూఢస్థానప్రవేశతః, పంచకోశగుహం తస్థో గవ్యాశే తమసి స్థితః. ౨౧. యోగేనాంతర్ముఖా బుద్ధి ప్రమా నాశ యతే తతః, దేవం జ్ఞాత్వా హర్షభోకా త్యజే త్తద్యోగ్యతా ఽస్తి తే. ౨౨. యోగ్యోఽహం చేత్తర్హి తత్త్వసహస్యం యత్త్వమిహ నే, తద్బ్రాహ్మ సర్వ సంసారగుణాతీతం విముక్తయే. ౨౩. ధర్మాధర్మ కార్యహేతు తథా భూత భవిష్యతీ, అన్యచ్చ సర్వం నో యత్ర తదేవాపేక్షితం మమ. ౨౪. సర్వ వేదేషు యద్యేద్యం తపాంసి యదవాస్తయే, బ్రహ్మచర్యం చ తద్వస్తు ప్రణ వేనాభిధీయతే. ౨౫. ప్రణవో వాచకస్తస్య స్వాత్మప్రేత మపాస్తయే, తేన బోధు ర్భవే త్దుక్తి ర్బ్రహ్మలోకాఽపుష్పానితుః. ౨౬. స జాయతే స

మియలే ప్రణవార్థ శ్చిదాత్మకః, పురాణోఽసా వజల్లేన నిత్య స్సాన్య దమృతత్వకః. ౨౭. కారణం నాస్య కార్యం వా దేహఘాతే ౭సి నో హతిః, దేహో దేహంతరం హంతి న చి ధంతి న హన్యతే. ౨౮. శ్యామా కాదే రణో రేషోఽణీయాం స్తత్రాణుకల్పనాత్, మహీయాన్మహాః ఖాదే స్తత్రాకాకాదికల్పనాత్. ౨౯. స్థితో జంతో ర్హృద్గుహాయాం తం నిష్కా మా స్తు పశ్యతి, ఇంద్రియాణాం ప్రసన్నత్వా ద్వీతకోక స్తదా భవేత్. ౩౦. అంశర్దుఖోఽహం పశ్యామి మత్తో ౭న్యో బాహ్యభీః పుమాన్, జ్ఞాతు మర్హతి తో వా తం విరుద్ధాత్మభాసివమ్. ౩౧. దూరం గచ్ఛేదిహసీనః శయానో యాతి సర్వకః, సమదో విమద శ్చా౭తో దుర్లభ్యోహ్యవిఽకిఠిః. ౩౨. పశే ధ్యాయం సమాసీనో దేహం సంకల్ప్య మానసం, లేచైవ నగరం గత్వా కరోతి క్రయవిక్రయా. ౩౩. శయానో మంచకే ౭క్షేప విలీనేషు నిరాకృతిః, ఆకాశవ త్వర్వగత వికః స్ఫుర్తో ౭వతిష్ఠతే. ౩౪. ధనవిద్యా దిభి ర్మతః పాండిత్యం సదసి బ్రువన్, వైరాగ్యసటసేనాసౌ లభ్యతే మద హీనవత్. ౩౫. ఏవం విరుద్ధధర్మత్వాత్ స భావః కోఽస్య వాస్తవః, ఇతి జ్ఞాతు మశక్యత్వా దంతర్వృష్టైవ మిక్షితమ్. ౩౬. ఆశరీరం శరీరేష్వ సవస్థేష్వేష్వవస్థితం, సర్వగం బహుభావాధిష్ఠానం మత్వా న శోచతి. ౩౭. నాయమాత్మా బహోః పాతా దృశు శ్రుత్యా చ మేధయా, లభ్యో బహి ర్దు ఖస్యాన్య నేశ్వరానుగ్రహే యతః. ౩౮. యమంతర్దు ఖ మిశో ౭ను గృష్ణితే లేన లభ్యతే, తస్యేతః స్వాత్మనో రూపం భాసయత్యఖిలం స్ఫుటమ్. ౩౯. పాపం శ్రద్ధమనైకాగ్ర్యం యోగసిద్ధిం చ సైతి యః, త మిశ్వరో న గృష్ణతి స జ్ఞానేనైవ ముష్నుయాత్. ౪౦. బ్రహ్మణాదిజగన్మృత్యు సహితం యస్తు సంహరేత్, సోఽయముగ్రః కథం బోధ్యం శక్యస్యాన్ని యతిం వినా. ౪౧.

ప్రథమాధ్యాయము - తృతీయవల్లియొక్కవివరణము.

కో బోధా కచ్చ బోధవ్య ఇతిచే త్తా వుభౌ శృణు, బుద్ధిప్రవిష్టా జీవేశా బోధ్యబోధవ్యతాం గతా. ౪౨. ఆవచ్చిన్నో భవే జ్జీవో ననవచ్చిన్నో మహేశ్వరః, రథస్వామీ చ గంతవ్యదేశో యద్వ దుభౌ యథా. ౪౩. జీవంతం రథినం విద్ధి శరీరం రథ మేవ తు, జీవోపాధి మహంకారం సారథిం ప్రగ్రహం మనః. ౪౪. ఇంద్రియాణి హయా జ్ఞేయా విషయా గమ్య భూమయః, సారథ్యధీనా స్సర్వత్ర రథినః స్పదసద్గతిః. ౪౫. కర్తా సారథి రక్షాణి నియమ్య మనసా క్రమాత్, గచ్ఛ స్సంతర్దుభో మార్గ పారం విష్టు ఋదం ప్రజేత్. ౪౬. ఇంద్రియాది ర్విష్టుతత్త్వవర్గంతో హ్యంతరక్రమః, ఇంద్రియభ్యో భౌతికేభ్యో భూలేష్యంతరతాస్థితా. ౪౭. తద్భూలేభ్యః సూక్ష్మ భూతకార్యత్వా న్నన ఆంతరం, తతోఽలిసూక్ష్మకార్యత్వా త్కర్తృత్వోపాధి రాంతరః. ౪౮. సమష్టికర్తృత్వోపాధి రాంతరో వ్యక్తికర్తృత్వః, సమష్ట్యాఖ్యమహత్తత్వా త్తద్దేత్వవ్యక్త మాంతరమ్. ౪౯. మాయాఖ్యా నవ్య క్తతోఽప్యస్యాధారః పురుష ఆంతరః, పురుషా న్నవరం కించి త్సర్వం తే నైవ పూరితమ్. ౫౦. సద్రూపః పురుష స్రస్య సత్వేనాస్యత్ర పూరితాత్, ఆస్తీతి నిఖిలం భౌతి పూరితః పురుషో మతః. ౫౧. జప్తుతత్త్వవిచారోఽంతః పురుషే నస్తి సమాఖ్యతే, గంతవ్యతత్త్వసీమత్వా ద్రథీ గచ్ఛతి తం క్రమాత్. ౫౨. రథినో వాస్తవం దూషం పూర్ణత్వం తదబోధతః, ఆవచ్చి న్నత్వ మేతచ్చ తద్బోధేన నివర్తతే. ౫౩. ఆత్మా సర్వేషు జేహేషు భ్రాంత్యా సూఢోన భాసతే, వికాగ్రయా సూక్ష్మయైతం పశ్యే త్తాచ్ఛీల్యవాన్ ధియా. ౫౪. ధియ న్నభాత్వం యోగీస్సన్య ద్యోగో భూమిచతుష్కవాన్, వాగ్ధీకర్తృసమష్టిశాం నిరోధా ద్భూమయోఽభవన్. ౫౫. వాగాదికం బాహ్య మక్షం నిరుంధన్ శోషయే న్ననః, మనో నిరుంధ స్కర్తారం శోషయే ద్వ్యప్తి రూపిణమ్. ౫౬. సవికల్పక మేతచ్చ నిరుంధ స్పిర్వికల్పకం, ఆస్తీత్యేత న్నాత్మరూపం మహంత మవశేషయత్. ౫౭. త మవ్యంతే నిరుంధ్యాద

కాంతాత్మా శిష్యులే స్వయం, తురధారేవ విషమో యోగో మందమలే రయమ్. ౧౮. తురో లిలగ్నో దేహఘ్నో న లగ్నో ద్వైతే నో సమాహితం మనో లప్యేపం నిద్రా మర్యా ద్భూ ర్వ్రజేత్. ౧౯. కాశలం యోగినో లప్యేత్ క్షయభా తురే, నివార్య లయవిక్షేపా సమా దధ్యా త్పరాత్మని. ౨౦. శబ్దస్పర్శాదిహీనాత్మా సాక్ష్యా త్సాక్ష్యధియేత్కలే, ఖంబాయ్యగ్ని జలార్చీణాం స్థౌల్యం శబ్దాదిమత్త్వతః. ౨౧. శబ్దస్పర్శా రూప రసా గంధా భూతగుణా ఇమే, ఏకద్విత్రి చతుఃపంచగుణా వ్యోమాదయః క్రమాత్. ౨౨. గుణాధిక్యే స్థౌల్యవృద్ధి సౌత్కర్యవృద్ధి ర్గుణక్షయాత్, నిర్గుణం చాతిసూక్ష్మత్వా దతిసూక్ష్మధియేత్కలే. ౨౩. విద్యాయోగా యమేనోక్తా వైరాగ్యం నచికేతనే, స్వతవివాస్త్వపాఖ్యానం నాచికేత మిదం శుభమ్. ౨౪.

ద్వితీయాధ్యాయము - ప్రథమ (చతుర్థ)వల్లియొక్క వివరణము.

ఏకదేవాతివిస్మయం పునశ్చాత్ర ప్రపంచ్యతే, కూయతాం నచికేతో లత్ర విద్యాయాః ప్రతిబంధకమ్. ౨౫. ఇంద్రియాణి బహిర్ద్రష్టం సస్పృశే పరమేశ్వరః, ఆత స్తైః ద్రత్యుగాత్మానం న కల్పి దసి వీక్షతే. ౨౬. సకామం చ మనస్తద్వ నిష్కామం చాత్మశుద్ధయే, నృప్తం తయో ర్యోగయుక్త మనసాలతామలాశ్యతే. ౨౭. యత్రైచ్ఛికన్యామగ్ర హేణ రూపాదీ నిం ద్రియైః పుమాన్, జానాతి యేన స్వప్నాది దృశ్యతే తద్వివిద్యతామ్. ౨౮. చైతన్యేన జడం జ్ఞేయ మిత్థుక్తే శిష్యులే లత్రకిం, ఆజ్ఞానం నిఖలం ప్రజ్ఞం చైతన్యం బ్రహ్మవస్తు హి. ౨౯. యద్వేదై రసి సందిగ్ధం య త్పృప్తం నచికేతసా, భర్తాభర్తాదృతీతం య త్తదిదం బ్రహ్మ వర్ణితమ్. ౩౦. యః కర్మఫలభోక్తా లప్తి జీవః ప్రాణాదిభారకః, ఉపాధితో వివిచైత్యతం జ్ఞాత్వే శం న జుగుప్సతే. ౩౧. జుగుప్సా యోనిసంప్రాప్తి ర్నాలసా వేతస్య విద్యతే,

జగత్కర్తృకయా లక్ష్య ఈశోఽయం తస్య కా జనిః. 22. యద్దేహేఽస్తి తదేవైషు వేదేషు బ్రహ్మ గీయతే, మృత్యో స్స మృత్యు మాహ్నితి యోఽత్ర నానేవ వశ్యతి. 23. మనసై వేద మాప్తవ్య మేకాగ్రేణచ జీవయోః, తత్త్వ మద్వైత మేతస్మి న్యోగ భేదం న వశ్యతి. 24. హృన్విష్ణోః ఋగ్యువ చ్ఛిన్నో జీవో హ్యంగుష్ఠమాత్రకః, ఉపాధ్యపకమే సోఽయ మికానో భూతభవ్యయోః. 25. పుష్టం జలం వర్షతాగ్రే బహుధాఽధోగతిం ప్రజేత్, జీవేశభేదవృత్తైవం బహుయోనిషు జాయతే. 26. పుష్టంతు నిర్మలేకూపే సుస్థితం పీయతేఽమృతం, తతైవ బ్రహ్మతాం స్వస్య విజాన త్సుచ్యతే సుధీః.

ద్వితీయాధ్యాయమా-ద్వితీయ (పంచమ) వల్లీవివరణము.

పురమేకాదశద్వారం నాభిమూర్ధస్యసంయుతం, దేహాఖ్యం యస్య తం దృష్ట్వా విముక్త స్స నిష్ఠముచ్యతే. 27. జీవ స్సవిద్యా కామాదిబంధై ర్ముక్తోఽమృతః పునః, శరీరగ్రహణాభావా ద్విదేహస్స నిష్ఠముచ్యతే. 28. ప్రాణ మూర్ధ్వం నయత్యాత్మఽపానవాయుం నయత్యధః, తల్పేవకా శ్చక్షు రాద్యా లింగేనాత్మాఽనుమీయతామ్. 29. సకర్తృకాః ప్రాణచక్షు రాద్యాః స్పృశస్పృశనత్యతః, కుతారవ. త్రతో నాయ మస్తీర్ణేక నిరూ కృతమ్. 30. ప్రాణాపానవకా జ్ఞేహి జీవతీతి యదుచ్యతే, త స్మ ప్రాణా ద్యాశ్రయో యః కర్తా తేనైవ జీవతి. 31. స కర్తాఽస్మి స్మృతే దేహే స్వకర్తృవశతః పునః, విప్రాదియోనిమాహ్నితి లతావృక్షాదివా మతః. 32. దేహకా నీచోత్తమా తాదృక్కర్తృకర్తృపురస్సరా, నీచోత్తమత్వా త్పా సాదపర్ణకాలా యథాతథా. 33. సుప్తేవ్యక్షేషు యః స్వప్నే కామం కామం సృజత్యయం, దేహతిరిక్త స్తం శో వా నిరాకర్తుం ప్రభు ర్భవేత్? 34. జీవాత్మానం ప్రసాహ్యైవం తస్మైవోపాధ్యుపాయతః, బ్రహ్మతాం వేత్తి జగత ఆధారత్వేన లక్షితామ్. 35. ఆగ్ని ర్యజ్ఞకః కాష్ఠేషు ప్రవిశ్య బహుధా భవేత్, తథాఽఽత్మా త్వేక వివైషు దేహేషు బహుధోచ్యతే.

౮౭. వాయుశ్చైవకోఽసి దేహేషు ప్రవిశ్య ప్రాణరూపతః, బహుధా భాత్యేవ మత్తా ప్రత్యుపాధి పృథ గృహేత్. ౮౮. సర్వచక్షుఃస్థరూపోఽసి న రవి శ్చేత్ర రోగభాక్, సర్వాత్మ త్వేఽసి తద్భిన్నా తథా దుఃఖైర్న లిప్యతే. ౮౯. సర్వభూతాంతరాత్మైకః స్వతంత్రో మాయయాఽఽవృతః, ఏకం స్వం బహుధా కుర్యా దృహురూపో యథా నటః. ౯౦. మాయోపాధిక ఈశోఽయం బుద్ధ్యుపాధిమతాం నృణాం, కర్తానుసారిణః కామా నివదధాత్యుప భుక్తయే. ౯౧. స్వచిత్తస్థం సాక్షిరూప మిశం పశ్యంతి యే నరాః, తేహం నిత్యా దుఃఖకాంతి ర్భిన్నానందశ్చ కాశ్యతః. ౯౨. అనిర్దేశ్యం తమానందం ప్రత్యక్షం మన్వతే బుధాః, సదృశో వా స్వప్రకాశ ఇతిచే న్న స దృశ్యతే. ౯౩. న భాసయంతి సూర్యాద్యా బుద్ధ్యాద్యా శ్చ స్వయంప్రభం, కింతు భాంతం త మన్వేతే భాంతి భాసా తదీయయా. ౯౪.

ద్వితీయాధ్యాయము-తృతీయ (షష్ఠ) వల్లీవివరణము.

సర్వోత్తమత్వా దూర్ధ్వం త న్ద్వలం సంసారకాఖిణి, దేవమానుష చక్వాద్యాః కాఖి స్తస్యాధమా మతాః. ౯౫. యన్ద్వలం తత్స్వయం జ్యోతి స్తదేవామృత ముచ్యతే, తస్మిన్ లోకాః శ్రితా సుర్యే తద్భ నాత్యేతి కశ్చచ. ౯౬. మాయాకర్తయుజా తేన జగ త్సర్వం నియమ్యతే, అగ్ని సూర్యాదయ ప్రస్తా ద్భితా సుంత త్పరంతి హి. ౯౭. నరదేహస్య పాతా త్పాక్ త ద్దోష్ఠం శమ్నయా న్న చేత్, జస్తాంకరేఖ తద్దోఢః ప్రాయేణాత్మంతదుర్లభః. ౯౮. స్వప్నవ త్పితృలూకస్య స్వాతంత్ర్యం నాస్తి కించన, గంధర్వలోకే భోగేచ్ఛావకా ధ్ధీ రతిచంచలా. ౯౯. బ్రహ్మలోకేఽస్త్యేవ బోధః సలూకః సులభో న హి, ఆదర్శవ చ్ఛుద్ధచిత్తే నరేణాత్మే త్యతే స్ఫుటమ్. ౧౦౦. ఇంద్రియాణా మనాత్మత్వ మాగమాపాయదర్శనాత్, బుద్ధ్యా తత్సాక్షిణి స్వస్మిన్ బ్రహ్మత్వం బుద్ధ్యతే సుఖమ్. ౧౦౧. మందశ్చే దక్షణీకర్తృసమవ్యవస్థిక్రూపతః, క్రమా ద్వివిధ్య మూఢ స్మిన్ చిత్త్యతే

మాత్మయా ధియా. ౧౦౨. బాహ్యజ్ఞవిషయేష్యత్త్వస్వరూపం న హి తిష్ఠతి, నివృత్తాక్షో నిరుద్ధేన మాత్మేణ మనసేక్షతే. ౧౦౩. అప్రమత్తోఽఖిలాక్షాణి సకర్తృణి యదా పుమాన్, నిరుణధి తదా యోగం తా మవస్థాం ప్రచక్షతే. ౧౦౪. సర్వాక్షాగోచరత్వేఽపి స్వాత్మాఽన్తస్తీత్యాహ తత్త్వవిత్, కారణస్యాత్మనోఽనర్తే చూన్యం కార్యం జగద్భవత్. ౧౦౫. ఆస్తీత్యేవోపబద్ధవ్యో నాయమస్తీతి న త్వయా, సర్వత్రానుగతం యత్త తన్నాస్తీత్యుచ్యతే కథమ్. ౧౦౬. సోపాధికం తాపదాదా దృష్ట్యాఽన్తీతి తక్షః పునః, ఉపాధీ స్సంపరిత్యజ్య తత్త్వభావేన వశ్యతి. ౧౦౭. ఉపాధీనాం మాయయైషాం కల్పితత్వేన తై ర్విना, నిరుపాధికసన్తాత్రం వస్తు తచ్చ తథేక్ష్యతామ్. ౧౦౮. కలుషం జల మసీయ తతోఽస్మి న్నాతకం రజః, యదా క్షిపే త్తదా సీరం ప్రసీదతి యథా శథా. ౧౦౯. సోపాధికజ్ఞానవతో నిరుపాధిః ప్రసీదతి, రజఃప్రక్షేపసవృత్తి యోగా నిష్కామతాధియః. ౧౧౦. యథా సర్వే ప్రముచ్యంతే కామా యేఽన్య హృది స్థితాః, తత్రైవ దుర్వృతాం హిత్యా స జీవ స్ఫృచ్ఛతాం ప్రజేత్. ౧౧౧. అహంకారేణ చైతన్యం గ్రథితేచ్ఛతి చే త్తదా, హృదయే గ్రంథయః కామా స్తే భిద్యంతే వివేకినః. ౧౧౨. అహంకారవతో రైక్యభ్రాంతే రజగమే సతి, కామాభాసా స్సంతు చిత్రే క్రమా న్నశ్యంతి తేఽసిచ. ౧౧౩. జీవన్ముక్తస్తు నిష్కామో న మృతిం ప్రలివద్యతే, ప్రాణోత్క్రాంతి ర్మృతస్యాస్య జ్ఞానినో నహి విద్యతే. ౧౧౪. ప్రాణా అంత ర్విలీయంతే తప్తాశ్చక్షి భ్రసీరవత్, జ్ఞానీ పురాఽపి బ్రహ్మైవ సస్పృచ్ఛఃస్యేతి తల్లయే. ౧౧౫. బ్రహ్మ బోధు మశక్త స్స ముపాస్తే చే త్తదా పుమాన్, నాద్యా మూర్ధన్యయా బ్రహ్మలోకం గత్వా విముచ్యతే. ౧౧౬. ఆత్రైవోపాసకస్యాస్య ధీకుద్ధిశ్చేత్తదా త్వసా, దేహా ద్వివిచ్య హృన్నివృంతం బ్రహ్మత్యేనావగచ్ఛతి. ౧౧౭. మృత్యుప్రాక్రాంతం నాచికేతోవిద్యాం యోగం తథాఽఖిలం, లభ్యా బ్రహ్మఽఽప్రసా నేవం లభ్యాఽన్యోఽపి విముచ్యతే. ౧౧౮. విద్యాతత్ఫలయో

ర్విష్ణు శాంత్యర్థం సహనావితీ, మంత్రం జపే తేన విష్ణు శ్వామ్యంల్వేవ స
సంశయః. ౧౧౯. వైరాగ్యం నాచికేతస్య యథా తీవ్రం తథా పుమాన్.
ప్రాప్నోతి నేవ్యమానస్స నిద్వాతీర్థమహేశ్వరమ్. ౧౨౦.

ఇతి శ్రీవిద్యారణ్యవిరచితే అనుభూతి ప్రకాశే

కతవల్లీవివరణం నామ

వీకాదశోఽధ్యాయః. ౧౧.

శ్రీ గురుభ్యో నమః.

ఆత్మపురాణే

కరోపనిషద్వివరణరూపః.

నవమోఽధ్యాయః.

ఉపోద్ఘాతః.

ఏవం మాయా పృథగ్భూతై రమీహం విచారణాం, శ్రుత్వా శిష్యో గురుం భూయః పర్యవృచ్ఛ దిదం వచః. ౧. గురో త్వయా మమా నేకమునిదృష్టం స్వవేదనం, విచిత్రాఖ్యానసంయుక్త ముక్తం తస్మోక్షసాధనమ్. ౨. వితరేయో ముని స్తద్వస్తునిః కాషీతః సతా, ఆదిత్యో భగవాం స్తద్వద్యచ్ఛేద్యతాశ్చకరో మునిః. ౩. వేద తత్సకలం త్వత్తః శ్రుత మాఖ్యాన సంయుతం, మయా గురో విచిత్రార్థా సత్ర చిత్రాః కథా మతాః. ౪. ప్రజానా మృషిభి స్సార్థం సంవాదో బ్రహ్మబోధకః, వామదేవస్య ముక్తస్య నిజానుభవకీర్తనమ్. ౫. ప్రతర్దనస్య కాశ్యస్య చైవోదాసే ర్మహాత్మనః, విజయః శక్రసంవాదరూపో బ్రహ్మబోధకః. ౬. బాలాకేతైచ్చ వృక్షస్య సంవాదో లజ్జాతశత్రుణా, వంశః కాండశ్రయస్యాపి భిన్నాభిన్నవ్యూహకః. ౭. ఆశ్వినౌ మపి సంవాద ఋషే సురార్థదర్శినః, దధ్యజ్ఞాధర్వణస్యాపి వ్యసనం శక్రసంధవమ్. ౮. బ్రహ్మవిద్యాకృతే తద్వదశ్వినౌ మపి యత్ప్రాతం, యాజ్ఞవల్క్యస్య సంవాదో నానాదేవై ర్ద్విబోత్తమైః. ౯. శాకల్యస్య తత్రైవాత్ర మరణం ద్వేషకారిణః, యాజ్ఞవల్క్యేన మునినా బ్రహ్మవిద్యోపదేశనమ్. ౧౦. వారద్యయం క్షితీకాయ జనకాయ మహాత్మనే, మైత్రేయ్యే చ

స్వకాయాయై ప్రవ్రజ్యాం హి యయాసునా, ౧౧. అత్యశ్రమిభ్యో విజ్ఞానం యచ్ఛేద్వశాశ్చతరో మునిః, ఉక్తవాం నృచు తత్రైత చుభ్రిత మిత్థం యయా గురో. ౧౨. సంప్రాప్తితాశ్చ దేవానాం బ్రహ్మవిద్యాం కదాచన, ప్రయచ్ఛన్తి వరా స్క్రింతు తతోఽన్యో సపి దుర్లభాన్. ౧౩. సత్యపాశవశం ప్రాప్తాః కథంచిత్రాం వదంతి చ, యథా యమః పురా ఽవాపీ దర్శితే నచిక్షేతన్. ౧౪. తదిదం శ్రీతు మిచ్ఛామి మహా త్కృతూహలం గురో, కథం యమో బ్రహ్మవిద్యా ముక్తవా న్నచిక్షేతన్. ౧౫. కీదృశాయ చ కా సాఽపి బ్రహ్మవిద్యా గురో వద, ఇత్యుక్తే గురు రాహౌత దాఖ్యానం వేదకీర్తితమ్. ౧౬. ప్రహృష్టో హృష్టమనసే స్వశిష్యాయ ప్రియాయ సః,

ప్రథమాధ్యాయము-ప్రథమవల్లి, ౧-వ మంత్రవివరణము.

అసీ దుద్బాలకో నామ్నా విప్రో వేదవిదాం వరః. ౧౭. అరుణస్య నుగో లోకే కమనీయతమస్సదా, అన్నదానేన నితరాం కీర్తిం ప్రాప్తో డ్విజోత్తమః. ౧౮. కదాచి త్కుత్రచి ద్యాగే సర్వస్వం దాతు ముద్యతః,

ప్రథమాధ్యాయము-ప్రథమవల్లి, ౨-వ మంత్రవివరణము.

పుత్రస్వంప్రణిధాయైవ కుభాగాఃస్నేహసంయుతః. ౧౯. పుత్రేఽతి బాలకే విప్రో ధర్మజ్ఞానాం పురఃస్థితః, గోవిత్తమేవ బహుళ మస్యాసీ ద్భ్రాష్ట్రాన్య హి. ౨౦.

ప్రథమాధ్యాయము-ప్రథమవల్లి, ౩-వ మంత్రవివరణము.

వృద్ధగా న్తు స్వయం తత్ర బృహహే పుత్రలభతః, స్వభాగేన చ తాః సోఽపి బ్రహ్మజేభ్యో దదా తదా. ౨౧. పాతుం పాసీయమప్యేతా ఆత్మం చ యవసం తథా, న శక్తాః కేన దుగ్ధస్య దానే శక్తా న్తు ధేనవః. ౨౨. ఆకా తాను కథం నామ భవే ద్దర్శస్య ధారణే, ఏతాదృశీ న్తు గా దాతుం ప్రవృత్తోఽయం కదాచన. ౨౩. తస్యాసీ త్తనయః కల్పి న్నచి

కేతా ఇతి శ్రుతః, స్వభావాదాస్తికో నిత్యం కుమారః పంచహయనః. ౨౪. ఇదం విచారయామాన పితు రంకష్ఠిత స్తదా, యద్యేన దీయతే యస్తై యా దృశాయ చ యాదృశమ్. ౨౫. త త్తేన లభ్యతే యస్తా త్రాదృశేన చ తా దృశం, ఏతా గావో ఽధునా దత్తాః పిత్రా ష్టేక్షైక హేతుకాః. ౨౬. విప్రాణాం తత ఏనాయం పితా ష్టేకం గమిష్యతి, అనుభూ నామ యే లోకాః సర్వజైవ భయప్రదాః. ౨౭. దుఃఖివో బ్రాహ్మణానాం య స్తాన్ స యాతి న సంశయః, తా దదద్ద్యుఖివో మే ఽత్ర పితా యాః స్యుర్నిరర్థకాః. ౨౮. గా స్తస్మా దము మేతస్మా ద్వారయామి కుదానతః, అనేన స్థాపితా గావో మదర్థం యా స్యురోభసాః. ౨౯. తానా మేష కరోత్పత్ర దాన మస్య మమైహికం, పుత్రదారాదికం విత్తం కరలోకోపకారి యత్. ౩౦. తదేవ విత్తం విజ్ఞేయం పరం లోహకశృంఖలా, అహం చాస్య సుతో యస్తా త్రస్మా ద్విత్తం న సంశయః. ౩౧. అన్యైవ ధర్మతః స్వస్య జనకస్య మహా త్మనః, అంధం తమః పితా యస్య దుఃఖోదధిసమం వ్రజేత్. ౩౨. సుతస్య జానతః పుత్రః పితు రుచ్చార ఏవ నః, తతో ఽహ మాత్మనో దానే ప్రేర యిష్యామ్యముం మయి. ౩౩. స్నేహాయుక్తం తత శ్చిత్త మయం మే క్షాస్య చి స్వయం, అభ వైవం పచః శ్రుత్వా ప్రశ్న మేష కరిష్యతి. ౩౪. తతో ఽహం విజదం తస్మై వక్ష్యే పిత్రే ఽత్ర పృచ్ఛతే, ఇతి సుచింత్య తనయః పితరం ప్రాహ ధర్మవీత్. ౩౫.

ప్రథమాధ్యాయము-ప్రథమపల్లి, ౪-౪ మంత్ర వివరణము.

తాత కస్తై ద్విజేంద్రాయ మాం భవా స్సంప్రదాస్యతి, ద్విత్రివార మిదం వాక్య ముక్తవాన్ పితరం వ్రతి. ౩౬. పితాఽపి పండితం మన్యం విజ్ఞాయ తనయం తతః, కోపసంరక్తనయన ఇదం పదన మబ్రవీత్. ౩౭. త్వా మహం పండితం మన్యం పితృస్నేహోపమానకం, దాస్యామి మృత్యుచే సర్వ లోకసంహర హేతవే. ౩౮.

ప్రథమాధ్యాయము. ప్రథమవల్లి, ౧-వ మంత్రవివరణము.

ఏవముక్షే సపుత్రో ౭సి చింతామేతా ముపాగతః, ఆయం దుఃఖ కరం స్వస్య కస్తా దేత ద్వచో ౭బ్రవీత్. ౩౯. పితా మమ యథా కశ్చి త్తామసః పామరః పరః, పుత్రస్య మరణా ద్దుఃఖం బ్రహ్మహత్యాఫలం విదుః. ౪౦. కుత విత త్వయం స్వస్య కృతవాన్ బుద్ధిమా నయం, మమ నాతః పరం శ్రేయో యస్తాం తస్మై పితా స్వయమ్. ౪౧. దత్తవాన్ మృత్యువే యో మాం స్వయ మేవ గ్రహిష్యతి, అస్య దుఃఖం పరం నిత్యం పితు రత్ర భవిష్యతి. ౪౨. యతో ౭హం ప్రథమం నిత్యం బహూనా మస్మి మధ్యమః, తనయానాం ప్రియ తై చ్చివ సర్వదా ౭స్మి మహాత్మనః. ౪౩. మాం వినా సక్షణం త్వేష పితా మే ౭త్రావతిష్ఠతే, కింస్వి ద్యమస్య సంయాలే గృహే మయి కరిష్యతి. ౪౪. కార్యం మయా వినా నూనం మత్త విష భవిష్యతి, ఇతో మయి గతే నూనం దుఃఖ మస్య భవిష్యతి. ౪౫. కర్తవ్యం చ మయా కింస్వి ద్యమస్మాద్య భవిష్యతి, మహస్య చ వియోగో ౭య ముభయో రప్రయోజకః. ౪౬. యమస్య చ తతః కష్టం కృతవా స్తే పితా ౭ధునా,

౧. అధ్యాయ. ౧-వ వల్లి, ౬-౧౦ మంత్రములవివరణము.

ఇదానీ మేవ వచనం పరిష్ఠానం పితు ర్త్వమ్. ౪౭. ఆశ్రుణో చ బహూన్యేష మాం విలోక్య విముంచతి, అలింగయతి మాం గాఢం స్నేహ పూర్ణాంకరాత్త నా. ౪౮. అనుతాపం పరం ప్రాప్త స్తిష్ఠత్వేహో ౭లిదుఃఖ తః, తత ఏషం వదామ్యద్య మయి స్నేహం యథా త్యజేత్. ౪౯. అన్యథా ౭గృతవాక్యేన సరతో ౭స్య భవిష్యతి, ఇతి సంఘింశ్య పితర మిదం వాక్య మభావత. ౫౦. అపవశ్య యథా పూర్వే పూర్వకా స్తవ సువ్రత, అనుతం నోక్తవంత స్తే మరణే ౭సి మహాధియః. ౫౧. అత్తాన మపలోక్యాథ తా న్సుర్వాంశ్చ స్వపూర్వకాన్, ప్రతిపశ్య పరాం స్తద్వ త్తద్వృథాకాన్ సత్య వాదినిః. ౫౨. త్రైవిర్దికాన్ మహాభాగాన్ దధ్యజ్ఞాధర్వణాదికాన్, కర్ణ

స్వపంచ కిది ర్వాంసం జీవం జీమాతవాహనః. ౧౩. దదౌ దధీచి రస్థీని ప్రతిశ్రుత్య పవఃపురా, దధ్యజ్ఞాధర్వణోః ల్యైభ్యాం బ్రహ్మవిద్యాం ప్రతిశ్రుతామ్, ౧౪. త్వత్వానిజం శిరోః ల్యైభ్యాం బ్రాహ్మణో వేదవిత్తమః, ఇంద్రః ప్రతర్దనాయాహ బ్రహ్మవిద్యాం స్వశత్రవే. ౧౫. ప్రతిజ్ఞాయ దదౌ కామవరం జనఃభూభుజే, యాజ్ఞవల్క్యే ల్యైభ్యాం మేధావీ బ్రాహ్మణో వేదవిత్తమః. ౧౬. తథా దశరథో రాజా ప్రాణేభ్యో ల్యైభ్యాం ప్రియం సుతం, అరణ్యే ప్రేషయామాస సింహవ్యాఘ్రాదీనీనితే. ౧౭. ఏవ మన్యే ల్యైభ్యాం బహుః కృతవంతో ల్యైభ్యమ్, సత్యపాశవశం ప్రాప్తా బహులాద్యాశ్చ జంతవః. ౧౮. అసి సన్యం యథా తద్వద్వివసే దివసే జనః, కచ్యతే కాలసూర్యేణ తద్విదేవ ప్రజాయతే. ౧౯. తతో ల్యైభ్యాం స్వయమేవాత్ర మరిష్యామి న సంశయః, త్వం చ తద్వద్జ్ఞానా సుర్వే మృత్యుపాశవశంగతాః. ౨౦. తత స్త్వం పచనం సత్యం కురు దత్వా యమాయ మాం, ఏవం తవ మహావ్యత్ర శ్రేయ సాక భవిష్యతి. ౨౧. ఏవ ముక్తో ల్యైభ్యః ఖేర పితా పుత్రం యమాయ నః, ప్రాణీణో ధీరపచనః సత్యపాశవశంగతః. ౨౨. న కు గత్వా మహాభాగో న చిక్షేతా యమాలయం, పితృభక్త్యా తథైవాత్మ తపసా శుద్ధచేతసా. ౨౩. యమే గ్రాహంతరం యాత ఉపవాసత్రయం గృహే, చకార తస్య తేనాత్మమరిగ్రహణకారణాత్. ౨౪. అన్యథా స్వపితౄ రావ్యక్య మగత్యం త ద్భవిష్యతి, దాతవ్యస్యాత్స న ప్రేత యమేన న కరిగృహే. ౨౫. యమో ల్యైభ్యాం పరివారేణ కృత్వా సంకేత మాత్మనః, దినత్రయం గృహే నాగా తన్య చిత్తపరీక్షకః. ౨౬. ఏన మాగత మాజ్ఞాయ సర్వే తే యమకింకరాః, గృహే స్థిత మిదం వాక్య ముక్తవంతో ల్యైభ్యాం ధార్మికాః. ౨౭. అస్మి న్యమపురే ఘోరే కిమర్థం విప్రబాలక, ఆగతో ల్యైభ్యః తై రుక్తే సర్వ మేత దువాచ నః. ౨౮. పూర్వమేవ చ తే సర్వే జ్ఞాతతత్త్వా యమాశ్రితాః, జ్ఞాత్వా బాలస్య వచసా త్పున రూచు రిదం వచః. ౨౯. పశ్య నాయుఃక్షయా త్సూర్యం యమో గృహ్లాతి కంచన,

అదత్తం వా విదత్తం వా చతుర్విధశరీరిణామ్. 20. ధర్మరాజశ్చ నాత్రాస్తి ప్రాణినాం యో నియామకః, తతస్తస్యం స్వగృహం శీఘ్రం గచ్ఛ స్వం వితరం ప్రతి. 21. ఇత్యాది బహుధోక్త స్తైర్ను చచాల యదా తదా, తృతీయే దివసే 22తీతే యమ ఆగా నిజం గృహమ్. 22. ఆగతం ధర్మ రాజం తం కింకరా ఇద మూచితే, యమ వైశ్వానరో విప్రకుమార స్తే గృహే 23తిథిః. 23. కస్య కాంత్యర్థ ముదకం ఝటిత్యాహార మానద, జ్వలతో 24త్ర యథా వహ్నే ధృవే చ్ఛాంతి ర్జ్వలై స్సదా. 24. ఆర్ఘ్యే పాద్యాదిభి స్తద్వ దతిథే శ్శాంతి రీరితా, శాంతిశాన్త్యో యథా వహ్ని రుదతై స్సపరిచ్ఛదాత్. 25. గృహాత్ దహతి తద్వత్స్యై దతిథిః సర్వ దాహకః, ఆత్మాజితో నరేణాయ మర్ఘ్యపాద్యాదిభి ర్జ్వలైః. 26. సంభా వితసుఖస్యాశా ప్రతీక్షా నిశ్చితస్య చ, సుఖస్య సంగతం తద్వద్వివిధం సుఖ మేతుకమ్. 27. స్వాభీష్టేన జనేనాత్ర సూనృతా యా సమీరితా, చాణీ సుఖకరీ లోకే వేదే చార్థప్రకాశినీ. 28. అగ్నిష్టామాదితో యాగ ఇష్ట మిత్యుచ్యతే బుధైః, కూపారామకటాకాది పూర్త ముత్తం మనీషిభిః. 29. ఔరసా స్తనయా స్తద్వ త్సర్వలక్షణసంయుతాః, గవాద్యాః పశవ స్తద్వ దృశుమూల్యా అనేకకః. 30. విత త్సర్వం దహత్యేవ పురుష స్యోల్పచేతసః, యస్యానశ్చ స్వసే దత్ర బ్రాహ్మణ స్త్వతిథి ర్గృహే. 31. ఏవ ముల్తో యమ స్తైః స్తైః కింకరై రుత్తవా నభ, అతిథిం మితచేత్యా నక్తం తదా సచికేతనమ్. 32. తిప్రో రాత్రీ ర్గృహే యస్తే హ్యవాత్సీ స్త్వం ప్రియో 23తిథిః, అనశ్చం పుత్ర ఏవ క్ష్యం వరాం స్త్రీక్ వరయా ధనా. 33. స్వస్తి తే 24స్తు ప్రియం కర్తం యది బ్రహ్మక్ సముద్యతః, సమ స్తే 25తిథయే తస్మా దస్తు మేచాస్త్యనామయమ్. 34. ఏవముల్తో యమే నైవ సచికేతా వరాం స్త్యిమాత్, వప్రీ త్రీక్ బుద్ధిసంపన్నో ధర్మరాజం ప్రతీదృశాత్. 35. విత్పప్రసాద మగ్నేశ్చ జ్ఞానం చైవాత్మన స్తథా, విత్పప్రసాద మేవం స వప్రే బుద్ధిమతాం వరః. 36. దుఃఖశాన్త్యో యథా

ఽహం వై త్వత్ప్రసాదా ద్వివి స్థితః, సుమనా విగతశ్రోధ స్తథా మాం ప్రతి
 గాతనుః. ౧౭. యమలోకా త్పునః ప్రాప్తం నావిశ్వాస ముపాగతః, యథా
 పూర్వం వదేదేవ వరో మే ప్రథమః స్తుతః. ౧౮. పితు ర్నే సుమహా
 ద్దుఃఖం వర్తతే మా మవశ్యతః, మనస శ్చ తథా తాపో మహాన్ వాక్య
 సమీరణే. ౧౯. మృత్యవే త్వా దదామితి సుక్రోధావిష్టచేతనః, పండితం
 మన్యతాం తద్వ స్తమ జ్ఞాత్వా మహాత్మనః. ౨౦. శ్రోధశ్చ సుమహం శ్చిత్రే
 వర్తతే పహ్నినా నమః, యమం ప్రాప్య తథా శోఽపి మర్త్యలోకం న యా
 తిచ. ౨౧. తేనైవ పపుషా తస్మా దవిశ్వాస శ్చ సంభవేత్, ఇతో మయి గతే
 తత్ర ధర్మరాజ వరప్రద. ౨౨. మాభూయా దఖిలం లేత త్సంభావ్యం
 త్వత్ప్రసాదతః, వివ ముక్తో ధర్మరాజో నచికేతన మబ్రవీత్. ౨౩, సర్వ
 మేత త్వయా ప్రార్థ్యం పితు స్తేఽద్య భవిష్యతి, యథాపూర్వం స విశ్వాసీ
 మర్త్యలోకం గతే త్వయి. ౨౪. మయా సంప్రేరితే తత్ర తావ త్సర్వం
 భవిష్యతి, త్వత్క్రమే నైవ దుఃఖం స గమిష్యతి కదాచన. ౨౫. పితమన్య
 శ్చ భవితా సుఖం స్థాప్యతి సర్వదా, నిద్రాహారాదికం తద్వ త్సుఖచిత్తో గమి
 ష్యతి. ౨౬. ఉద్దాలకః పితా తే స ఆరుణిః సర్వకాన్తవిత్, దృష్ట్వా మృత్యు
 ముఖా స్తుక్తం భవంతం పునరాగతమ్. ౨౭. పితృప్రసాద మాసాద్య వరం
 యమముఖా త్పునః, నచికేతా ధర్మరాజ మిదం వస్త్రే వరాంతరమ్. ౨౮.
 స్వర్గే లోకే భయం కించి న్ననుజానాం న విద్యతే, మృత్యోర్న్యత్రో
 జరాతో వా వ్యాధిః శత్రుతో ఽపివా. ౨౯. త్కుధాతో వా పిపాసాతః
 శోకతో మోహతోఽపివా, మోదతే చ సదా జంతుః సుఖి భూత్వేతి హి
 శ్రుతమ్. ౩౦. సతు స్వర్గో నృభి ర్గమ్య శ్చిత్రేనైవాగ్నినా సదా, స్వర్గ్య
 మగ్నిం భవాన్ స్వర్గే స్మరత్యేవ న సంశయః. ౩౧. శ్రద్ధానాయ
 మహ్యం త్వం త మగ్నిం వత్తు మర్హసి, మోక్షం చ స్వర్గలోకస్థా భజంతి
 బ్రహ్మవిద్యయా. ౩౨. ఆభూతసంప్లవం స్థానం బ్రహ్మజ్ఞానం వినా ఽపిచ,
 అయం వరో ద్వివీయా మే దాకవ్యో భవతాఽనఘ. ౩౩. వివ ముక్తో

యమో రాజా నచికేతస మబ్రవీత్, స్వర్గ్య మగ్ని మహం జానక్ ప్రసీమి నచికేతసే. తుభ్యం ప్రకర్షత స్తత్త్వం సావధానమనాః శృణు, ఆనంత లోకసంప్రాప్తౌ స్థితావపివ కారణమ్. ౧౦౧. ఏత మగ్నిం సదా ఋద్ధౌ ధీమ తాం సమవస్థితం, విద్ధి స్వరూపత సృస్తం కాఢేష్యివ జగత్త్రయే. ౧౦౨. వీవ ముక్త్వా యమో రాజా లోకాదిం సర్వకారణం, విరాడాత్తక మగ్నిం తం తస్మై శిష్యాయ సోఽవదత్. ౧౦౩. యద్రూపా ఇష్టకా స్తద్వద్యావం త్యో వా యథాఽపివా, చీయంతే సకలం తద్వ ద్దృష్టమంత్ర క్రియాదికమ్. ౧౦౪. ప్రత్యవాదీ శ్చచాప్యేత దధీతం యత్తు మృత్యుతః, విశ్వాససహిత శ్చిహ్యో ధర్మరాజస్య కాసనాత్. ౧౦౫. శిష్యస్య తస్య సంలోక్య మృత్యుః ప్రజ్ఞా మతాఃకీం, యథోక్తీచ్ఛార్ణా దగ్నేః సంతుప్త ఇద మబ్రవీత్. ౧౦౬. పరత్రయా ద్వరోఽన్యోఽయం మయా తుభ్యం ప్రదీయతే, తస్మై వాయం మయోక్తోఽగ్ని ర్నామకారీ భవిష్యతి. ౧౦౭. నాచికేత మముం వహ్నిం కథయిష్యంతి సద్ధియః, యావ ద్వేదాశ్చ సూర్య శ్చ తథా భూతా దికం జగత్. ౧౦౮. తావ దగ్ని రయం బ్రహ్మం స్తవ నామ్నా భవిష్యతి, ఆన్యం చైవ పరం తుభ్యం దదామి నచికేతసే. ౧౦౯. అగ్నేరుచ్ఛార్ణా త్తుప్తః స్వశిష్యాయ మహత్తనే, జాంబూనదమణిప్రోతసూత్ర సంగవిరాజితామ్. ౧౧౦. అమూల్యనవరత్నైఃపుమండితాం సూర్యసన్నిభాం, ఘోరామలకసంమాన ముక్తకోటివిలంబితామ్. ౧౧౧. మాతా మిమాం మయా దత్తాం స్వవక్షసి విధా రయ, చిత్రపద్మాం యథా మేఘో విద్యుతం శబ్దసంయుతామ్. ౧౧౨. ఇత్యుక్త్వా తా మదా న్దాలాం తస్మై స నచికేతసే, ధర్మగాజోఽతిసంతుప్తో హ్యగ్నే రత్రామభాషణాత్. ౧౧౩. నాచికేత మముం యోఽగ్నిం త్రి శ్చి త్యోక్తవిధానతః, యాగాం స్త్రీక ఖరుతే మాతృ పిత్రాచార్యః సుశీతీతః. ౧౧౪. జన్మమృత్యు తరే త్యోఽత్ర బ్రహ్మవిజ్ఞానజన్మనా, వినా ఽపి బ్రహ్మవిజ్ఞానసౌకల్యం వా భవేఽత్రహి. ౧౧౫. స్వర్గే వాసోఽశవా మోక్షో బ్రహ్మణస్య హి కస్య చిత్, స్వర్గా దస్య పరిత్రంకో ధర్మిష్ఠస్య

మహాత్మనః. ౧౨౦. న భవే త్పుణ్యం యావద్యై తావత్కాలం వసే ధృవం, బ్రహ్మణ స్సుత్రతో జాత మగ్నిం సర్వజ్ఞరూపిణమ్. ౧౨౧. విరాజం దీప్తవ పుషం స్తుత్యం సర్వై స్సురాసురైః, జ్ఞాత్వా కర్తాచికం కృత్వా స్వర్గం మోక్షంచ వా ప్రజేత్. ౧౨౨. యత ఏవం తతో యేన త్రిభితో ఓస్ని ర్భవే దయం, ఏతత్త్రయం సువిజ్ఞాయ రూపసంఖ్యాప్రకారతః. ౧౨౩. ఇష్టకా అగ్నిరూపం స స్వగ్నే లోకే లత్ర మోదతే,

ప్రథమాధ్యాయము-ప్రథమవల్లి, ౧౯-వ మంత్రవివరణము.

ఫలేన సహితం దేవ మగ్ని ముక్త్యా యమః పునః. ౧౨౪. ఇదం వచ స మాహౌత క్నృశిష్యం నచికేతనం, అంగుళ్యా నిర్దిశ న్నుగ్ని మేష తే లగ్ని ర్దయేరితః. ౧౨౫. నచికేత స్త్వయా పృప్తః స్వర్గో యో దుర్లభో నృణాం, ద్వితీయో లయం వరో జాత స్త్పతీయం వరమాఘనా. ౧౨౬.

ప్రథమాధ్యాయము-ప్రథమవల్లి, ౨౦-వ మంత్రవివరణము.

ఏవముక్తో పునః ప్రాహ తృతీయవరలిప్సయా, నచికేతా ధర్మరాజం సత్యపాశవశంగతమ్. ౧౨౭. ధర్మరాజ జన స్సర్వ శృతుర్విభశరీరభాక్, మ్రియతే సర్వధైవాంతే కాలాదేవ స సంశయః. ౧౨౮. మృత్యు ర్జన్తభృతాం యస్తా ఙ్డేహేన సహ జాయతే, అవ్యవాఽఙ్ఙకతాంతే వా తతః సర్వో మృతిం ప్రజేత్. ౧౨౯. జాతానాం మరణం నిత్యం బ్రహ్మదీనాం సమంశతః, ఆవశ్యకం ధర్మరాజ శ్రుత మేత న్నయా పునా. ౧౩౦. విద్యమానోఽపి దే హే లగ్ని స్స సత్తా మాప్నోత సృదా, కేచి ద్విదంతి ధీమంత ఏవం యుక్తి పరాయణాః. ౧౩౧. అత్తా నామ స దేహాదిసంఘాతా దవరోఽస్తిహి, స తేభ్య స్తు పృథక్తేవ యస్తా నైవోపలభ్యతే. ౧౩౨. అత్తా దేహాదిసంఘాతా తృప్తక్తేవ స తు కీన్ద్రశః, స్మర్యాపిమా సృథా లగ్నో వా ప్రాపిక స్సర్వదేహీనామ్. ౧౩౩. స్మర్యేన లభ్యమానశ్చే ద్వాయు రేవ భవిష్యతి, అత్తా ప్రాణ ఇతి ప్రాప్తో వ్యునిష్టం తచ్చ వాచినామ్. ౧౩౪. అపి ప్రాణో వాయు

రూపా భవే దాత్మా యదా తదా, లేజఆది కుతో నాత్మా భవే దేతద్వదం
 త్విహ. ౧౩౧. ప్రాణేన న వినా యద్వ జ్ఞేవనం తద్వదేవ హి, లేజఆది వినా
 ౭శ్శుత్ర న దృష్టం జీవనం క్వచిత్. ౧౩౨. అపస్తో వా ౭పి నీరత్తో హ్య
 నోతా చా న జీవతి, అగ్నే రాష్ట్యం వపుష్యస్మిన్ రక్తం నీరా త్ప్రజాయతే.
 ౧౩౩. పృథివీత స్రుక్వాజో ౭పి వాయో ప్రాణశ్చ జేహీనాం, అపాయో
 ౭త్ర చతుర్థాం హి నమ వీవ ప్రదృశ్యతే. ౧౩౪. మరణే పక్షపాతో ౭
 యం వ్యర్థః ప్రాణే తు వాదినాం, బౌష్ట్యగీనా నుచై తస్యం యది ప్రాణే ౭పి
 తత్సజ్జమ్. ౧౩౫. అపస్తానే చతుర్థాం హి జ్ఞాన ముత్పద్యతే యదా, తదా
 ప్రాణస్య విజ్ఞాన మితి కేన వినిర్ణయః. ౧౩౬. అతః ప్రాణాత్మవాదో ౭యం
 మోహమాత్రవినిర్మితః, బాలితై రాద్భి ర్యుక్తీహీనైరాత్మ విమోహకః,
 ౧౩౭. అపి ప్రాణో నిరాధారః కుతో దేశాంతరం వ్రజేత్, వ్రజన్ వా విల
 యం కేన న వ్రజే ద్బాహ్యవాయువత్. ౧౩౮. న బాహ్యవాయవో నాశం
 నయాంతీతి వ్యవస్థితిః, అపి వాయుస్వరూపా ౭యం సచ్చిద్రే ౭స్మిన్ శరీ
 రకే. ౧౩౯. కేన బద్ధో పపు ర్హిత్యా యేన నాయం బహి ర్వ్రజేత్, కర్మణా
 బంధనం దేహీ కర్మజైవ వినాశనమ్. ౧౪౦. యది ప్రాణస్య తత్కర్మ నిత్యం
 వా నిత్య మేవ వా, నిత్యేన కర్మణా దేహీ బంధనం వా వినాశనమ్. ౧౪౧.
 యది తస్య తదేవాత్మా కుత స్తేన భవిష్యతి, అనిత్యే తస్య నాశేన దేహీ
 దృద్ధ దృహి ర్వ్రజేత్. ౧౪౨. నాశం కేనతు తన్నాశా దేవ వైవ ప్రయా
 న్యుతి, తస్మా తప్రాణస్య యేహం స్యా దాత్మత్వం తన్న లే ౭పిహి. ౧౪౩. భూ
 తానా మాత్మతైవ స్యా త్ప్రేచ్ఛన్నా శబ్దభేదతః, స్మర్యచాం స్రుత వివాత్తా న
 భవే ద్దేహతః పృథక్. ౧౪౪. ఆదర్శనాచ్చ సతతం న రూపరసగంధవాక్.
 చక్షుర్భౌ ౭పిచ భూలేభ్యః శబ్దవాక్ న పృథక్ క్వచిత్. ౧౪౫. పృథ
 క్త్వసంభవే వంశ్యాపుత్రో ౭త్ర శబ్దభాషణః, అపిచేత్ శబ్దవా నేష గృహ్య
 తే కేన తద్వద. ౧౪౬. న హి శబ్దవతాం శ్రోత్రా దస్తి లోకే గ్రహా క్వ
 చిత్, మనసా గ్రహణం వైవ క్వచిత్సృద్ధి వ్యవస్థికమ్. ౧౪౭. యద్వ

తక్కుయలే యస్తా తత్ర త్రేనాత్ర వశ్యతి, అతవివచ నైవాయం స్పర్శా
ద్యాత్వా కదాచన. ౧౧౨. స్పర్శాదయో గుణా యస్తా ద్ద్యవ్య మాత్తాచ వా
దినాం, గుణరూపం కథం ద్రవ్యం మలే లేషాం భవిష్యతి. ౧౧౩. అతవివ
నరూపాదివ్యతిరిక్తో భవే దిహ, గ్రాహకత్వేన నేత్రాదే రసత్వా ద్ద్రీహణం
ప్రతి. ౧౧౪. ఇత్యాదివచనై స్తేషాం మోక్షమ్యస్తే ౭త్ర ధీధనాః, జీవ
త్వస్థి మృతే ప్రాయః సర్వే సంశేరలే యమ. ౧౧౫. వేదవాక్యబలేనైవ
కేచి దస్తీతి కం విదుః, అపరే యుక్తిబలతో నాస్తీత్యేనం ప్రపేదిరే. ౧౧౬.
ఏతస్మిన్ సంశయే మహ్యం బ్రాహ్మ త్వం నిర్ణయం ప్రభో, అనుజిప్తస్త్యయా
విద్యా మత్రాహం నిర్ణయం నదా. ౧౧౭. తతో ౭న్యతర దత్ర త్వం నవి
శేషం వదాధునా, అయం తృతీయో భవతా దేయో మేవర ఈశ్వర. ౧౧౮.

ప్రథమాధ్యాయము-ప్రథమపల్లి, ౨౧-వ మంత్రవివరణము.

ఏవ ముక్తో యమః ప్రాహ తం తదా నచికేతనం, నైకత్యాక్షీ రితి
క్రీమాన్ వారయన్ హస్తసంజ్ఞయా. ౧౧౯. హేతుం చావ్యవద తత్ర
తక్కుత ప్రశ్న వారణే, దుర్విజ్ఞేయ మిదం యస్తా ద్దేవైశ్చ విచిత్తికమ్.
౧౨౦. సందిహ్య చ పురా దేవాః కేచిదద్యావ్యనిశ్చితాః, అస్తితా నాస్తి
తా ధర్మః సూక్ష్మ ఏవ నిజాత్మనః. ౧౨౧. యత స్తతో న జానంతి దేవా
అసి మహాధియః, పర మన్యం తృతీయం త్వం నచికేతో వృణీష్య భోః.
౧౨౨. మోషరోత్థీ ర్మహాభాగ మా త్వం సత్యవశం గతం, ముంచ మాం
సత్యవచనా ద్బుద్ధం తవ వశంగకమ్. ౧౨౩. మాతిప్రశ్న మిమం బ్రహ్మన్
దుర్విజ్ఞేయం మయి షీవ,

ప్రథమాధ్యాయము-ప్రథమపల్లి, ౨౨-వ మంత్రవివరణము.

ఏవముక్తో యమం ప్రాహ నచికేతా ఇదం వచః. ౧౨౪. దేవాః సం
శేరలే యత్ర దుర్విజ్ఞేయం చ యత్త్వయా, పూర్వై రభ్యుదితం శ్వంచ
వక్తా యస్మాదిదుర్లభః. ౧౨౫. తచ్చే దహం న భవతో జానీయాం కః

పరో మమ, త్వాదృగస్య భవే ద్వక్తా పుమాన్ లోకత్రయేఽపిచ. ౧౬౬. తథో యది మయి ప్రీతి ర్యది సత్యం వచ స్తపః, ఏతమేవ వరం మహ్యం లోకపాల స్రయచ్ఛ భోః. ౧౬౭. అనేన సదృశో నాన్యో వరః కశ్చన విద్యతే, యత స్తతః కథం మేఽన్యం త్వం వరం దాతు ముద్యతః.

ప్రథమాధ్యాయము-ప్రథమవల్లి, ౨౩-౨౫-వ మంత్రముల వివరణము.

ఏవ ముక్తో యమో రాజా పరితుష్టోఽబ్రవీ దిదం, ఉత్తమా నపి తేభ్యోఽన్యో స్వరాన్ కృత్వాఽస్తమానయన్. ౧౬౯. శతాయుషో గుణై ర్యుక్తాన్ పుత్రపౌత్రా ననేకశః, రూపరూపనసంపన్నాన్ బహుమూ ల్యాన్ బహూన్ పశూన్. ౧౭౦. గవాదికాం స్తథా నాగాన్ ప్రత్య త్తా నివ పర్వతాన్, కాంచనం కాంచనగిరీః సమానం స్వర్గతః స్థితమ్. ౧౭౧. సవితృ ర్యాదృశ స్తాదృ గత్వా క్చాకాశగామినః, సార్వభౌమం తథా ధాజ్యం భూమేః కంటకవర్జితమ్. ౧౭౨. ఆయుః స్వస్యాసి తద్వచ్ఛయావ దిద్వం తవాత్ర భోః, ఏతత్సర్వం పురోక్తం య త్త్రుల్యం తద్యది మన్యసే. ౧౭౩. పురోక్తేన పరేణాత్ర తద్వృణీష్వ యథేచ్ఛయా, విత్తం బహు విధం తద్వ దాత్తన శ్చిరజీవికామ్. ౧౭౪. మహాభూమా వాధిపత్యం నచి కేత స్త్వ మాప్నుహి, పుత్రపౌత్రాదయః కామా స్తే చలే మశ్పిసాద తః. ౧౭౫. భవంత్యన్యహతా స్సర్వే నచికేతః సదైవవా, యే యత్ర దుర్లభాః కామాః సంతి లోకత్రయేఽపిహి. ౧౭౬. ప్రార్థయస్వ మహాభాగ స్వేచ్ఛయా క్ష్యం హి తా నపి, ఇమా రామాః సదా పుంసాం మనోనయన నందనాః. ౧౭౭. స్వర్గిణాం బహుభి ర్యజ్ఞైః ప్రాప్తా నయనగోచరం, పీనోన్నత కుదవ్వంద్వ తిరస్కార సుధాకరాః. ౧౭౮. నితంబ చింబనం లగ్న కాంచీకవణిత భూషణాః, ముఖపంకజ సౌగంధ్య మాయతా వాసి తాంతరాః. ౧౭౯. ఆవృంకచంపశోద్ధామ స్పృశభర్తృక మార్దవాః, ఉద్ధా

మహాప భావాఘ రసోఽస్థాన విలాసకాః. ౧౮౦. కలకంఠరవత్రస్త భృంగీ సంగీతసుస్వరాః, స్నిగ్ధముగ్ధస్థితానేక చిత్రార్థ పదభాషికాః. ౧౮౧. స్వదేహవిమల స్వచ్ఛకాంతిభ ర్నిత భాస్కరాః, సర్వలక్షణసంపన్నాః ప్రథమోద్ధతయావనాః. ౧౮౨. స్వదేహేన స్వరస్యాసి సతతం స్వర దాయకాః, విచిత్రపసనా స్తారానర్హభరణమండితాః. ౧౮౩. దాసీనాం చ శలేనామిస్వాత్మయాపసమేన హి, తూర్వై ర్నానావిదై స్తద్వ త్సర్వదా పరివారితాః. ౧౮౪. ఆసాం కటాక్ష మోక్షోఽసి మోక్షదప్యక్షయం సుఖం, ప్రయచ్ఛతి కథం స్మర్యః పరమానందదో న హి. ౧౮౫. ఆలింగ్యంత ఇమా నిత్యం నిశ్చంకం స్వర్గవాసిభిః, మదాక్షాపశగై ర్మేతా మమప్యే కర్హి చిద్విజ. ౧౮౬. మద్దత్తాభిః స్వమాత్మానం సతతం పరిచారయ, నచిశేత స్వ మత్యైత స్వరణం పృచ్ఛ మా క్వచిత్. ౧౮౭. మృతే సతి గతః స్వర్గం యది వా భస్మతాం పుమాన్, భవతః శోఽత్ర లాభ స్స్యా త్కాకదంతక్షరీక్షణే. ౧౮౮. ఇదం సుఖం తవైవ స్యాదధునా ఫల మత్ర భోగి, విచారో మరణే నాయం ఫలం కస్యాసి తద్భవేత్. ౧౮౯. చేష్టేత సఫలం ధీమా న్నిష్ఫలం న కదాచన, సఫలేఽసి ఫలం స్వస్య యత్ర తచ్ఛేష్టనం పరమ్. ౧౯౦. ఏవ మాది పరాన్ ప్రాహ యమస్తం నచిశేతనం, లోభయన్ స్వాత్మవిజ్ఞాన ప్రశ్నస్యోపరమాయ హి. ౧౯౧.

ప్రథమాధ్యాయము-ప్రథమవల్లి, ౨౯-వ మంత్ర వివరణము.

నచిశేతా న్తు తచ్ఛ్చృత్వా ధర్మ రాజసమీరితం, పచనం తదిదం వాక్యం ప్రత్యభావత ధర్మవిత్. ౧౯౨. ఇమా రామా స్త్వయా ప్రోక్తారూపలాహ్యా సంయుతాః, పుణ్యపుంజసమారబ్ధా నిశ్శేషసుఖహేతవః. ౧౯౩. ఏతా ఉత్ప త్తితః పూర్వం వినాశాచ్ఛ తథోత్తరం, స్వస్య కౌంతస్య వా స్వరేధర్మ రాజ సుఖం సు కిమ్. ౧౯౪. కృతవత్స్యః కరిష్యంతి మధ్యే కేన సుఖాయ తాః, అపి స్వర్గస్థితా పథ్య స్త్వయా యా వర్జితా సుఖం. ౧౯౫. గ్రామ్యధర్మేణ

తాః పుంసః కుర్యుశ్చే దధికాః కథం, అన్యార్థో మనుజస్త్రీభ్యో ధర్మరాజ విచారతః. ౧౯౬. పూతిగంధధరా నార్యః సుగంధా యసి వా యమ, కాము శానాం సుఖం కుర్యురాసాం భేదః కథం భవేత్. ౧౯౭. శునీ యథా శునః కుర్యా త్సుఖం నారీ నరస్య వా, దేవాంగనా తస్మై వైషా దేవస్య సుఖ దా యది. ౧౯౮. భేదో జాతికృతో జాతః ఫలే శోఽపి న విద్యతే, సుగంధా చ సురూపా చ సుస్వర్సా సురసా తథా. ౧౯౯. సుశబ్దా చారుసర్వాంగీ సుశ్రోణీ పృథులస్తనీ, దేవాంగనా శునో వై షా గ్రామ్యధర్మ సుఖప్రదా. ౨౦౦. శునీ దేవస్య తద్వచ్ఛ వైషమ్యం కిం కృతం యమ, శున్యా షోషా యథా దేవో గుణా హిత్యాఽత్ర వశ్యతి. ౨౦౧. తథా క్వాఽపి చ దేవానాం వధ్వా న పరితుష్యతి, శున్యా గుణా నమూ నేష క్వా నిత్యం పరివశ్యతి, ౨౦౨. సుదీర్ఘవదనా మృద్వీ తీక్ష్ణదంష్ట్రరుణాననా, రక్షాత్పులనమా జిహ్వ మాంసాస్పృచ్ఛారుగంధినీ. ౨౦౩. దీర్ఘనేత్రా సుధూణా చ నిత్యముత్తభ కర్ణికా, సదా శీఘ్రగతిస్తద్వన్తాంసూ చ కృశోదరీ. ౨౦౪. ఉత్తభపుచ్ఛా సు క్షీర్ణయోనిబ్బిద్రాతిశోభనా, ఉగుంకారైశ్చభాంకారై ర్నన్తనఃకర్ణనందనైః. ౨౦౫. గమనైః పృష్ఠతో దిక్షు పురతశ్చ నిరంతరం, సేవతే మాం సచై వేషా మనోనయననంధినీ. ౨౦౬. తాం దృష్ట్వా యాదృశీ ప్రీతి ధర్మరాజ శునోఽస్తిహ, దృష్ట్వా శచీం చ శక్రస్య విద్యతే తాదృశీ న వా. ౨౦౭. ఏవం పుత్రాదయో భావాః సర్వేషా మపి దేహీనాం, సమా శ్చ సరదేవానాం విషమాశ్చ పరా ప్రతి. ౨౦౮. యజ్ఞాతీయో హి యో జీవ స్తజ్ఞాతీయం హి తప్త్రియం, అన్నపానాంగనాద్యత్ర తదేవ బహుమన్యతే. ౨౦౯. శురః పరికరే యద్వ జ్ఞాగుప్సా యోషిబాదిషు, భవతాం గ్రామ్యధర్మాదౌ యమః స్వర్గ నివాసిణామ్. ౨౧౦. తథా శునోఽపి సర్వత్ర స్వజాతే రపరత్రహి, జుగుప్సా యతఏవాయం శునీం గత్వాఽవగచ్ఛతి. ౨౧౧. తతో న శోఽపి సంసారే దేహా స్సమ్యగిహిస్తీభోః, కింతు కామజ్వరా త్ప్రితం జాతం సర్వ శరీరీణామ్. ౨౧౨. సజాతీయేషు సమ్యుక్త్యబుద్ధి మేత త్ప్రియచ్ఛతి, భ్రమం

ఋరంగతస్యాత్ర స్త్రియో వా పురుషస్య వా. ౧౦౩. క్వ సుఖం ప్రాణినాం
 దేహే స్త్రియో వా పురుషస్య వా, నారీ యది సుఖం కస్తా తస్యనైమిషా న
 సుఖం భవేత్. ౧౦౪. అపరక్యః కుతో న స్యాద్ద్వద్వా ఏషా సదా సుఖం,
 దేహంశరస్య సతతం భవేద్ధి సుఖదా యది. ౧౦౫. పుంసశ్చేత్కుతవివైషా
 కుమారస్య భవేన్నహి, వివస్త్రాయా ఉరోమధ్యే కయానస్యాపి తాదృశః.
 ౧౦౬. యూన శ్చేత్కుత వివైషా పుత్రాదేస్తాదృశీ న హి, అపి యూనో
 లిసంభోగే నివృత్తే సమనంతరమ్. ౧౦౭. తత్క్షణా త్సునరవృన్తి న
 జాలే మదనజ్వరే, కుత విషా సుఖం తస్య పూర్వవ న్న కరోతి హి. ౧౦౮.
 ఏవం వ్యాధ్యాదిదోషే లపి సంజాలేనైవ కాముకం, సుఖయే ద్యుపతి స్తేన
 సుఖం నైవ కదాచన. ౧౦౯. పురుషోలపి సుఖం నాయం భవేత్కాస్విపి
 వధూ రివ, స్వస్య వా లభ్యభ వా వధ్వాః పుత్ర్యాదౌ హి సమత్వతః. ౧౧౦.
 తతః కామజ్వరస్యాయం మహిమా తో లపి దేహినాం, యేన దేహస్సుఖా
 య స్మ్య రసుఖా అపి సర్వదా. ౧౧౧. ఉన్నతబీజసేవాతో యథా హేమ
 మయం జగత్, అహైమ మపి సంభ్రాంతో విలోకయతి మానవః. ౧౧౨.
 ఏవం కామజ్వరా జ్ఞాతుః స్త్రీపుంసవపురాస్థితః, సజాతీయేషు సుఖతాం
 వైపరీత్యేన మన్యతే. ౧౧౩. జరా యథా విరూపత్వహేతు స్సన్య ద్వి
 దుషా మపి, యావనం తద్వదేవ స్యాత్కామజ్వరకరం సదా. ౧౧౪.
 కామజ్వరవశం ప్రాప్తో ధర్మరాజ తతో భవాత్, ప్రశంసతి వధూరేతా అపి
 దుఃఖకరీ నృదా. ౧౧౫. కిం బహూక్తేన తాప్యేతా అనిత్యా ఇతి నిశ్చి
 తం, ప్రియం వా సుఖహేతు స్సన్య దనిత్యం సర్వదా నృణామ్. ౧౧౬.
 యద్యస్యాతిప్రియం వస్తు తస్య దుఃఖస్య కారణం, సుఖం కృత్వా ప్రజ్ఞే
 ద్యావ త్తావ చ్చతగుణా పునః. ౧౧౭. వియంక్తం కురుతే దుఃఖా కష్టం
 ప్రియతమం తతః, ఇమాః ప్రియతమా రామాః పుత్రపౌత్రాదయోలపిచ.
 ౧౧౮. ఆయు ర్భూమి ర్మహారాజ్యం హస్తశ్శక్తకనకాదయః, అద్య నానౌ
 పునః శ్వస్తే భవితారః పరేలహని. ౧౧౯. న భవిష్యంతి తేనామి యమ

కష్టతమాః స్మృతాః, అపి సత్తా యదా లేహం రామాదీనాం తదాఽపి న. ౨౩౦. సుఖం కిమపి కుర్వంతి దుఃఖం కుర్వంతి కింతు లే, రామాః సంభోగతః పుంసో వీర్యం జీవనహేతుకమ్. ౨౩౧. హరంతి యంత్రతో యద్వద్వద్వహ్నిః పుష్కరసం త్విహ, గతసారం యథా పుష్పం భుక్తభోగ స్తథా పుమాన్. లేజసా రహిత స్సర్వై రింద్రియై రల్పజీవనః, ఏవం పుత్రాదయో భావా మనఃశ్రోత్రరసావహః. ౨౩౩. భవినః పుత్రిణో దృష్టం దుఃఖం మే ౭త్ర పీతు ర్మయా, మనోదుఃఖాచ్చ జీర్ణేత లేజ ఇంద్రియజం మహత్. ౨౩౪. తస్మా దిమే చ రామాద్యా ఆనిత్యా దుఃఖహేతవః, తవాపి సంమతా ధర్మ రాజ కిన్న మమ త్వమి. ౨౩౫. అపి యద్భృష్టాః స్తోత్రం పరమాయా ర్మహాత్మనః, ద్విపరాధావసానం తదత్యల్ప మిహ కీర్త్యతే. ౨౩౬. మనుష్యాణాం హి యః స్తోతో వత్సరః స దివాకసాం, ఆహచ్ఛైవ తథా రాత్రి రయనే దక్షిణోత్తరే. ౨౩౭. జీవతానామహోరాత్రైః పథ్యై సహ శతై స్త్రిభిః, సంవత్సరో ౭య ముపితో జీవానాం స్వర్గ వాసినామ్. ౨౩౮. దివ్యై ర్ద్వాదశసాహస్రై ర్వత్సరై స్తచ్చతుర్యగం, కృతం లేతా ద్వాపరశ్చ కలి శ్చేతి చ కీర్తితమ్. ౨౩౯. చతుర్యగసహస్రం స్యా ద్భృష్టాహో దివస స్సదా, రాత్రి శ్చ తావతీ యస్యాం నాశం లోకత్రయీ వ్రజేత్. ౨౪౦. బ్రహ్మణో వత్సర స్త్వేతైః సహ షష్టిశ్చై స్త్రిభిః, అహోరాత్రై శ్శతం సో ౭పి వత్సరాణాం హి జీవతి. ౨౪౧. చంచాళద్వర్ష హూత్రం స్యా త్పరాధ మేకమేవ తత్, బ్రహ్మణ స్తద్గతం తస్య ద్వితియ మిహ విద్యతే. ౨౪౨. ఆయ మర్థవయాః శ్రీమాన్ బ్రహ్మ లోకపితామహః, మరణే యస్య కో ౭వ్య త్ర జీవిష్యతి న దేహభాగ్. ౨౪౩. మరణం నానయః సో ౭పి నిత్యం మిలిత లోచనః, ఆస్తే ౭త్ర సర్వదా కించిత్ చింతయన్ జగదీశ్వరః. ౨౪౪. తతః కథం భవాన్ మహ్యం పరమాయః ప్రయచ్ఛతి. ౨౪౫. తత స్తవై వ లోకేశ సంసారే క్షణభంగురే, అసారే దుఃఖజలధౌ ఘేన బుద్బుదపంసిభే. ౨౪౬. వాహః సత్ర మహాభాగ గజవాజిరథాదయః,

శృత్యగీతైశ్చ సంయుక్తా ఇమా రామాశ్చ సర్వదా. ౨౪౭. పుత్రాదయ
శ్చ సకల యా న్నే దాతుం త్వముద్యతః, ఆపి విత్రేన తోనామ తర్పయే
న్వాసపం భువిః. ౨౪౮. లోకపాల త్రిలోకిం చేత్ ప్రాప్నోత్యేష కథంచన,
సత్యలోకం పున స్సోఽయ మిచ్ఛత్యేష న సంశయః. ౨౪౯. బ్రహ్మలోకేతు
సంప్రాప్తే పున రిచ్ఛతి కించన, న జాతు పురుషో విత్తైః తృప్తిం గచ్ఛతి
కుత్ర చిత్. ౨౫౦. వహ్నిః కాష్ఠై ర్జలై స్తస్య తాగరః పురుషై రపి,
లలనా నైవ సంయతి తృప్తిం విత్తైః పుమానపి. ౨౫౧. తద్వద్బుద్ధిమతా
విత్తై స్తర్పణీయో నరో న హి, ఆపి విత్తం ధర్మరాజ వయం లపస్మి
మహే స్వయమ్. ౨౫౨. దృష్టవంతో మాంసనేత్రై స్త్వాం మహాదుఃఖమాత
కం, మేఘశ్యామ ముదారాంగం పీతకాశేయవానసమ్. ౨౫౩. లాక్షరసమ
స్వచ్ఛ విశాలనయనోత్పలం, కంబుగ్రీవం మహారస్కం ఆజానుభుజ
మద్భుతమ్. ౨౫౪. ఆదిత్యనయనం దేవ మాదిత్యనమవర్చసం, మహామహిష
సంస్థానం పురుషం దండధారిణమ్. ౨౫౫. ఆశీవిషనయం దృష్ట్వా చిత్రే ప్రాణి
కృపాయతం, వేదోదిత మహామార్గ రక్షాకరణ కర్తృమ్. ౨౫౬. ఆత్మ
విజ్ఞానసంపన్నం భగవంతమనామయం, సమం సర్వేషు భూతేషు శత్రు

త్రవివర్జితమ్. ౨౫౭. సర్వేషాం హి భవాన్ మృత్యు శ్చరస్థిరశరీరిణాం,
గురుభూత స్తతో మృత్యుః కేనాస్తాకం భవిష్యతి. ౨౫౮. లోకపాలా
భవాన్ యావద్దక్షిణస్యాం దిశి స్థితః, జీవిష్యామో వయం తావ ధర్మరాజ
న సంశయః. ౨౫౯. ఆతో వరః స్వయం సిద్ధ శ్చిరకాలం హి జీవనం,
భవతః కరుణాపాంగమోక్షవజ్రశరీరిణామ్. ౨౬౦. తతో వరః సవీచాత్ర
వరణీయో మృతౌ హి యః, సంశయచ్ఛేదకృద్భూయో ధర్మరాజ పరో
న హి. ౨౬౧. జరామరణహూన్యానాం భవతాం స్వర్గవాసినాం, దైవ
యోగేన సాన్నిధ్యం ప్రాప్తోఽత్ర యది కశ్చన. ౨౬౨. జరామరణవాన్
భూమా వధస్తా ద్భవతాం స్థితః, మాదృశః పురుషో జానన్ ఆత్మానం చ
కఠ—15

పరాం స్తభా. ౧౬౩. దర్శనేన తథా రత్యా రామాద్యాః సుఖదా హి యే, అభిధ్యాయ స్మిమా సత్ర సర్వదా దుఃఖకారిణః. ౧౬౪. రమేత జీవితే ణో న బహుకాలే ౭పి బుద్ధిమాన్?, తతో జానామి దేవానా మనందం స్వర్గిణా మపి. ౧౬౫. మనుజానాం చ ధర్మజ్ఞ న మే ప్రీతిః సమీరితే, యత్ర సంశేరతే దేవా జరామరణవర్జితాః. ౧౬౬. పరలోకగతౌ మృత్యో మహత్యాం నిర్ణయం వినా, తమేవ బ్రూహ భగవత్ మహ్యం చే ద్వరదో భవాత్. ౧౬౭. యమేన లోభ్యమానో ౭పి సచికేతా ముహు ర్ముహుః, పర మన్యం వృణోతే న స్వాత్మజ్ఞానా త్కథంచన. ౧౬౮. విపం సర్వేషు భూతేషు గూఢ స్థివతి సర్వదా. సృష్ట్యా జగత్ప్రవిష్టశ్చ తమేకం పరి పృచ్ఛతి. ౧౬౯.

ప్రథమాధ్యాయమునందు ప్రథమవల్లి వివరణము సమాప్తము.

ప్రథమాధ్యాయమునందు - ద్వితీయవల్లి వివరణము.

ప్రథమాధ్యాయము-ద్వితీయవల్లి, ౧-వ మంత్ర వివరణము.

విపం నిశ్చలచిత్తం తం జ్ఞాత్వా స నచికేతనం, యమో ౭భీష్ట తమం తస్య పరం దాతు మిదం జగౌ. ౧౭౦. అన్యస్తోత్రాభిధం శ్రేయః ప్రేయో ౭న్య త్సుఖశద్భిరం, సాంసారికం ద్విధా తత్స్యదిహ లోకే పరత్రవా. ౧౭౧. శ్రేయసః ప్రేయస శ్చాపి ద్వయో ర్మధ్యే ౭త్ర సర్వదా, అదదానః పుమాత్ శ్రేయః స్వార్థం నైవ ప్రహీయతే. ౧౭౨. ప్రేయ స్సమాదదాన స్తు సంసారం యాతి మానవః, అనేకదుఃఖనికరం మోహితో ౭యం సుఖాశయా. ౧౭౩. యథా జలగతో మత్స్యో మోహితో బడిశాశయా, అనవాప్య సుఖం కించి ద్దుఃఖం మరణ మాప్ర జేత్. ౧౭౪. విపం స్వర్గం చ భోగంచ సమిచ్ఛత్ పురుషస్సదా, అనవాప్య

సుఖం భూరి దుఃఖ మేవాధిగచ్ఛతి. ౨౭౫. పథం బంధాదికం యద్వత్కురాజ్యే ౭సి న నిర్ధనః, ప్రాప్నోతి తద్వదేవాయం విరాగీ దుఃఖ మణ్విసి. ౨౭౬. నైవాప్నోతి సదా మోక్షీ నచికోతో భవాదృశః, అతో భిన్నార్థకారిత్వాత్ శ్రేయః ప్రేయో ౭సి సర్వదా. ౨౭౭. విభిన్నం పురుషం స్వస్య బద్ధితో ౭త్రాధికారిణం, త్వాదృశః శ్రేయసా నిత్యం సంబద్ధా వ్యాధికారిణః. ౨౭౮. అస్యే చ ప్రేయసా నిత్యం సంబధ్యంతే ౭ల్ప మేధనః, వేదాధ్యయనమాలేఖ శ్రేయః ప్రేయశ్చ సర్వదా. ౨౭౯. సంబధ్యేతే మనుష్యేణ వేదార్థకుశలేన హి, బుద్ధిమాన్ ప్రేయసో యత్సాన్విదధికం శ్రేయ ఈరికమ్. ౨౮౦. ప్రార్థయేత్ తదేవాన్యో మందః ప్రేయో ౭త్ర యాచతే, అప్రాప్తం పుత్రపశ్వాది ప్రాప్తు మిచ్ఛం స్తథా క్షీకమ్. ౨౮౧. ఆభిరక్షయితుం నైత జ్ఞైవాధీనం ప్రపశ్యతి, బుద్ధిమాన్ సర్వమేవైత జ్ఞైవాధీన మవస్థికమ్. ౨౮౨. ఏకయో శ్చ వివేకం చ త్వాదృశో ౭త్రావగచ్ఛతి, ఆయ మేవం వివేకేన విచారయతి సర్వదా. ౨౮౩. సుఖం మే స్యా త్తథా దుఃఖం మాభూ దణ్విసి సర్వదా, జంతు రిచ్ఛతి సర్వో ౭సి న చైత దధిగచ్ఛతి. ౨౮౪. తతః కస్యాత్త దోషో ౭యం పురుష సోద్యమే సతి, సుఖం న జాయతే దుఃఖం జాయతే చానభీష్టికమ్. ౨౮౫. కరణాదేః ప్రచారేణ దృశ్యంతే సర్వదోద్యతాః, తతః సుఖకరం నూనం దుఃఖ మస్తే కరోతి తత్. ౨౮౬. ప్రతిగ్రహప్రణా రక్షా కృష్ణ్యాద్యా హేతవో యతః, అర్థం సంసాదయంతీష్టమిహ్నా లోకే సుఖప్రదమ్. ౨౮౭. అర్థతో ౭న్నం తతో దారాన్ భోగా న్నానావిధా నః, తేభ్య స్తృప్తిం ప్రజాం తుష్టిం మనసో ౭సి యత స్తథా. ౨౮౮. స్వర్గాదికం చ పురుషో స్యా త్సర్వదా నియతం యతః, వివ ముక్తేన జాయేత్ దత్త మివ్వం సమోర్తకమ్. ౨౮౯. తతః స్వర్గం ప్రయాత్యేష తత్ర భోగాన్ యథా భువి, ప్రాప్నోతి వివిధాన్ దివ్యాన నేకసుఖ హేతుకాన్. ౨౯౦. ఏవం స్థితేష

తత్సర్వం సుఖభీజం సుదారుణం, దుఃఖవృక్షమయం జాతమిహ లోకే
 ధరత్రవా. ౨౯౧. అథాదీనాం చ సంప్రాప్తా దుఃఖం స్యాత్ సర్వజాంతికం,
 ప్రాప్తానాం చ వియోగోక్తం భయం దుస్సహ మేవచ. ౨౯౨. అన్యత్ర
 గమనాశంకా స్వప్రియస్నేహ పస్తునః, దహత్యవిరతం చిత్తం చేతనస్య
 జడస్య వా. ౨౯౩. ఆప్రియస్య తథైవైహ నిత్య మాగమనం ప్రతి,
 ప్రియస్య గమనం తద్వ దప్రియస్య సమాగమః. ౨౯౪. ఉభౌ హృద
 యగౌ పహ్ని దహతో దివి వా భువి, అత్తనో మరణత్రాసా తథైవ సుఖ
 సంక్షయాత్. ౨౯౫. పిత్రాదేః స్వామిన కాపి నిశ్యం లోకద్వయస్థితేః,
 దివి వా భువి వా యత్స్యా చ్ఛరీరం తస్య సంక్షయే. ౨౯౬. కర్మాంతరేణ
 కిం నామ వపు స్సాన్వినితి తద్భయం, ఆధ్యాదయశ్చ వర్తంతే దివి వా
 భువి వా సదా. ౨౯౭. సశరీరస్య సర్వస్య కింస్విత్తేన సుఖం త్వహా, విష
 మిశ్రం యథైవాన్నం మూఢస్య సుఖదం భవేత్. ౨౯౮. నిపం ప్రేయ
 ఇదం సర్వం మూఢస్య సుఖదం స్మృతం, అమూఢో ఽనం తతోఽనేన
 మమ కింస్వి త్సుఖం భవేత్. ౨౯౯. ఉదర్కే దుఃఖదం ప్రేయః శ్వమై
 ఘనసమం కథం, ధీమతా ఽత్ర మయా గ్రాహ్య మిహ వా ఽసి ధరత్ర
 వా. ౩౦౦. ఆశరీరం తతో య త్స్యా త్సర్వ దుఃఖరివృత్తతం, సుఖం తదేవ
 భవతా న్నమ నాన్య క్కదాచన. ౩౦౧. ఏత త్పుచ్ఛాచ్ఛయశాం వృథాగ్
 వేదవేదాంగపారగాః, ఆశరీరం సుఖం కించి ద్విద్యతే వా నవా శ్వచిత్. ౩౦౨.
 యద్వదిద్యతి తే తత్తత్ శ్రేయా జ్ఞాత్వా విరక్షణః, వివేకేన
 వృణీతేఽత్ర శ్రేయః స త్వాదృశో జనః. ౩౦౩. స త్వం వివేకినా మగ్రే
 సరః శిష్యో మమాసి భోః, మయా దత్తా న్యతస్త్విత్థం త్యక్తవా ససి వాంత
 వత్. ౩౦౪. ప్రియదూపా నిమాణ కామాణ నిత్యం ప్రియకరా నసి,
 అభిధ్యాయం ప్రదేశాం స్తాం స్తేహం దుఃఖోదధిప్రదాన్. ౩౦౫.
 సచికేత ఇమాం హైమిం శృంఖలాం విత్తరూపిణీం, హస్తపాదస్థితాం
 త్యక్త్వా గతో ఽసి విగతజ్వరః. ౩౦౬. యయా నిబద్ధా బహవో బుద్ధి

మంత్రో ౭పి మానవాః, సంసారజలభౌ మగ్నా నిస్సరంతి న కర్మచిత్. 302. అతిదూరా విమా మార్గా సంసారస్థితిభేదినౌ, కర్మజ్ఞానాత్మకౌ ప్రేయఃశ్రేయఃపద ముపాగతౌ. 30౩. మన్యే జ్ఞానార్థినం త్వత్త భవంతం సచి కేశసం, యత స్త్వాం బహువః కామా న చప్ర దైర్యత శుచ్ఛృతమ్. 30౪. ప్రేమాంసుః కర్మిణః కామా అవిద్యాయా మ్న మధ్యగాః, అజ్ఞాశ్చ పండితంమన్యాః సర్వదా ౭త్తప్రళంసహమ్. 305. కుర్వంతో దుర్ధియౌ ౭శ్యంతం సంసారే కుత్సితాం గతిం, ప్రజంతో మోహసంపన్నా దుఃఖం తే యాంత్యవిద్యయా. 306. గురుపదేశరహితా మోక్షమార్గాపి చక్షణాః, అంధా ఇవ స్వయం త్వవైర్వి రంధ్రై ర్మితా దిశో దశ. 30౭. ఏతే నానావిధా స్తత్ర దృష్టాదృష్టసుఖార్థినః, సంసారే ౭స్మిన్ మహా మోహప్రదే నిత్యం పలిష్టవః. 308. వేదవాదరతః కల్పి దేశో రాశి ర్వ్యవస్థికః, అపరో వేదవాదేన రహితో ౭భ్యక్షమానభాక్. 309. గురుణా యాదృశో దృష్టః పంథాః శిష్యేణ తాదృశః, పండితంమన్యతాం ప్రాప్తా గురుశిష్యపరంపరా. 310. ఘోరాం భవాటపీ మేతా ముప రిష్టా దధోగతిం, అధోగతే మ్న సంప్రాప్త ఉపరిష్టా దయం జనః. 311. తర్జనం తాడనం నిందా మతాదిపరిలుంతనం, అథస్తా ద్వేదమార్గేణ రహితః కామమోహిణః. 312. ఆనందాత్మా స్వయం జ్యోతిః ప్రతిభాతి న కస్యచిత్, సర్వేషాం హృదయే నిత్యం పసన్నాకాశసన్నిభః. 31౩. దూరం గత్వా యథా పక్షీ నిపతే బ్లబ్ధకస్య హి, జాలే కల్పి దయం యద్వ త్సూమా నత్యంతబాలికః. 31౪. కాలేన కియతా స్వర్గీమమాయాతి వశం పుమాన్, అపరో నిత్య మేవైష మద్వశే వర్తతే జనః. 315. ప్రమాద్యక్ ఘనమోహేన నిత్యపాపరతో హి యః, ఆయం లోకో ౭త్ర సత్యః స్యా ద్దేహో యో వర్తతే ౭ధునా. 316. శృతే సతి పున స్తస్య దేహః కేన భవిష్యతి, దేహః కరోతి కర్మాణి ఫల మాత్తా ౭ధి గచ్ఛతి. 31౭. ఇనం కథం విరుద్ధం స్యా దాత్మనో ౭స్తిత్వవాదినః,

కృతనాశః కథం నామ మలేనాస్య భవేద్ధ్యుః. 323. అకృతాభ్యాగమ
శ్చాపి ధార్మికస్య మహాత్మనః, యో దేహః కృతవాక్ ధర్మం భస్మతాం
స గతోఽస్తి హ. 324. తస్య వైవ ఫలం కించి త్పుణ్యాపుణ్యసము
ద్భవం, యశ్చాయం కృతవా న్నా త్తా భుంక్తేఽసౌ కర్మణః ఫలమ్. 325.
ఆత్మనః కర్మతా చేత్స్యాన్నిత్యతా త్వక్రియత్వతః, కథం స్యా త్క్రేస
దేహస్య స భవే త్సా చ నిత్యతా. 326. క్రియావాక్ స్మర్మవాక్
దృష్టః స్మర్మవాం శ్చే త్కుతో భవేత్, విభిన్నో దేహత స్తస్మా న్నాస్తి
దేహః త్వృణ గ్ని సః. 327. ఆకవివ పరో లోకో నాస్తి కశ్చి స్మృతే
సతి, ఆపిచేత్ స్మరణం ప్రాప్తః పుమాక్ లోకాంతరం వ్రజేత్. 328.
క్రియాక్ దారాక్ సుతాక్ కస్తా ద్దృష్టుం నాయాతి కష్టించిత్,
దేహః దృమభద్రై ర్భద్రా యద్యయం నీయతే పుమాక్. 329. ఆక్రోశం
కురుతే కస్తా న్న బహిర్దేహతః స్థితః, యథా రాజభద్రై ర్దేహః స్మీయమానో
బలా త్పుమాక్. 330. ఆక్రోశ మపి కుత్రాపి మృతః కించి త్కూరోతి స,
శుభాశుభం చ లేనాత్మా న దేహః త్వృణ గాస్థితః. 331. ఆత్మనః పర
లోకేఽస్య సత్యే చేదవచోఽస్తి యత్, బ్రహ్మణానాం హి తత్
క్షేయం పరవిత్రావహరిణామ్. 332. దత్తే సతి మృతస్య స్యా ద్దది త్వక్తి
ర్ద్విజన్మనాం, భూమా కిమస్యదానేనా స్యన్వైహ స హి జాయతే. 333.
ఇత్యాది బహుధా మూఢః కరుతే జల్పనం తథా, కామా ల్లోభో త్తథా
క్రోధా దపి స్నేహాదినా ద్విజ. 334. మన్యమానస్య తన్వైవం పరలోక
దృశిం వినా, జన్మాంతరం స భాత్యస్య బాలికస్య దురాత్మనః. 335.
విపం వదక్ హి పాపాత్మా దుర్జనో నిత్య మేవ హి, మారంమారం చ
సతతం వశం మే యోతి దీనధీః. 336. యథా వనగతః కశ్చి స్మర్మకటః
కపిశేష్టయా, ధన్వినో హేళనం కుర్యా చ్ఛాఖా మారుహ్య శాఖనః.
337. క్షణమాత్ర మయం యావత్ బాణం ప్రాణహరం గుణాత్,
స ముంచతి విముక్తే తు ఫల మేతి స్వకర్మణః. 338. తథాఽయం పాప

పురుషో వేదదేవాదినిందకః, ప్రాజ్ఞమృతే ర్నరణా దూర్ధ్వం కల్పాంతం
 సరకం వసేత్. 33౯. దానాదే రమునా యేయం కృతా ౭పాయవిదం
 బనా. 3౪౦. భావానా మత్ర సామర్థ్యవిజ్ఞానాభావజా హి సా,
 వాసరే యది దీపో ౭యం తమస్తోమం న నాశయేత్. 3౪౧. రాత్రావపి
 తత్రైవాయ మస్తు కిం గృహమధ్యతః, ఆదర్శే మూర్ఖితో యం స్యాద్దర్శే
 సత్యత్రబీబత్సః. 3౪౨. విప్రేభ్యో మరణేనైవా భవిష్యతి కుతోమతిః,
 తతః ప్రమాణితో యత్స్యా ద్యాదృశం తద్ధి తాదృశమ్. 3౪౩. అంగీ
 కార్యం సవైవాత్ర స్వాత్మనః క్షేమ మిచ్ఛతా, కృతనాశాదిదోషేణ
 స్వాత్మనో౭సత్వవర్జనమ్. 3౪౪. యద్యచ్ఛనేకవచసా న ఘటేత కదాచన,
 తత ఆత్మా స్వయంబోధి ర్విక్రియాలేశవర్జితః. 3౪౫. జీవతాం ప్రాప్య
 కర్తా స భోక్తా చ భవతి ప్రభుః, వేదవాక్యస్య విజ్ఞేయః శ్రవణేన సదా
 హృది. 3౪౬. అగణ్యపుణ్యపాకేన కేనచి ద్ధి మహాత్మనా,

ప్రథమాధ్యాయము-ద్వితీయవల్లి, 2-వ మంత్రవివరణము.

శ్రవణాయాపి బహుభి ర్భూతుపాశవిమోహితైః. 3౪౭. న లభ్యతే
 పుమా శేష కథం సాక్షా ద్ధి లభ్యతే, నుస్తా మృతౌ నరాః కేచి జ్ఞానంలే
 తం హృది స్థితమ్. 3౪౮. సైవ య ద్విద్ధి పురుషా బాలికాః కార్యగౌరవం,
 అస్మాత్తనో౭త్ర వక్తా స్యా దాశ్చర్యః పురుషోత్తమః. 3౪౯. అవాత్సనస
 గమ్యం య ద్భూతే తం వచసా స్వయం, లబ్ధా ౭స్య కుశలా క్షేయో యః
 సాక్షా త్కురుతే పరమ్. 3౫౦. అశేషగుణకూన్యం తో లభేత కుశలం
 వినా,

ప్రథమాధ్యాయము-ద్వితీయవల్లి, ౩-వ మంత్రవివరణము.

కుశలేనాత్మవిజ్ఞానసంపన్నేన మహాత్మనా. 3౫౧. వేదవాక్యేన శిష్ట
 స్స స్తు తు శిష్టేశ్వ యుక్తిభిః, విజానాతి పుమా న్నాస్య ఆశ్చర్య ఇతి కీర్తితః.
 3౫౨. వక్తృతా జ్ఞాతృతా చాస్య యస్తా దాశ్చర్యవ ద్భవేత్, వక్తా జ్ఞాతా

చ లేనోభా వాశ్చర్య ఇతి కీర్తితా. 3౫౩. అతిసూక్ష్మేణ బోధేన యస్తా దాత్తాఽత్ర అభ్యతే, కుశల స్తేన లభ్యా స్యాదాత్తనో బ్రహ్మరూపిణః. 3౫౪. ఆసందాత్త స్వరూపస్య లభ్యా యః కుశలః పుమాన్, లేనోపదిష్ట ఆత్తాఽయం జ్ఞాయతే నాశ్చథా క్వచిత్. 3౫౫. స్వాత్మజ్ఞానవిహీనేన మ్యుపరేణ సరేణతు, ఉక్తేనైవ చిదం జ్ఞాతుం శక్య ఆత్తా కథంచన. 3౫౬. బహుధా చింత్య మానో ఽసి తర్కైర్నానావిధై రసి, మహారణ్యే యథా కల్పి దజ్ఞాత్వా సమ్యగేవ హి. 3౫౭. మార్గం స్వసదృశేనైవ కథితం లేన సశ్యతి, ఏవం భవాదవీస్థితా పుమా నకుశలేన చేత్. 3౫౮. ఉపదిష్టో నపేత్త్రేత త్సార్వ మశ్యం సమేతిచ, అతో ఽత్ర కుశలః పూర్వ మస్యేష్యః స్వాత్మనో హి తః. 3౫౯. వక్తా భవతి లేనాయం జానాత్రేవ పుమాన్ సదా, వక్తా యః కుశల స్స స్వా దనన్య స్సర్వతో ఽపిచ. 3౬౦. బ్రహ్మ సర్వ మిదం యస్తా దహమస్మీతి వేత్త్యయం, అనన్యోక్తే నిజే తత్త్వే స్వస్త్వా దన్యా గతి ర్న హి. 3౬౧. తస్మా త్కుశలవ త్కో ఽసి భవే త్సర్వ మిదం జగత్, సూక్ష్మా దసి యత స్సుప్త్య ఏవ ఆత్తా శరీరిణామ్. 3౬౨. అతఏవ న తర్కేణ శక్యో జ్ఞాతుం కథంచన, ఆత్మస్యత్ర భవేత్త్యేవా మతిః కుశల కాసనాత్. 3౬౩.

ప్రథమాధ్యాయము-ద్వితీయవల్లి, ౯-వ మంత్ర వివరణము.

నైనా మహాయే త్రర్కా దాత్తనో సరకప్రదాత్, నాస్తికేన హి య ద్తర్కః కథిత స్వాత్మసిద్ధయే. 3౬౪. శ్రుత్యుక్తతర్కైర్న నం చిత్వా స్థాపయే ద్బ్రహ్మసాత్త తాం, లేనోత్పన్నాఽపియాత్రేవా పురా కుశలతర్కతః. 3౬౫. అన్యో హి బహుధా తర్కః ప్రతిపక్షో ఽస్త్యనేకథా, మలే రస్యా మహాభాగ పాపిభిః పరికల్పితః. 3౬౬. ఆత్తా ఽయం సర్వభూతానాం స్యా దోఽ ఽనేక ఏవ వా, ఏకత్వే త్వ మహం చాస్య ఇతి భేదః కథం భవేత్. 3౬౭. దేహభేదా దయం భేద స్స్యా త్రస్యేత్యభిధీయతే, ఏకస్య

యుగప ద్దేహ భేదః కేన భవిష్యతి. 3౬౮. యోగినా మివ వైవాస్వసిద్ధిః కా
 ౭సి సమాగతా, సంసారే యేన వైతో ౭సి బహుధా యుగప ద్వ్యజేత్. 3౬౯.
 ఆసిచే దేకవివాయం సర్వదేహవ్యవస్థితః, సర్వత్రైవ కఠో నాస్య
 మద్దేహ ఇతి ధీ ర్భవేత్. 3౭౦. వినోపాయ మయం యాతి కస్తా దత్ర
 సుఖాదిన, సర్వదేహగతం సాక్షా త్స్వదేహగతవ త్సుమాత్. 3౭౧. ఆప్య
 యం పురుషో జ్ఞానీ జహో వా ౭సి ఖుటాదివత్, జడత్వే పురుషేణ స్వా
 దమునా కిం ప్రయోజనమ్. 3౭౨. న జడార్థం జడం దృష్టం ఖుటార్థం చ
 సమం యథా, పురుర్థం తత వివాయం దేహో ౭సి న భవిష్యతి. 3౭౩.
 పురుర్థో జ్ఞానసంబంధా ద్వివా తేనాథవా భవేత్, యదా జ్ఞానేన సంబంధ
 స్తదా జ్ఞానం చ కింపి తత్. 3౭౪. అనిత్యం, వాసి నిత్యం వా పక్షయో
 రుభయో రసి, ప్రకాశ్యతే ౭త్ర కింజ్ఞానం స్వేనవా ౭థ వరేణ వా. 3౭౫.
 ఇత్యాదీన్ శ్రుతిమార్గేణ విరుద్ధాన్ క్రకచోషమాన్, తర్కాన్ బహు
 విధాన్ మూఢాః కల్పయంతి స్వబుద్ధితః. 3౭౬. ఏతై స్తర్కై రనుత్పన్నా
 శ్రుత్యవిశ్వాససంకయాత్, వినశ్యతి మతి ర్నూన మథవా ౭సి విపర్యయాత్.
 3౭౭. తత విజా మతి స్సాధ్వీ భేదవ త్తర్కసింహతః, నదా రక్ష్య మహః
 భాగ స్వాత్మనః క్షేమ మిచ్ఛతా. 3౭౮. నాస్తికేభ్యః పరేభ్యశ్చ సర్వదా
 ౭౭త్తవ్యవస్థితః, ప్రాక్షేపా కాయతే ప్రేష్య సర్వేషా మిహ దేహినామ్. 3౭౯.
 ఆత్మవిజ్ఞానసంపన్నః కుశలశ్చే ద్వదే దిహ, తదా సుఖేన విజ్ఞాత ఆత్మస్వేషా
 ప్రజాయతే. 3౮౦. ప్రాక్షవాన్ యాం భవా నత్ర స్వయమేవాతిభాగ్య
 వాన్, ఆశ్చర్యం శ్లోం హి యం ధైర్యం ప్రాప్తో ౭స్య వితథం యతః. 3౮౧.
 మయా ప్రలోభ్యమానో ౭సి గఠో న విషయం ప్రతి, త్వాదృ జ్ఞః నచి
 కేతః స్వా త్ప్రహ్లా జన్మనిజన్మని. 3౮౨. శిష్యా యతో జగత్ప్రసిక్తో సుల
 భా న భవాదృకాః, నానావిషయసంప్రాప్తా సత్యాం హి గురుణా ౭సిచ.
 3౮౩. లోభ్యమానో ౭సి ధైర్యా న్మ చ్యుతః స్స పురుషోత్తమః, ఇదం

ధైర్యం హి కస్యాపి నాసీన్నాస్తి సభావ్యపి. 30౪. త్వయి య ద్వర్తతే తాత శిష్యే మను తుమారకే,

ప్రథమాధ్యాయము-ద్వితీయవల్లి, ౧౦-వ మంత్రవివరణము.

మహాపి నేవృశం ధైర్యం వర్తతే యాదృశం తప. 30౫. యతో
కానామ్యహం నిత్య మానందాత్మనిధిం వృది, నిహితం స్వామరత్వంచ సాధి
వత్వం సదేహకమ్. 30౬. అనిత్యం చ తథాఽప్యత్ర త్వద్వ దృద్ధి ర్నమే
ఽస్తిహి, నాసీ త్పూర్వం చ తాత్రైవం మతి స్తే వర్తతే యథా. 30౭.
అభ్యువై ర్నహి యజ్ఞాద్యై ర్ధృవం మోక్షం ప్రయాత్యయం, యత ఏవ మవి
జ్ఞాయ నాచితేత శ్చిశో మయా. 30౮. అగ్ని ర్ద్రవ్యై రనిత్యై స్త దమ
రత్వం సమాప్తవాక్, ఆభూతసంష్టవస్థానం నిత్యంనైవావినాశి యత్. 30౯.
ఏతద్ధం పురా యజ్ఞాక్ కృతవాక్ భూదిదక్షిణాక్, అహం హి మహతః
క్షేకా దిహం భూమిం సమాప్తవాక్. 3౧౦.

ప్రథమాధ్యాయము-ద్వితీయవల్లి, ౧౧-వ మంత్రవివరణము.

కామ్యమానస్య సర్వస్య స్వప్రియస్యేహ వస్తునః, యత్ర ప్రాప్తి రనా
యాసా త్సుతృష్టి ర్భోజనాదివ. 3౧౧. అనాయాసా త్వయా లబ్ధ తత్స
ర్వం త్యక్తవాక్ భవాక్, ఆత్మకామం జగత్థానం మహాంతస్తురిసంశ్రయమ్.
3౧౨. వేదై స్సద్వై శ్చ సతత మురుగేయ మనేకథా, సంకల్పస్య ప్రతి
ష్ఠానం నానావిషయభేదినః. 3౧౩. అనంతం దేశకాలాది సర్వ భేదవివర్జితం,
అభయస్య కరం పారం యతో నాస్త్యభయం కరమ్. 3౧౪. దృష్ట్వా
యథా తథా దేవం త్యక్తవాక్ విషయా నిమాక్, నాహం త్వం తు యథా
ఽత్యాక్షీ రాత్మనో దర్శనాయ హి. 3౧౫.

ప్రథమాధ్యాయము-ద్వితీయవల్లి, ౧౨ వ మంత్రవివరణము.

యస్యతే దర్శనా త్ప్రీతి రానందాత్తస్వరూపిణః, తం బుద్ధిసాక్షిణం
దేవం దుర్దర్శ మకృతాత్మభిః. 3౧౬. వహ్ని ర్యథా ఽత్ర కాష్ఠేషు తద్వ

ద్వాధమవస్థితం, సర్వభూతాని సృష్ట్యా తు ప్రవిప్తం లేఖ సర్వతః. ౩౯౭.
 నభోవ నిహితం సర్వబుద్ధౌ హృదయగహ్వరే, పురాణం పురుషం శశ్వ
 న్మనీన మపి సర్వదా. ౩౯౮. అహమస్తీతి యోగస్య సంప్రాప్త్యా ప్రాప్య
 మీశ్వరం, స్వప్రకాశం సదైవం తం మత్వా ధీరో ఽతిబుద్ధిమాన్. ౩౯౯.
 హర్షశోకా సుదుస్త్రాగౌ విజహతి యథా భవాన్, ధీరో ధృత్యా మయా
 దత్తం వ్యక్తవాన్ తుణితో ఽఖిలమ్. ౪౦౦.

ప్రథమాధ్యాయము-ద్వితీయపల్లి, ౧౩-వ మంత్ర వివరణము.

ఏతత్సర్వాత్మకం రూపం శ్రుత్వా గురుముఖా త్పుమాన్, సమ్య
 గాత్మతయా తద్వత్ స్వీకృత్య చ సమగ్రతః. ౪౦౧. ఆత్మ ధర్మావిరుద్ధా
 యే సంతి తత్త్వంసదార్థయాః, త్యక్త్వా తా నఖిలాన్ ధర్మపాత్రచైతన్య
 రూపకమ్. ౪౦౨. సూక్ష్మ మాత్మతయా ప్రాప్తో యః సదా సో ఽత్ర
 మోదతే, మోదనీయ మిమం లభ్యా స్సానందాత్సర్వరూపకమ్. ౪౦౩.
 ఆనందసద్ హృదయం ప్రాప్యతే యద్గురోర్ముఖాత్, వివృతద్వారకం త
 త్త్వాం ప్రత్యాస్తే నచికేతస. ౪౦౪. ఆనందసద్భవ భవాన్ ప్రవిష్ట ఇతి
 మే మతిః, ఏతత్ప్రవేశసంరోధకారణం విషయార్థభాః. ౪౦౫. భగ్నా
 యత ద్దతః కేన తవ రోధో భవిష్యతి? ఏవ ముక్తే యమేనాయం నచ
 కేతా మహాయతాః. ౪౦౬. మరణే స్వాత్మనః సత్తా మర్థతో ఽభిజగమ
 నః, శ్రేయః ప్రేయ ఇతి ప్రాహ భిష్మం స్వవశతాం కథా. ౪౦౭.
 ఆత్మనో మరణే స్మృణాం పాపినా మపి తం ప్రతి, తత్సర్వం స్వాత్మనః
 సత్వే దేహా ధిష్ణస్య సంభవేత్. ౪౦౮. దేహాత్మతా యదా నైహ తదైవ
 ముపపద్యతే,

ప్రథమాధ్యాయము-ద్వితీయపల్లి, ౧౪-వ మంత్ర వివరణము.

ఇత్థం విచార్య మతిహాన్ స్వయం స్వీకృత్య చాత్మనః. ౪౦౯.
 వప్రచ్ఛాలివిశేషం తం స్వాత్మనో ఽత్ర యమం ప్రతి, ధర్మరాజ మహా

ప్రాజ్ఞ గురో సర్వజ్ఞ లోకయ. ౪౧౦. ధర్మాధర్మవినిర్దుక్తం కార్యకారణ
సర్జితం, కాలత్రయేణ నిర్దుక్తం సుఖదుఃఖవివర్జితమ్. ౪౧౧. యత్తత్త్వం వశ్యసి
తద్వస్తు మహ్యం శిష్యాయ కీర్తయ, ఏవ ముక్తే యమో రాజా నచికేతన
మబ్రవీత్. ౪౧౨. సర్వధర్మవినిర్దుక్త మానందాత్మాన మద్వయం, ప్రణవే
నాత్మరూపేణ స్వాభిధానేన సర్వదా. ౪౧౩.

ప్రథమాధ్యాయము-ద్వితీయవల్లి, ౧౫-౧౭.

మంత్రములవివరణము.

అభిన్న మభిధేయం తం బుద్ధిసౌకర్యహేతవే, వచనీయం పరం
బ్రహ్మ సర్వే వేదా వదంతి యత్. ౪౧౪. తపాంస్యపి చ సర్వాణి
కృచ్ఛాగ్నిని సహస్రశః, తపోభిః శుద్ధ్యౌదయే యస్తా దేవ పరం ప్రజేత్.
౪౧౫. వేదవ త్తతవివైత త్తపాంస్యపి వదంతిచ, నారీణాం స్మరణం తాసాం
కీర్తనం తాభి రేవ వా. ౪౧౬, అభి స్తథైవ కాచిన్మ శ్రీడా ద్యౌ
తాదిహుషిణీ, ప్రేక్షణం చ తథైవాసాం కామాసక్తేః చక్షుషా. ౪౧౭.
గుహ్యేణాం భాషణం తద్వద్ద్రామ్యధర్మోపకారిణాం, ఇయం మే భవతా
త్సుభ్యూః గ్రామ్య ధర్మోపకారిణీ. ౪౧౮. ఇతి య చ్చింతనం స స్యా త్సం
కల్పః కామకస్య వా, అథయా సహ సంభోగం కరిష్యామితి నిశ్చయః.
౪౧౯. కథితో ఽధ్యవసాయోఽయం సురతం తత్ర కారణం, గ్రామ్యధర్మేణ
గమనం లలనాయాః సుఖప్రసమ్. ౪౨౦. క్రియానిర్వృత్తి రిత్కుక్తా
సర్వదా ఽత్ర మనీషిభిః, స్మరణం కీర్తనం శ్రీడా ప్రేక్షణం గుహ్యభాషమ్.
౪౨౧- సంకల్పం నిశ్చయం చైవ క్రియానిర్వృత్తి మప్యమి, వర్తయే ద్వర్జ
నం తత్తు బ్రహ్మచర్య ముదాహృతమ్. ౪౨౨. యదిచ్ఛన్తో మహాత్మానో
బ్రహ్మచర్యం చరత్వశి, ద త్తే సుగ్రహతో వక్ష్యే ఓమిత్సేవావధారయ.
౪౨౩. వితథ్యేవాక్షరం బ్రహ్మ వితథ్యేవాక్షరం పరం, వితథ్యేవాక్షరం
క్షాత్వా యో య దిచ్ఛతి తస్యతత్. ౪౨౪. ఫలం భవతి వైవాత్రసంశయః

కోఁ ౭పి విద్యతే, ఏతదాలంబనం శ్రేష్ఠ మేత దాలంబనం పరమ్. ౪౨౫. ఏత దాలంబనం జ్ఞాత్వా బ్రహ్మలోకే మహీయతే, ఆయ మోబ్రహ్మణోభావః సర్వదైవం విభావయేత్. ౪౨౬.

ప్రథమాధ్యాయము-ద్వితీయపల్లి, ౧౮, ౧౯-వ మంత్ర వివరణము.

స జాయతే న నియతే స్వయంజ్యోతిస్స్వరూపకం, నాయ మాత్మా మతశ్చిత్స్యా త్కారణాభావహేతుకః. ౪౨౭. ఆజ స్తతో ౭య మాత్మా స్యాన్నిత్యో జన్మవివర్జితః, యతో నిత్య స్తత శ్శశ్వ ద్వర్తతే ౭త్ర జగ త్రయే. ౪౨౮. కాశ్వత స్తతపివాయం పురా౭భ్యస్తి మహేశ్వరః, పురాణో నప వివాత్తా సర్వేషా మపి దేహీనామ్. ౪౨౯. హన్యమానే శరీరే ౭స్తి కా హన్యతే నైవ కస్యచిత్, హన్యమానే ఘటే యద్వ స్తుభో నైవాత్ర హన్య తే. ౪౩౦. హస్తా చే స్తస్యతే హస్తం హత శ్చే స్తస్యతే హతం, ఉభౌ తా న విజానీతో నాయం హన్తి న హన్యతే. ౪౩౧. కార్యకారణయో ర్నాశే పథ ఉక్తో మనీషిభిః, ఆకార్యకారణః కేన నిహంతి చ కథం హతః. ౪౩౨. దేహేంద్రియగజైశ్శూన్య మాత్మానం నభసా నమం, హన్తి తి మన్యతే మూఢో యశ్చాసా హన్యతే ౭పిచ. ౪౩౩. జ్ఞానవంతా వసిన తౌ జానీత స్తత్త్వ మేతయోః, విపరీత మిదం జ్ఞాన మపధ్యే పథదర్శనాత్. ౪౩౪. సతో న విద్యతే నాశో వస్తునో ౭త్ర కదాచన, సన్నాత్మా సర్వదా కేన పథ మర్హతి దేహవత్. ౪౩౫.

ప్రథమాధ్యాయము-ద్వితీయపల్లి, ౨౦-వ మంత్ర వివరణము.

అణో రపి న నాశో ౭స్తి కేహించి దపి వాదినాం, మలే కేనాత్మనః స స్సౌ దపి తస్మా దణీయనః. ౪౩౬. మహత శ్చ న నాశో ౭స్తి కాలాదే ర్వాదినామలే, కేనాత్మనో భవే దేవ మహతో ౭త్ర మహీయనః. ౪౩౭. ఆత్మనో న స్వభావేన వినాశో వసనాదివత్, తతః కారణతో నాశో వర్జ

నీయో మనీషిభిః. ౪౩౮. కారణాని చ సర్వాణి వినాశం ప్రతియోతి వై. జేహేంద్రియగణం ప్రాప్య నాసి బుద్ధిం ప్రజన్తి హి. ౪౩౯. బుద్ధే రహ్యాం తరః స్వాత్మా బుద్ధా వేష శ్చిత్తో యతః, జంతో స్సర్వస్య కేనాయం కారణై ర్నాశ మేష్యతి. ౪౪౦. గురుప్రసాదతః స్వచ్ఛచిత్తో ౭త్ర విజేతీంద్రియః, దుఃఖేష్వనుద్విగ్నమనాః సుఖేషు విగతస్సృహః ౪౪౧. ఆత్మనో మహిమా నం తం మహత్వాణుత్వసం శ్రయం, ఆనందాత్మస్వరూపేణ భేదగంధవివర్జితమ్. ౪౪౨. ఐశ్వర్యాత్మ తయా యేన స హంతి న చ హన్యతే,

ప్రథమాధ్యాయము-ద్వితీయవల్లి, ౨౧-వ మంత్ర వివరణము.

దూరం యోతి సమాసీన ఆత్మా౭యం సర్వజేహినామ్. ౪౪౩. యతః స్సర్వగతో నిత్యోవిక్రియాతేశవర్జితః, తత శ్చయూన వివాత్ర శరీరే యోతి సర్వతః. ౪౪౪. బుద్ధ్యాసీనాం హి సంయోగా ద్విద్యానిమదమేతి చ, జలం యథైవ ధాతునాం సంయోగా త్రాదృశం భవేత్. ౪౪౫. అమదశ్చ స్వభా వాద్య ఆనందాత్మా. స్వయంప్రభః, క స్తం మదామదం జేవం మదనోష్ఠి జ్ఞాతు మర్హతి. ౪౪౬. మత్తో యో హి విభిన్న స్సాస్య తోస్థి ౭నాత్మా ౭త్ర ఘటాదివత్, మహత్తానం కథం తాదృగ్ జ్ఞాతు మర్హతి మూఢభీః. ౪౪౭.

ప్రథమాధ్యాయము-ద్వితీయవల్లి, ౨౨-వ మంత్ర వివరణము.

ఆశరీరం శరీరేషు త్వసవశ్ఢేద్వపథీతం, మహాంతం విభు మాత్తానం మత్వా ధీరో న శోచతి. ౪౪౮. శోశో ౭జ్ఞానసముత్థో ౭య మజ్ఞానం స్వాత్మబోధనాత్, వినష్టం కేన శోక స్సాస్య దహేతుః పున రస్య సః. ౪౪౯. ఆయ మాత్మా విభుత్వేన మహాన్ యః పరికీర్తితః,

ప్రథమాధ్యాయము-ద్వితీయవల్లి, ౨౩, ౨౪-వ మంత్ర వివరణము.

నాధ్యుపనై ర్నాథ్యయనై రాజేయో న బహుశ్రుతాత్. ౪౫౦. నానాశాస్త్రోక్తవిజ్ఞానా న్న లభ్యో జన్మకోటిభిః, ఏష యం ప్రతి జేషో

చర్మయేద్ధి నిజం వపుః. ౪౫౦. గుర్వాదిరూప మావన్న ప్రేన లభ్యోఽధికారిణా,
యత ఏనం ప్రతిజ్ఞాత్వా తాదాత్మ్యేనాత్మనో వపుః. ౪౫౧. ఆరందాత్త్వ
స్వరూపం య త్త తస్మాత్ తక్రూతవాక్ ప్రభుః, నావిరతో దుశ్చరితా న్నా
కాంతో నాసమాహితః. ౪౫౨. నాకాంతమానసో వాఽసి ప్రజ్ఞానేనైవ
మాపున్నయాత్, పుణ్యాత్తా క్రోధరహితో జంతో జంతో డణేక్షణే. ౪౫౩.
ఆత్మన శ్చింతయా యుక్తో రాగద్వేషవివర్జితః, అహంబ్రహ్మేతి విజ్ఞానా
దాత్మాన మవలోకయేత్.

ప్రథమాధ్యాయము-ద్వితీయవల్లి, ౨౫-వ మంత్ర వివరణము.

బ్రహ్మక్షత్రాదికం విశ్వ మన్నం యస్య మహాత్మనః, మృత్యు స్ఫర్వ
హర స్తద్వచ్చాకమాపాదివర్జితః. ౪౫౪. అన్యః క ఇత్థ మాత్మానం జానీ
యా ద్యత్ర స స్థితః, స ఏవ చే ద్భవే దాత్మా తస్య తాదాత్మ్యబోధకః.
౪౫౫. జానీతే స కథం చిత్తం న ప్రహోఽత్ర కథంచన, అయ మాత్మాఽవ
గంతవ్య ఉపాయేనామునా సదా. ౪౫౬.

ప్రథమాధ్యాయమునందు ద్వితీయవల్లి వివరణము సమాప్తము.

ప్రథమాధ్యాయమునందు - తృతీయవల్లి వివరణము.

ప్రథమాధ్యాయము-తృతీయవల్లి, ౨-వ మంత్ర వివరణము.

తత్త్వంపదార్థో వపుషి పరికల్ప్యా ద్విధా సదా, ఏకః కర్మఫలం
భుంక్తే భోజయత్యపరోఽసి తమ్. ౪౫౭. పూర్వకర్మవిపాకేన జాతేఽస్తిక్
హి శరీరకే, ఉభా వశిచ బుద్ధిస్థా పుత్రప్రసానకప్రియా. ౪౫౮. విలక్షణ
స్వభావా చ భోక్తృతాభోక్తృతాదిగా, వేదవాదరత్నైః ప్రోక్తా నిత్యం పం
చాగ్నిధారిభిః. ౪౫౯. త్రివేలం నాచికేతాగ్ని రైవ శ్చిత్తోఽత్ర మహా
త్మభిః, ప్రాయ సే బ్రహ్మవిజ్ఞానరహితా భేద మేవ హి. ౪౬౦. పదంతి జీవ
వరయో ర్యావద్దురుసమాగమః, నాచికేత మముం చిత్వా ప్రాప్తశుద్ధధియో

హి లే. ర౬౩. ప్రణవేనాత్మనః పశ్యాత్ కృత్వోపాసన మైక్యతః, తత్స
దార్థశ్చ యః సేతు రీజానానాం మహాత్మ నామ్. ర౬౪. సంసారసాగరస్యాస్య
పరం పారం తిరీర్నతాం, అభయం బ్రహ్మ యాంత్యేత త్సదా కల్పనయా
ఽనయా. ర౬౫. భోక్తారం రథిరం విద్ధి శరీరం రథ మేవచ, బుద్ధిం తు సార
థిం తద్వ స్తనః ప్రగ్రహమేవచ. ర౬౬. ఇంద్రియాణి హయాంతై వ
విషయా నశ్వభూమికాః, బుద్ధే ర్యన్యసి భిన్న సృక్ భోక్తా నాన్యః పరా
త్తనః. ర౬౭. తథాఽపీంద్రియబుద్ధ్యాది యోగా దాత్తైవ కల్పితః, భోక్తా
తద్యోగనిర్ముక్తా గమ్య ఏవ పరేశ్వరః. ర౬౮. యాంత్యేతే పరమాత్మానం
భోక్తృతాం పరిహాయ హి, ఇంద్రియాశ్వాక్ వినిర్జిత్య బుద్ధిసారథిసంశ్ర
యాత్. ర౬౯. వైరాగ్యకవచం ప్రాప్తే యస్య స్య ద్బుద్ధిసారథిః, దృఢః
తైర్యేణ మనసా ప్రగ్రహేణేంద్రియాభిధాక్. ౧౭౦. వాచినః స్వసతే
కృత్వా పరం యాతి నచాపరః, రాగబుద్ధిస్తుయోఽత్ర స్యాత్తనసా తైర్య
వర్జితః. ౧౭౧. తస్మేంద్రియాన్యవశ్యాని దుష్టాశ్వా ఇవ సారథేః, విరక్తో
య స్తు యోగోఽస్మిక్ మనసా తైర్యసాయంతః. ౧౭౨. తస్మేంద్రియాణి
వశ్యాని నవశ్యా ఇవ సారథేః, యస్తస్విజ్ఞానవాక్ భవత్పురుషస్మః సదా
శుచిః. ౧౭౩. స స తత్పద మాప్నోతి సంసారం చాధిగచ్ఛతి, య స్తు విజ్ఞా
నవాక్ భవతి సమనస్కుః సదా శుచిః. ౧౭౪. స తు తత్పద మాప్నోతి
యస్తా మ్భాగౌ న జాయతే, విజ్ఞానసారథి ర్య స్తు మనఃప్రగ్రహవాక్ నరః.
౧౭౫. సోఽధ్వనః పార మాప్నోతి తద్విష్ణుః పరమం పదం, విరక్తా తత ఏవే
యం బుద్ధి ర్విజ్ఞానరూపిణీ. ౧౭౬. మనశ్చ దైర్యసంపన్నం నిత్యం యత్సుఖ
కాముకం, పునో మోక్షాయ కథిత మన్యథా బంధనాయచ. ౧౭౭. మోక్షః
ప్రత్యక్ష ముచితం బహిష్ట్యం బంధనం తథా, ప్రత్యక్ష్యం కారణే నిత్యం
బహిష్ట్యం కార్యసంశ్రయమ్. ౧౭౮. మహాభూతాత్మకా ఏతే శబ్దాద్యా
విషయా స్సదా, ఇంద్రియాణాం హి కథితాః కారణం సర్వదేహీనామ్.
౧౭౯. ఇంద్రియాణి తథైతాని విషయగ్రహణాన్యసి, మనోయోసీని సతతం

వ్యాపారయతి తద్యతః. ర౮౦. సుఖం మే భవతా త్తద్వ ద్దుఃఖం మాభూ
దితీదృశం, మనోనిశ్చయవిజ్ఞానరూపాం బుద్ధి మపేక్షతే. ర౮౧. బుద్ధి ర్హిర
ణ్యగర్భస్య బుద్ధిం సర్వస్య కారణం, అపేక్షతే మహాత్తత్వం సాఽపి లింగశరీర
కమ్. ర౮౨. అవిద్యాప్రభవం నిత్య మవ్యక్తం స్థూలజేహతః, విబక్షణం హి
సావిద్యం మాయా చ పురుషం పరమ్. ర౮౩. పురుషః స్యాత్తత్వో నైవ కదా
ఽవ్యస్య మపేక్షతే, యత స్తతః పరః స్వామీ రేనాం హేతువరంపరామ్.
ర౮౪. ఇంద్రియేభ్యః పరే హ్యర్థాః అర్థేభ్య శ్చ పరం మనః, మనస్తపరా
బుద్ధిః బుద్ధే రాత్తా మ్మహాత్ పరః. ర౮౫. మహతః పర మవ్యక్తం అవ్యక్తా
త్పురుషః పరః, పురుషా న్న పరం కించి త్సా క్తా సా పరా గతిః. ర౮౬.
ఇయ మేవ పరా జ్ఞేయా నిత్యా దిక్కాలరూపిణీ, సంనిత్య్వయం ప్రభా
యస్యా హేతో ర్నాస్తి పరా గతిః. ర౮౭. ఇద మస్మా త్పరం చాస్తాదిద
మస్మా త్పరం తథా, పురుషం నైవ యాత్యేవ నైషా హేతువరంపరా. ర౮౮
పురుషే కాంక్షాభావా ద్దతి రస్తా న్న విద్యతే, పరా తతః పుమా నుక్తః
పండితైః పరమా గతిః. ర౮౯. ఏష సర్వేషు భూలేషు గూఢ ఆత్మా
శరీరిణాం, గుహపదేశతః పూర్వం సృష్టం నైవ ప్రతీయతే. ర౯౦.
యథా సర్వేషు కామేషు గూఢోఽగ్ని ర్మథనా త్పురా, గుహపదిష్టయా
సమ్యక్తత్వమస్మాని జన్యయా. దృశ్యతే క్వగ్రయా బుద్ధ్యా సూక్ష్మయా
సూక్ష్మదర్శిభిః, ఆత్మనో జ్ఞానకామ స్య వైస్సనం యోగం సమాచరేత్.
వాగాది మింద్రియగణం జ్ఞానర్థోభయాత్తకం, సుఖార్థిని మనస్యాదౌ నియ
చ్ఛే ద్ధాంతిసంయుతః. అక్వాక్ యథాఽతిదుర్దౌతాక్ బాహ్య దాహృత్య
భూస్థలాత్, నియచ్ఛే దశ్వకాలాయా మశ్వానా మభిరంజకః. మనః ప్రబ్ధం
బలా నిత్యం ప్రమాదకరణోద్యతం, మహాగజోపమం నిత్యం బుద్ధ్యా చాం
సకరూపయా. ర౯౧. నియచ్ఛే నిశ్చయాత్పిక్వా దృఢవైరాగ్యయైక్త
యా, బుద్ధిం తాం మహాతీకాప్యే జ్ఞానే బుద్ధ్యాఘికారణే. ర౯౨. నియచ్ఛే
త్త చ్చ విజ్ఞాన మానందాత్తని కేవలే, అత్రాయం నియమో జ్ఞేయః ప్రకారః

పండితై స్సదా. ౪౯౭. కర్తేంద్రియాణి కుర్వంతి వ్యాపారం యం శుభా శుభం, సుఖార్థ మేవ తం సర్వం తథా జ్ఞానేంద్రియాణ్యపి. ౪౯౮. సుఖం ప్రయోజనం తత్ర తత్ జ్ఞానం చాపి కారణం, వ్యవస్థితం తదుభయం మనోమాత్రవిజృంభితమ్. ౪౯౯. సుఖజ్ఞానాత్త కస్యాస్య మనసో నిశ్చయా జ్ఞసిః, స నిశ్చయం వినా యస్తా ద్విద్యతే సుఖకారణమ్. ౫౦౦. స్త్రోత్యాది వా జనిం గచ్ఛే త్సర్వేషా మిహ దేహినాం, స నిశ్చయో బుద్ధిరూపా మన సః కారణం హి యః. ౫౦౧. హిరణ్యగర్భశాం బుద్ధిం వినా చైవాత్ర సం భవేత్, తటాకాదిషు నీరాణి యథా న జలదం వినా. ౫౦౨. కీమతాం హి ధియ స్తద్వ స్నేశ్వరేచ్ఛాం వినా క్వచిత్, ఇయ మిశ్వరసంస్థానా బుద్ధి ర్విశ్వస్య కారణమ్. ౫౦౩. జడాజడస్య కృత్స్నస్య యథా న స్వప్నధీ రిహ, శయానః పురుషో యద్వద్బుద్ధిమాత్రవిజృంభణాత్. ౫౦౪. మహా భూతాని దేహం శ్చ సృజతే ౭త్ర చతుర్విధాక్, తేషు సర్వేషు సర్వత్ర స్వయ మేవావతిష్ఠతే. ౫౦౫. ఏవం హిరణ్యగర్భో ౭పి భగవాక్ భూత భావనః, స్వాత్మబుద్ధివిలాసేన సృజతీదం జడాజడమ్. ౫౦౬. సృష్ట్యా చ వివి థాక్ దేహాక్ చరస్థిరశరీరిణాం, ఆస్తే తేషు చ సర్వేషు నిర్భేదో ౭భిన్న వత్సదా. ౫౦౭. అత స్తద్బుద్ధిరేవైషా బుద్ధి రైవైషా ౭త్ర యోగినః, కారణం నకలస్యాస్య దుఃఖశాలస్య సంస్మృత్. ౫౦౮. తస్మాః కారణ మిశానః పర మాత్మా మహేశ్వరః, సావిద్యో బ్రహ్మణో బుద్ధే రేక ఏవ నిరంజనః. ౫౦౯. అహం బ్రహ్మేతివిజ్ఞానాదవిద్యాకంఠుకక్షయే, అధిదేవాత్మనో బుద్ధి రానందాత్త ని కేవలే. ౫౧౦. విలీయతే యత స్తత్ర చింతసీయా నదైవ సా, ఏవం చింతయత స్తస్య యోగినః శుద్ధచేతనః. ౫౧౧. అహంబ్రహ్మేతి విజ్ఞానం భేదపర్వతభేదకం, అధిచైవాభిజాతస్య జాయతే పుణ్యపుంజతః. ౫౧౨. జాతే తస్మి న్నవిద్యాయాః క్షయో భవతి సర్వథా, అవిద్యాయాః క్షయే న స్యా ద్భ్రష్టాధీ కారణం వినా. ౫౧౩. బ్రహ్మణో బుద్ధినాశే ౭థ న భవేద్ద్యోగినో ౭పి ధీః, బుద్ధే రభావేన భవే న్ననశ్చ తదభావతః. ౫౧౪.

వ్యాపారా ఇంద్రియాణాం న భవేయం ద్విభవేతహి, తదభావా దయం దుఃఖం నాణుమాత్రం చ గచ్ఛతి. ౧౧౧. కింతు నిత్యం స్వయం భాత మానందాత్తాన మద్వయం, అవాప్తునగమ్యం త మాశ్చర్యః కుశలోప్రజ్ఞేత్. ౧౧౨. అహో మాయాబలం చిత్ర మేకస్మిన్ భేదవర్జితే. న లీయతే లీయతే చ స్వయ మేకా జగజ్జనిః. ౧౧౩. ఉత్పన్నం యస్య విజ్ఞాన మహం బ్రహ్మేతి కేవలం, తం ప్రత్యదర్శనం యాతి నావరాత్ ప్రతి యాతి సా. ౧౧౪. ఏక మేవ యథా నేత్రం వామం పశ్యతి నేతరత్, స్థానభేదా త్త థైవాత్సా సర్వభేదవివర్జితః. ౧౧౫. ఏకవివ చ యోగ్యాభ్యాం నావిద్యాం పరి చ్యతి, పశ్యత్యేతా మయోగ్యాభ్యాం స్థానభేదా న్న లీయతే. ౧౧౬. మాయా సాకల్యత శ్చాపి సహతే న నిరూపణం, ఏకవివ స్వయం జ్యోతి రానందాత్తా గుణోదయః. ౧౧౭. మాయాయా ఆశ్రయ స్తస్మి ద్విషయ శ్చ మహేశ్వరః, మాయయాఽపి చ మాయాయాః సంబంధాదివివర్జితః. ౧౧౮. స్వయం చ సదసత్త్వాదిప్రకారై రపి వర్జితా, భావరూపా జడా హేతుః సదసద్వపుష స్తథా. ౧౧౯. గామినోఽపి చ దేహస్య హేతుకూన్యా చ నశ్యతి, నష్టాయామపి సంసారో న నశ్యతి కదాచన. ౧౨౦. ఇత్యాది దుర్లుటత్వం స్యా ద్యస్తా త్తస్తా దియం సదా, మాయాఽతిదుర్లు టేత్యేవం వదంతి సకలా జనాః. ౧౨౧. దుర్లుటత్వ మవిద్యాయా భూషణం న తు భూషణం, కామినః కామితా యద్వ త్క్రొధినః క్రోధితా యథా. ౧౨౨. భూషణం దుర్లుటాయా శ్చ దుర్లుటత్వం తథైవ చ, సుఖుటస్య భవే ద్యర్హి దుర్లుటత్వం తదైవ తత్. ౧౨౩. గచ్ఛే ద్భూషణతాం వై వ మవిద్యాసుఖుటా యతః, అహో ధార్మ్య మవిద్యాయాం యదియం స్వవివర్జితే. ౧౨౪. సర్వ మానై ర్విరుద్ధా చ తిష్ఠత్యేవ న తిష్ఠతి, తస్మా దేతక్క్రమే దుఃఖే విరక్తః సతతం పుమాన్. ౧౨౫. మహాయత్నం ప్రకుర్వీత సర్వదుఃఖప్రశాంతయే, పారణ్యగర్భగా బుద్ధిః శాంత ఆత్మని లీయతే. ౧౨౬, యస్మిన్ తస్మాత్తనో

జ్ఞానే యతథ్యం పురుషోత్తమః, ఉత్తిష్ఠత పరిత్యజ్య జాడ్యం మాయావినిర్మితమ్. ౧౩౧. ఆత్మనో బ్రహ్మరూపస్య యతో మోహ స్వహగతః, నిద్రాంత్యజత సంయతౌ యతః పాటచ్చరా ఇహి. ౧౩౨. కామాదయోఽత్ర సర్వస్వం హరంతి భవతాం నచ, స్వప్నోఽయం భవతాం భూరిభీదివ సమువస్థితః. ౧౩౩. యతోఽహంతుమతావేశా ద్భూభి మేత దువస్థితం, గర్భస్థోఽహం తథా జాతః కుమారోఽవ్యథవా యువా. ౧౩౪. వృద్ధోఽహం భవవాం ప్రవ్వ స్థిర్ధనోఽథ సుఖ తథా, దుఃఖ సహారోఽగ్ధార శ్చపుత్రః పుత్రవా నపి. ౧౩౫. దేహీఽహంతాసనూపేతాదిత్యాద్యోహేఽధిగచ్ఛతి, ఆహంతాతనయాఽప్యేహ మమతా గూరిదుఃఖిదా, శత్రుర్నమాయం దుస్సాధ్యః సర్వదాఽఘృతకారకృత్. ౧౩౬. నిత్రమేవ తథాఽస్తాభి ర్భూతుభోవకృతో యతః, ఉదాసీనోఽయ మస్తాశం కరుతే న ప్రిన్హుప్రియమ్. ౧౩౭. మమ క్షేత్రావికం ఉద్వనసారం సారమేవ వా, కామః క్రాధ ప్రభా లోభో భయం మోహోఽశవానుమ. ౧౩౮. అస్తి నాస్తీత్యేనమాదిభేదై ర్వాచి సహస్రభా, మరణం చ పునర్దేహగ్రహణం పునరేవ తత్. ౧౩౯. గర్భ విసాదికం భూతు శ్చక్రవత్సవీవర్తతే. ౧౪౦. ఏవ మేహేఽతిదుఃఖానాం కారణం స్వప్న ఆగతః, తతో జాగ్రత విద్వాంసో భయమేతదవస్థితమ్. ౧౪౧. భవతాం యది నిద్రాయం జహన్వన్నప్రదర్శితా, న్వయ మేవ న యాత్యేతాక్ ప్రజంతు కుళాక్ పరాక్. ౧౪౨. వినిద్రాస్తే మహాత్మానః సర్వభూతదయాపరాః, బోధయన్యంతి వః ప్రాప్తా సుపాన్యై ర్వివిధై రపి. ౧౪౩. నియమాక్ యోగజనకాక్ యోగజాక్ యోగధీవః, శిక్షయేయః శస్త్రై స్తద్వద్భవతోఽవ్యుపదేశకాః. ౧౪౪. విబోధత మహాభాగా జాడ్యనిద్రే విహాయహి, ఆసందాత్మాన మదైవతం పరాక్ ప్రాప్య స్వయంప్రభమ్. ౧౪౫. నచికేతాయథా మత్తః సంప్రాప్య వివిధాక్ పరాక్, యద్యత్ భవతా మాత్మబోధోఽయ భవన్యతి. ౧౪౬. తతో వినష్టి ర్నహతి భవతాం దేహాదైవ్యతి, అతిసూ-

క్షృతమో మార్గో విషమ శ్చాధికారిణః. ౧౪౭. బ్రహ్మబోధసంజ్ఞోఽయ
 మప్రమత్తా భవంత్యుతా, తురస్య యాదృశీ భాగా త్రికాణకశితస్యచ. ౧౪౮.
 అనేకశతసంఖ్యస్య మార్గస్థస్య నిరంతరం, పత్రేణ రహితై ర్యద్వ త్పురుషై
 స్సా దురత్యయా. ౧౪౯. సింహవ్యాఘ్రాదినంకిర్ణే దుర్గ మేఽత్ర మహావనే,
 వివ మేతద్ధి విజ్ఞేయ మాత్తజ్ఞానం మహాత్మభిః. ౧౫౦. దుర్గమం ముక్తిపుర్యా
 య ద్రాజమార్గసమం స్మృతం, వదంతి కవయ స్తద్వ ద్భవంతః పురా హి
 యే. ౧౫౧. ఏనం మార్గం మహాత్మానో మాదృశాః కుశలా అపి, యస్తా దా
 త్తాఽత్ర జంతూనా మేకవివ వ్యవస్థితః. ౧౫౨. అనందాత్తా స్వయంబోధ్య
 తి రవాఙ్మానసగోచరః, శబ్ద స్పృశ్య స్తథా రూపం రసో గంధ శ్చ పంచమః.
 ౧౫౩. అస్మిన్న విద్యతే యస్తా ద్భవ్యతే తేన నేంద్రియైః, వ్యయ శ్చనై
 ర్విసాళః స్వా దృఢా స్పృశ్యతా మిహ. ౧౫౪. స కేనాత్మ భవే ద్యస్తా
 త్కోఽసి భూతగుణో నహి, అతోఽవ్యయ మిదం బ్రహ్మ నిశ్యం నాశవివర్జ
 నాత్. ౧౫౫. అంతవద్య ద్భవే ద్వస్తు హ్యదిమ త్తత్పి నజ్జలే, యథా ఘ
 టాదికం నాయ మస్తవాక్ పురుషః పరః. ౧౫౬. హిరణ్యగర్భబుద్ధ్యాదే
 రంతపత్రా ప్రక్షీర్తితా, తస్యా అపి పరు యత్స్యా దవ్యక్తం విక్రియాయ
 తమ్. ౧౫౭. అవిక్రియ స్తతో మ్యేష పరః పురుష ఈరితః, ధృవో న నాశ
 మాయాతి నిర్దాయః పరమేశ్వరః. ౧౫౮. అనంతో యత ఏనాయం మహద్వ
 చ్చ న కర్హిచిత్, జన్మవాం స్తకవినాయం పుమా న్నిత్య ఉదీరితః. ౧౫౯.
 వినం గురుముఖా య్చుత్త్వా తథా మత్వా స్వయంక్రిభిః, సంసారమృత్యు
 ముఖతో ముచ్యతేఽత్ర పుమాక్ నదా. ౧౬౦. దేశకాలస్వరూపాణాం
 భేదహూన్యః పుమాక్ హి యః, తద్జ్ఞానా స్మృత్యుముఖతో ముచ్యతే
 య స్మ త ద్భవేత్. ౧౬౧. ఆశ్చర్యకారణం యస్తా దస్య గ్రంథస్య కీర్త
 నాత్, శ్రవణాచ్చ భవే ద్భ్రష్టలోకో గమ్యోఽర్పిరాదినా. ౧౬౨.
 శ్రవణా త్కిర్తనా ద్యావాక్ మననాచ్చ తథా భవేత్, అనంతఫలసంప్రాప్తి
 లేకస్తా ద్వచసద్వయాత్. ౧౬౩. నాచికేత ముపాఖ్యానం మృత్యుస్రౌతం

సనాతనం, ఉత్తా శ్రుత్వా చ మేధావీ బ్రహ్మలోకే మహీయతే. ౧౬౪. య ఇమం పరమం గుహ్యం శ్రావయే ద్భృష్టానంసది, ప్రయతః శ్రాద్ధకాలేవా తదానంత్యాయ కల్పతే. ౧౬౫.

ద్వితీయాధ్యాయము-ప్రథమవల్లి, వివరణము సమాప్తము.

ద్వితీయాధ్యాయము-ప్రథమవల్లి, ౧-వ మంత్రవివరణము.

వివంసంగ్రహతో బ్రహ్మ ప్రోవ్యవృణవసామకం, విస్తరేణ చ తద్వక్తు మిద మాహ యమో దళః. ౧౬౬. నాయ మింద్రియతో లభ్యో నాచి కేతః కదాచన, ఆనందాత్తా మయా య స్తే సంగ్రహా త్ప్రగిదీగితః. ౧౬౭. ఇంద్రియాణి పరం యాంతి స్వాత్మనః సస్పృశే విభుః, బహిర్బుభాన్యత సాని హింసితానీవ భాంతి నః. ౧౬౮. రాజా యథా ఒత్త సామంశం బహిర్విషయదానతః, ఆంతరస్యాపహరణా త్తం స హింసితవానివ. ౧౬౯. ఆనం దాత్తాన మంతస్థ మదత్వా విషయం తథా, శబ్దాదీన్ దత్తవాన్ యస్తా త్తస్మాద్ధింసితవా నివ. ౧౭౦. విరోధినో యథా రాజ్ఞో బహిర్విషయవాసినః, సామంతా సువహన్యు స్తే చ్ఛిద్రేచ్ఛిద్రే నమీపగాన్. ౧౭౧. ఇంద్రియాణి తథైతాని బహిర్విషయగానిహి, ఆనందాత్త విరోధారో హన్యుః కామాదయ స్త్వీహ. ౧౭౨. ఇంద్రియై రతవివాయం శబ్దాదీన్ పరిపశ్యతి, నానందాత్తాన మంతస్థం మహారాజసమం నదా. ౧౭౩. ఇంద్రియాణాం బహిర్భావే మనో లసి బహిరేతి తత్, లేషా మంత రపస్థానే బహి ర్నైతి మనఃక్వచిత్. ౧౭౪.

ద్వితీయాధ్యాయము-ప్రథమవల్లి, ౨-వ మంత్రవివరణము.

ఇంద్రియాణాం స్వదేహాంత ర్మయనం దుర్గుణం, నృణాం, ధీరఃకల్పి న్ముయే త్తాని స్వాంతశ్శాంత్యాదినయంతః. ౧౭౫. లేషామంకరపస్థానే బహి ర్గంతు మశక్నువత్, ద్వారాభావా త్తన స్తిస్థే దేహస్యాంతరసంశ్రయమ్. ౧౭౬. నవద్వారే యథా బద్ధకవాటే కర్కుటఃస్థితః, గృహే విచేష్ట్య

తత్రైవ శ్రావ్యః సుష్ణవతిష్ఠతే. ౧౭౭. అంత ర్మితం మనస్తద్వ చాభిప్రసం
స్కారసంస్కృతం, మోక్షేచ్ఛోః కరుతే స్వాత్మసాక్షాత్కార మనంశ
యమ్. ౧౭౮. అమీభి రింద్రియై ర్మిత్యం బహిర్విషయచారిభిః, ఆత్మనో
ఽన్యాయం శబ్దాదీ నిహ వా ఽముత్ర వా ఽపి క్షేయే. ౧౭౯. విషయా నభి
గచ్ఛంతి వివేకజ్ఞానపర్జితాః, విస్తీర్ణస్యాత్ర తే మృత్యో ర్వావిధివైర్యాది
రూపిణః. ౧౮౦, దేహేదేహే వశం యాంతి వివకా దీనచేతనః, మత్స్యస్య
యథా ఽత్ర జాలేన మృత్యుం యాంతి విమోహితాః. ౧౮౧. మృత్యుపాశ
వశం ప్రాప్తాః స్థిరజంగమదేహినః, బ్రహ్మాదీన్ స్త్రంబవర్ణంతాన్ నిరీక్ష్యాథ
వివేకినః. ౧౮౨. భృగోన విజ్ఞాయ మోక్షం త మభృగోన కర్తృణః ఫలం, ప్రాథ
యంతే కదాచి న్న త్వద్వ ద్దోతమ పండితాః. ౧౮౩.

ద్వితీయాధ్యాయము-ప్రథమవల్ల, ౩-వ మంత్ర వివరణము.

దశేంద్రియాణాం వ్యాపారా న్నుధిగచ్ఛతి చేతసా, విషయగ్రాహ
కం చేతో యేన హ్యత్రాధిగచ్ఛతి. ౧౮౪. స్వభావా జ్ఞోతిహ తత్తు ధర్మా
దిభ్యః పరం త్వయా, పృష్ట మాత్మస్వరూపం యదేతదేవ నచాపరమ్. ౧౮౫.
వరిశిష్టం కిమత్రాస్తి తస్మా దాత్మస్వరూపిణః,

ద్వితీయాధ్యాయము-ప్రథమవల్ల, ౪-వ మంత్ర వివరణము.

కాలత్రయంతరే యత్తు యచ్ఛ కాలత్రయాత్త కమ్. ౧౮౬. తత్సర్వ
మత్ర చాధ్యస్తం రజ్జౌ సర్పాదికం యథా, యేన జాగరణం తద్వ స్స్వప్నం
చ పరివశ్యతి. ౧౮౭. చేతన స్సాక్షిణా సో ఽయ మాత్మా జ్ఞేయః సదా
త్వయా, విభుత్వా ద్యః పురా ఽఽత్మా తే మహా నేవ మయేరితః. ౧౮౮.
యస్య విజ్ఞానతో ధీరా న శోకం యాంతి కర్త్తాచిత్,

ద్వితీయాధ్యాయము-ప్రథమవల్ల, ౫-వ మంత్ర వివరణము.

య ఇమం మధ్వదం వేద హ్యత్తానం జీవ మంతికాల్. ౧౮౯. ఈశా
నం భూతభవ్యస్య న తతో విజుగుప్సతే, అంతికేఽస్తి సదైవాత్మా జీవరూపో

ధియః పుమాన్. ౧౯౦. ఘానాం కర్తౄణాం భోక్తా సర్వదా మధురూపిణాం, యో విజానాతి తత్రాయం సంశయం కేన హేతునా. ౧౯౧. నిందాం వాఽపి చ కేనాయం కురుతే కస్యచి త్స్వయం, జాన న్నాత్మాన మచై వ్యతం ప్రపంచరహితం శివమ్. ౧౯౨.

ద్వితీయాధ్యాయము-ప్రథమపల్లి, ౬-వ మంత్రవివరణము.

హిరణ్యగర్భో భగవాన్ జాతో యస్మా న్నహత్తనః, యః పూర్వం తపసో జాతః కృచ్ఛాంద్రాయణాదికాత్. ౧౯౩. బ్రహ్మాండవిండజనకా దఖిలా దపి సీరతః, బ్రహ్మణో జనకం యత్తు చతుర్విధశరీరగమ్. ౧౯౪. వశ్య దాస్తేఽఖిలాం బుద్ధిం తదేతద్బ్రహ్మ విద్ధి భో, సర్వబుద్ధీః ప్రవిశ్యైవం నభోవత్సర్వతో గతమ్. ౧౯౫.

ద్వితీయాధ్యాయము-ప్రథమపల్లి, ౭-వ మంత్రవివరణము.

దేవతా తపసః పూర్వం యా జాతా ప్రాణహుషిణీ, అదితిః సర్వతో జాత మన్న మత్రి యత స్త్విదమ్. ౧౯౬. సర్వదేవమయీ తద్వ త్సర్వభూత మయీ తథా, జాయతే వివిధానంతప్రాణిభేదసమా శ్రయాత్. ౧౯౭. తద్రూప మపి య త్తత్త్వం బ్రహ్మ జానీహి సువ్రత, అదితే ర్జ్ఞాయతే యో ఽయం విరాడగ్నిస్వరూపధృత్. ౧౯౮.

ద్వితీయాధ్యాయము-ప్రథమపల్లి, ౮-వ మంత్రవివరణము.

అరణ్యో ర్విహితో నిత్య సుధరోక్షరసంక్షయోః, గర్భం దధతి గర్భిణ్యో యద్వ త్సేహసమన్వితాః. ౧౯౯. అరణిభ్యాం ధృత స్తద్వ దగ్ని రిక్షం మహేశ్వరః, లోకేషు సకలేష్వేష శ్చితో నిద్రావిపర్జితైః. ౨౦౦. ఈడ్యో దేవై ర్ననువ్యైశ్చ స్వర్గమోక్షభికాంక్షిభిః, అయమస్మాత్తనో యాపం సర్వదై వాదితి ర్యథా. ౨౦౧. స్వరూపత మ్న త ద్రూపం న వత్త మపి

శక్యతే, అధ్యాత్మ మధిదేవం వా సర్వభేదవివర్జితమ్. ౬౦౨. తత ఏతైః ప్రకాశైస్త్యం విజానీహి మహామతే,

ద్వితీయాధ్యాయము- ప్రథమవల్లి, ౯-వ మంత్రవివరణము.

యస్మా ద్రూపా దుదేత్యేష యత్ర చాస్తం నిగచ్ఛతి. ౬౦౩. సూర్యచంద్రాదికం తేజో యత్ర దేవాశ్చ సంత్యమీ, రథచక్రే హ్యరా యద్వ త్సర్వజైవ సమర్పితాః. ౬౦౪. సమర్థో ౭సి న కో ౭ప్యేన మతిక్రమ్య ప్రజే త్వరం, ఏత ద్భిష్టా మహాభాగ సచికోతో ౭వధారయ. ౬౦౫.

ద్వితీయాధ్యాయము- ప్రథమవల్లి, ౧౦-వ మంత్రవివరణము.

యదేవేనా శరీరేషు మమ తే ౭సి షరస్య వా, సర్వబుద్ధిప్రచారాణాం యః సాక్షీ భేదవర్జితః. ౬౦౬. తదేవాముత్ర విజ్ఞేయ మీశే సూత్రే విరాజ్యసి, యదముత్ర తదేవేనా చైతన్యం భేదవర్జితమ్. ౬౦౭. యథా సభసి నైవాస్తి భేదః కో ౭ప్యేకరూపిణి, చైతన్యే తద్వదేవాత్ర భేదః కో ౭సి న విద్యతే. ౬౦౮. నిర్భేదం గగనం యద్య ద్భిద్యతే ౭త్ర గృహాదినా, ఈశాదినా తత్రైవైత చైతన్య మపి భిద్యతే. ౬౦౯. గంధర్వనగరం యద్య దసదేవ విభేదకృత్, కాలత్రయే ౭సి ఖస్యైవం విశ్వ మస్మాత్కనో భవేత్. ౬౧౦, అతో నానేవ నైవాస్తి బ్రహ్మ నానా మతః పునః, సంసారాదపి సంసారం ఘోరదుఃఖవ్రదం పుమాన్. ౬౧౧. ప్రజే ద్విలోకయే ద్యుత్తు నానేవచ కదాచన, నానైవేతి చ యో మందః బుశ్యే త్వాపవమోహతః. ౬౧౨. సరకా స్మరకం సో ౭యం యాతి దుఃఖ వ్రదం బహు, ఏకతైవ తతో బ్రహ్మ ద్రష్టవ్యం భేదవర్జితమ్. ౬౧౩. తస్యాపి దర్శనే యత్స్యా త్కారణం త న్న కించన, బాహ్యం యేన జరాగ్రాహణీంద్రియాణీతి కీర్తితమ్. ౬౧౪. మనసైవ తతో బ్రహ్మ జ్ఞాతవ్యం బ్రహ్మవాదినా, సర్వభేదవినిర్ముక్త మానందాత్తస్వరూపకమ్. ౬౧౫. న హి బ్రహ్మణి నానాత్వం విద్యతే స్వయమేవ తత్, ఏకరూపే కథం

తత్స్యా త్సర్వదా గగనోపమే. ౬౧౬. పఠో యత్ర నానాశ్చం తదనా
నాత్వ మిరితం, యతైవ గగనే తత్స్యా నిర్మితం హి ఘటాదినా. ౬౧౭.
అపిభిన్నం న కించి త్తు సదస్తీ బ్రహ్మణ స్సదా, అసతా కేన భేద స్సాన్య
త్రేన స్యాత్తస్వరూపతః. ౬౧౮,

ద్వితీయాధ్యాయము-ప్రథమవల్లి, ౧౧-వ మంత్రవివరణము.

తస్మా నిర్వైకత మేవైత ద్భిప్రవ్యం మననైవ హి, శాస్త్రసంస్కార
మాత్రేన హృదిస్థేనాత్మన స్సదా. ౬౧౯. యతో నానాత్వసృష్టౌ స్యా
ద్దోషః ప్రాగేవ కీర్తితః.

ద్వితీయాధ్యాయము-ప్రథమవల్లి, ౧౨-వ మంత్రవివరణము.

అయ మాత్మా జీవరూపో మనుష్యాణాం హృది స్థితః. ౬౨౦. అంగుష్ఠ
మాత్రం హృదయం లేహం ప్రాయః ప్రకీర్తితం, అంగుష్ఠమాత్ర స్తేనాయం
హృదయస్థో భవే త్సదా. ౬౨౧. అంగుష్ఠమాత్రః పురుషో మధ్యే ౭స్తి
హృదయస్య హి, ఈశానో భూతభవ్యస్య యదృచ్ఛానా త్సంశయాది న. ౬౨౨.
అంగుష్ఠమాత్ర ఈశానః స్వయంజ్యోతి ర్హృది స్థితః, కాలత్రయేఽప్యేక
రూపో న విభజ్యేతి కర్పిచిత్. ౬౨౩. నాస్య భేదో ౭స్తి కత్తాది చైతన్యైక
స్వరూపిణః.

ద్వితీయాధ్యాయము-ప్రథమవల్లి, ౧౩-వ మంత్రవివరణము.

యథా జలస్య సర్వత్ర ద్రవస్థేహస్వరూపిణః. ౬౨౪. ఉచ్చై
ర్నిపతితం యద్వ ద్యాతి సీతైః పయః సదా, భేదవా నపి చాత్మైవం మం
తవ్యో భేద మావ్రజేత్. ౬౨౫. మేఘా నినిపతితం నీరం సమేవా విషమే
స్థలే, పర్వతా నపి సంప్రాప్య తతో నిమ్నం భువం వ్రజేత్. ౬౨౬. ఏవం
కర్తనిమిత్తేన నానాయోగీ సమావ్రజ్, అత్తా ౭త్ర బ్రహ్మనిష్ఠానా దేక
శాం యాతి సర్వథా. ౬౨౭.

ద్వితీయాధ్యాయము-ప్రథమవల్లి, ౧౪-వ మంత్ర వివరణము.

యథా జలం స్థలే శుద్ధే శుద్ధ మేవావతిష్ఠతే, కలషం గైరికా దీనాం సంయోగా దపి త ద్వృజేత్. ౬౨౮. విషమాత్మా సదా శుద్ధో విశుద్ధే మనసి స్థితః, రాగాదిసహితే తద్వ దశుద్ధశ్చ భవే దయమ్. ౬౨౯. స్వభావః స్వచ్ఛతా యద్వ దహం చ సర్వదైవహి, ఆత్మనో ౭పి తథైవైహ స్వచ్ఛతా వరీకీర్తితా. ౬౩౦.

ద్వితీయాధ్యాయ, ప్రథమవల్లి' వివరణము సమాప్తము.

ద్వితీయాధ్యాయము ద్వితీయవల్లి వివరణము.

ద్వితీయాధ్యాయము-ద్వితీయవల్లి, ౧-వ మంత్ర వివరణము.

సుశతలం యథా నీరం పక్ష్మియోగా త్పిశాయతే, ఉష్ణ మాత్మా సుఖే తద్వ ద్దుఃఖే దేహస్య యోగతః. ౬౩౧. సచికేత స్తతో దేహో ద్వివిధో ౭పి సకారణః, దుఃఖస్య కారణం దృష్టో బ్రహ్మవిష్ణి ర్మహాత్మ భిః. ౬౩౨. బీజం యథా ఫలాయ స్యా న్నాంకురేణ వినా క్వచిత్, వినం దేహం వినా మాయా న దుఃఖాయ కదాచన. ౬౩౩. మాయయా జాయతే దేహః సూక్ష్మో యో న వినశ్యతి, మాయానాశం వినా యో ౭యం సూత్ర మిత్యుచ్యతే ఋతైః. ౬౩౪. సంసారపటనిర్మాణే సర్వేషా మిహ దేహీనామ్, ఘ్నాలం దేహం సమాశ్రిత్య స హి భోగం ప్రయచ్ఛతి. ౬౩౫. ఆత్మన స్తత్ర తాదాత్మ్యం మన్యమానస్య సర్వదా, ఘ్నాలే వపుషి తేనాయం విభాతి విశదః పుమాన్. ౬౩౬. గురుకాస్త్రోపదేశేన తస్మా ద్దేహం వదామి తం, పూర్యతే పురుషేజైతద్ధాతుభి శ్చ తథైవ హి. ౬౩౭. త్వగాదిభి స్తథై వాన్న పానజాతరసై ర్దుహుః, పురం శరీరం లేనై త త్సృజ్ఞే తేన సమన్వితమ్. ౬౩౮. ద్వారవద్ధి యథా లోకే పురం భవతి సర్వతః,

అధిష్ఠితం చ కేనాపి భోగినా ప్రభుణా గృహమ్. ౬౩౯. సద్వ జేహదశ ద్వాద మిదం జేహ ముదాహృతం, సప్తద్వారాణి తస్మాద్ధ్వ మభిస్తా జ్యేష్ఠ సస్థితే. ౬౪౦. ఉదరే దశమం నాభిచ్ఛిద్ర ముక్తా మనీషిభిః, కపాలత్రయసంధిస్థ ముక్త మేకాదశం తథా. ౬౪౧. సరస్వతీ గతా యత్ర నిత్యం ప్రచ్ఛన్నచారిణీ, ఉద్ధర్వం యథా వ్రజ నోస్యోగీ ప్రతే దగ్నివ మంజసా. ౬౪౨. జన్మతూన్యః పునా నింధ్రః స్వయంజ్యోతిః సదైవ యః, వర్జితః కుటిలేనాన్యచేతసా జడరూపిణా. ౬౪౩. అధివిష్ఠతి సర్వజ్ఞః కరణై రపి ష్ఠిభ్యః, ఇదం పురం సదా దేవై ర్వాగాద్యై రవ్యధిష్ఠితమ్. ౬౪౪. సంపాద్య కర్తృణా స్వేన సర్వకర్తృవివర్జితః, ఆనందాత్తా స్వరూపేణ న శోచతి కదాచన. ౬౪౫. శోకో దుఃఖసముఖ్యః స్యాద్ధ్విభా సంగసము ద్భవం, నిస్సంగః పురుషః కేన శోకం గచ్ఛే దరారణమ్. ౬౪౬. ఆనందాత్తా స్వయం జ్యోతి ర్విశోకో యః పురు ష్ఠిభ్యః ధర్మాచరసాతం రూపం సువైత త్న సుశయః. ౬౪౭. ఏతద్విజ్ఞానత సస్మి యం విము క్తః స్యాత్కరూపతః, అజ్ఞానబంధనా ద్భూయో ముచ్యతే ౭త్ర భవా దృశః. ౬౪౮. సుఖా త్సుఖం యథైవాయం లాకికః పురుషో వ్రజేత్, విముక్త స్తద్వజేవాత్తా పునరేవ విముచ్యతే. ౬౪౯. బంధనం హి భవే ద్భంధో మూర్తానాం జడరూపిణాం, ఘటాదీనా మయం దృష్టో గగనే న కదాచన. ౬౫౦. సంయోగసమవాయాది కల్పితం బంధనం హి యత్, వాదిభి ర్న భవే త్తత్త త్కల్పితత్వేన హేతునా. ౬౫౧. సంయోగ సమ వాయో వా వ్రత్యక్షో నైవ దృశ్యతే, విజ్ఞాయ వస్తునీ యస్తా త్తస్మా నైవో ౭త్ర విద్యతే. ౬౫౨. నానుమాన మతో ౭త్రాస్తి గ్రహే కించన కర్మి చిత్, శబ్దస్తు నరశృంగాదౌ జక్షపాతవివర్జితః. ౬౫౩. సచ వేదస్య వచనం తయో సృత్యే ౭స్తి కించన, ప్రమాణాంతరమేతస్మా ద్ధూరాపాస్తం కథం భవేత్. ౬౫౪. గగనాదౌ తతో నైతో విద్యేతే జడవస్తుని, భవిష్యతః కథం త్వేతా వమూర్తే జ్ఞానరూపిణి. ౬౫౫. దేహాదినా ౭పి యః కల్పి త్సంబం

దో దుర్బుణః స్థిరః, ఆనందాత్మని సోఽమృత విద్యతే నచ వస్తుజః, ౬౫౬.
తతో బంధసహస్యత్వా ద్విముక్త స్సర్వదైవ సః, విముచ్యతే పునర్దాయా
నాశా దాత్మప్రబోధతః. ౬౫౭.

ద్వితీయాధ్యాయము-ద్వితీయవల్లి, ౨-వ మంత్రవివరణము.

ఆత్మప్రబోధతో యస్తా ధ్ధంశ్యవిద్యా మయం పుమాన్, కస్తా ధ్ధంశ
ఇతి ప్రోక్తః పండితై ర్వేదవాదిభిః. ౬౫౮. సూర్యరూపేణ వా లోకత్రయా
మటలి సర్వదా, ప్రాణో బహిశ్చర స్తేవ హంస ఆత్మా నిగద్యతే. ౬౫౯.
శుచో తిష్ఠతి సర్వాత్మా హృది వా గగనే ఽపివా, వసుభూతః సువర్ణేన సప్త
ప్ర పుష్పేభ్యః. ౬౬౦. అంతరిక్షే హృదయగే బాహ్యే వైషో ఽప
తిష్ఠతే, యజ్ఞకర్తృణి దేవో ఽయం హోతృరూపేణ సర్వదా. ౬౬౧. వేద్యాం
తిష్ఠతి సర్వాత్మా యజమానప్ర మోదకః. ఆత్మాగ్నా సర్వమేవాన్నం జుహో
త్యేవ యత స్రవః, ౬౬౨. హోతాఽఽత్మా కథితో భోక్తా హృది చింతే
ఽభివాఽఽశ్రియః, హేవ స్తథ్యత శ్చిద్రే ప్రాణిజీవనసోమకే. ౬౬౩.
దురోక్షే ద్రోణకలశే గృహే వా గృహమేధినాం, తత్ర సీదతి సోమో ఽయ
మతిధిర్మజ్జకర్తృణి. ౬౬౪. అజ్ఞాతమలగోత్రో వా మధ్యాహ్నాదిసమాగతః,
ఆన్నాద్యర్థి మానవో యః సోఽతిథిః పరికీర్తితః. ౬౬౫. సృభు నానాబిధై
రూపైరేవ తిష్ఠతి దేవరాట్, నానేంద్రియసముత్థానై ర్వీలైర్వి రోఘిత్రైత్తనా
ఽపిచ. ౬౬౬. వరం సమ్యక్సుఖం ప్రోక్తం తత్ర తిష్ఠత్యయం పుమాన్,
ఆనందాత్మా స్వయం జ్యోతిః స్వస్తిన్నేవ స్వయం ప్రభే. ౬౬౭. ఋతం
కర్తృ సముద్భవ మవశ్యం ఫలదాయ యత్, తత్ర తిష్ఠత్యయం దేవః ఫలరూ
పేణ సర్వదా. ౬౬౮. ఆదిత్యపురుషస్యాంత దృష్టే ర్వాఽపి పృథగ్నితం,
వ్యోమ య తత్ర సంస్థాన ఆనందాత్తైవ కేవలః. ౬౬౯. ఉదకేభ్య స్త్వయం
జాతో బ్రహ్మణో వపు రాశ్రితః, గోభ్యశ్చాపి తథైవాయం నరరూపో ఽత్ర
ర్శితః. ౬౭౦. ఋతరూపా దయం జాతః సర్వదా కర్తృణః ఫలాత్, సుఖ

దుఃఖఫలానేకదేహేంద్రియవిభేదవాన్. ౬౭౧. ఆద్రే ధైర్యో రయం జాత ఉల్బత శ్చతురానసః, అథవా హిమవన్నా మ్నో గిరిజాయాప వివ సః. ౬౭౨. కింబహూతైవ నిఖిలం చరాచరమిదం జగత్, ఋతం కర్మఫలం సర్వం బ్రహ్మైవైకం నచావరమ్. ౬౭౩. ఆత్మా ౭యం సర్వజగతాం హృదయే సర్వదా స్థితః.

ద్వితీయాధ్యాయము-ద్వితీయవల్లీ, ౩, ౪-వ మంత్ర వివరణము.

ఉర్ధ్వం ప్రాణం నయత్యేయో హ్యపానం ప్రత్యగస్మతి. ౬౭౪. అం గుప్తమాత్ర ఆసీనో వాచనో హృదయస్య హి, మధ్యత శ్చాత్మహస్తో ౭యం వాగాద్యై ర్విశ్వవైవత్తైః. ౬౭౫. యదా శరీరతో యాతి బహిర్నరణకర్తణా, శరీరస్థ స్తదా తస్మిన్ దేహే కిం పరిశిష్యతే. ౬౭౬. దేహః శ్చావసమో యస్తా దస్య నిర్గమనే భవేత్, తస్తా న్న కించి దప్యత్ర చైతన్య ముపశిష్యతే. ౬౭౭. యదేత ద్దేహసంస్థానం చైతన్యం భేదవర్జితం, తదేత ద్భవతా పృష్ఠం ధర్మాదిరహితం హి యత్, ౬౭౮.

ద్వితీయాధ్యాయము-ద్వితీయవల్లీ, ౪, ౬-వ మంత్ర వివరణము.

న ప్రాణేన నాపానేన మర్త్యే జీవతి కశ్చన, ఇతరేణ తు జీవన్తి యస్మిన్నేతా వుపాక్రితా. ౬౭౯. ప్రాణాపానా తతోనాత్మయాచా కస్యాపి దేహిసః, కింతు యస్మిన్ముఖా వేతో మూర్ఖాదే సంప్రతిష్ఠితా. ౬౮౦. శ్వాసాద్యలభరూపాయాం స ఆత్మా సర్వదేహీనాం, ధర్మాధర్మాదినిర్ముక్త ఏవ ఆత్మా మయేరితః. ౬౮౧.

ద్వితీయాధ్యాయము-ద్వితీయవల్లీ, ౭-వ మంత్ర వివరణము.

ప్రియహృష్టేన మనసా తుభ్యం హి నచికేతసే, ప్రవక్ష్యామి త్వయా పృష్ట మిదానీం పరమం పరమ్. ౬౮౨. ఆత్మా ౭త్ర మరణం ప్రాప్య యథా

భవతి తచ్చృణు, యోని మన్యే ప్ర పద్యతే జంగమత్వాయ దేహినః, ౬౦౩. స్థావరత్వం పరే యాంతి యథాకర్తృ యథాశ్రుతం, పుణ్యాధిక్యా ద్భవంత్యేతే జంతవో జంగమాత్తకాః, ౬౦౪. పాపాధికాశ్చ సతతం భవంతి స్థావరా అపి, జంగమేషు చ పుణ్యస్య తారతమ్యా ద్భవంత్యమి, ౬౦౫. బ్రహ్మాదయ శ్చక్షీటాంతాః సర్వవైవ శరీరిణః, పుణ్యం స్వల్పాంశతో యేషాం పాపం పర్వ త్వ త్థిక్ష్మ, ౬౦౬. లే దుఃఖబహుళా ఏతే స్థావరాః స్తబ్ధజీవినః, పుణ్యం వా పాతకం వాఽపి కరణీయతయా పురా, ౬౦౭. సిత్రాదిభ్యః స్వవృద్ధేభ్యః శ్రుతం జన్మాంతరే యథా, తథా తత్సమసుష్టాయ జాతాస్తే తాదృశాః పునః, ౬౦౮. మర్వంతి చ తదైవైత చ్చృణ్వంతి చ పునఃపునః, మర్వంతి చ తదైవైత త్ సద్దేహీనాః పునఃపునః, ౬౦౯. పావినాం పాతకన్యైవ శ్రవణే కరణేఽపిచ, స్త్రీతి రుత్పద్యతే తద్వ ద్ధర్మస్యచ మహాత్మనామ్, ౬౧౦. వాలా గ్ర శతభాగేన పాపం పూర్వశరీరిణి, పుణ్యం పర్వతసంకాశం విద్యతే షరమే శ్వరే, ౬౧౧. బ్రహ్మవిస్థావరాంతోఽయం పుణ్యపాపఫలాత్తకః, సంసారకర్తతో జాతః తచ్చ పూర్వశరీరతః, ౬౧౨. పూర్వం శరీరం వైవైత దశ త్యాత్మని విద్యతే, ఆత్మాఽస్తి తతపివాయం శరీరాంతరభావో పుమాన్, ౬౧౩. అతః ప్రశ్నద్వయేఽప్యేత దేక మేవాత్మనో వపుః, పృష్ఠం తన్నిశితం కృత్వా గుహ్యం బ్రహ్మ సనాతనమ్, ౬౧౪. అస్తితా మభిధాయైవం యమ ఆనాన యాదికా,

ద్వితీయాధ్యాయము-ద్వితీయవల్లి, ౮-వ మంత్రవివరణము.

యో జాగర్తి పుమా నేషు స్వప్రకాశచిదాత్మకః, ౬౧౫. కామం కామం బహువిధం పుత్రక్షేత్రాదిరూపకం, నిర్మిమాణః సదా స్వప్నే సర్వేషా మిహ దేహినామ్, ౬౧౬. పౌరుషం యదిదం రూపం హృద్యాస్తే స్వప్నసం శ్రయం, తదేవ దీప్తం తద్బ్రహ్మ మోక్షరూపం తదుచ్యతే, ౬౧౭. తస్మిం స్తోకాః శ్రితా సుర్వే భూరాద్యా బహుయోజనాః, చతుర్విధజనా న్నద్వ

న్నానాలోకసమాశ్రయః. ౬౯౮. సంసారపరపారాధీ తన్న నాత్మేతి
కశ్చన, ఏతస్మా దపరస్యాత్ర పరస్యాసత్వమేతుతః. ౬౯౯. ఏకవివాయ
మాత్మాస్యా త్వర్వేషా మిహ దేహినాం, ఘోలేద్వదిత సూక్ష్మేష శరీరేష న
సర్వదా. ౭౦౦.

ద్వితీయాధ్యాయము-ద్వితీయవల్లి, ౯, ౧౦, ౧౧, ౧౨-వ

మంత్రములవివరణము.

యథా ఘోలేష కాష్టేష వహ్ని సుర్వత్ర సంస్థితః, సద్భవః కాష్ట
సంఘై నై ర్వస్తుతో ౭న్యాదృశో ౭పిచ. ౭౦౧. ఏషం ఘోలే, దేహీషు
దేవాసురసరాదిషు, తాదృగాత్మా భవే నేష వస్తుతో ౭పి చిలన్దః. ౭౦౨.
వాయు ర్యథా ౭త్ర సూక్ష్మేష సూక్ష్మరూపః పృవన్ధితః, తద్వ స్ప్రతీయతే
౭తద్వ ద్వస్తుః సమన్ధితః. ౭౦౩. తద్వ తూక్ష్మేష దేహీషు చివృత్యా
త్తా ౭త్ర తాదృశః, ఆతాదృశః స్వరూపేణ సదాసందాత్మరూపభృత్. ౭౦౪.
శరీరద్వయసంస్థో ౭పి పరమాత్మా మహేశ్వరః, శరీరద్వయదోషేణ లిప్యతే న
కదాచన. ౭౦౫. సూర్యో యథా ౭త్ర సర్వేషాం సేత్రేష్యస్తే నిరంతరం,
న లిప్యతే చ తత్రస్థైర్దోషై ర్నైవ గుణై రసి. ౭౦౬. బాహ్యో నభసి చిం
బాత్తా యస్మా దస్యః ప్రగృహ్యతే, కాస్త్రదృష్ట్యా తదైవాత్మా హస్తే నభసి
గృహ్యతే. ౭౦౭. దేహద్వయా తృణక్షేస తద్ధై ర్నైవ లిప్యతే, స్వ
తంత్ర ఏకవివాయ మాత్మా సర్వశరీరిణామ్. ౭౦౮. సూర్యవ దృశుధా భాతి
సేత్ర భేదా ద్వృక్షైవనః, యథైవ బహుధాభావై ర్భానో ర్నైవ భేదా క్ష
చిత్. ౭౦౯. ఆత్మనో బహుధా భాన మేవం భేదే న కారణం, భానా భేదం
యథా ౭సంతం గృహీత్వా దుఃఖ మావ్రజేత్. ౭౧౦. ఉపహాసాదిజనితం
బహుధా బాలిశః పుమాన్, ఆనందాత్మని తద్వద్యో ౭సంతం భేదం స్వచే
తసా. ౭౧౧. గృహ్ణీయా త్సరు సంసారదుఃఖ మేత త్సమాప్నుయాత్, అంత

రాత్తా తత స్సర్వభూతానా మేక ఏవ సః. 202. స్వతంత్రః స్వాత్మనో రూపం బహుధా కురుతే స్వయం, మాయయా జగదీకానో మాయయాఽపి వివర్జితః. 203. యస్తం స్వహృదయే సంతం గురుకాస్త్రోపదేశనాత్, అను వశ్యంతి యే ధీరా బ్రహ్మచర్యాదిసాధనాః. 204. కాశ్వతం మోక్షసంజ్ఞం స్యా త్సుఖం లేహం మహాత్మనాం, అన్యేహం దుఃఖ మఖిలం సంసారాఖ్యం భవే త్సదా. 205.

ద్వితీయాధ్యాయము-ద్వితీయవల్లి, ౧3-వ మంత్రవివరణము.

నిత్యానా మసి నిత్యోఽయం కాలాదీనాం మహేశ్వరః, ఇంద్రియాణాం హి సర్వేహం చేతనానాం చ చేతనః. 206. యమనీవృత్త్య సుఖం ధీరా యాంతి పూర్వసమీరితం, ఏక ఏవ బహూనాం యః కామక్ష మనసి సంస్థితాః. 207. దదాతి సర్వజంతూనాం దుఃఖశాంతికరః పుమాః, తస్య రూప మిదం బ్రహ్మ సర్వప్రాణీహృదిస్థితమ్. 208. అవాక్ష్యేనసగమ్యం య తస్వయంజ్యోతిస్స్వరూపభృత్.

ద్వితీయాధ్యాయము-ద్వితీయవల్లి, ౧౪-వ మంత్రవివరణము.

తదేత దితి మన్యంతే నిర్దేశ్యం షరణం సుఖం. 209. మహాత్మానోఽత్ర విద్వాంసః సదా స్వానుభవేరతాః, అసి వైషయికం యత్స్యా త్సుఖం తదసి తో వదేత్. 210. మృష్టాన్నభోజనాదా య జ్ఞాయతేఽత్ర సుఖం నృణాం, సుఖ మిల్లేవ తద్భూయః తాకికా న విశేషతః. 211. విశేషం కథయంతోఽసి నైవ వస్తుం క్షమాః క్వచిత్, అధ్యస్య కస్యచిత్తస్య సాదృశ్యం లే వదంతి తత్. 212. తత స్సుఖ మనిర్దేశ్యం సర్వ మేవ వ్యవస్థితం, తతః స్వానుభవేనైవ గమ్యతే నాన్యథా హి తత్. 213. బ్రహ్మణోఽసి సుఖం యత్తు సర్వానందశతాధికం, యతోఽధికం న కించిత్స్యా త్సుఖం వైషయికం క్వచిత్. 214. ఆనందవారిధే స్తచ్చ బిందుమాత్ర ముదీరితం,

అతః కథం హి నిర్దేశ్యం భవేత్తత్పరమం సుఖం. 2౨౫. గురవః శ్రుతిభిః
సార్థ ముత్తా ప్రియతమః సదా, ఇత్థం వదంతో వైవైతే శక్తా స్సాక్షా ద్విభా
షితుం. 2౨౬. గురూపదిష్టం లేనాయం యదస్తి పరమం సుఖం, కథంతు
తద్వికాసీయాం సాక్షా దితి విచింతయేత్. 2౨7. పరమం సుఖ ముత్తాభ్యం
కిము భాతి విభాతి హి, మమ బ్రహ్మత్వవిజ్ఞానవతో నీరాగచేతసః. 2౨౮. ఆనం
దస్య స్వయం యస్తా దస్యస్యాపి చ తాదృశం, తతో మే భాతి సమ్యక్త
ద్విరుద్ధం భాతి వా ౨౨౯నా. 2౨౯. కారకాణీహ యత్ర స్యుశ్చేహ వా
క్రియయా యుతః, తత్ర భేదో భవేత్సిత్త్యం భేదవ న్న సుఖం పరమ్.
2౩౦. భేదే సతి హి జన్మాదిగ్రస్త మేవ సుఖం భవేత్, సుఖత్వ మపి
నైవాస్తి తాదృశే పరతః కుతః. 2౩౧. ఆదా వంటే చ య ద్దుఃఖం వర్తమానే
కథం సుఖం, తతో దుఃఖే సుఖాఖ్యేయం బాలై రైవ్విషయికే కృతా.
2౩౨. లేన భానం హి యస్య స్యాత్ కారకాదే రభావతః, సుఖం తదేవ
విజ్ఞేయం పరమంచ మహత్త్వభిః. 2౩౩. అన్యథా౨ధ్యానమాత్రం మే సుఖం
భాతీతి వర్తతే, కాముకానాం యథా ౨ధ్యాసాత్ సుఖం భాత్యత్ర కామినీ.
2౩౪. ఇత్థం చింతయతో నిత్యం విరక్తస్య మహత్త్వనః, అవాప్నోననగమ్యం
త త్పరిభాతి సుఖం పరం. 2౩౫. యస్య దర్శనతో దుఃఖరూపైషా శర్వరీ
ప్యనాం, సుప్రభాతా భవేత్సిత్త్య మనందాత్మద్వివాకరాత్. 2౩౬. ఆనం
దాత్తా స్వయంజ్యోతి ధ్విజ్ఞానాత్రివివాకశః,

ద్వితీయా-ధ్యాయము-ద్వితీయపల్లి, ౧౫-వ మంత్రవివరణము.

దివాకరః సదా మాయాతమస్తోమవినాశకః. 232. సూర్యాదిభి
స్సదైవాయం తైజసై ర్న ప్రతీయతే, కింతు తేనైవ సకలం సూర్యాద్యైక
త్ప్రతీయతే. 23౩. స్వయంజ్యోతి ర్యదైవాయం ఆనందాత్ప్రా ప్రతీయతే,
తదా పశ్చా జ్జగత్సర్వ మనుభూతి జదాజదం. 23౪. యథా దీప్యతే కలికా
భాసా దనుభూతి తత్, వ ర్తితైలొదికం తద్య దాత్మ భాసా దనంతరం. 2౩5.

ఋద్ధ్యాదికం జగ త్సర్వ మధ్యాత్మాది విభేదవత్, ఆత్మభానైవ భాత్యేత త్స్వయం భానవివర్జితం. 2౪౧. భానవత్ప యథాఽఽదిత్య భానా భాంతం ఘటాదికం, చక్షుః ప్ర కాశయే త్సర్వం స్వయం తదపి త్రైజనమ్. 2౪౨.

ద్వితీయాధ్యాయమునందు ద్వితీయవల్లీ వివరణము సమాప్తము.

ద్వితీయాధ్యాయమునందు-తృతీయవల్లీ వివరణము.

ద్వితీయాధ్యాయము-తృతీయవల్లీ, ౧-వ మంత్రవివరణము.

పుర మేకాదశద్వారం యదుత్తం తే మయా పురా, తదేవాశ్వత్థ రూపేణ కేచి దాహుర్ద్విజోత్తమాః. 2౪౩. ఊర్ధ్వం సర్వస్య జగతః కారణం బ్రహ్మ య త్పురా, స్వయంజ్యోతిః సదా మోక్షరూపం వస్తు చ కీర్త్యతే. 2౪౪. మూలం తదేవ స్యా దస్య సదా శ్వత్థస్వరూపిణః, శ్వో న తిష్ఠతి యస్తా త్స తస్తా దశ్వత్థ త్సరితః. 2౪౫. ప్ర తిక్షణవిసాశిత్వం భూతావా నస్య దృశ్యతే, తతః కథం న విశ్వాసః శ్వో ఽవస్థానే ఽస్య సంభవేత్. 2౪౬. ఆర్వా గథ ఇతి ప్రాచుః కారణాపేక్షయా ద్విజ, ఆదో నికృష్టతా లోకే కథ్యతే సర్వజంతుభిః. 2౪౭. కాఖా నానావిధా దేహః స్సేంద్రియాః కర్మసంభవాః, అస్య ఘ్నాలస్య దేహస్య నికృష్టా బ్రహ్మరూపతః. 2౪౮. అశ్వ త్థో ఽప్రేష సతతం నిత్యో బీజాంకురాదినా, ప్రవాహరూపతో యద్వ త్తరు రన్యో వటాదికః. 2౪౯. మూలం యదస్య తస్మిన్ హి లోకా న్సర్వే సమాస్థితాః, య దతిక్రమ్య కో ఽవ్యత్ర న గచ్ఛే దితి కీర్తితం. 2౫౦. ఏతదేవ త్వయా పృష్టం ధర్మాదిపరివర్జితం, ప్రాణాత్త ని జగద్ధేతో యస్మిన్ విశ్వం ప్రతిష్ఠితం. 2౫౧. వ్యాపారం స్వస్య కురుతే సర్వదా శంకయా వినా, తత ఏవ చ సంజాతం ప్రాణా దాత్మస్వరూపిణః. 2౫౨. స

హి సర్వస్య కథితో మృత్యురూపో మహేశ్వరః, ఆయమేవమిహ లోకే
భయ ముద్యతవజ్రవత్. 243. ఏతదాత్మతయా విస్త్రా యే విదుస్తే ఽమృతాః
స్థితాః, ఆత్మనో మరణం నాత్మా కారయే త్కస్యచిత్కవిత్. 244.
తతఏవ మృతిం హిత్యా నిర్భయో భయదః స్థితః, సూర్యాగ్నీ తపతో నిత్యం
నిఖిలం భువనత్రయం. 245. ఇంద్రో వర్షతి వాయుశ్చ వాతి లోకసుఖ
ప్రదః, మృత్యుశ్చ పంచమ స్తేహ మహం భీత స్సదా తతః. 246. ధావ
నాప్రిణాక్ శరీరేభ్య స్తస్మా దత్యంతభీతితః, కుతోఽపరే భయం నైవ
గచ్ఛేయః ప్రాణీన స్సదా. 247. అస్తా ద్వామనతః ప్రాణా త్సాప్రిణాపా
నాంతరస్థితాత్,

ద్వితీయాధ్యాయము-తృతీయవల్లి, ౨-వ మంత్ర వివరణము.

ఆత్మవిజ్ఞానతో యస్తా ద్భయ మేత న్న జాయతే. 248. ఇహైవ
తతనివాయం జ్ఞాతవ్యో మృత్యుభీరుగా,

ద్వితీయాధ్యాయము-తృతీయవల్లి, 3, ౪, 5-వ మంత్రముల
వివరణము.

ఇహచే దాత్మవిజ్ఞానం న జాతం పతనా త్పురా. 249. తత
స్సర్వేషు లోకేషు సృజ్యమానేషు సర్వదా, శుభాశుభేషు సతతం శరీరాణ్యధి
గచ్ఛతి. 250. బహుమృత్యుకరాణ్యేషు యత స్సాస్త్రి త్సతతం భయం,
యథా విశుద్ధ ఆదర్శే విసృష్టం దృశ్యతే ముఖం. 251. అధికారశరీరేఽ
స్త్రిక్ బుద్ధా వాత్మా తథైవ హి, స్వప్నే యథా న విశదం స్వస్య యాపం
ప్రతీయతే. 252. పితృలోకే తథైవాత్మా భోగాసక్త్యా న గమ్యతే, అప్పు
యద్వ చ్చలాస్వత్ర ప్రపరీత్యా త్ప్రతీయతే. 253. ముఖం గంధర్వలోకే
ఽపి తథైవాత్మా ప్రతీయతే, గంధర్వలోక ఆత్మాఽయం భోగాసక్తేన చేతనా.
254. ప్రతీతో ఽపి కరోత్యేష నావిద్యాయా వినాశనం, బ్రహ్మలోకే

ఁతివిశద మాత్మా జంతోః ప్రతీయతే. 2౬౫. యద్యవ్యక్త తథా ౭ ప్యేష దుష్పాపః ప్రాణిభి స్సదా, ఛాయా౭౭తపా యతైవైతౌ ప్రతీయతే పృథ క్షన్పికో. 2౬౬. బ్రహ్మలోకే తథైవాత్మా జగద్భిన్నః ప్రతీయతే, అస్మిన్నేవ తతో దేహే స్వాధీనే నులభే సతి. 2౬౭. ఆత్మనో ౭నుభవ స్సాక్షా త్సంపాద్యః స్సుఖ మిచ్ఛతా,

ద్వితీయాధ్యాయము-తృతీయవల్లి, ౬, ౭, ౮-వ మంత్రముల వివరణము.

ఇంద్రియాణాం పృథగ్భవ ముదయాస్తమయా చ యత్. 2౬౮. పృథగుత్పన్నమానానాం వ్యాపారజ్ఞానరూపిణాం, జానాత్యాత్మా న విజ్ఞేయో బుద్ధిస్థ స్సర్వదేహీనాం. 2౬౯. విన మాత్మతయా విద్వాత్ మత్వా ధీరో ర తోచతి, ఆత్మా యస్తే మయా పూర్వం హేతుశూన్యః ప్రకీర్తితః. 2౭౦. విషయై ర్భేదశూన్యానాం ఇంద్రియాణాం ద్వయాత్మనాం, కర్మజ్ఞానాత్మ కా దస్తా త్వరతో వ్యవహరతః. 2౭౧. ఇంద్రియేభ్యః పరం జ్ఞేయం మనోబుద్ధి స్తతః పరా, సత్వా దధి మహానాత్మా మహతో ౭వ్యక్త మేవచ. 2౭౨. అవ్యక్తా త్సురుష స్తవ్య త్వర స్సర్వగత స్సదా, కార్యకారణరూపేణ లింగేన చ విపర్జితః. 2౭౩. యో జ్ఞాత్వా ముచ్యతే జంతు రమృతత్వం చ గచ్ఛతి, అవిద్యాయాః సకార్యాయా నాశో మోక్ష ఇతీరితః. 2౭౪. ఆనందాత్మా ప్రధానం య దమృతత్వం తదీరితం, మోక్షామృతత్వయో రస్తా భేదాభేద ఉదీరితః. 2౭౫. అభేదే ౭పి చ విద్వద్భి ర్భేదం కించి ద్విగమ్యచ,

ద్వితీయాధ్యాయము-తృతీయవల్లి, ౯, ౧౦-వ మంత్ర వివరణము.

దర్శనే యోగ్యతాం వైతి రూప మస్మాత్తనః సదా. 2౭౬ సచక్షు మైన మాత్మానం తో ౭పి పశ్యతి కర్మి చిత్, యతో రూపాదిహీనో ౭య

మింద్రియై రైవ గమ్యతే. 222. ఉక్త మేత త్పురా తుభ్యం మయా
 223. సచికేతనే, హృథస్యయా 224. తతో బుధ్యా నియంత్రా మనసా
 225. 226. సంకల్ప్య కంచనాకార మవాక్షానసగోచరే, అనందాత్మని
 తేనాయం గమయే త్స్విత్తరూపతః. 227. ఇథం జానంతి యే నిత్య మమృ
 తాస్తే భవంతి చ, యదా పంచావతీవ్రంతే జ్ఞానాని మనసా సహ. 228.
 విచేష్టతే న బుద్ధిశ్చ తా మాహుః పరమాం గతిం, జీవతో విదుషో నాస్యాః
 సంప్రాప్యా 229. పరా గతిః. 230. మనోబుద్ధీంద్రియాణాం స్యా ద్యదై
 కాగ్ర్యం నిరంతరం, ఏతేషాం నిశ్చలీభావ ఆనందాత్మా స్వయం ప్రభః.
 231. ప్రతిభాతి యతో దుఃఖం నాణుమాత్రం చ గచ్ఛతి,

ద్వితీయాధ్యాయము-తృతీయవల్లి, ౧౧, ౧౨, ౧౩-వ

మంత్రములవివరణము.

తాం యోగ మితి మన్యంతే క్షీరా మింద్రియధారణాం. 232. అప్ర
 మత్త స్తదాభూయా ద్యోగో హి ప్రభవాప్యయా, అహం బ్రహ్మేతి విజ్ఞానం
 యోగో నేంద్రియధారణాం. 233. వినా భవతి కామాదిప్రమాదాభావ
 వివ వా, అప్రమత్తః పుమాన్ యోగీ జగదుత్పత్తిసాశనే. 234. సమర్థో
 భవతి క్రిమా నీశ్వరో 235. యదైవ హి, యోగమేకం విహాయాయ
 మానందాత్మా మహేశ్వరః. 236. చైవ వాచా న మనసా ప్రాప్తం శశ్యో న
 చక్షుషా, ఆత్మరూప మిదం శ్రద్ధావితాడేవోపలభ్యతే. 237. అనందాత్మా
 స్వయంజ్యోతి రస్తీత్యేకత్వమీరణం, గురుకాప్రాదివిశ్వాసా క్షస్తిక్ శ్రద్ధే
 య మీరితా. 238. కాలత్రయాత్మకం యత్తు యచ్ఛ కాలత్రయాత్మరం,
 సదసద్వ స్తు త త్సర్వం ధియా వాచా 239. గమ్యతే. 240. అవాక్షానస
 గమ్యం య త్సర్వతో 241. విలక్షణం, అస్తీతి బ్రువతో 242. న్యత్ర కథం తదుప
 లభ్యతే. 243. సదసత్త్వవినిర్దుష్ట మభ్యే 244. యం సదసత్త్వయోః, అస్తీత్యే

చోపలభ్యస్య తత్త్వభావేన చోభయోః. 2౯౧. అస్తీత్యేవోపలభ్యస్య తత్త్వ భావః ప్రసీదతి, ఆనందాత్తస్వరూపస్య స్వప్రియస్యాస్తీతా యతః. 2౯౨. తత్త్వభావ స్తోఽస్తిత్వ మాత్తనో నాస్తి నాస్తితా, నాస్తితాభావో నాస్తి త్యేవం వత్తం స శక్యతే. 2౯౩. అస్తిత్వా ద్భూతి నిఖలం ద్రష్ట ప్రప్తి ప్రసీధ్యతి, కథం సత్త్వమయో గౌణే న ప్రసిద్ధేత చాత్త నా. 2౯౪. యథా రాజా ఽత్ర రాజేతి విజ్ఞాతః సకా ప్రసీదతి, సుఖద స్తద్వ దాత్తా ఽయం తత్త్వజ్ఞానా త్ప్రసీదతి. 2౯౫. భృత్యాదిరూపతో యద్వ దతత్త్వ జ్ఞానతో నృపః, విజ్ఞాతో జ్ఞాతు రాత్తా ఽయం స ప్రసీదతి కర్మి చిత్. 2౯౬. ప్రత్యుత ప్రాప్తకోప స్స స్మనర్థం సంప్రయచ్ఛతి, వివ మాత్తా ఽవ్యతత్యేన విజ్ఞాతోఽనర్థదో భవేత్. 2౯౭. అస్తితా చే దాత్తనో న విజ్ఞాతాఽనర్థదా భవేత్, తత్త్వభావేన తస్మా త్స జ్ఞాతవ్య స్సుఖ మిచ్ఛతా. 2౯౮. అస్తి తాయాశ్చ వస్తుత్త్వభావ ఉక్తో మనీషిభిః, తత్త్వభావేన తేనాయ మాత్తా దృష్టః ప్రసీదతి. 2౯౯.

ద్వితీయాధ్యాయము-తృతీయవల్లి, ౧౪-వ మంత్ర వివరణము.

యదా సర్వే ప్రముచ్యంతే కామా యే ఽస్య హృది స్థితాః, అథ మర్త్యో ఽమృతో భవత్యత్ర బ్రహ్మ సమశ్నుతే. ౧౦౦. తత్త్వభావేన దృష్టస్య న్నాత్త కామం హృది స్థితం, ఇహామత్ర సుఖేనైకం నాశయత్యాత్మ సౌష్ఠవాత్. ౧౦౧. రూపయావనసంపన్నా కామినీ స్వీయసౌష్ఠవాత్, కామకస్య యథైవాన్యవధూరాగం వినాశయేత్. ౧౦౨. సద్యస్తప్తం యథైవైత త్సుగంధం గోఘృతం నృణాం, హృది స్థితం తైలకామం నాశ యత్యాత్మ సౌష్ఠవాత్. ౧౦౩. ఆనందాత్తా స్వయంజ్యోతిః ప్రతీత స్త తథైవసః, రాగం వినాశయే త్సద్యో నృణాం వైషయికే సుఖే. ౧౦౪. మర్త్యస్య మరణం నామ కామో వైషయికే సుఖే, తస్మి న్నుపగతే చీవ న్నుమరః స ప్రజాయతే. ౧౦౫. దేహనాశో న విద్వద్భి ర్మరణం తైర్మతే

కృచ్ఛిత్, కింతు కామాభిధం చైస్యం మరణం సర్వదుఃఖదం. ౮౦౬. కామే
ష్వపగలేష్వస్మా దమరత్వ మయం పుమాన్, జీవనం న కుతో నేయా త్సర్వ
దుఃఖవివర్జితం. ౮౦౭. సర్వదుఃఖవినిర్ముక్త ఆనందాత్మని కేవలే, ప్రతిభాతి
కథం నాయం జీవన్ బ్రహ్మాత్మగో న హి. ౮౦౮. బ్రహ్మప్రాప్తి రియం నామ
జీవతో య ద్విబోధనం, ఆనందాత్మ స్వరూపస్య స్వాత్మ భేదవివర్జనాత్. ౮౦౯.
ఆనందాత్మాన మేతం చే త్స్వప్రభం సర్వగం మహత్, భావభావవినిర్ముక్తం
సర్వభేదవివర్జితం. ౮౧౦. దేహే ఽస్మిన్ ప్రాక్షవాన్ కేన వాఽత్తం బ్రహ్మ
ద్వయం పరం, తతః కామవినిర్హారే దుఃఖశూన్యో ఽమృతః పుమాన్. ౮౧౧.
బ్రహ్మనందాత్మరూపం తద్దేహే ఽస్మి న్నవగచ్ఛతి, ఆహంబ్రహ్మేతి విజ్ఞానే
సంశయగ్రంథిసన్నిభాః. ౮౧౨. విపర్యయాశ్చ జాయంతే ప్రాయ స్సర్వశరీ
రిణాం, అసత్త్వా స్తత ఏవాహంబ్రహ్మేతి జ్ఞానవాన్ భవేత్. ౮౧౩.
అసద్బ్రహ్మప్రతీతేశ్చ విచ్ఛే త్కిం న ప్రతీయతే, సర్వధర్మవినిర్ముక్తం కథం
బ్రహ్మ భవామి తత్. ౮౧౪. ఇత్యాదిరూపిణో నృణాం ముగ్ధానాం సంశ
యాహృది, విపర్యయాశ్చ జాయంతే పండితంమన్యసేవినాం. ౮౧౫.

ద్వితీయాధ్యాయము-తృతీయవల్లి, ౧౫-వ మంత్ర వివరణము.

హృదయస్య యదైవైతే గ్రంథయ స్సంశయాదికాః, చిద్యంతే యస్య
తేనైతత్ప్రాప్యం బ్రహ్మమృతాత్మనా. ౮౧౬. ఏతాన దేవ విజ్ఞేయ మప్యేక
ద్భృదయే నిజే,

ద్వితీయాధ్యాయము-తృతీయవల్లి, ౧౬, ౧౭-వ మంత్రముల
వివరణము.

హృదయస్యాస్య నాడ్యన్యుః శతమేకోత్తరంశతం. ౮౧౭. తాసా
మేకా చ మూర్ధానం విభిద్యా తే బహిఃసదా, ద్వాదశభూతా యయా గచ్ఛే.
దశం వాహన స్సదా. ౮౧౮. అన్యాస్తు శత సంఖ్యాకా బహి ర్నిర్గమనే.

సదా, భవంతి గచ్ఛతో నిత్యం త్వగ్రాపేణ సమా వపుః. ౧౧౯. అంగుష్ఠ మాత్రః పురుషః సర్వదా మద్వశే పుమాన్, నిర్గతః శతసంఖ్యాభి రాయా త్యేవ నసంశయః ౧౨౦. హృదయే సన్నివిష్టోఽయం పురుష స్సర్వదేహీనాం, సూక్ష్మదేహధరో నిత్య మవిద్యాకంచుకావృతః. ౧౨౧. తం సూక్ష్మదేహ ద్ద్యుఃశోభుకారణా ద్బిత్తనిగ్రహత్, వివేకేన త్కులం బాహ్యం మనసా చ త్వచో యథా. ౧౨౨. ఇషీకాఖ్యం హి ముండాఖ్యా త్కురుతే కరతః శిశుః, బ్రహ్మచర్యాదిసంపన్నో ధైర్యయుక్తో వివేకవాన్. ౧౨౩. మనసైవై న మాత్మానం కుర్యా దస్తా జ్ఞదా త్పుణక్, పుణక్కుతో వాచనోఽయం జడజాతా దశేషతః. ౧౨౪. ఆవాచనో భవే త్సద్యో విశ్వరూపధరః పుమాన్, ఆవాచనో న మే పాతైః బధ్యతే కర్హిచి త్స్వచిత్. ౧౨౫. హృత్స్థితో వాచనో యద్వ నిత్యం దేహపరిక్షయే, ఆవాచనః పుమాన్ యోఽయం స్వప్రభో మృతివర్జితః. ౧౨౬. సవీచాత్మేతి విజ్ఞేయో నచికేత స్సదా త్వయా, ఇత్యుక్త్వా భగవాన్ ధర్మరాజ స్తూష్ఠీం బభూవ సః. ౧౨౭. సచికేతా శ్చ సంతుప్తః కృతకృత్యోఽభవ త్తదా, మృత్యుప్రక్తా మిమాం విద్యా మాత్మనో లబ్ధవాన్ పురా. ౧౨౮. కృత్స్నం యోగవిధిం తద్వ న్నచికేతాః కుమారకః, లబ్ధ్వా చ దేహ వితస్తిన్ జీవన్ బ్రహ్మవ్యయం పరం. ౧౨౯. ఆనం దాత్మస్వరూపం తత్స్వప్రభం ప్రాప్తవా నసి, ఆవిద్యాలేశరహితో ద్యుఃశోక వివర్జితం. ౧౩౦. మరణేన వినిర్ముక్తో మోక్షమేవ గతో మునిః,

ద్వితీయాధ్యాయము-తృతీయవల్లి, ౧౮-వ మంత్ర వివరణము.

సచికేతా యథా యాద్భుగాత్త విజ్ఞానతోఽభవత్. ౧౩౧. ఆన్యోఽపి చ తథా తాదృ గాత్త విజ్ఞానతో భవేత్, ఆఖ్యాన ముక్తవానేత త్క్రతస్త్రి వర్జికాన్ ప్రతి. ౧౩౨. అపారుషేయవచసా యదిదం లే మయేరితం, బ్రహ్మవిజ్ఞాన మేతద్ధి దుర్లభం సర్వదేహీభిః. ౧౩౩. వీతద్యస్తా త్పురా ప్రాప్తం దేవేభ్యో మానవై రిహ, ఆశ్చర్యాత్తా బ్రహ్మబోధో వక్తా శ్రోతా చ

దుర్లభః. ౧౩౪. ఆత్మ వస్తు స్వభావోతు ర్ద్వయో రన్యతరస్య వా, విక్షేపా జాయతే ప్రాయో బ్రహ్మవిద్యాప్రబోధనే. ౧౩౫. దేవైః కృత స్తచేతస్తే మయా ప్రాగేవ కీర్తితం, శక్తేణ సహ సంవాచే దధ్యుక్తాః పర్వణస్య హి. ౧౩౬. కుశలోఽత్మ గురు స్తస్య విక్షేపా దేవజో న హి, శిష్యస్య జాయతే సోఽత్మ కాశలాభావహేతుకః. ౧౩౭. పూర్వపాపసమాయోగా ద్విచరీతా ఽస్య ధీ ర్భవేత్, విపరీతధియా సోఽయం గురుద్వేషాదికం పుమాన్. ౧౩౮. కుర్యా త్రేనైవ సరకాన్ గచ్ఛే చ్ఛిష్యో బహూ నపి, గురుసేవాకృతే జ్ఞానం దేవసేవాకృతే ఫలం. ౧౩౯. ద్వయో స్సేవైకతంత్రేణ తతో విష్ణు ర్వివ ర్జితః, గురో ర్విద్యా మవాహ్నతి శిష్యః కుశలభావదాం. ౧౪౦. మోక్షం దేవకృతం మశ్యే స్వప్రకాశవిధానకం, కత ఏవ మువాచాచ' శిష్యాన్ విద్యార్థినః ప్రతి. ౧౪౧. తిత్తిరి శ్చ మహాత్మా యో బ్రహ్మవిద్యా మనేకథా, ఉవాచ శిష్యసంఘేభ్యో నానాభాససమన్వితామ్. ౧౪౨.

ఇతి శ్రీమత్పరమహంసపరివ్రాజకాచార్యానందాత్మ పూజ్యపాదశిష్యేణ శంకరానందభగవత్పాదేనవిరచితే ఉపనిషత్ప్రత్న ఆత్మ పురాణే

కాఠకోపనిషత్సార్థప్రకాశే

యమనచికేతస్సంవాదోనామ

సవమోఽధ్యాయః సమాప్తః.

చెన్నపురి : వావిళ్ల రామస్వామికాన్తులు అండ్ సన్స్ వారి

'వావిళ్ల' ప్రెస్సున ముద్రితము.

P. I, Card Q. H. No, Ms, 22-31-12-45-500 Copies.